

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

BULLETIN DU MUSEE ETHNOGRAPHIQUE
DE BEOGRAD

XX КЊИГА - ТОМЕ XX

БЕОГРАД·1957·БЕОГРАД

Уредник
Митар С. Влаховић

Редакциони одбор:
*Босиљка Радовић, Персида Толић, Јерина Шобић,
Војин Ивановић, Митар С. Влаховић*

Издање Етнографског музеја у Београду
Студентски трг 13

Musée Ethnographique Beograd
Studentski trg 13
Jugoslavija

САДРЖАЈ — CONTENTS

Персида Томић: Бојење и шарање јаја — — — — —	5
Persida Tomić: Painting and ornamenting of easter eggs — — — —	37
Љ. и Д. Јанковић: Трагом нашег најстаријег орског културног наслеђа	71
Lj. et D. Janković: A la trace du plus ancien heritage culturel de la danse et de la musique traditionnelles Jugoslaves — — — — —	79
Шпиро Кулишић: Неколико података о обичају мираза у Боки Ко- торској — — — — —	81
Špiro Kulišić: Some data concerning the custom of dowry in the region of Voka Kotorska — — — — —	83
Јеремија Митровић: Милан Ђ. Станић — „Драгачевски вук”, како издавати народне умотворине — — — — —	84
Бождар Милић — Криводољанин: Функционални развитак ку- ће и економских зграда у селу Јасици — — — — —	93
Božidar Milić — Krivodoljanin: Functional development of the House and officcer in the village of Jasika, district of Kruševac — —	123
Д-р Миленко С. Филиповић: Качкавалј у Македонији и Србији —	125
D-r M. S. Filipović: Kačkavalj (a kind of cheese) in Macedonia and Serbia — — — — —	128
Стеван Тановић: Стари сеоски занати у околини Вевђелије — — —	129
Stevan Tanović: Old rurah crafts in the surroundings of Djevdeliја —	142
Д-р Боривоје Дробњаковић: Белешке из Космајских села — —	143
D-r Borivoје Drobñjaković: Notes from Kosmaj villages — — —	157
Д-р Јован Трифуновски: Етнографске белешке из врањске котлине	158
D-r J. Trifunovski: Ethnographical notes from the basin of Vranje —	178
Ст. М. Мијатовић: Етнографске забелешке из Левча, Темнића и Ресаве	174
St. Mijatović: Ethnographical notes c. 2 from the regions of Levač, Tem- nić, Belica and Resava — — — — —	185
М. Бубало — Кордунаш: Из времена огулинског Кордуна за време граничарске војне управе — — — — —	186
M. Bubalo — Kordunaš: A picture from the time of the cordon of Ogu- lin during the military administration of the confines — — — —	193
М. Бубало — Кордунаш: Из живота слијепца Вилипа Комадине —	194

M. Bubalo — Kordunaš: Some traits of the life of the blind Vilip Komadina — — — — —	197
✓ П. Ацић, С. Милојевић: Риба у предању и симболици — — — —	198
Р. Ацић, С. Милојевић: Fish in tradition and symbolics — — — —	202
Љ. Тешић: Преглед стручног и научног рада у Етнографском музеју у Београду 1936—1940 г. и Регистар XI — XV књ. Гласника Етнографског музеја — — — — —	203
Dj. Тешић: A survey of the professional and scientific activity in the Ethnographical museum in Beograd — — — — —	240
Бранислав Крстић: Прва упоредна студија о арбанашким и нашим народним песмама — — — — —	242
Петар Ш. Влаховић: Рад Д-ра Војислава С. Радовановића на етнологији — — — — —	250
Petar Š. Vlahović: Late Dr. Vojislav S. Radovanović's activity on Ethnological siense — — — — —	257
Статут Етнографског музеја НРС у Београду — — — — —	258
Милица Бошковић-Матић: Библиографија за 1941—1944 годину	266
Milica Bošković-Matić: Ethnographical bibliography for 1941—1944	266

ETHNOGRAPHICAL BIBLIOGRAPHY FOR 1941-1944

- BV — Bogoslovni vestnik, Ljubljana
 Браство — Браство, годишњак Друштва св. Саве, Београд
 VP — Vodnikova pratika, Ljubljana
 Гајрет — Гајрет, гласник Културно-просвјетног друштва, Сарајево
 Глас — Глас Српске Академије наука, Београд
 GIHZM — Glasnik hrvatskog zemaljskog muzeja, Sarajevo
 GMDS — Glasnik muzejskog društva za Slovenijo, Ljubljana
 ГМЈС — Годишњак Музеја Јужне Србије, Скопље
 EIG — Etnografska istraživanja i građa, Zagreb
 Etnolog — Etnolog, glasnik kr. Etnografskega muzeja, Ljubljana
 Етнологија — Етнологија, часопис Етнолошког друштва, Скопље
 Записи — Записи, часопис за науку и књижевност, Цетиње
 Lički kalendar, Zagreb
 ПГл — Просветни гласник, Београд
 Развитак — Развитак, Бањалука
 СЕЗб — Српски етнографски зборник, Београд
 СКГ — Српски књижевни гласник, Београд
 Slovenčevga koledarja za 1. 1943, Ljubljana
 Споменик — Споменик Српске Академије наука, Београд
 Umetnost — Umetnost, Ljubljana
 УП — Уметнички преглед, Београд

ГОДИНА 1941

- Аранђеловић Никодије*: Проклетије — Браство, XXXII, 196—202
Белић А.: Друштво српске словесности — СКГ, LXII, 2 118—125
Blažeka Marija Pona S.: Godišnji običaji u Prelogu (Međumurje) —
 EIG, III, 66—71
Бошковић Бурђе — Петковић Влад.: Манастир Дечани I—II, Београд 1941, I, 1—242; II, 1—97
Brozović d-r Leander: Narodna pomagala za sputavanje i savlađivanje domaćih životinja — EIG, III, 41—65
Будимир М.: Словјенски препород — Развитак, VIII, 1, 7—13

Wiefert Ladislaus: Die Deutschen Siedlungen und Mundarten im Südwestbanat, Beograd, 3—36

Вукановић Татомир: Копаничарство код Мијака — ГМЈС, I, 5—70 (и посебно)

Gavazzi d-r Milovan: Šišano kumstvo u Lici — Lički kalendar za 1941, 3—8

Гаковић Петар Н.: Типови муслиманских насеља у Босни — Развитак, VIII, 1, 13—17; Бања Лука је Земљаник а не Врбашки Град — Развитак, VIII, 1, 23—25; Пад Босне и његове пошљедице — Развитак, VIII, 1, 42—47; Исламизација Босне — Развитак, VIII, 3, 84—86

Географски статистички опис Црне Горе из 1834 год. — Записи, XIV, XXV, 97—103

Гостушки д-р Р.: Лечење болести лековитим биљем, Београд, 9—560

Грбић Миодраг: Михаило Валтровић, први српски археолог и музеолог — ЛМС, CXV, 355, 1—2, 97—102

Držić Marijana-Škoda Klara: Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu, EIG, III, 74—80

Dorđević-Malagurska Mara: Bunjevka o Bunjevcima, Subotica, 3—122

Ђорђевић Тихомир Р.: Печалбарски фолклор — Етнологија, II, 1, 55—57; Свети Ђорђе Нови — Етнологија, II, 1, 41—43; Неколики самртни обичаји у Јужних Словена — ГНЧ, L, 144—176; Деца у веровањима и обичајима нашега народа, Београд, V—VII, 1—2

Ђурђев Бранислав: Казне и глобе у Црној Гори Скендер-бега Црнојевића — Записи, XIV, XXV, 93—96

Елезовић Глиша: Прилози за историју манастира Букова — Браство, XXXII, 130—175

Ердељановић д-р Јован: Етнологија и социологија — Етнологија, II, 1, 1—20

Јовановић Јован: Јужна Србија од краја XVIII в. до ослобођења, Београд, 5—186

Јовановић Милан: Маглај и околина — Развитак, VIII, 2, 47—49

Кајмаковић Омер: Још једно мишљење поводом питања Босне — Гајрет, XXII, 3, 59—60

Календар Гајрет, Сарајево, 23—328

Капишић Хамдија: Прилози историји града Клобука — Гајрет, XXII, 2, 39—40, 3, 69—70

Којић Бранислав: Архитектура српског села Шумадије и Поморавља, Београд, 2—26

Kos M.: Slovenske prisege loških in blejskih kmteov — GMDS, XXII, L, 1—2, 71—74

Kos France K.: Ornametika lesenih poslikanih stropov v cerkvah na Slovenskem, Ljubljana

Казимировић д-р Радован: Тајанствене појаве у нашем народу, Београд, 7—528

Куленовић Хакија Ш.: Друштвени и културни преображај муслимана — СКГ, LXII, 6, 457—465

Кулишић Ш.: Народна веровања и мањи обичаји из Бос. Крајине — Етнологија, II, 1, 51—55

- Kuhač Franjo Š.*: Južno-slovenske narodne popijevke, V, Zagreb, 1—512
- Ložar R.*: Študije o ljubljanski keramiki — GMDS, XXII, 1—2, 1—35
- Лубурић Андрија*: Бановић Страхиња, Београд, V—VIII, 2, 33—40
- Љубибратић Драгослав*: Трговина у Врбаској бановини — Развитак, VIII, 2, 33—40
- Mazalić Đ.*: Starine u Dobrunu — GIZM, LIII, 101—124; Borač, bosański dvor srednjeg vijeka — GIHZM, LIII, 31—94
- Mal J.*: Rota-staroslovenska priseга — GMDS, XXII, 1—2, 58—64
- Марјановић Вид.*: Сански мост са околином — Развитак, VIII, 1, 17—19
- Мијатовић Станоје*: Белица — СЕЗБ, LVI, 1—216
- Микић Димитрије X.*: Сећање на давнину — Браство, XXXII, 15—49
- Milleker Felix*: Römisches Handwerk und Kunstgewerbe im Banat-Werschez, 3—20; Das Hakenkreuz im Banat in den ältesten Zeiten, Werschez, 3—7
- Николић д-р Добривоје*: Срби у Банату у прошлости и садашњости, Нови Сад, 1—429
- Окић Тајиб*: Живот наших муслимана у Јужној Србији — Гајрег, XXII, 3, 60—62
- Павловић Радослав Љ.*: Подибар и Гогчаница — СЕЗБ, LVI, 217—442
- Паунковић д-р Ђ.*: Антропогеографија долине Спрече, Београд, 5—53
- Петковић Влад. P.* — *Бошковић Ђурђе*: Манастир Дечани, Београд, I, 1—242, II, 1—97, CCLXXXIX
- Petrović Aleksandar*: Aforizmi, Beograd, 5—54
- Перишић Вељко* — *Трифумовић Јован*: Краљевић Марко у народном предању — Етнологија, II, 1, 57—62
- Переовић Радослав*: Прилози за историју Првог устанка, Београд, 3—11; О Шабачком владици Антиму (1802—1906), Београд, 2—12; Вести о Србима у румунским летописима — Браство, XXXII, 62—89
- Petrović d-r Jozo*: Olovni pečat Grgura, nadbiskupa Justinianae, Primae i ciele Bugarske — GIHZM, LIII, 25—30
- Петровић д-р Мих.*: Ђердапски риболов у прошлости и садашњости — СЕЗБ, LVI, 1—120
- Поповић д-р Петар И.*: Унутрашња политика Црне Горе од краја XVIII века до 1851 — Браство, XXXII, 90—120
- Радовановић д-р Мих.*: Становништво Дунавске бановине — СКГ, LXII, 384—389
- Радојковић Борислав M.*: Још неколико речи о сокалницима, Београд, 3—59
- Радонић д-р Јован*: Споразум у Тати 1426 и Српско-Угарски односи од XIII—XVI века — Глас, CLXXXVII, 232
- Рађеновић Петар*: Унац — СЕЗБ, LVI, 443—640
- Свињин Павле*: Црногорци („Голубица” за 1842 г.) — Записи XIV, XXV, 155—159
- Sergejevski Dimitrije*: Srednjevekovna groblja u Stuparima i Rastiku — GIZM, LIII, 95—100

- Sielski d-r Stanko*: Hamajlije — EIG, III, 81—120
- Сировина Вукашин Р.*: Из прошлости православне цркве у Врућици код Теслића — Развитак, VIII, 2, 58—59; Крсно име у околини Добоја — Етнологија, II, 1, 27—42
- Српски Етнографски зборник, Београд, LVI, 1—640, LII, 1—404
- Стајић Васа*: Привреда Новог Сада 1748—1880, Нови Сад, 1—404
- Браство, XXXII, 5—14
- Станковић Живојин В.*: Празновање св. Јеремије — Етнологија, II, 1, 46—48
- Томић Светозар*: „Једне ми крви“, „Крв није вода“, „Лијепи наш говор“ — Браство, XXXII, 176—195
- Топали Лјерка*: Дрвене црквике и seljačko дрвено градитељство у Туropolju — EIG, III, 121—160
- Трифуновић Јован*: Пример двоверства у Горњем Пологу — Етнологија, II, 1, 43—45
- Трифуновић Јован* — *Перишић Вељко*: Краљевић Марко у народном предању — Етнологија, II, 1, 57—62
- Ђоровић В.*: Одношаји Црне Горе са Дубровником од Карловачког до Пожаревачког мира, — Глас, CLXXXVII
- Филиповић д-р Миленко*: Туркмени на Балкану — Етнологија, II, 1
- Свар Никола*: Narodno ribarstvo u okolici Siska na Kupi, Savi i Odri — EG, III, 1—40
- Чајкановић Веселин*: О српском врховном богу, Београд, 1—208; Српска религија и фолклор у „Годишњици“ — ГНЧ, L, 93—96
- Škoda Klara-Držić Marijana*: Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu — EIG, III, 74—80
- Štedimlja M. S.*: Tragom popa Dukljanina, Zagreb

ГОДИНА 1942

- Balenović Vid*: Etnologija za više razrede srednjih škola i sličnih (V. Novak) — Etnolog, XIV, 117
- Brozović d-r Leander*: Štrojenje domaćih životinja frkanjem i tucanjem — EIG, IV, 3—8
- Garčević Muhamed*: Zapisi i hamajlije I, Zagreb, IV—VIII, 1—62; Košulja-Hamajlija Husein-kapetana Gradaševića, Sarajevo, 1—18
- Grafenauer d-r Ivan*: Prakulturne bajke pri Slovencih — Etnolog, XIV, 2—45
- Grašelj Milan*: O tipu pravljice o Amorju in Psihi — Etnolog, XV, 62—69
- Грегорић д-р Данило*: Индија (чудни континент), Београд, 5—125
- Draganović Krunoslav*: Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463, knj. 1, Sarajevo V-VII, 1—853
- Esih d-r Ivan*: Turcizmi, rječnih turskih, arapskih i perziskih riječi u hrvatskom književnom i pučkom govoru, Zagreb, 3—136
- Kajić Bogoljuba Katarina*: Magija u pčelarstvu — EIG, IV, 65—78 (i posebno)

- Kovač Slava*: Pčelarstvo i tradicije kod pčelarstva u Torčecu (Podravina) EIG, IV, 9—16
- Kos d-r Franc*: Slovenska kmetska skrinja — Etnolog, XIV, 53—73
- Kotnik Franc*: O Valentinu Lečniku — Etnolog, XIV, 111—113;
- Blagoslov zelišč na kres čar kresnic — Etnolog, XV, 1—24
- Kristić Augustin*: Kulturno-privredni dokumenti Hrvata-katolika Bosne — GIZM, LIV, 177—192
- Ložar Rajko*: Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja — Etnolog, XV, 70—88
- Lokar d-r Janko*: Vsi pojte rakam žvižgat — Etnolog, XV, 95—96;
- Nekaj zagovarov iz borovniške okolice — Etnolog, XV, 96
- Mazalić Đoko*: Gradac kod Hadžića — GIZM, LIV, 193—206
- Mal d-r Đoko*: Osnove ustoličenjt karantanskega kneza — GMDS, XXIII, 1—6
- Малеш Бранимир*: Почетак године у прастарој култури нашега народа — ПГл, 1—2, 1—16, (и посебно)
- Манојловић Коста*: Корнелије Станковић — ПГл, 6—7, 3—32 (и посебно)
- Markovac Nikola*: Seljačko pčelarstvo u Brušanima (Lika) — EIG, IV, 57—64
- Matić T.*: Djela Andrije Kačića Miošića I. Razgovor ugodni naroda Slovnokoga, Zagreb, V—LX, 3—625
- Novak V.*: Apotropejske prvine v slovenskih ženitovanjskih običajih — Etnolog, XIV, 46—52; Vvčarstvo pod Stolom in v Planici — Etnolog, XV, 89—94
- Orel Boris*: Ženitovjanski običaji na Dravskem polju niže Ptuja — Etnolog, XIV, 96—110; Čarodejni obred in mit nakolenčiča te bosmona v, slovenskih ženitovanjskih običajih — Etnolog, XIV, 74—95, XV, 25—61; Naš kmet v okrilju Svetega drevesa — Slovenčev koledar za L. 1943, (poseban otisak-; Al pejte, pejte trikrat skuz zdignite gor visok roke — Vodnikove pratike 1943 (poseban otisak)
- Osterman Valentino*: La vita in Friuli (Boris Orel) — Etnolog, XIV, 119
- Радоњић д-р Јован*: Ђурађ Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку — Споменик, XCV, 1—318
- Severović d-r Toom*: Narodno odielo i obuća, nakit i češljanje u Stojdragi u Žumbereku — EIG, IV, 79—90
- Sergejevski Dimitrije*: Putne bilješke iz Glamoča — GIZM, LIV, 113—176
- Scotti Pietro*: Etnologia (R. Ložar) — Etnolog, XIV, 115—117
- Toschi Paolo*: Guida allo studio delle tradizioni popolari (dr F. Kos) — Etnolog, XIV, 117—119
- Туцаков д-р Јован*: Наше лековито биље, Београд, 7—169
- Cvar Nikola*: Narodno pčelarenje u selima oko Siska — EIG, IV 15—52
- Širola d-r Božidar*: Hrvatska umjetnička glazba, Zagreb, 5—324; Žumberačke narodne popievke — EIG, IV, 90—119; Hrvatska narodna glazba, Zagreb, 5—169
- Škoda Klara-Držić Marijana*: Staro tradicijsko pčelarenje u Stativa (Pokuplje) — EIG, IV, 53—56

ГОДИНА 1943

Vilfan d-r Sergije: Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah
Vinski Zdenko: Zagonetna kultura Uskrsnog otoka, Zagreb
 in pripovednih pesmih — Etnolog, XVI, 3—28

Grafenauer Ivan: Najvažniji ritmične oblike v zgodovini Slovenske narodne pesmi — Etnolog, XVI, 4 3—59; Lepa Vida, Ljubljana vama (Pokuplje) — EIG, IV, 53—56

Držić Marijana-Škoda Klara: Staro tradicijsko pčelarenje u Stati-

Бисаловић д-р В. Р.: Стојан Новаковић као путописац — ПГл, 11, 3—16 (и посебно)

Erjavec Fran: Živalske podobe, Ljubljana

Jaklič Franc: Apostolski provikat Ignacij Knoblehar in njegovi misijanske sodelavci v osrednji Afriki, Ljubljana

Kotnik Franc: Slovenske starosvetnosti — Slovenska poljudna — znanstvena knjižica „Svet“, Ljubljana, 4; Presnec — Etnolog, XVI, 29—42; Slovenske starosvetnosti, Ljubljana, 5—149

Kreševljaković Hamdija: Vareš kao glavno središte gvozdenog obrta u Bosni i ercegovini do 1891 — GIZM, LIV, 409—460

Lenček Radivoj: Dvoje kužnih obredij iz 1. 1854 — Etnolog, XVI, 60—64

Mühlmann Wilhelm E.: Rat i mir uvođenje u političku etnologiju, Zagreb, V—XV, 3—238

Mrkun Antun: Etnografija velikolaškoga okraja I. Kmetijstvo, Ljubljana, 3—93; Obrti in trgovina velikolaškoga okraja, Ljubljana, 3—87

Новаковић С.: Село, Београд, 3—220

Orel Boris: Slovenska božja pot in ozvori njene ljudske umetnosti — Umetnost, VII, 4—6; Oj, Ive, iz nom na Kres-Vodnikova pratika

Slomšek Anton Martin: Blaže in Nežice, Ljubljana

Steska Viktor: Kljukec — Etnolog, XVI, 83—84

Hrovatin d-r Radoslav: Glasbene prvine slovenskih ljudskih napevov — Etnolog, XVI, 65—80

ГОДИНА 1944

✓ *Babić Ljubo*: Boja i sklad (Fr. Stélé) — Etnolog, XVII, 147—149
Bohinec V.: Narodopisje Slovencev — Etnolog, XVII, 119—125
 15—284

Brücker Christian: Deutsche spuren in Belgrad, Betschkerek, 15—284
Wester Josip: Iz domovine in tujine (R. Ložar) — Etnolog, XVII, 146—147

Vilfan d-r Sergije: Žeganja v slovenskih pravni zgodovini — Etnolog, XVII, 16—25

Gavazzi Milovan: Hrvatska narodna umetnost, Zagreb, V—XXII, 1—67

Grafenauer Ivan: Slovensko kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah — Etnolog, XVII, 35—50; Bog-Daritelj, praslovensko najviše bitje, v slovenskih kosmoloških bakah — BV, 57—97

- Dugan Franjo*: Nauk o glasbalima s osobitim obzirom na orgulje, Zagreb, 3—312
- Erjavec Fran*: Živalske potobe (Stanko Brnic) — Etnolog, XVII, 144—146
- Zorenč Lojze*: Šempetrani in Srežani v boju za trške pravice — Etnolog, XVII, 111—113
- Zupanec Lojze*: Velikan Nenasit, Belokrajinske pripovedke, Ljubljana, (Ivan Grafenauer) — Etnolog, XVII, 140—141
- Jaklič d-r Fran*: Apostolski provikar Ignacij Knoblehar (R. Ložar) — Etnolog, XVII, 150—151
- Kos Franc*: Ornametika lesenih stropov v cerkvah na slovenskem (Fr. Stelé — Etnolog, XVII, 133—137
- Kuret Miklavž*: Pustne šeme na Cerkljanskem — Etnolog, XVII 101
- Ložar Marta*: Rokavci v slovenskih nošah — Etnolog, XVII, 63—81
- Ložar Rajko*: Ljudska kurjava in razsvetljava — Etnolog, XVII, 143—144
- Lubič Tone*: Ljudske pripovedke iz Dobrépolj, Ljubljana; Ljudska umetnost v Dobrépolj, Ljubljana
- Mayerhofer E.*: Leksikon prehrane, Zagreb, I-X, 11—531
- Malnerič d-r Martin*: Žeželj — Etnolog, XVII, 99
- Matičeto Milko*: Rezijanska pripovedna pesem — Etnolog, XVII, 26—33
- Novak Vilko*: Pridelovanje lanu v Slovenski Krajini — Etnolog, XVII, 61—62
- Novak Grga*: Prošlost Dalmacije I, II. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata, Zagreb, I 7—212, II 221—509
- Rengjeo Ivan*: Novci bosanskih banova i kraljeva — GIZM, LV, 237—292
- S. A.*: Orači na Dravskem polju — Etnolog, XVII 143—144
- Slomšek A. M.*: Blaže in Nežica (Stanko Bunc) — Etnolog, XVII, 143—144
- Stelé Franc*: Kmečka kultura, Ljubljana
- Čurčić Vejsil*: Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini — GIZM, LV, 21—226
- Honerlein Mirko*: Totmeizam — Etnolog, XVII, 82—98
- Šašelj Ivan*: Bibliografski pregled spisov od l. 1939—1943 — Etnolog, XVII, 114—118; Sloveskih pregovori in reki — Etnolog, XVII, 102—107
- Šašelj d-r Josip*: Pravne straožitnostik Roža — Etnolog, XVII, 1—15

Г Л А С Н И К

**ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА
У БЕОГРАДУ**

1956

B U L L E T I N
DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE
DE BEOGRAD

XIX КЊИГА — ТОМЕ XIX

БЕОГРАД — БЕОГРАД

БОЈЕЊЕ И ШАРАЊЕ ЈАЈА

ПРЕДГОВОР

Бојење и шарање јаја о неким празницима већ је одавно и чест предмет проучавања, али је главна пажња обрађена орнаментици и обичајима који су у вези с њима. Док смо о овим елементима наше народне културе у Словеначкој и Хрватској, па и у Босни и Македонији, већ доста добро обавештени захваљујући радовима ранијих писаца, пространа област Србије остала је у том погледу прилично занемарена. То ми је дало повода да се позабавим овим питањем и да особиту пажњу обратим на технологију бојења и шарања јаја.

Познавање народне технологије важно је као и познавање обичаја и веровања, а технологија бојења и шарања јаја веома је богата елементима који претстављају разноврсна стара искуства наших народа и елементима који воде порекло из веома удаљених земаља, те тако откривају везе и утицаје у којима се каткад одражавају и понека збивања већег значаја.

Приказивање технологије било би једнострано без других елемената који прате бојење и шарање јаја. Зато сам настојала да дам заокружену слику о ритуалној и мађиској употреби као и о орнаментици шараних јаја, поглавито у вези с технологијом.

Грађа која је била на располагању у разним објављеним монографијама народнога живота и у збиркама Етнографског музеја у Београду била је, у овом погледу, веома непотпуна. Требало је прикупити што више исцрпнијих описа из што више крајева у којима живе наши народи. На својим путовањима у току последњих година ради набавке предмета за Етнографски музеј у Београду прикупљала сам и податке о бојењу и шарању ускршњих јаја у Србији, једном приликом у Македонији и Црној Гори. Користила сам и грађу коју ми је уступио д-р Мил. С. Филипковић, професор Универзитета у Сарајеву, сакупљену по Србији и Босни, као и збирку ускршњих јаја у Етнографском музеју у Београду, која има око 240 примерака. Најстарије колекције делимично су сачуване, јер је збирка страдала за време Првог светског рата, али је сачувано 210 акварела или цртежа тих најстаријих колекција. Прве колекције, од 143 примерка, набављене су пре 1900, вероватно за изложбе које су се приређивале у иностранству, па су се по свршетку изложби ступале Етнографском одељењу Народног музеја. За ту збирку, и неке доцније набављене, недостају потребни подаци. Са скупљањем ускршњих јаја наставило се до наших дана. После Другог светског рата прикупљене су колекције шараних јаја и цртежа у Призрену и Приштини — 78 примерака — и у Пећи — 93 примерка.

У територијалном погледу ова збирка је такође разноврсна. Колекција прикупљена је пре 1900 године у градовима северне Србије и Бачке, затим су пристизале колекције из Камника (Словенија, 8), из Босне (24), Попова (2), из Змијања у Босни (10), из Сантова код Баје (1), из Пољске (6), из Барање (2), из Призрена (5), из желиговског краја (3), из Мачве (5). После Другог светског рата набављена су шарана јаја из Новог Пазара (1), из Пехчева у Македонији (4), из Бечмена (Срем, 2), из Чокоњара код Зајечара (6), из Суботиче (2), из Београда (3), из Мионице код Ваљева (2), из Панчева (1), из Земуна и С. Митровице (4) и из Пећи, Призрена и Приштине већ поменути цртежи и ускршња јаја.

Сабрана је билата грађа, али је остало много крајева и читавих области и у самој Србији одакле нисам успела да прибавим никакве податке. Верујем, ипак, да су у овом раду обухваћене све важније технике које се примењују, што сам узела као главни задатак свога рада, и да су утврђене главне обласне карактеристике.

Потребно је да напоменем да сам у првом реду настојала да прикажем бојење и шарање јаја у Србији и у оним областима у којима живе Срби, али се нисам ограничила само на њих него сам својим посматрањима обухватила и остале народе који живе у Југославији служећи се у томе најважнијом етнографском литературом и музејским збиркама.

Уколико сам се користила грађом из већ објављених етнолошких монографија и резултатима истраживања других писаца, у тексту сам наводила њихова имена где је то било потребно, а на крају рада је списак свих тих дела са библиографским подацима. На крају је списак латинских имена биљака и списак лица која су ми помагала у прикупљању грађе и којима на томе и овом приликом захваљујем.

ЈАЈЕ У ВЕРОВАЊУ, КУЛТУ И МАЂИЈИ

Сазнање да жива бића настају од јајета дало је повода већ у давна времена да јаје задобије велику улогу у религији, култу и мађији, па да се чак и верује да је свет постао од јајета. Мит о постанку света из јајета познат је код многих старих народа: Феничана, Вавилонца, Египћана, Индуса, Јапанаца, Кинеза и др. По веровању старих Индуса, на пример, из јајета је постао Брама: од горње половине љуске је постало небо и од доње земља. Стари Персијанци су веровали у Исконско јаје које се распало у Ормузда и Ахримана, па су ради спомена на то јаје у пролеће делили јаја. И код грчких и римских филозофа сусреће се мисао да је свет постао из јајета. Код многих народа небо се замишља као велико јаје (д-р Б. Дробњаковић, М. Кус-Николајев).

Пошто је јаје извор живота, оно је и симбол живота, па и средство да се дочара или утиче на живот. Стога јаје код многих старих и данашњих народа игра важну улогу у култу и мађији, особито у радњама и обичајима у вези с мртвима и загробним животом.

Таквих радњи и веровања заосталих из давних времена има безброј и код нас: јаје се ставља у прву бразду, у жито и лан прили-

ком сејања, разбија се о рог волу пред орање, многострука употреба јајета као одбрана од урока и града, у мађиском лечењу итд. Можда ни у једном обичају није та животна симболика јајета тако изразита као у Стигу (Србија), где жене, када први пут виде мало дете, „детету дају пару среће ради, а јаје живота ради“. У Левчу и Темнићу даривали су колач деци с јајетом стављеним одозго. Тада се пазило да се које дете не изостави, јер би то слутило његову скору смрт (Ст. М. Мијатовић). У Тимоку орач пре него што почне орати „осном“ такне „бројана јаја“ за Ускрс а ткаља пре него што почне да тка, такне их совелком (Маринко Станојевић). Јаје као клица живота даривано је и ради плодности људи. У Левчу и Темнићу о Ускрсу бабе (таште) шаљу зетовима велики колач са десет и више јаја (Ст. Мијатовић). И у Буковици (Далмација) је обичај да ташта о Ускрсу поред јаја и пића свари и јаја и изнесе пред зета, или му пошалье кући, или му стави у цеп кад пође (Владимир Ардалић). И у Зети је постојао исти обичај. У Поткарпатској Русији забележено је да на дан венчања младенци не једу меса, али у њихов оброк улазе варена јаја која треба да поједу заједно с љуском по извесном церемонијалу (Всев. Саханев).

Јаје као симбол живота добивало је још већу снагу код неких народа тиме што се бојило црвено, бојом крви, која значи живот. Црвено јаје има да да животну снагу и мртвацу. Још у старим грчким гробовима нађена су јаја поред покојника а исто тако и слике јаја на надгробним споменицима (В. Чајкановић). Црвено обојена јаја налажена су и у германским гробовима раног Средњег века, па су јаја налажена и у словенским гробовима у Пољској, Чешкој, Мађарској и код нас у Мравинцима код Сплита (М. Гарашанин, Ј. Ковачевић). Каква је улога црвене боје, види се и по томе што у неким нашим крајевима и данас лица која су додиривала мртваца и, према томе, долазила у додир са смрћу, треба да обнове своју животну снагу. Тако би се могао протумачити обичај у селима Мајдану и Руднику код Г. Милановца, где оброће руке после сахране. Исто тако жена која треба да насади кокошку, или да боји прећу, или човек пође у сетву, треба да оброћи руке. У селу Невадама код Г. Милановца ко је купао мртваца — „мејита“ — неће да сеје ништа, нити ће неко узети семе на зајам од њега ако није оброћио руке.

Хришћанство са својом догмом о Христову васкресењу и општим васкрсом мртвих преузело је из паганства ту симболику обојеног јајета и она се везала поглавито за Ускрс, највећи хришћански празник. Све легенде о постанку црвених и шарених јаја код нас, а оне су многобројне у народу, везују се за Христово ускрснуће. Изгледа, ипак, да обојено јаје није тако лако и брзо продрло у хришћански култ, јер су најстарије вести о њему тек из XII века, а у западној Европи поуздане вести су тек из XVI века. Значајно је у том погледу да код нас има планинских крајева у којима ни до данас није продро обичај да се за Ускрс боје јаја, као што је случај у неким селима Црне Траве. Али је бојење и шарање јаја код нас толико распрострањено и толико интимно повезано са прослављањем Ускрса и неких других празника, да изгледа као да је из далеке старине.

Први помен о бојеним јајима

Најстарији писани помен баш о ускршњим јајима код нас, мени познат, потиче из тридесетих година XVI века. У једном турском закону о саским рударима и обичајима рударским, којим се уствари само потврђују стари рударски прописи, има поред осталих и оваква одредба: „Кад им буде о рођењу Исаову и о шареним јајима то јест о Божићу и Ускрсу раздиоба, нека према руди дају кнџизу и теклићу поделу. Осим тога нека о рођењу Исаову и шареним јајима дају кнџизу и теклићу... То је стари канун“ (Ф. Спахо).

И песник Мавро Ветрановић (1482—1575) оставио је спомен о бојеним јајима у XVI веку. У спеву Ремети, у коме описује живот св. Андреје код Дубровника, у једном стиху каже да жене пред Ускрс „масте“ јаја. У старије вести о шареним јајима може се убројати и помен њихов у Грбалском статуту, у чијем чл. 99 стоји: „свака невеста, која се доведе, те године о Васкрсењу има даровати свакога који у цркву дође по неколико јаја шарена и боцу ракије“. (Раније се мислило да је Статут из Средњег века, али он није старији од XVIII века). Обичај је, нема сумње, знатно старији од времена писања Статута.

Прилике за које се боје и шарају јаја и њихова употреба

Кад се говори о бојеним и шараним јајима, обично се подразумева спремање таквих јаја за Ускрс (Васкрс, Ведигдан, Велигден, Вилигдан). Међутим, код нас мало где су ти обичаји ограничени једино на Ускрс. Готово свуда где се спремају таква јаја ти обичаји врше се и у току краћег или дужег периода који почиње Ускрсом. Велике су локалне разлике како у погледу трајања тог периода тако и у погледу припремања јаја. Наиме, у неким крајевима се одједанпут припреми онолико јаја колико се сматра да ће бити потребно, па се остављају и за неки одређени дан после Ускрса, а понегде се чува боја у којој су се бојила јаја за Ускрс, па ако устреба, накнадно ће се обојити још неколико или се припрема нова боја за бојење јаја после Ускрса. Потребно је да напоменем да обојена и шарана јаја служе у првом реду за међусобна даривања с мађиском симболичком радости и живота и та се улога особито истиче о Ускрсу и Ђурђевдану, где је то обичај, а ч култу мртвих сусрећемо их у извесној мери на сам Ускрс. Крајња граница су Духови. Тако период бојених и шараних јаја, који редовно почиње од Ускрса, траје понегде седам седмица.

У С К Р С

Прво ускршње јаје

Приликом бојења јаја за Ускрс прво обојено јаје обично се издваја. Оно се најчешће посебно боји и том се јајету придаје особита мађиска моћ, наиме, да оно брани људе од болести и од сваког зла, да чува стоку и усеве. С обзиром на његову особиту важност, особит је и поступак при бојењу првог ускршњег јајета. Прво ускршње јаје

различно се зове у појединим крајевима. У Србији се назива „чувар“ и „чувара“, али је Шневајс забележио да су га у Ресави називали „стражар“. У Војводини га називају „чувар“, али се чује и „чуварак“ и „чуваркућа“ (Карловчић у Срему и Јасеново у Банату). У Пећи га називају „крсташ“, у Призрену „страшник“, у Печенјевцима код Лесковца „измамак“, у Чајничу „чобан“ итд.

Општи је обичај да се прво јаје боји црвено. Најбоље је да се прво обоји оно јаје које је кокошка снела пре сунца истог дана кад се боје јаја. Јаје се обично приликом бојења скува, али има изузетак. У Војводини прво ускршње јаје треба да се обоји, али да се не скува. Тако, у Карловчићу (Срем) и у околини Вршца (Банат) уочи Великог петка ставе варзило близу ватре и у њега једно јаје — чуваркућу, да се обоји. Сутрадан се ово извади, па се боје друга. Кад се она обоје, „чуваркућа“ се врати у боју и у њој се држи до Ђурђевдана или до Спасовдана. У Ср. Карловцима и околини држи се у лонцу с бојом украј тавана до идућег Ускрса. Забележено је да се у Фрвшкој Гори „чувар“ стави у варзило и чува у кући (М. Шкарић). У Рачи Крагујевачкој прво обојено јаје се такође не кува. Увече се потопа у варзило, а изјутра се извади. То некувано ускршње јаје остави се за Ђурђевдан. Ако то јаје пукне, значи несрећу: растуриће се кућа, поделиће се синови. И другде се прво ускршње јаје чува за Ђурђевдан. Чим на Косову и у Метохији обоје прво јаје, док је још влажно од боје, њиме децу трљају по челу, бради и оба образа говорећи: „Црвено јаје, црвени образи“, или „Бело црвено, за много година“. Сматра се несрећом ако то јаје пукне приликом бојења. Чува се за годину дана. У Источној Србији и данас је обичај да се првим црвеним јајетом трљају деца по лицу говорећи: „Црвен, бел как перашка“ (црвен као црвено јаје и бео као јаје). Детету се црвеним јајетом дотакне прво чело, затим брада, па обрве и нос. То јаје ставе код иконе а кад месе хлеб за „Велигден“ ставе га у средину тог хлеба а около бела јаја, па све испеку.

Општи је обичај да се укућани на Ускрс изјутра омрсе црвеним јајетом. У неким селима у околини Пожаревца (Живица и Кисељева) обичај је да истог дана кад се боје јаја, иако је најстрожи пост, сваки укућанин поједе по једно или више јаја јер се ваља ради здравља. И у Мокрину (Банат) једу се јаја док се боје да се не болује од „наступа“ (болест стомака).

Апотропејско дејство имају не само цела јаја већ и саме љуске од јаја, па чак и црвена боја у којој су се јаја бојила. Тако у Левчу и Темнићу жене покупе оне љуске од разбијених јаја, иситне их, замесе их са пшеничним брашном и то залепе за горњи део прага — рагастова на улазним вратима. То се ради да се укућани сачувају од болести (Ст. Мијатовић). У Македонији (Прилеп, Тетово, Малешево) још на Велики четвртак, кад се боје јаја, прво јаје се ставља у воду за купање најмлађег детета, а остала деца се њим трљају по лицу говорећи: „Бело, црвено!“ Обичај је да се прво обоје три јаја: прво се ставља пред икону, пошто се њим деца протрљају, друго је за виноград, а треће се оставља за Ђурђевдан. У Бевђелиској Кази жене су умивале децу на Велику суботу и свако дете трљале по лицу црвеним јајетом да буду црвена као ускршње јаје. У Црној Гори је раширен обичај да се једно јаје чува за годину дана, али се сва боје

одједном. На Цетињу жене оплету мрежицу и ставе у њу јаје, па обесе код иконе. Кад се дете разболи, за време Велике недеље, оперу јаје у води у којој ће дете да купају. У Голубовцима (Зета) прво јаје су чува у корпици у пепелу, па остане „ново“ за годину дана. Кад се дете разболи, узме се вода из неколико „ублова“ (бунарови) и у њу стави ускршње јаје, па се да детету да пије ту воду. Или кад дете има високу температуру, располови се јаје и по једна половина се стави детету под пазуху. У Црмници на Ускрс ујутру умију се водом у којој су јаја скувана да им не би красте излазиле по лицу, а у Папштровићима то раде против болести уста, а у Словенији да би имали глатку кожу или да им не излазе лишајеви. Готово свуда у Словенији љуске од јајета посипају се око куће да би се змије, жабе, црви и остали гмизавци као и зли духови отстранили од куће (М. Јагодић).

У неким је крајевима обично јаје, у другим прво ускршње јаје је веома важан фактор у обичајима и радњама чији је циљ да усеви добро роде и да се летина сачува од невремена, особито од града. У селима Велеречи и Мајдану код Г. Милановца прво бојено ускршње јаје чува се у кући. Кад наиђе облак, изнесе се софра и на њу стави то јаје с хлебом, сољу и славском свећом. Један човек узме секиру, окрене се према облаку, па га секиром укрсти. У исто време жене вичу: „Ај, Н. (по имену човека који се утопио), врати говеда тамо, не дај овамо; овамо девојка доведена, родила од седам година, све је поље пеленама покрила, проћи не можеш.“ Или жене машу према облаку јајетом, венчаним прстеном или венцем. У селу Пасијевићу (Гружа) због временских непогода носе обарена и обојена јаја на њиве и тамо, их закопају (П. Ж. Петровић). У селу Бунушевцима код Врања прво јаје се оставља ради берићета и оно се закопава у њиву пре сунца да брани од града. Нема одређеног дана кад се закопава. У Пећи, кад грми, изнесу сацак и на њета ставе софру, а на њу мало хлеба, соли, крст и јаје „крсташ“, запале свећу „крошњу“ (увијену свећу), која се пали на Велики четвртак. У Призрену у таквој прилици јаје „страшник“ изнесу на сити; а на Источни петак (први петак после Ускрса) иде се у виноград и тада се закопава „страшник“ од прошле године да чува виноград од крађе. У Велесу кад почне град, узме се сацак, стави се на средину дворишта и јаје на средину испод сацака. Код Срба у планини Озрену (сев. Босна) обоје засебно јаје и чувају годину дана. Кад се „наднесе вријеме“, изнесу то јаје, крсну свећу, софру и сацак. Кад у селу Дуто Поље (Срез Добојски) наиђе град, изнесу синију, крсну свећу и ускршње јаје и онолико кашика колико је укућана. У Општини Ловинац (Лика) обичај је ради заштите усева од црва да се после Ускрса закопа једно ускршње јаје у земљу (И. Франић).

Не само усеви, од непогоде већ се са љускама и кућа чува од грома. Зато у Буцаку код Пирота замесе балегу и корубе од „перашке“ и залепе изнад врата да штити кућу од грома. У Прекомурју кућа ће се сачувати од грома ако се око ње послу љуске ускршњих јаја (М. Јагодић).

У неким крајевима у којима је развијено сточарство ускршње јаје је важан фактор у обичајима везаним за сточарство. Тако на пример код Куцовлаха у Македонији обичај је да прво ускршње јаје ставе код иконе док се јагњад не одвоје од оваца. При првој мужи

оваца на „струзи“, где се врши мужа, закопа се ускршње јаје да би овце имале млека. М. Шкарић је забележио у Фрушкој Гори да прво јаје „чувар“ неко смрви у варишу, а неке жене подметну га под квочку да боље лежи на јајима. У Карловчићу (Срем) и у Јасенову (Банат) прво ускршње јаје се иситни и њиме се наложи свако ћуре. У Добрињи код Ужичке Пожеге узме се варзило у коме су се јаја бојила и помоћу њега се зачувају мекиње и дају овцама кад „оболе“ од росе или се замеси варзило с пројиним брашном, осуши колач и кад овце „оболе“ иситни им се и раздели. У Луђевици код Г. Милановца с ускршњим варзиллом замеси се проја која се не пече него се суши. Кад се опazi да кокоши побљевају, издоби се проја у воду и да кокошкама. У Такову боја се оставља да се њоме залије говече кад се надује од детелине. У ранијој Ђевђелиској Кази једно од главних занимања је гајење свилене бубе. И тамо се црвено јаје употребљава да чува свилене бубе од урока. Тако се ради и у Бугарској (Д. Маринов).

Ускршња јаја, као што је поменуто, треба јести ради здравља и напретка уопште, али постоје и забране да се једу и то само за време ускршњег празника. Те се забране односе на чобане. Они не смеју јести јаја да им овце не пате од „жљоке“ — гука по телу (Лужница и Нишава), или да козе не болују од вимена (Тимок), или да вимена не би крварила (Врчин код Београда), или да стоци не би излазили јајчаници — жлезде око грла (Велика Плана), или да змије не би уједале стоку (Џетиње), или уопште ради напретка стоке (Паштровићи и Црмница). Свињари, напротив, треба да једу ускршња јаја да би се свиње сачувале од болести (Славонија и Срем).

Поред чобана понегде се и другима забрањује да једу ускршња јаја. У Варварину (Темњић) и у Ђилианима (Пирот) девојка која има менструацију не сме ни да једе па чак ни да узме црвено јаје у руке за три дана да не би менструални ред добијала празником.

Даривање

Општи је обичај код хришћана да се о Ускрсу даривају јајима. Домаћица приликом бојења прво намењује својим укућанима шарана и бојена јаја, која на Ускрс, рано изјутра, раздељује да се омрсе црвеним јајима. У Шумадији и Старом Влаху било је у обичају да се јаја намењују не само оној чељади која су у кући, већ и онима која су на путу, па и удатима. У том погледу најдаље се ишло у Буковици (Далмација) где је Вл. Ардалић забележио 1899 да „маја“ на Ускрс раздељује јаја: старешини дузину (12), осталим мање, неком 10, неком 8, женама по 6, деци по 3 или 2, а најмањем, оном у колевци, једно (В. Ардалић).

Не само да домаћица дарива укућане, већ је у обичају да се сваки гост или случајни намерник који уђе у кућу за три дана Ускрса дарива ускршњим јајима. Поред тога што се гости служе код куће, у знак пажње и поштовања ускршња јаја се шаљу и на дар. Поменућемо најпре даривање свештеника. И у Прилепу на Велику суботу или Велики петак носе јаја у цркву кад се иде на целивање и тамо их оставе. У Славонији је био обичај да се понесе по једно или два јајета кад се пође у цркву и њима дарива свештеник. Исти је обичај по-

знат у Дубровнику и Катунској нахији. У Ријечкој нахији жене даривају свештеника кад им даје нафору, а вероватно и другде.

Један члан Грбаљског статута, као што смо већ видели, одређује да свака млада о Ускрсу треба у цркви свакога да дарује ускршњим јајима. Тај обичај да млада дарива био је некад веома распрострањен, а понегде се сачувао до наших дана. У Пироту и околини обичај је да млада на Ускрс иде у посету куму, старом свату и деверу, уз пратњу свекрве или свекра и том приликом носи ускршња јаја на дар. Носи их на таџиру и покрије их пешкиром. У првом реду носи се куму, јер он ужива највеће поштовање. Дар носи увек најмлађа снаха, односно кума. Чим се ожени млаћи брат, носи нова млада. Кум младу куму дарива новцем. У селу Звонцима код Пирога (бугарско насеље) млада кума поред ускршњих јаја носи и колаче — хлебове печене с по једним белим јајетом. Сличан је обичај и у Банату: млади кумови шаљу крштеном куму другог дана Ускрса колаче и куму јаје (Д. Николић). И у Барањи млада носи шарена јаја да дарује кума. У Ријечкој нахији о Ускрсу „одиве“ одлазе у свој род и поред осталог понесу највише црвених јаја да дарују децу. У Зети о Ускрсу будућа свекрва шаље новим пријатељима погачу и др., а сваком укућанину по 2—3 јаја. Тако исто и вереница шаље црвена јаја на дар у свој будући дом. Најчешће је ипак, узајамно даривање момака и девојака шареним јајима у знак симпатија. У Славонији је обичај да се девојке и момци узајамно даривају ускршњим јајима. У Белој Крајини девојке даривају младиће ускршњим јајима другог дана Ускрса, у колу, а понегде на Велику суботу (М. Јагодић). Код Срба у Банату, а исто тако и код Буњеваца у околини Суботице, обичај је да момци другог дана Ускрса одлазе у куће где има девојака и поливају девојке водом из бунара, а оне их даривају ускршњим јајима. Кад се у околини Ђевђелије игра оро, девојке даривају „гајдаџије“ црвеним јајетом, а исто тако побратими и посестриме се даривају црвеним јајима (С. Тановић).

Јајима се углавном дарива за три дана Ускрса, али негде и дуже. У Призрену се дарива до Источног петка. На тај дан излазе у поље и „цакају“ се јајима, а понегде се јаја служе до Спасовдана, особито ако ко од укућана дође у то време с пута или ако гост дође у то време први пут у госте. У Бугарској се исто тако дарива ускршњим јајима до Спасовдана.

Где живи измешано хришћанско и муслиманско становништво, обичај је да хришћани о Ускрсу даривају муслимане црвеним и шареним јајима, како они кажу. Р. Ускоковић је забележио да су некад Ужичани о Ускрсу даривали своје суседе муслимане ускршњим јајима. За Турке је била велика радост кад добију шарено јаје. У Призрену, Пећи и Новом Пазару муслимани се такође врло радују кад добију ускршња јаја, „као да ћеш да му даш цео свет“, или „више воли да му поклоних црвено јаје, него јагње“. Био је обичај у Пећи да у златом везеној марами односе по 5—10 комада шараних јаја муслиманима суседима, пријатељима или угледним личностима у месту. У Призрену и Пећи јаја се муслиманима даривају уочи Ускрса. Православни у Зети, (по А. Јовићевићу) под Турцима, да би стекли милост ага, носили су им о Ускрсу на дар између осталог и шарена јаја. У Сарајеву хришћани су даривали муслимане уочи Ускрса и на Ускрс јајима

и перецима, особитим колачима који се месе с много јаја. Муслимани у Пећи, особито жене с јединчетом, остављале су јаје за Бурђевдан („Хрдељез Ђуни“) да тада окупају дете водом у којој је црвено јаје с разним биљем, као што раде и хришћанке.

Игре с ускршњим јајима

Обичај је да се о Ускрсу познаници, а особито деца, „туцају“ ускршњим јајима. Најпознатији начин је да свако држећи своје јаје у руци удара врх о врх и шотку — „шоту“ о шотку (термини у Србији, врх и „тупа“ у Ријечкој нахији, врх и „газр“ у Бевђелији и сл.). Један „леже“, а други одозго врхом или шотком удара. „Јаје здраво добије сломљено“ како каже Његош. У Метохији се каже да се јајима „цака“.

Кад се у околини Београда туцају јајима онда се размењују: за боље шарано јаје дају се два обојена. Ако је ко хтео да подвали дрвеним јајетом, мора да плати казну и одзума му се сва јаја. Циљ је сваког детета да пронађе јаче јаје. Најтврђе јаје у Малешеву зову „качор“, а које деца изаберу за туцање називају „кљукарец“ (Ј. Павловић). Шараним јајима се обично не туца; она се даривају или се чувају за годину дана. Срби у Банату као и Срби у бившој Војној граници поред обичног туцања јајима „котршкају“ — „котурају“ се јајима: настоје да тако један другоме погоде ускршње јаје са какве узвишице, па ко погоди јаје, добије погођено. И новцем металним гађају јаја, па ако разбије јаје, носи га. У Вресту у Истри поред обичног туцања јаја за столом при ручку на Ускрс после подне играју се на тај начин што новцем гађају јаје. Један метне јаје на земљу и од њега одмери 7—8 „ногу“, како се погоде. Гађач стане на одмерену међу и ситним новцем гађа јаје онолико пута колико је ногу одмерено од међе. Ако погоди, добије и јаје и новац, и обратно. Неки играју тако да један држи јаје у шаци међу растављеним прстима, а други гађа јаје — једанпут у даљини од пола корака. Ако погоди, његово је јаје, у противном губи новац (Ј. Микац). Ова игра била је веома раширена у босанским варошима. У Катунској нахији деца па и старији играју се јајима ваљајући их на струци, а у Ријечкој нахији постојале су три игре: „туцање“, „ваљукање“ и „перање“. Туцање се врши на описани начин, а ваљукање се изводи на тај начин што се јаја ваљају низ какво стрмно место. Игру почиње онај чије се јаје најдаље откотрљало, а остали остану сваки на свом месту. Ко јаје погоди, носи га и ваља док његово не промаши. За њим ваља онај што му је ред по даљини. Чије се јаје погоди, онај на исто место мора да стави друго. „Перање“ је игра јајима и „солдима“ (врста мегалног новца). Јаје се држи између два прста, а други „солдом“ гађа јаје десном руком, а левом држи онога за руку (ако је левак, — обрнуто). Ако у јаје утера новац, носи јаје; ако не утера, губи новац (А. Јовићевић). Описаним играма сличне су неке на Цетињу. Наиме, на Цетињу су се играле ове игре ускршњим јајима: на Ускрс се покупе младићи и играју „ближнице на плојке“. На отстојању од десет метара поставе се два „бућа“, округла камена, па се плочим гађа мета. Чија „плојка“ — округла танка плоча — падне најближе мети, она је јаје. Такође се јаје гађа „солдом“. Играло се удвоје или више њих.

Ако је више њих, онај чији се новац не утера у јаје, даје свима по јаје. Ваљање јаја низ струку врши се на овај начин: играчи поседују, преко колена простру струку и ставе један штап на колена, а иза колена поређају јаја. Игра почиње кад се подигне штап и пусте јаја да клизе. Чије јаје оде најдаље, тај је победник. Све се ради у седећем положају (забележио Љ. Каписода, кустос музеја). На Ускрс 1957 у селу Голубовцима у Зети набављена је за Етнографски музеј у Београду дечја ускршња играчка која служи искључиво за играње с ускршњим јајима. Зове се „витај“. Састоји се од два дрвена бојом ишарана стубића, од којих се један углављује у земљу, а други се веома лабаво (да му други крај виси према земљи) прикуца одозго ексером на стубић. Крај који пада према земљи косо зашиљен је и има један кончић који се кваси кад почне игра. Играчи поређају јаја околу, по кругу који описује „витај“. Свако дете има право да једаред окрене витај, па ако се врх заустави на јајету и конач се залепи, он носи јаје. Ако се витај заустави на празном месту, тада губи. Кад се изређају први пут, ређају се други пут и све тако док се јаја не покупе. После Ускрса ова се игра не игра.

Ускршња јаја и мртви

У обичају је да се ускршња јаја носе на гробове својих покојника. С друге стране, ако је ко умро после последњег Ускрса обично се за наредни Ускрс неће бојити јаја или ће се бојити у тамну, жалосну боју. Пошто се јаја на гробове носе у поједине празнике после Ускрса, то ћу приказати у посебном одељку.

Ако је кућа у жалости, особито кад је велика жалост, умро неко млад из куће, угасила се лоза (умрло последње мушко чељаде) или умро домаћин куће, те године се не шарају јаја, само се боје у тамну боју, негде у црно, или се не боје уопште, већ се кувају бела јаја. У разним крајевима различити су ти обичаји. Тако у Пожаревцу и околини и куће које су у жалости боје јаја. У Чачку, Рашкој, Титову Ужицу, селу Бериљу (Топлица) не шарају јаја, али боје у тамније, као у бакаму. У Титову Ужицу ни жене које шарају јаја за новац ако им је те године неко умро нису шарале јаја (Р. Ускоковић). У Такову боје у луковини и додају црну боју. У Г. Милановцу је обичај да по две-три домаћице боје у истој боји, односно позајмљују боју, али ако је некој умро ко из куће „не ваља“ да с том кућом састављају бојена јаја. У пределима Добричу и Топлици, на Руднику, у Жупи Крушевачкој и Топлици кад неко умре, те године се јаја не боје него се кувају бела, а досељеници у Топлици за разлику од староседелаца боје јаја у аналинској „морава“ (модра) боји. У Призрену, Пећи, Ђаковици и Јубижди боје у варзилу или тамнијој боји „морбакам“, али ако умре неко стар, онда као обично. На Косову спремају само обична кувана јаја, али то није општи обичај. Неки у тој прилици спремају и црвена јаја јер неће да „скрбе“ (жалосте) здраву чељад. У Лесковцу је слично као у Бујановцу: кад је кућа у жалости, „масте“ јаја још и више и носе их на гробље да раздају за душу мртвога.

У Војводини није у обичају да се ускршња јаја боје тамније ни у црно. Понегде се спремају јаја као обично, као да није жалост у

кући (Буњевци у Суботици, Карловци у Срему) или ако је умро старешина куће, онда се те године не боје јаја (Каћ), а понегде се уопште не боје ако је неко у жалости (Карловци и околина, Бачки Моноштор, Кумане).

Занимљив је обичај забележен у Мокрину (Банат): ако је неко умро, у тој се кући не шарају јаја већ у суседству. Ако је неко умро, ускршња се јаја дају просјаку ако дође. То је „задужбина“. Ако је те године доведена снаха, не дају се ускршња јаја ни просјаку нити коме другоме. Ни колачи се не дају. Просјаку се каже: „не делимо“, а ако запита зашто, кажу да имају младу.

Андрија Јовићевић, одличан познавалац народног живота у Црној Гори, износи за Ријечку нахију, за Црногорско Приморје и Крајину обичај да црном бојом масти јаја које је у жалости. Д-р Ј. Ерделановић такође напомиње за Куче да жене иду на гробље, наричу на гробовима и оставе по неколико црно обојених „коротних“ јаја која покупе сиротињска деца. И у Црногорском Приморју остављају небојена или их чувају у стипси да постану црна. Таква јаја у Боки зову „калуђери“ (Шневајс). У Голубовцима жене на Велики четвртак боје црна јаја која на Велики петак носе на гробље, а на Велики петак боје светлија за живе. Бјелопавлићи боје безмало у црно у јасеном лишћу. У Дробњаку, Пиви и околини Никшића или не боје никако или боје у млечики или чађи. У Оцаку код Невесиња, у Тошићима код Сарајева и у Чајничу боје мрко у чађи. У Дугом Пољу (Срез добојски) и у Модричи остављају бела јаја. Хрвати у селу Дебљаци (Бањалука), Срби у Поповима (Бијељински срез), у Добрељима (Гацко), у Киџином Селу (Невесиње) боје мрко.

Понегде је обичај да се ускршња јаја носе на гробове. У Љешанској нахији то чине на Велики петак, али се иде и на Ускрс. Јаја боје сва заједно и она што се носе на гробље и она што остају у кући. На Цетињу јаја су износили на гробове на први дан Ускрса ако у кући нема мушке главе, а ако има мушкараца, онда други и трећи дан Ускрса. Осим о Ускрсу не износе их у друге дане на гробове. Ако је неко у Црмници скоро умро, износе бела јаја на Ускрс на гроб покојника. У Призрену је обичај да се на Ускрс иде у цркву и на гробље, изјутра и после подне. Изјутра иду и мушкарци и поред јаја носе се и „топлије“ (колачи са сиром). Овом приликом служе се присутнима исечена јаја, а после подне истог дана иду само жене и служе се цела јаја. У Романовцима (код Куманова) јаја која ће носити на гробље боје други дан Ускрса (М. Филиповић). Галипољски Срби одлазили би на гробље на Велику суботу и на гробовима би остављали црвена јаја. У Горњој Јасеници деле се јаја на гробовима другог дана Ускрса, а у Хомољу првога дана пред ручак. Српкиње у Осјеку на први дан Ускрса после подне излазе на гробље и ту на гробовима својих покојника остављају јаја говорећи: „Христос воскрес!“

Из изложене грађе види се да се жалост за умрлим не одражава подједнако у разним крајевима на бојењу ускршњих јаја. Она се најјаче одражава у Црној Гори, међу Динарцима уопште, и како се иде на север, та се појава више губи. С друге стране, истиче се друга појава: да се у северним крајевима Југославије у одређене дане после Ускрса носе јаја на гробље, док се у Црној Гори и у Метохији то обавља о Ускрсу.

Бојење јаја после Ускрса

И о неким празницима после Ускрса припремају се обојена, па понекад и шарена јаја, али у мањој мери. Ти су празници као и Ускрс, већином покретни.

Источни петак. Први петак после Ускрса је први дан када долази поново у неким крајевима до употребе обојених и шарених јаја. Тај празник се иначе зове различито: „Источни петак“ (Западна Србија и Босна), „Благи петак“ (Нипавље) и „Света Петка“ (Врањско Поморавље). Код сарајевских Срба био је обичај да се тога дана иде на излете („теферич“) и то јутро су спремали црвена јаја која ће понети на излет. Остала саопштења своде се само на то да се за тај дан у поменутих крајевима чувају јаја од Ускрса или да се особито боје.

Томина недеља. Прва недеља по Ускрсу зове се Томина недеља (Врањско Поморавље) или Мали Ускрс (околина Пожаревца, села Српске Лази и Мирковци у Срему итд.) и „Великд'н за мртве“ (у врањском и лесковачком Поморављу). Обичај је у околини Врања да се уочи те недеље и на ту недељу боји по неколико јаја која ће се однеги на гробове. У околини Пожаревца (село Кисељева) на Мали Ускрс боје јаја оне куће којима је нестало ускршњих јаја. Срби у Срему (села Српске Лази и Мирковци) боје јаја уопште од Ускрса до Малог Ускрса, па их носе на гробове. Занимљиво је да Цигани из села Јанковца зађу по гробовима и покупе све јело осим јаја. И Срби у источном Срему (Карловчић) боје јаја на Мали Ускрс, па и у друге дане до Спасовдана, али само кад иду у госте, па треба да понесу. Код Хрвата у Доњој Махали (Босанска Посавина) ако је у кући више чељади, боје обавезно и на Мали Ускрс, али се тада не шарају.

Побусани понедељак. Много је распрострањенији обичај, особито у Србији, да се приступа посебном бојењу јаја у понедељак по Томиној недељи који се зове „Побусани понедељак“ (Шумадија, Стари Влах), „Бусани понедељак“ (Пирот), „Бусовати“ (околина Врања) или „Ружичало“ или „Дружичало“ (Војводина), који се сматра као Ускрс мртвих. За Побусани понедељак остављају се обично црвена јаја од Ускрса, али понегде се боје тога јутра и носе на гробље да се међусобно деле и оставе на гробове за душу мртвих. Обично се тога дана не једу јаја код куће, али и то није правило; понегде се једу и код куће например у Каћу (Бачка). Ако је у Мокрину умро момак или девојка, на њихов се гроб изнесе шарена јаја. Сем тога, та јаја су неопходан реквизит и девојчицама које се тога дана кумачају — дружичају у Банату и Источној Србији. Занимљиво је да се Побусани понедељак као дан мртвих понегде уводи тек у новије време под утицајем из других крајева. У Бунушевцима код Врања памти се кад нису празновали „Бусани понедељак“.

Спасовдан. Најчешће се са Спасовданом завршава бојење јаја и тога дана се просипа боја ако се чувала од Велике недеље, то јест, ако је у обичају да се чува до Спасовдана, као што је случај у околини Пирота, у Метохији, Сарајеву, Чајничу, Санском Мосту, Осјеку итд. Понегде се боја проспе о Ђурђевдану. Свуда се пази на какво ће се место просути боја. Бира се чисто место у башти испод руже или каквог дрвета, а у Пећи и Призрену проспу је у текућу воду или је рано изјутра проспу у четири угла помало у кући, а оно

што остане проспе се где се не гази или се употреби за бојење вуне или памука.

Духови. С празником Духова или Тројица завршавају се црквени ускршњи обреди у неким крајевима и за те дане се спремају бојена јаја. У пределу Азоту и у Прилепу жене боје јаја на Духове, па их уз друга јела носе на гробље. Та јаја разбијају на гробовима својих покојника. Тако исто и код Влаха у Звижду (Ист. Србија) обичај је да се на тај празник, који они зову русаље, износе шарена и бојена јаја на сабор ради помена умрлима. Та се јаја боје у петак пред Духове. „Падалице“ (жене које падају у транс) у Дубокој изјављују да се не осећају добро од петка пред тај празник кад се боје јаја (М. Драгић).

Ђурђевдан и Марковдан. Сем за те дане који су у најтешњој вези с Ускрсом, бојена јаја се употребљавају и спремају и за Ђурђевдан (23 априла по ст.) и Марковдан (25 априла по ст.). Ђурђевдан у православној цркви може да падне и два дана пре Ускрса, али обично пада после Ускрса.

Ђурђевдан је други празник упролеће чије је празновање везано за црвена јаја и обичаји који се врше на тај дан свде се на радње које треба да људима донесу здравље и радост. Док је веома раширен обичај да се јаја од Ускрса, особито прво јаје, оставља за Ђурђевдан, само у неким крајевима посебно се боје јаја за Ђурђевдан, као што се то ради у околини Ужица, у Темнићу, у ближој околини Прокупља (Бабин Поток), око Бујановца, спорадично на Косову.

М. Б. Милићевић је забележио да Срби у Србији прво ускршње јаје чувају за ђурђевданско мађиско умивање, а после се то јаје закопа у земљу да чува лозу од града. Уочи Ђурђевдана иде се у поље и бере свеже биље, које се стави у суд с водом захваћеном испод воденичког кола, па се у ту воду с травама стави црвено јаје. Све се то не уноси у кућу већ се оставља да преноћи у башти испод руже. Ујутру се укућани дигну пре сунца и умију се том водом, а јајетом протрљају по лицу на четири места у виду крста да буду црвени као ускршње јаје. До наших дана овај обичај врло лепо је сачуван у Бабином Потоку код Прокупља, где јаја „масте“ у четвртак пред Ђурђевдан, ако је Ускрс био много рано, ако је непосредно пред Ђурђевдан остављају ускршња јаја. Уочи Ђурђевдана иду у поље и носе погачу, ракије и неколико обојених јаја. Јаја ће појести, а љускама од тих јаја захватају воду са сваког извора и потока како иду и воду сипају у суд од ракије. Та вода се сипа у крмилу за стоку. У ту крму студају поред црвених и беле корубе од јаја. У Рачи Крагујевачкој поред наведеног биља ставе и црвен конац с дукатом. У Печењевцима код Лесковца жене носе такође црвено јаје кад поћу да беру траве за Ђурђевдан. У Грузи девојке закопавају ускршње јаје уочи Ђурђевдана негде у пролазу, да би момак на њега нагазио, па да се затим заљуби у девојку која је закопала јаје (П. Ж. Петровић). У селу Орешцу код Зајечара уочи Ђурђевдана беру се траве односно корен од дебељаче, који се исече на котурове, затим љиљан, здравац и селен, па се све то и црвено ускршње јаје стави у воду и том водом се деца купају. Некад је био обичај да се рано изјутра изађе на

„ведрину” и скупља роса с траве и том водом се „окупа”. Као и у ускршње дане, црвеним јајетом се врше обичаји да се сачува летина, стока и друго. У околини Пирота на други дан Ускрса сече се колач у који је стављена „перашка” и на Ђурђевдан закопа се у виноград. У Призрену православни уочи Ђурђевдана иду у поље и скупљају „травке”: трепетљику, навалицу, бабину душицу, миломужницу, дрен, ружу, дуњин лист и врбу и то беру док иду узбрдо. Кад стигну у поље, „цакају” се црвеним јајима и ужинају сир, лук, месо и др. Кад се врате, ставе траве у шерцу с водом и „страшник”. На сам Ђурђевдан у башти укућани се скину голи и купају се у тој води. Жене се то јутро чешљају испод руже и косу не плету већ носе расплетену да расте. У Пећи је обичај: умију се пре сунца водом у којој је крсташ, здравац и ружица, а врбом се опашу да их не боле крста. У Рачи Крагујевачкој после мађиског умивања о Ђурђевдану црвено јаје се закопа код стоке или се разлупа и дадне стоци с другом храном. У Малешеву црвено ускршње јаје оставља се за Ђурђевдан да се деца протрљају по лицу да би била румена, а онда се закопа у њиви у којој је пшеница заједно с дебелим јагњем црвеном јагњета закланог за тај дан. Закопава се пре сунца да град не убије жито. У Прилепу на Ђурђевдан омладина стави по једно црвено јаје у џеп па иде у зеленило да се заљуља да би били здрави.

У Чајничу лепо шарано или обојено јаје оставља се за Ђурђевдан, па се са златним прстеном ставља у „омаху” (капљице с воденичког кола), па се том водом на Ђурђевдан умију.

У Зети на Ђурђевдан изјутра узме се ускршње јаје и бели лук, па се црвеним јајетом помажу волови и краве а ораховом граном помажу се овом бојом у којој су се бојила јаја овце и козе. Овцама и козама дају се мрве црвенога јајета. Боја се чува од Великог петка, па се на Ђурђевдан проспе.

Први мај (по ст. календару). У Студеничком крају и у Чачку првога маја по старом иде се на „мајалос” пре сунца и носе се поред осталог и црвена јаја.

Марковдан. Где је обичај да се јаја боје за Марковдан, то се чини само ради тога да се та јаја носе на гробове. Тако се ради у Чајничу у Босни, где ради тога чувају боју у којој су се бојила ускршња јаја, само једнобојна, па ће ту боју просути тек на Спасовдан. У Валеви, у самом граду, врши се прекада гробова на Марковдан и том приликом први пут износи јаја на гробове. Та се јаја нарочито боје у ту сврху тога дана. Ако је коме и остало ускршњих јаја, неће носити од њих на гробље него ће посебно бојити друга. Обичај је да се обојена јаја изнесе на гробље на Марковдан и у селима око варошице Оцака у Босни. Призренски Срби на Марковдан боје јаја и носе у цркву св. Марка код села Коришце, а у Пећи се изобичајило да се то ради и носи у цркву св. Марка. За бојење јаја чувало се варзило од Ускрса.

Црквени сабор. У Подрими је обичај да се чува по неколико ускршњих јаја па кад буде сабор у селу, тада сваки баца преко записа (храста или бреста) по једно или три таква јаја.

II БОЈЕЊЕ И ШАРАЊЕ

У бојењу и шарању јаја првобитно су употребљавана средства и примењивана једноставна техника коју оправдано можемо сматрати аутохтоном: једноставно бојење материјама које се налазе у кући или око куће као отпаци (чај и луковина) или самониклим или гајеним биљкама (коприве, броћ). Таква средства употребљавана су и доцније, кад су се појавила и савршенија, па су постојала поред њих или као сурогати за њих. Постоје средства и техника за које се за сад не може рећи каквог су порекла. Наиме, при шарању јаја примењује се и техника позната у науци под именом батик, која је особито развијена на азиском југоистоку, где се примењује при украшавању текстила. Можда је с те стране у раније време увожена и боја варзило која је слична оном варзилу које ће се доцније увозити из Америке. Тако је и тај догађај светско-историског значаја — откриће Америке — нашао одјека и у овом нашем народном обичају. Индустриска револуција у XIX веку такође се одражава на том обичају. Појава јевтених анилинских боја потискује старију технику бојења и шарања јаја, уноси се ново шаренило боја и орнамената, али на штету складности и лепоте. Овде се неће говорити о том начину бојења и шарања ускршњих јаја — готовим разнобојним папирџијама, који се пресликавају на љуску јајета и који су допрли и у наша села између два светска рата.

Припреме за бојење

За бојење и шарање припремају се углавном кокошја, али се боје и шарају и пловчја и гушчја јаја. За бојење се одабирају жућкаста, тамнија, а не бела, јер жућкаста јаја боље примају боју. Сматра се да се најбоље боје јаја од црних кокошију и од оних које имају тамну боју перја. Од беле кокоши јаја се не боје добро. Поред те природне особине самих јаја предузимају се понегде извесне радње и средства да би јаја боље примила боју. Има крајева где се не врше никакве претходне припреме и сматра се да се најбоље боје јаја с полога ако му се не скину ни мрље које је у пологу добило. У Варешу у Босни домаћице пазе да јаја немају мрље, али ако их и имају, не перу их нити тару, већ их стављају у боју онаква каква су да би се боље обојила (М. Жуљић). У градовима по Метохији, у Шумадији и Пироту, јаја се пре бојења оперу у млакој води, а у Призрену неке домаћице оперу јаја у сланој води. У неким крајевима оперу их претходно у цеђу (ужички крај, Студеница). Чест је случај да се јаја претходно потапају у какву киселину или раствор соли да би се љуске очистиле. Како у време бојења јаја свака кућа има расола, у њему се најчешће и потапају да би боље примила боју и да се боја не отири. Где се употребљава расо, још боље је средство стипса. У Хомољу пре бојења свако јаје оперу у води која је у карлици, па потом их подрже у замлаченом расолу у коме има стипсе. То је „стипсиљка“. „Стипсосана“ јаја ставе на чисту крпу да се просуше (С. Милосављевић). У околини Београда пре бојења стављају јаја у раствор стипсе и соли, па их онда „варзилају“. У Бугарској на исти начин припремају јаја за бојење. Други начин да јаја добро приме боју је да

се боја помеша с расолом или стипсом и у том раствору боје јаја (Ђевђелиска Каза). Тако бојена јаја имају светлију боју. У Неродимљу мешају боју с лимунтосом.

Многа домаћинства имала су особит суд у коме се боје јаја и нису га употребљавала за кување других ствари. Ако се нема посебан суд само за бојење, ниједна домаћица неће бојити јаја у свакидашњем суду који се масти. За ову сврху најбољи су глинени лонци.

Мађија за бојење

Поред наведених средстава која се употребљавају да би се јаја боље обојила, а која су реална и разумљива, понегде се предузимају и неке мађиске радње да би јаја лепо примила боју. У Селу Бабином Потоку (код Прокупља) жена која је умешна док боји јаја да би одвратила пажњу присутних прича им како су били деда и баба, па се тукли и деда убио бабу „и све крв иде од бабу црвен“. У Печенеџцима у околини Лесковца забележено је од учитеља Светозара Ђорђевића, родом из истог села, да је његова баба, бојећи јаја 1922, њему говорила овако: „Беше ли код Анови?“ — Бех. — Виде ли Турчина? — Видех. — Има ли црвен фес? — Има. — Виде ли како га заклаше? И виде ли како му потече црвен крв?“ — Док га је тако питала, стално је мешала јаја у црвеној боји да би и јаја била црвена као што су црвене ствари које је помињала. По уверавању неких сељака, и сад тако раде и говоре старе жене кад боје јаја (забележио М. С. Филиповић 1947). У Чајничу (Босна) лонац у коме се боје јаја покрије се нечим црвеним да јаја буду црвенија и лепо обојена. Ако би се јаја слабо обојила, то би се сматрало као „коб“, рђав знак за кућу.

Сматра се да се рад око бојења јаја може урећи, и зато неке жене у Чајничу пазе да их ко не гледа кад их боје. У селу Бабином Потоку (Прокупље) кад жене боје јаја, деца желе да гледају а не би требало да гледају. Не ваља женско да гледа, јер може бити да је урокљиво, па јаја неће да се обоје, а ако мушко гледа, искилавиће се ако му не даду да поједе јаје, а пошто је посни дан, не сме да се омрси. У Куманима (Банат) обичај је док се боје јаја да се причају шаливе приче или како је умро поп. То се ради да би се одвратила пажња од саме радње бојења. Кад се на Косову и Метохији кувају јаја, не смеју да се мешају кашиком и за то време жена која то ради мора да ћути, јер ако проговори, пудаће јаја. Ако у Призрену наиђе сусетка кад се боје јаја, узвикује: „Машала, машала, здраво сретно за много година!“

Ко боји јаја

Док се шарање поверава и женама изван куће, па и свим члановима мушким и женским, бојење јаја не може да обавља ни свака жена у кући. Жена која приступа томе послу мора бити ритуално чиста. У селима Спандима и Тмави (Топлица) јаја боје и шарају само бабе. У Зајечару и околини и у Метохији боји најстарија жена у кући. У влашком селу Градскову (Зајечар) и у Каћу (Бачка) жена не сме да има однос с мужем непосредно пре бојења јаја. У влашким селима код Зајечара јаја шарају девојке за момке и

бабе. Ако удата жена хоће да шара јаја, не сме недељу дана пре шарања јаја да има однос с мужем. Баба може да шара јаја зато што је стара, а девојка што је невина.

У Алексинцу пак жена која има менструални ред не боји јаја јер је грехота. Она не сме да узме у руке обојено јаје пре Ускрса ни на први дан Урса. У Усори (Босна) ко је додиривао мртваца не сме да шара јаја о Ускрсу. У Бугарској у црвено боји најстарија жена у кући, младима се не допушта ни да присуствују, а старије жене могу да помажу (Д. Маринов).

Дани и доба дана за бојење ускршњих јаја

Бојење ускршњих јаја обавља се само у току Велике недеље, а шарање јаја почиње понегде већ од средопосне среде (среда у средопосној недељи великих поста). У неким се крајевима и шарају само Велике недеље. У Призрену и Пећи је обичај да се прво јаје, „страшник“ односно „крсташ“, нашара на средопосну среду, а поред њега још и по једно намењено сваком укућанину. А. Јовићевић је забележио да се у Ријечкој нахији на средопосну среду броје јаја за Белигдан, а тако исто у Колашину, у Тимоку и у Грузи.

Велике разлике су и у погледу дана за бојење у току Велике недеље. Негде се боје само на Велики петак и ништа друго се не ради, чак се и не кува, док другде сматрају да је Велики петак такав празник да се не смеју чак ни јаја бојити и боје их средом, четвртком или суботом избегавајући петак. Тако у Македонији, Јужном Поморављу, Источној Србији, на Косову и Метохији боје јаја углавном на Велики четвртак, а у западним крајевима претежно на Велики петак.

У Велесу је обичај да се прво јаје потопа у боју у уторак увече па се у среду извади, а остала јаја у четвртак. У Бујановцима боје јаја на Велику среду и на Велики четвртак, али се верује да су „здравија“ она која се боје у среду. У среду боје јаја и у Охриду.

Велики четвртак је дан кад се боје јаја на великом простору. У Метохији обоје најпре она која су нашарали на средопосну среду пре сунца, а затим друга. Ако се не стигне с бојењем или треба још да се дода, то раде на Велику суботу. На Велики петак јаје се не сме узети у руке. Али верују да јаја бојена на Велику суботу не могу дуго трајати, усмрде се. У Малешеву домаћица обоји непаран број јаја у четвртак, метне их у сито, па на кућни кров, а остала боји у суботу. На Велики четвртак боје у околини Ђевђелије, у Неготинској Крајини, пиротском крају, Јужном Поморављу и у Бугарској. У Левчу и Темнићу у четвртак или суботу. Буњевци у околини Суботице боје у среду, четвртак или суботу. У Шумадији јаја боје у четвртак или петак.

Много је распрострањенији обичај да се јаја боје на Велики петак. Тако раде у Црној Гори, Новопазарском Санџаку, Грузи, Хомољу, Сарајеву, Источној Босни, у Бачкој и Банату.

У Фрушкој Гори прво јаје се боји на Велики петак у варзилу, а у жуто боје на Велику суботу (М. Шкарић). У суботу боје се јаја у Буковици, Самобору (Хрватска), код Срба Граничара, затим у Бивољу код Крушевца (досељеничке породице), у Бабином Потоку (Добрич).

У суботу после подне у Добрињи код Ужичке Пожеге и у Источној Херцеговини. И католици око Стоца боје суботом после подне. У Чајничу, селу Дебељацима код Бањалуке, у Тошићима код Сарајева, у Босанској Крајини субота се назива „дрвена субота” због бојења црвених ускршњих јаја. И у Паштровићима и у Црмници јаја се боје у суботу после вечере или на Ускрс рано. У Скопској Црној Гори некада су бојили у четвртак и то само она која су на Велики петак даривали муслиманима, а за себе су бојили на први дан Ускрса по подне.

Као што није свеједно у који ће се дан јаја бојити, тако исто није свеједно у које доба дана ће се јаја бојити. М. Ђ. Милићевић забележио је да у Србији на Велики петак ваља уранити пре зоре, обојити неколико јаја и на сваком начинити крст. И други писци истичу да се јаја у Т. Ужицу, у Лужници и Нишави, у Хомољу и др. боје пре сунца. Пре сунца бојили су јаја на Косову и Метохији, у Барањи, у Врању, Пироту, Зајечару, Горњем Милановцу, Чачку, Сарајеву и др. Јаја се боје после подне или увече. Тако на Цетињу, у Пригорју (Хрватска), у Паштровићима боје после вечере. Увече или после подне боје јаја у Средачкој Жупи, Бабином Потоку код Прокупља, у Голубовцима (Зета), католици из околине Стоца и др. У Скопској Црној Гори боје на Ускрс после подне. Као разлог за рано бојење ускршњих јаја верују да би се јаја покварила ако би се бојила док сунце греје или наводе рационално објашњење: да преко дана не стижу од других послосва. Такво објашњење може бити само делимично тачно. Главни пак разлог што се јаја боје пре или после сунца свакако треба тражити у чему другом, утолико пре што је бојење јаја редовно праћено разним верским и мађиским радњама, а многе мађиске радње обављају се првенствено после заласка сунца и пре заласка сунчева.

Уколико је где у обичају да се јаја боје и у друге дане осим Ускрса, води се рачуна да се боје рано изјутра.

Јаја бојена у једној боји

Јаја за Ускрс бојила су се првенствено у црвеној боји. Ускрс се није прослављао без црвених јаја. Понегде су домаћице бојиле јаја и у другим бојама, па је било и таквих да је једна половина јајета бојена у једној а друга у другој боји (види двобојна јаја). Јаја су и шарали на разне начине, али шарених јаја није било у свакој кући. Има читавих области и села (Колашин, села око Пирота и Босилграда) у којима се уопште нису шарала јаја откад се памти, а у неким од оних где се јаја иначе шарају, то се није чинило ако је кућа у жалости. Али има и градова и читавих покрајина где се јаја почињу шарати од средопосне среде па до Ускрса и где је та вештина на великој висини (Метохија, градови у Босни, Северној Србији, Војводини, Словенији, Хрватској). Стога се ускршња јаја због орнамената на њима понегде зову „писанице“.

Јаја која се спремају за Ускрс у разним крајевима различито се називају. Поред распрострањених имена „ускршња“ или „васкрсна“ јаја чују се називи: „перашка“ (Источна Србија и Западна Бугарска), „бојаци“ (Хрватска, Бела Крајина и Босна) или „бојакови“ (Босна),

„броћка“ (Ретковци у Славонији), „лисице“ (Грахово у Словенији), а за шарена јаја постоје називи: „писанице“ (Хрватска, Бела Крајина), „свилописи“ (Хрватска), „пирхе“ (Словенија). Не каже се свуда ни бојити јаја. У Источној Србији каже се „чинисте ли перашке“, у Левчу и Темнићу јаја се „граде“, у Македонији се „вапцају“, у Јужном Поморављу, Црној Гори и Дубровнику (XVI век, Ветрановић) каже се јаја се „масте“.

Црвена ускршња јаја

Међу једнобојним јајима најчешће се скупају црвена. Уколико се временски иде уназад, утолико је та појава јаче наглашена. Тако сва предања која говоре о постанку тога обичаја, као и сва ранија саопштења о вршењу тога обичаја у нашим земљама знају само за црвена ускршња јаја. Црвена јаја су атрибут самога Ускреса. У Левчу и Темнићу постоји пословица „Васкрс је до подне црвен, а од подне зелен“ (после подне се беру коприве, Ст. Мијатовић). У Чајничу, у Дебелацима код Бањалуке и у Тошићима код Сарајева субота кад се боје јаја за Ускрс називају „црвена субота“. У Бугарској постоји израз: „да дочекамо црвено јајце“. тј. Ускрс (Д. Маринов). И у писаним споменицима на турском језику из старијег времена Ускрс се назива „црвеним јајима“ (Ф. Спахо).

И данас је бојење ускршњих јаја у црвено најраспрострањеније и најомиљеније. И где се употребљавају друге боје, оне долазе за црвеном. У многим се крајевима и не зна за друге боје ускршњих јаја. Јаја се могу бојити неком другом бојом, али о Ускресу мора бити црвено обојених јаја. Особито прво ускршње јаје мора бити црвено.

Бојење броћем. Последњих деценија јаја су се бојила у црвено, односно љубичасто црвено помоћу варзила које се увозило у нашу земљу и било доста јевтино. Варзило као увозна роба није могло свуда бити приступачно широким народним слојевима, особито у старије време. Зато се може претпоставити да је бојење у црвено броћем, који успева у нашим крајевима, било опште, и за ускршња јаја и за бојење текстила. У народу се зна за бојење броћем, али се мало примењује. Бојење броћем потиснуо је увоз варзила из Бразилије и проналазак анилинских боја зато што броћ треба особито гајити и припремати га за бојење, те изискује много труда и времена.

Најстарији писани податак о бојењу јаја броћем били би већ помињани стихови песника Мавра Ветрановића из XVI века:

Ошљи бадем јоште расте
И броћа се још находи,
У што жене јаја масте
Ускрсење кад приходи.

У нашим крајевима броћ се некад веома много гајио и за потребе нашег становништва, а био је знатан извоз броћа из српских крајева преко Дубровника (С. Тројановић). И многа имена места (чест топоним Броћиште) сведоче о томе да је гајење броћа било важна привредна грана.

Бојење броћем почетком XIX века почиње Вук Караџић („Даница“ за 1827). И доцнији писци напомињу да се бојило броћем у Крагујевачкој Јасеници, у Левчу, Темнићу, у Ријечкој нахији, у Славонији и Хрватској. Данас се ретко где може наћи да жене боје у броћу, али је у новије време забележено да у селима у околини Пећи и сад боје у броћу, а памти се да су старе жене бојиле у броћу у селу Љубижди (Подгор код Призрена), у Лапљем Селу (Косово) и селима Велеречи и Мајдану код Г. Милановца, Милпићеву код Ариља, у студеничким селима, око Трстеника, око Врања, у пиротским селима, у Сремским Карловцима, источној Херцеговини и др.

Бојење јаја броћем било је опште и изгледа да је имало дугу традицију: у Ретковцима у Славонији (И. Филаковац) и код бачких Шокаца ускршња јаја данас, без обзира какве су боје, зову „броћка“. Јаја обојена у броћу имају пламеноцрвену боју. Броћ се гајио у башти. Заграђивао се трњем да свиње не уђу, да га не поједу, јер му је корен сладак. Само његово корење служи за бојење. Корење се вади после три године. Оно се суши и меље, при чему се од 100 кг свежег корења добија 20 кг сувог. Пошто се броћ припреми, бојење с њим је једноставно: припремљена јаја стављају у искувани броћ и држе у кључалој боји док не приме боју.

Бојење у варзилу. Као што је познато, откако се памти, ускршња јаја се боје у варзилу. Варзило је стварно тек од пре 50—70 година у Србији потиснуло бојење јаја у броћу, јер је бојење броћем теже, много је дужи процес, а варзило, иако увозна роба, по цени је било доста приступачно у крајевима где је новчана привреда била продрла у већој мери, а поступак бојења варзилом је много једноставнији. У хомољским селима некада су сељаци куповали варзило које су у уторак или среду Велике недеље носили по селима колачари и давали у размену за јаја (С. Милосављевић). Ако није било новаца у селу, у време натуралне привреде било је јаја за размену. У пиротским селима исто тако долазили су пред Ускрс грађани и продавали сељацима „верзију“ и стипсу за бојење јаја. У годинама пред Други светски рат почиње употреба анилинских боја и за бојење и шарање ускршњих јаја. Те боје, а особито припремљене шаре, учиниле су да се јавило велико шаренило боја и украса на ускршњим јајима. За време Другог светског рата и у послератном периоду варзило се није могло набавити, па се јаја боје у већој мери другим средствима.

Иако је варзило из новијег времена, у народу се бојење варзилом сматра као старина. Назив варзило је најраспрострањенији, али се чује и „верзија“ и „варзија“ (у пиротским селима), „верзило“ (село Лука, Срез борски), „врзуље“ (Буковица), „врзило“ (Ретковци у Славонији), „тијешће од црвена дрвца“ Самобор), „пражилка“ или „бразилка“ (Словенија).

Варзило за бојење ускршњих јаја у општој је употреби скоро код свих наших народа. У народу се и не зна више одакле је варзило и не води се о томе рачуна, али његова употреба толико се одомаћила да се бојење ускршњих јаја варзилком код Срба сматра као нешто карактеристично српско. Не може се рећи кад се у нашим земљама проширила употреба варзила за бојење ускршњих јаја, али то није могло бити пре XVI или XVII века, кад је успостављен живљи саобраћај између Европе и земаља Јужне Америке и кад су и други

амерички производи почели да се одомаћују у Европи. Сам обичај бојења ускршњих јаја, међутим, старији је опште од појаве варзила у Европи и нашим народима било је познато бојење јаја у црвено пре тога. Али су тада употребљавана вероватно само домаћа биљна средства. Појава варзила за бојење у црвено бацила је у позадину нека домаћа средства, тако да се данас у народу тешко што може дознати о томе.

Питање је да ли је бојење ускршњих јаја варзилом заиста из новијег времена, тј. од проналаска Америке и увоза варзила из Бразилије, или је можда увоз и употреба варзила старија. Наиме, наши писци који су се бавили бојењем и шарањем ускршњих јаја, сматрају да је варзило из новијег времена, и само име вузјују за име Бразилије, одакле се увози. Руски научник Шавински¹⁾, проучавајући технику живописа и технологију боја у старој Русији, дотакао се и проблема варзила. Студирајући боје Остромирова јеванђеља (XII век) Шавински¹⁾ је дошао до закључка да је једна од употребљених боја у том јеванђељу веома слична боји која у XVI веку носи назив „бакан“ или „древцо“, по грчком варзило, по татарски „бакан“. У време Остромирова јеванђеља није могло бити речи о бразилиском дрвету, али је могло бити увоза другог дрвета које се увозило из Источне Индије које се у средњовековној латинштини звало „berximum“ или „berximum“, на шпањолском „bragas“, на италијанском „brage“ и „verzino“, на српском „варзило“ и на руском „варзия.“ Боја по имену „варзило“ била је позната већ у руским рукописима XV века у којима има „упутство како справити варзило“, које се понавља дословце и у многим зборницима доцнијих времена (Шавински¹⁾). Могло би се претпоставити да је и код нас као и у Русији пре него што је пронађена Америка и почео увоз варзила из Бразилије, било увоза „варзила“ из Источне Индије за потребе живописа и украшавања старих књига. Исто тако може се претпоставити да је варзило, које је увожено с Истока сувоземним путем било скупо и неприступачно широким народним масама, те према томе нису ни ускршња јаја могла бити бојена у народу тим средством. Тек увозом варзила из Бразилије морским путем оно је могло бити много јевтиније и ући у ширу потрошњу. Бојење у црвено могло је раније бити претежно бројем.

Готово нема области у Југославији где се не боје односно где се доскора нису ускршња јаја бојила варзилом. Само у неким заосталим планинским селима могло се чути да се за бојење ускршњих јаја нису куповала никаква средства већ да су их бојили оним што им је околина давала.

Али и поред тога не постоји један општи поступак за бојење јаја варзилом. Понегде јаја претходно подрже у стипи, друге домаћице сматрају да је непотребно стављати јаја у стипсу за бојење у варзилу, јер је боја довољно јака. Варзило се обично један дан уочи потопа у млаку воду или ракију, или се стави мало сирћета у воду с варзилом и тако преноћи. Изјутра или како је где обичај, кувана се јаја подрже у врућој течности од варзила или се кувају и боје у исто време, што зависи од тога да ли је јаје шарано воском или није и да ли ће се бојити у више боја. Ако је шарано воском, мора се много пажљиво бојити. Варзило се претходно не цеди.

У Метохији и Новом Пазару с варзилом су мешали крмез. Тако се добијала свежија боја, а није се отирала.

„Мешовита“ јаја у Призрену се боје на овај начин: бело кувано јаје увије се луковином, увекже концем и спусти у варзило. После кувања јаја су негде жута, негде црвена.

Бојење бакамом. Бакам је биљна боја од дрвета које припада роду *Cesalpinia* као и варзило. Увожен је из Индије. Жене њиме боје лице, обрве и нокте. Код нас се изједначује с варзилом (Рјечник Југ. академије под бакам). Шавинскии сматра да се бакам строго узевши не може једначити с варзилом, јер је бакам служио полазним материјалом за добијање малинасте и љубичасте нијансе. Као и варзило, употребљавао се и за бојење јаја.

Бојење крмезом. Ово средство за бојење у црвено одувек се увозило. То су осушене женке инсекта *cochineus cacti*. То је ваш која живи на једној врсти кактуса. Од њих се припремају екстракти. Крмез се више употребљавао за бојење вунених тканина, али се куповао и за бојење јаја, као у Пироту, косовско-метохиским градовима, Новом Пазару, Чачку, Велесу, Прилепу, околини Бевђелије и другим местима, па су га мешали и с бакамом.

Бојење рујем. Јаја се могу и рујем бојити у црвенкасто. Руј има жуто дрво, а ујесен му лист поцрвени. Има га на брдовитом терену. За бојење ускршњих јаја употребљава се рујев лист и мезгра. Лист се бере и суши преко лета и чува на сувом месту. Више од листа употребљава се „срце“ („бакуља“, „мезгра“). Дрво и гране са одељају, скине се све што се бели, а жути део се узима за бојење. Може се добити и од сувог стабла. Исецкане гране добро се скувају. Кување траје два дана, али не треба да стално ври, већ се измакне кад проври, па се охлади и поново кува. Јаја се боје и кувају заједно с гранчицама. Обојена јаја су „рујева“ (жутоцрвена).

Према подацима из етнографске литературе јаја су се бојила рујем у Расини, Левчу и Темнићу, Гружи и Јасеници. Сем у тим крајевима јаја су се бојила рујем и у околини Сјенице, околини Пожаревца, Студеници, Бијелом Пољу, Такову, Зајечару и др.

Бојење метвицом. Пре употребе варзила у Бугарској ускршња јаја бојили су у црвено метвицом. Она се брала улето, на Ивањдан. Јаја бојена у метвици имају црвенкастомрку боју (Д. Маринов).

Шљивова кора употребљава се за бојење јаја у црвенкасто. Кора се исецка и искува, па се јаја у њој боје и у исто време скувају. Овај начин познат је у Славонији, Срему, у Дугом Пољу, Модричи, пределу Крњину и код Срба Озрењака (све у Босни у околини Добоја).

Бојење у кори од нара уобичајено је у Доњој Зети. Јаја обојена у нара имају црвенкасту боју.

У куваној липовини боје у селу Звонцима (Срез пиротски). Јаја имају тамнију рујеву боју. Узме се шака липовине, добро искува и у њу спусте јаја. Боја се не отире.

Трешњева и јовова кора употребљавале су се у Мајдану код Милановца и у Словенији. Од те коре се добија сивкастоцрвена боја.

Бојење јаја у жуто

Међу једнобојним јајима после црвеног најчешће се среће жуто. Жута боја лако се добија од разног лишћа, коре и корења. Постоје и велике могућности за добијање разних прелива од светложутог до жутомрког. При бојењу у жуто поступа се на разне начине: припремљено јаје боји се односно кува заједно с лишћем, травом, кором или корењем или се претходно скувају поменута средства, оцеди течност и у њој кувају јаја. Разно корење и кора с дрвета, који и иначе служе за бојење тканина, служиле су и за бојење јаја. Тако у неким крајевима употребљавају кувану кору од сировог дрвета. У том случају ломе гранчице или се кора гули с некалёмљеног дрвета или с дрвета које обори непогода. При бојењу кором скине се храпави слој, па се затим кора кува. Потребно је да кора остане потопљена бар једну ноћ да се раскисели, потом се добро скува пре него што се ставе јаја.

Бојење млечиком. У светложуто јаја су се бојила травом млечиком, које спрелећа има у изобиљу по ливадама и брдима. Бојење јаја млечиком не изискује особит труд, јер се свежа млечика бере у време бојења ускршњих јаја. Бере се цвет, па се скува. Некувана јаја стављају се у ту течност и у њој се скувају. Овај начин бојења јаја био је познат, а и данас га има у разним нашим крајевима: Јужном Поморављу, Пчињи Лужници и Нишави, Јасеници у Шумадији, Такову, околини Зајечара, Пожареваца, затим у Банату (Потпорањ, Томашевац, Орловат, Избиште, Тител итд.), Бачкој (Стапар, Сивац), у Срему (околина Св. Карловаца, Сремске Митровице, у Фрушкој Гори), Дугом Пољу (Босна), код Срба у Барањи, у Лапљем Селу на Косову, у Тетову, Прилепу, Скопској Котлини, околини Бујановца итд. И у Бугарској су бојили јаја у млечики. — Млечике нема увек о Ускрсу, јер је Ускрс покретни празник и, када падне рано, нема млечике.

Бојење луковилом. За бојење јаја у тамније жуто до црвенкастог и мрког употребљавају се спољашње љуске од црног лука, луковина. Од количине искуване луковине и трајања кувања јаја у луковини зависи боја, односно тон боје. Обично су јаја обојена у луковини црвенкастожута. Да би се постигла светлија боја мешају млечики с луковином (Расница код Пирота, околина Зрењанина). Искувана луковина је ефикасно средство за бојење, па служи и за бојење текстила. Поступак је врло једноставан. Искувају се љуске или се потопе у врућу воду неколико дана пре бојења (Прокупље), па се јаја заједно с куваном луковином кувају и боје. Бојење ускршњих јаја луковином уобичајено је и код православних и код католика. Широка употреба луковине за бојење ускршњих јаја разумљива је, јер те отпатке има свака кућа. Јаја кувана у луковини понегде у Србији се једу преко целе године јер су врло укусна ако се дуго кувају у већој количини луковине. Луковини се додају неки зачини. Због тога што је луковина свакодневни отпадак, а ускршња јаја имају ритуални карактер, можда је то био узрок да се луковина понегде тек отскора почела употребљавати. Зна се да се у градовима и селима Косова и Метохије у луковини јаја боје тек од почетка овог века. У Пећи тек после 1912, под утицајем дошљака чиновника. У овим крајевима се варзило сматра као старина. У Новом Пазару, кажу, тек од пре тридесетак година употре-

блава се за бојење ускршњих јаја, а у Лужници и Нишави тек у последње време, и то ретко, боје јаја у „луковиње“.

Бојење кукуреком. Први пролећни цвет служио је и за бојење ускршњих јаја. Обојена јаја у скуваном кукуреку имају жућкастозеленкастомрку боју. Јаја су се бојила кувајући се у кукуреку у Т. Ужицу (Р. Ускоковић) и, према усменим саопштењима, у Јужном Поморављу, Лужници и Нишави, у Хомољу, затим у Дробњацима и око Никшића, па код Шокаца у Бачком Моноштору. Боји се у цвету и корену.

Бојење копривама. Нешто светлији тон него бојењем у кукуреку постиже се ако се јаја обоје у копривама. Младе коприве се скувају и, не цедећи воду, спусте се јаја. Обојена јаја су жутозеленкаста. До наших дана ово средство употребљавало се у околини Ваљева, око Младеновца, у Јасеници, Гружи, Такову, Крушевачкој Жупи, Топлици, око Т. Ужица и Неготина, на Цетињу, око Никшића и у Дробњацима. У Чачку се листовима коприве обложе јаја, вежу концем и тако кувају и боје или се боје у жилама од коприва.

Бојење српком. И српак се употребљавао за бојење у жуто. Српак се бере улето с кореном, али се бере и стабљика са цветом или без цвета. Српак се скува у води, затим се спусте јаја. Она се у исто време и скувају. Боја је златножута. Бојење српком познато је из ранијих саопштења у Расини, Левчу и Темнићу, Гружи, Топлици (село Кашевар). Углавном су то крајеви око Јужне и Западне Мораве. Српак се употребљавао за бојење ускршњих јаја и у Бугарској (Д. Маринов).

Бојење смреком. У селима око Владичина Хана на два дана пре бојења јаја потопили би смрекине гранчице, скували их и у њима бојили јаја. Данас се само памти да се на тај начин бојило; већ је давно изобичајено.

Бојење брезовим лишћем. У селу Добрињи код Ужичке Пожеге, у Дугом Пољу и у Тошићима (Босна), у Севојну (Ужице), у пределу Крњину или Вакуфу (Добој) бојили су јаја у брезовом лишћу, а на Озрену (Босна) у брезовој кори. Обојена јаја су зеленкастожута и светломрка.

Бојење јабуковим гранама и жилама. У Лесковцу и Власотинцима с околином јаја су бојили скуваним корама или жилама од калемљених јабукових грана. Течност се претходно процеди, па се у њој јаја кувају и боје. Више се употребљавају коре од *дивље јабуке* (околина Враћа, Добриња код Ужичке Пожеге, Студеница, Озрен у Босни). Јаја обојена у дивљаковој кори имају жутоцрвен тон. У Бабином Потоку (Прокупље) мешају кору од дивље јабуке с млечиком. У неким крајевима Хрватске у искувану кору од јабуке ставе мало стипсе.

Крушковом или дудовом кором бојили су јаја у Славонији и Срему.

Бојење дудовим лишћем било је уобичајено у Пећи, а дудовим жилама у Чачку, Ретковцима у Славонији и др. Обојена јаје је жућкасте боје. Дудове жиле спролећа вадиле би за бојење јаја у Хомољу.

Дуњиним лишћем и цвећем од кантариона бојила су се јаја такође у Пећи. Дуњин лист скупља се кад почне да опада и чува до Ускрса. Кантарион се бере улето и суши. Обојена јаја су блеђа него цвет.

Бојење вочком било је уобичајено у Рашкој и студеничким селима, на Руднику и у Јасеници (село Загорица). Обојена јаја слична су боји лимуна. Вочак расте где је подводно. У Јасеници до Ускреса нарасте и до 15 см. Лист је „мастан“ као у празилука.

Бојење *детелином*. И у течности од искуване детелине бојили су јаја у Суводолу (Пирот) и у Стапару (Бачка).

Бојење *зеленом пшеницом*. Упролеће, кад је пшеница мала, бере се скува и у њој се боје ускршња јаја. Боја је зеленкасто жута — „као што је мало гушче“. Ако се дода стипсе, добија се зелена боја (пиротска села). На овај начин бојили су јаја и Буњевци, затим Срби и Румуни у околини Зрењанина и Македонци досељени из Грчке.

Травом пупом боје јаја у жуто у Рачи Крагујевачкој.

Вранилуком (дивљим луком), који се бере по ливадама око варошице Рудника, бојили су јаја у жуто.

Цветом од сасе бојили су у жуто као лимун у Томашевцу (Срез ковачички).

Зановијет за бојење јаја употребљавана је у Костајници (Срез костајнички).

Бојење *шафраном* било је уобичајено у Вођу (Срем) и у Словенији. Обојена јаја су жута.

Бојење *сламом*. Кад Ускрс дође рано и нема ништа зелено да се убере, за бојење ускршњих јаја у околини Рашке домаћице скувају јечмену сламу. Слама се кува дуже, па у њој боје ускршња јаја. Обојена јаја су жућкаста.

Бојење јаја у мрко

Бојење *оратовином*. Познато средство за бојење пређе служи и за бојење ускршњих јаја. Највише се употребљавају љуске, али и коре и жите дрвета. Употребљавали су до наших дана Буњевци у околини Суботице, затим Хрвати и Срби у Славонији, Срему, у Јасеници, Горњој Пчињи, Старом Влаху, Ошаку код Невесиња, Влахињи код Билећа на Цетињу итд. Обојена јаја су жућкастомрке до мрке боје, што зависи од количине боје и дужине кувања.

Церовом кором су се бојила јаја у ужичком крају. Боја је тамнија него она од ораховине.

Бојење *у чађи*. Осим наведених вегетабилних средстава за бојење јаја употребљава се и чађ. Некад, па и у новије време, кад не може да се купи права боја, употребљавана је чађ. Размути се чађ у води у каквом котлу, па се у тој течности боје и кувају јаја. Да боја боље прионе за јаја и да се не отири, стављају се у суви пепео, пошто се скувају и изваде из чађаве воде и подрже у пепелу 1—2 часа, потом се обришу крпом и „онда се такво јаје може ставити у марамицу, а да се марамица не запрља“ (Заврх код Никшића, Дубраве у Херцеговини). На овај начин обојена јаја су жућкастомрка, кафена, црно-смеђа или црвенкастопрна, што зависи од врсте дрвета, од количине чађи и дужине кувања. На овај начин бојили су јаја на Цетињу, у Голубовцима (Зета), у Морачи, Пиви, Дробњаку, Бјелопавлићима, Ричејкој нахији, у Руми, околини Чајничу, у Мионици код Ваљева, у Ротама код Пожеге, у селима уз Топлицу, Буњевке у околини Суботице и др.

Зелена боја

Ускршња јаја боје се и у зелено, иако би се могло рећи да зелена боја није боја ускршњих јаја. Неке зеленкасте боје које се добијају бојењем у копривама, кукуреком, пшеницом и др. нису праве зелене боје. Па ипак у Јужном Поморављу и Горњој Пчлици, као и код католика у Војводини (зелена боја под утицајем Маџара), омиљена је зелена боја. Да се добије зелена боја, употребљавају се коприве, кукурек и пшеница са стипсом. Без стипсе у зелено боји се на ове начине:

Семеном од коприве у околини Врања и Владичиног Хана. У искувано семе стављају се јаја да би се обојила у зелено као жуч.

У корењу од парадајза (патлицана) бојили су некад јаја у Пећи. Обојена јаја су боје „зејтинлије“ (зеленкасте).

Плава боја

Реткост су плаво обојена јаја помоћу вегетабилних боја. У околини Сремских Карловаца и Руме (село Вогањ) и у Сивцу (Бачка) било је уобичајено да се бере цвет „пресличица“ (врста дивљег зумбула), искува и у тој течности се боје јаја у плаво. У околини Прњавора боје јаја у тамнољубичасто у кори од „смрдљике“. За бојење у плаво употребљавао се чивит. Плава боја омиљена је у пиротском крају и Малешеву (Македонија).

Мастиљавом оловком боје јаја у новије време понегде у Црној Гори, Србији и другде. Расцепи се оловка, извади „срце“, растопи у води, па се тиме боје јаја.

Црна боја

У крајевима где се шарају јаја у више боја, црна боја се употребљава као последња. Осим случајева бојења у црно код вишебојног бојења јаја, јаја се боје у црно у породицама које су у жалости. У динарским крајевима у таквим случајевима најчешће се боји у чађи. Ако се узме само чађ, јаје не може добити сасвим црну боју, већ су та више мрка. Ако се жели црна боја, осим анилинских, у народу се за бојење тканина, па и за бојење јаја употребљавају поменуће коре или корење с додатком галице. Најпознатија средства су јовова, храстова, орахова кора и др.

Кад се јаја изваде из боје, још онако врућа обришу се вуненом зејтињавом крпом да добију сјај и да боја буде живља. Негде се бришу масном крпом, а негде кожицом од сланине.

Шарање јаја

Да би се јаје нашарало, потребно је уложити много труда, стрпљења и вештине. Једнобојним ускршњим јајетом се туца, а шарено јаје се чува као украс или се њиме даривају најугледнији гости. Многе наше жене, рођени уметници, живећи у патријархалној средини, свој уметнички таленат могле су применити сем у везу још и на ускршњим јајима. Наше жене умеју лепо да шарају јаја, тако да су нека заиста уметничка дела, иако су оне саме често неписмене.

Како шарање јаја врше даровите жене, обично оне које и лепо везу, то се шарање јаја поверава женама вичним том послу. Уобича-

јено је да то раде жене изван куће ако у кући нико лепо не шара, а домаћица куће сама боји. Жене веште шарању јаја шарале су их другима из пријатељства, или су ту услугу чиниле за противуслугу или за награду. Тако напр. у Кнежевим Виноградима у Барањи чувена је у шарању јаја Ракиља Божучин. Она шара читавом селу. Богатији људи поору земљу Ракиљи да им за Ускрс шара јаја, особито младима, јер младе даривају — носе дарове о Ускрсу. У Бачком Моноштору пок. Ката Ковач-Зетовић шарала је јаја читавом селу. У Титову Ужицу жене које су шарале за награду звале су се „шараље“. У Призрену, Пећи, Новом Пазару даровите а сиромашне жене шарале су другима за награду. У Пећи „вештакиње“ у турско доба наплаћивале су по две паре од јајета (а јаје се плаћало 2—3 паре), а 1947 плаћало се један динар од јајета. Восак и свећу даје онај који даје јаја, ако је шара воском. У Призрену има више жена које шарају за награду. После Првог и Другог светског рата у Призрену најпознатија је Стана Угаревић (стара 55 година). Научила је од своје мајке, која је исто тако шарала другима за награду. Позната је по лепом шарању јаја и Олга Филиповић. И католикиње у Призрену дају да им Српкиње шарају. У Пећи је најпознатија баба Дарка Јашовић, (стара 70 година). Спевали су јој и песму: „Јаја шара баба Дарка, у цегу јој 'иљадарка“. Док је била млада, могла је и по 150 комада („зрна“) јаја дневно да нашапа. До 1918 године имућније српске куће из Бањалучке, које су имале чифчије („кмете“), сладе су по сто и више јаја сељанкама да их шарају воском. За ту услугу њима су чињене друге услуге.

Поред шарања јаја по кућама, као домаћа радиност, и поједине занатлије мушкарци бавили су се шарањем јаја узгред или нарочито. Тако у селу Ретковцима у Славонији некад су давали јаја и столарима да их полигирају. Чувени грнчари Јевковци у Титовом Велесу шарали су јаја прскајући их штрицлом и нитро-бојама. У Аранђеловцу су ковачи око 1900 г. утврђивали на кргу кору претходно исцеђеног јајета као украсе ситне потковице и алатке од метала. Најзад, да поменемо и зоографе и копаничаре из Македоније који су шарали јаја за награду до почетка овога века.

Постоје три главне врсте украшених јаја. Код све три врсте примењује се различита техника. 1. — Једну врсту претстављају шарена јаја на којима се на било који начин изводе цртежи и таква јаја првенствено делују цртежима или ликовима, а тек у другом реду бојом. Сама пак орнаментика изводи се на два основна начина: а) да се на јајету изводе само цртежи танким цртама, које ће бити у другој боји или б) да се изведу ликови с читавим површинама у другој боји. 2. — Другу врсту чине шарена јаја од којих се ефекат постиже различитим слагањем боја односно механичким наношењем боја на љуску јајета. 3. — Трећу врсту чине јаја украшена разним пластичним украсима.

1. БАТИК ТЕХНИКА

Да би се на јајету извели орнаменти, најчешће се примењује техника позната у науци под именом батик: танким слојем воска прекрије се површина која не треба да се обоји, па се после бојења тај восак скине. Батик техника је веома развијена у Индонезији, где се у тој техници хаљине украшавају после ткања. Под именом батик подразумева се цртање воском, који се наноси специјалном справом, па се по-

сле бојења восак отклања. Справа је од бакарног лима. У њој је растопљен восак који излази кроз цевчицу и тако се излива уједначена воштана нит. Може се радити и шиљатим штапићем, али не тако лако. У Европи се примењује батиковање само на љусци јајета, с које се восак може и стрти (J. A. Loeber). Немамо никаквих писаних ни других података о пореклу те технике код нас.

Као и код неких других народа, шарање јаја воском је био општи обичај код хришћана у Југославији, мада има места и крајева где се та техника шарања не негује. Тако у Хомољу и Прилепу, у неким селима у Запаљу, у околини Гњилана и неким пиротским селима, у околини Вршца, у неким селима Раме и у неким другим забаченим планинским крајевима нису шарали јаја воском.

Шарање јаја сматра се кас света радња. Њој се приступа с побожношћу и чистоћом, а томе доприноси и употреба воска. У нашем народу восак се сматра као нешто чисто и свето, па и сама пчела се сматра светом и чистом. Восак је у народу у особитом поштовању: грехота га је згазити или држати на прљавом месту. Етнографски музеј у Београду има „покајнички“ штап (Инв. бр. 7909) из села Луке код Бора, који је нашаран воском на исти начин на који се шарају укршња јаја. Набављен је 1907 г.

Пре него што се почне шарати воском, он се припреми, како је где уобичајено. Основно је да се из воска отстрани вода, ако је има.

Пре него што се почне шарати воском, он се припреми, како је где уобичајено. Да би восак боље прионуо за јаје, у Србији је уобичајено да се восак прстима добро натре и помеша са чађу. Восак се меша са чађу и приликом загревања шаралке, када за њега пријања чађ из дима са свеће, тако да од овог дима восак увек поцрни. У селима око Београда стављали су у восак мало катрана, а у Винчи, исто код Београда, у последње време мешали су восак с „кењацом“ (врста олаја). У Комлетинцима (Славонија) у восак су стављали мало коломаза.

Ако се јаја шарају воском, потребно је да се загреју. Кад се перу у топлој води, она се у исто време и загреју, па се држе покрај ватре, или топлом пепелу, или се загреју у руци, или се јаје да детету да га држи под па-

Сл. 1 — Санда Козарац из Приштине шара јаја 1948

Сл. 2 — Јаје шарано
капљицама воска — Попово
Поље

Сл. 3 Јаје шарано запаље-
ном воштаном свећом —
шара „корњача“ — Зајечар

зуком (Требиње и Гацко). Старе жене на Косову и у Метохији држе јаје на мангалу (сл. 1).

Јаја се воском шарају и без шараљке, што је једноставније, али је цртеж грубљи. Најпростији начин шарања воском био би као што раде у селу Добрељима (Гацко) и Влахињи код Билећа: загреје се комадић воска и накапље на јаје (сл. 2). Шара се и крипцом умоченом у растопљени восак. У Љешанској нахији (село Горњи Кокоти) узме се топло јаје па се комадом воска повлаче по њему просте шаре или се комадом зашиљеног воска пише по јајету „Срећан Ускрс“, као што су се некад шарала јаја и на Цетињу. У селу Велеречи и у Руднику код Г. Милановца, у Студеници, у селима Дединцу и Космачи код Куршумлије, у Печењевцима код Лесковца шарају јаја воском на тај начин што се восак танко развуче у жицу, па се том жицом од воска везе по јајету, односно воштана жица се лепи по јајету, па се потом пажљиво спусти у боју. У селима око Пирота и Зајечара шара се танком свећом од воска. Упаљеном свећом од воска повлачи се по јајету, правећи шаре. Восак се не види по јајету, али где се по јајету прешло свећом, ту се боја не прима. Јаја се потом боје у земљаном суду, само кратко време да боја не продре (сл. 3). Код Срба на Озрену (Босна) навошти се конач у растопљеном воску и онда се тај конач лепи по јајету како се жели. Кад се јаје обоји, скине се конач руком или крпом. У Оџаку код Невесиња с овошћеним концем омота се јаје, а ђаци су изводили слова са овошћеним концем, лепећи га на јаје.

Шараљке

Шарање јаја воском без шараљке ређе је и срета се само по селима. Међутим, шарање воском помоћу шараљке је типичније и познатије. Та справица зове се различито: „шараљка“ (Србија), „шаралица“ (Призрен, Сански Мост), „писалица“ или „кишчица“ (Хрватска), „писаљница“, „писаљка“, „кичица“ (Босна). Шараљке могу бити једноставно зашиљено дрво које се умаче у растопљени восак покрај огњишта, као што се то ради у Морачи, у Печењевцима код Лесковца, у Попову Пољу, или се зашиљено дрвце обавије кучином и умаче у растопљени восак (Лесковац и околина, нека села у Белици, Тетово), а таква је и „перајица“ коју употребљавају Буњевци

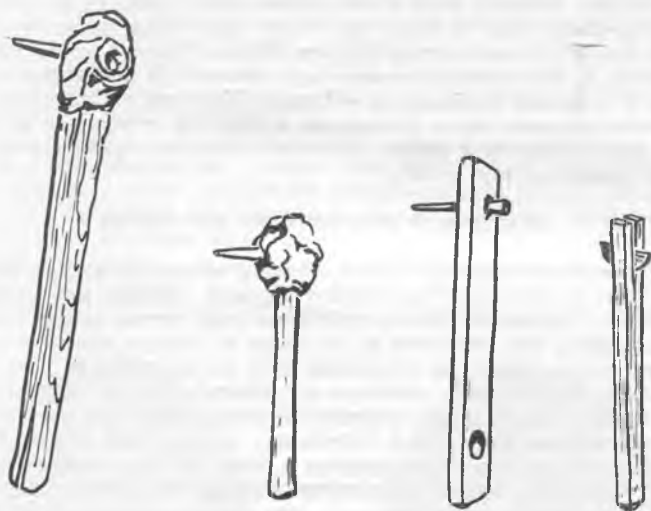

Сл. 4 — Јаје шарано воском
помоћу чиоде — Попово
Поље

у селу Бикову. У Врчину код Београда и у Драгутинову (Банат) у растопљени восак умачу сламку. У Владичином Хану и у селима око Билећа шарају јаја перушком од петла или кокошке. Перушком шарају јаја и у Словенији, само је зарезу као челично перо. Могу се шарати јаја и чиодом, и то њеном главом. Нанесе се том главом восак као већа тачка и повуче на једну страну као репић. На овај начин најчешће се изводе шаре налик на розету. У музејској збирци има јаја шараних на овај начин из Панчева, Дубровника и Сланог код Дубровника и из Попова Поља (сл. 4). У Тетову уместо специјалне шараљке узму влат од метле. Јаја се шарају и обичним пером. Перо се не стави у увлаку већ попречно на држаљу под углом од 90° у веже концем и шара. Пером се постиже веома фин цртеж.

Познатије су и више се употребљавају шараљке које се искључиво праве за шарање јаја воском. Етнографски музеј у Београду има седам таквих шараљки: три из уже Србије, по једну из Приштине, Ђаковице, Брчког и Бос. Дубице. Све шараљке имају два основна дела: дрвену држаљу и метални левак углављен на једном крају држаље, из које цури восак. „Писаљница“ из Брчког (Инв. бр. 17236) састоји се од чамове дршке и лимене левкасте цевчице. Кроз цевчицу је провучен врх од шиваће игле, који мало излази из цеви. Углављена цев омотана је кучином, тако да је шири отвор левка горе слободан да се стави восак. Восак се загреје, процури на иглу, а с игле на јаје. Кучина учврсти цевчицу за дршку, а у исто време задржава растопљени восак да не пада на јаје и одржава температуру, не хлади се брзо. Шараљка из Ђаковице (Инв. бр. 17340) је краћа, дршка јој је од винове лозе. Врло је слична писаљници из Брчког. Обавијена је памуком и добро натопљена воском. Чим се восак стврдне, шараљка се загрева на свећи и восак силази с цевчице на јаје. Ова шараљка, као и оне набављене у Шумадији, нема игле у цевчици. Помоћу сличне шараљке шарају јаја и у Словенији и Хрватској. „Писаљница”

из Босанске Дубице (Инв. бр. 21628) разликује се од претходних што јој је дршка танка дашчица и није обавијена памуком. Шараљка из Приштине (Инв. бр. 17237) другачија је. Она се састоји од дрвене држаље дугачке 10 см. Држаља је на једном крају расцепљена и у њу углављен турски новац (аспра) савијен напола. Ако је потребно, може се расцеп на крају везати танком жицом да пара не испадне.

Сл. 5 — 8 Шараљке

Једним врхом савијене паре напола умаче се у восак, па се восак наноси на јаје. У Пећи се оваква шараљка од танке сребрне паре обавије кучином. Оваквом шараљком шарају се јаја и у Сарајеву, Власотинцима и другим местима (сл. 5, 6, 7, 8).

Ово су најкарактеристичније шараљке али се праве и мало другачије. Уместо игле у Босни и Славонији провлачи се свилени конач (отуда „свилониси“) или крута длака, и тако се изводе врло фини цртежи. Шараљка се прави од танке лимене цевчице с краја узице за ципеле (пертле), кроз коју се провуче свила и омота свилом у величини лешника (Бадњевац код Крагујевца, Словенија).

Кад се шара шараљком, комадић воска се стави на отвор левка и загревањем шараљке на свећи восак цури кроз узани отвор и остаје на јајету. Како се восак брзо хлади, то се стално на свећи загрева. Много тањи и финији цртеж постиже се ако се восак стави на нокат палца леве руке, па се шараљка загрева на свећи, а с нокта се восак

преноси на јаје. Или се восак растопи у каквом суду и држи покрај огњишта у течном стању, па се шараљка умаче у восак. Јаје се увек држи у левој руци и то тако да је шотка на палцу, а врх се придржава великим прстом, а кажипрстом и домалим прстом се јаје према потреби окреће.

Веома ретко, уместо воска употребљава се за шарање јаја каква масноћа по истом принципу да кроз њу не пробија боја. Скувано јаје шара се на тај начин што се врх зашпиљеног дрвчета умаче у растопљен лој или свињску маст и тако праве шаре, како се то ради у Топлици (Мерез). Али та места не остају чисто бела после бојења већ су само блеђа од оних делова која су обојена. Галипољски Срби (сада у Пехчеву у Македонији) кувано јаје шарали су растопљеним стеарином. У околини Љубљане и у Горњој Крајини у Словенији испишу шаре обичним пером замоченим у уље или стеарин, и то на скуваном јајету, топлом и добро обрисаном. Кад се уљани цртеж добро осуши, ставља се јаје у боју.

Поступак бојења шараних јаја воском

Најраспрострањенији начин шарања воском је кад се чисто загрејано јаје нашара и потом стави у скувано варзило или какву боју да се обоји. Нашарана јаја се не боје на јакој ватри, већ се кувају на крају шпорета или огњишта да се восак са јаја не скине. Ако би се восак скинуо и пливао на површини боје, на јајету не би остали бели орнаменти већ обојени светлије од обојеног јајета. Варзило се не хвата брзо на јајету па је потребно да јаја остану дуже у боји. Анилине боје брже боје јаја и уобичајено је да се већ кувано јаје нашара, а потом кратко време подржи у боји. Да би се одржао восак на јајету, у пределу Добричу нашарано јаје воском увију у лист бучумике (од стаблике тог корова деца праве штрцаљке и свирале а жене коленике) да се восак с јајета не покрене, а потом спусте у варзило. Кад се јаје извади из боје и скине восак, добија се обојено јаје с белим орнаментима. У Хрватској има и тога да се нашарано и у једној боји обојено јаје ставља у другу светлију боју, тако да се онда обоји и орнаменат (М. Кус-Николајев). Ма колико била светла боја у којој се боји бели орнаменат, утицаће на прву боју у којој се јаје бојило.

Воском се јаја могу нашарати орнаментима у више боја. Рад је много спорији и тежи и потребна је већа вештина. Јаја с вишебојним орнаментима, шарана воском, нису у обичају свуда. Могло би се рећи да се ова техника негује више у економски јачим срединама — у северним крајевима Југославије: Словенији, Хрватској, Славонији, Босни (по градовима), Војводини и у градовима Северне Србије.

Ако се жели вишебојни орнаменат, јаје се мора неколико пута бојити, а после сваког бојења наноси се, односно шара се воском да се сачува боја испод воска. После сваког бојења јаје се шара, а восак са свих шара мора остати до краја бојења на јајету. Пошто се јаја обоје последњом, основном бојом, скида се восак. Зато се јаја не боје у врелој боји већ у хладној или млакој да се восак не би растопио и отпао. С обзиром на то да се јаја боје у хладној боји, морају много дуже остати у боји. Бојење се почиње прво са светлијим, па потом са тамнијим бојама. Да поменемо најпре двобојно јаје, где орнаменат

није бео. Галипољски Срби (сада у Пехчеву у Македонији) скували би јаја у жутој боји, затим би их нашарали воском, па потом бојили у црвеној. На тај начин добија се црвено јаје са жутим орнаментима. О вишебојним шараним јајима писали су код нас др. М. Гавац, А. Магасовић, А. Сич и И. Франић. Прво се шара бело јаје ако се жели и бели орнамент, па се боји у жуто. По жутом се шарају они орнаменти који треба да остану жути, па се боји у какву тамнију — црвену или мрку, а може се завршити црном или мрком (у Словенији боје и у зелено, а у Барањи и у љубичасто поред зеленог). У Комлетицима домаћице оставе јаја у жутој боји читав дан а у варзилу пола дана. Најчешћа су црна или мрка јаја с белим, жутим и црвеним орнаментима (И. Франић).

Осим шарања с више боја на овај начин може се шарати и једноставније: на нашараним јајима која имају само беле орнаменте могу се помоћу „кисте“ орнаменти обојити разним бојама (А. Сич).

Воском нашарана јаја полако се стављају у боју. Пази се да се не померају да се восак не би отро.

Восак се скида с нашараних и обојених јаја на више начина. Најједноставнији је кад се још топло јаје, тек што се извади из боје (код двобојних јаја), протре масном или зејтињавом крпом. Са хладно

Сл. 9 — Јаје шарано воском и киселином у Призрену на белом јајету обојени орнаменти

Сл. 10 — Шарано воском и киселином: на белом јајету орнаменти у више боја — Шабач

обојених јаја восак се скида ако се јаја ставе у неку тепсију у којој има пепела, па се у њој поређају и ставе на топло место да се восак размекша а пепео га улије. Потом се бришцу вуненом масном крпом. Каткад се ставе на кргу у млаку рерну да крпа улије растопљени восак, а доврши се кад се раскрављени восак крпом механички скине. Восак се скида и загревањем јајета покрај ватре, па се механички трља јаје масном крпом или сланином или се скида ноктом или ножем.

На белом јајету орнаменти у боји (помоћу батик технике и киселине). Јаја обојена и нашарана воском — у две или више боја после последњег шарања стављају се у неку киселину да она изгризе боју која није покривена воском.

Тако се добија бело јаје с орнаментима у боји. Поступак је следећи: јаје се прво обоји, па се онда нашара воском и тако обојено и нашарано јаје ставља се у расо, сирће или какву другу киселину да постоји једно време. Потом се јаје извади, трља се крпцом да се скине боја која није покривена воском. Кад се отстрани боја, јаје се ставља у топлу воду да восак омекша, па се крпом скине или се ноктом отстрани. Тако су шарали јаја у варошима Србије: Ваљеву, Титову Ужичу, Чачку, Рашкој око 1900, а у Призрену и Пећи после Првог светског рата. На овај начин украшавања су јаја и у Вањалуди, у Брчком, у Нотрањском у околини Ђевђелије и др. У Зрењанину боју скидају и соком траве млечике. За бојење јаја подесније су анилине боје, јер се брже скидају (сл. 9). У Ђевђелији домаћице држе јаја у сирћету по 12—15 часова (С. Тановић).

По истом поступку украшавали су јаја вишебојним орнаментима изведеним помоћу воска. Уместо у последњу најтамнију боју стављају се јаја у киселину. У музејској збирци има овако украшених јаја, око 1900 г., из градова у Србији (сл. 10).

У Сремској Митровици шарају јаја на тај начин што врх шибице умачу у сирће, па њоме повлаче шаре по обојеном јајету.

Шарање анилинским бојама и мастиљавом оловком

У селима око Брања, у Горњој Пчињи, у жеглиговском крају, у Мионици код Ваљева, у Змијању у Босни, на Цетињу и у Зети шарају јаја врло једноставно. Бело кувано јаје шарају умачући перницу, перо од кокошке или зашиљено дрвце с памуком на врху у какву боју. Шаре су просте завојите линије (Змијање), звездиде, тачкице, праве линије. У музејској збирци три су јајета из Кшања (Срез жеглиговски) жуто обојена са зеленим шарама. У Прилепу обојили би јаја у жуто, па по жутом исписали шаре мастиљавом оловком. Најједноставније шарање јаја је, свакако, кад се бело кувано јаје, још вруће, шара мастиљавом оловком (Црна Гора), као што је уобичајено код Куча (Дрекаловићи), Чевљана, црногорских досељеника у Топлици, у Власини. И у Шкофјој Локи (Словенија) украшавали су јаја воденим бојама и мастиљом.

Шарање „сребрним” и „златним” прахом

Обојена јаја шарали су у Барањи сребрним или златним прахом. На црвено обојеним јајима (у музејској збирци, Инв. бр. 14596), изведене су шаре раствореним сребрним прахом или сребрним и златним прахом и жутом и зеленом бојом (Инв. бр. 14596 и 14596/2). Шарана су 1934 године.

У Београду је такође познато украшавање јаја сјајним прахом и то на тај начин што се цело јаје премаже сјајним прахом раствореним у терпентину. То су „сребрна“, „златна“ и „бронзана“ јаја.

Занатске израде су сјајна „политирана“ јаја која боје и лакирају столари или се јаја претходно код куће нашарају, па их столари политирају. Лаком и шпиритусом премазују јаја да добију сјај. Овај начин украшавања јаја примењује се у Славонији (И. Филаковац, Ј. Богдановић) и Барањи.

Шарање ножићем

За разлику од технике шарања јаја о којима је досад говорено, код којих увек постоји могућност да се орнаменат да у боји, у нашем народу има техника које дају искључиво бели орнаменат. Таква су јаја шарана ножићем, бритвом или каквим оштрим тврдим предметом. Поступак је следећи: врхом ножића или бритве на већ обојеном јајету уцртавају се различити орнаменти гребанџем боје с јајета. Ова врста шарања јаја захтева велику вештину и стрпљење. Она се примењује особито у Македонији, Хрватској и Словенији, а из Србије има тако нашарано јаје из Враћа (сл. 11). Изгледа да је на највећој висини била у Македонији. Њом су се бавили македонски зоографи и копаничари, а исто тако и монаси по манастирима, особито у манастиру св. Јована Бигорског (Т. Вукановић). С обзиром на околност да су ову врсту шарања неговали највише црквени људи, мотиви су најчешће били црквени. По Д. Маринову, ова врста технике доста је распрострањена и у Бугарској особито по бугарским манастирима. Он напомиње да црквеним људима није било тешко да шарају јаја на овај начин држећи се увек црквених орнамената, јер су они морали бити вешти цртачи ради украшавања црквених књига. Зоографи и копаничари у Македонији шарали су јаја за новац, а Мијаци су наручавали таква јаја за поклон одличним пријатељима. Да би јаје било трајније, претходно би исцедили беланце и жуманце и на кори урезивали слике Васкрсења, св. Тројице, легенде узете из апокрифа и др. (Т. Вукановић).

Сл. 11. — Обојено јаје с гребеним орнаментима Враће

Истом техником шарали су јаја у Хрватској и Словенији. Пре Ускрса младићи би се скупили и оштрим ножићима шарали јаја која ће даривати девојкама (М. Ланг, Ј. Богдановић).

Шарање јаја киселинама

На истом принципу отстрањивања боје чиме се израђује орнамент заснива се шарање обојеног јајета „витриолном“ (сумпорна киселина) или „ћезапом“ (азотна киселина), који се у Повардарју зове „љута вода“, или „шатвасером“ (сона киселина). Ова техника

Сл. 12 — Обојено јаје шарано ћезапом — Призрен

позната је у многим крајевима наше земље. Киселина се стави у какав суд па се умаче перо од живине (кокошје, гушчје, ћуреће) или од сокола, или сламка или влат од метле, или челично перо и њима се шара по обојеном јајету. Киселине нагрizaју боју и остављају беле трагове. Оне у исто време нагрizaју и шараљке, па се морају често мењати. Овај начин украшавања јаја уобичајен је у градовима Македоније, Косова и Метохије, уже Србије и Војводине (сл. 12). У Сомбору обоје јаја у две и више боја (аналинске), па киселинама шарају. Ова техника се примењује и у Хрватској (М. Гавац), Словенији (А. Сич), у Никшићу и на Цетињу.

У селу Велико Крчмаре (Лепеница) раније се шарало ћезапом на овај начин: необојено јаје се шара или се на њему пише, па се после боји. Боја неће прионути на оним местима где се превлачило киселином.

За овај начин шарања карактеристично је да се орнаменти цртани одликују финоћом и прецизношћу, а поред тога изводе се с мање труда и времена него што је случај са шарањем помоћу воска. Ова техника шарања одржавала се више по градовима под утицајем занатске технологије.

У селу Данковићима (Топлица) обојена јаја шарају на исти начин, само што са јајета скидају боју уместо хемиским киселинама неком травом чији сок изједа боју и настају беле шаре.

Шарање природним листовима

На принципу прекривања извесних површина односно линија приликом бојења, као код батика, јаја су шарана помоћу природних листића од трава и цвећа. Листићи би се прилепили на јаја и тако боја не би продрла испод њих, а остали део би се обојио. За шарање јаја на овај начин одабира се лепо редкасто лишће да би орнамент изгледао као цртеж (сл. 13). Овакав начин шарања јаја примењује се у многим крајевима Југославије. Листови од траве или цвећа налепљују се на јаје на разне начине. У Алексинцу на кувано јаје ставе се два листа од детелине или руже, или маточине, са сваке стране по један, увезе се концем и стави у боју. Особито радо се ставља детелина са четири листа, јер она значи срећу. Кад се јаје спусти у боју и мало подржи површина се под листом неће обојити, остаће бела кад се лист скине. Лист се не скида док се јаје не осуши. У селу

В. Крчмаре (Лепеница) шарају са листовима од јагоде, руже или пелина. Распоредe лишће по јајету, па танком крпом или тилом обавију јаје да се лишће не скине, а потом ставе у боју. Крпича се везује на врху или шотки. У Ловцима (Белци) шарају са здравцем или листом од митровске руже, у Мајдану (Г. Милановац) најрадије употребљавају лист од граба или хајдучице, у Сјеници пелином, резетлом или бучумиком. На исти начин у Србији шарају у Т. Ужиду, Рашкој, Печењевцима, Варварину. У Винчи код Београда шарају са листом од кукуте или руже — прилепе га за јаје беланџетом, а у околини Ваљева жуманџетом. У В. Плани (Топлица) рецкано лишће се умочи у восак, па се онда прилепи на јаје. Један стари начин шарања помоћу листића изобичајен је у Топлици (село Појате). На куваном влажном јајету разрези се лишће од бучумике и пажљиво обавије танким платном. Кад се јаје извади из варзила, скине се платно а остави прилепљено лишће на јајету. Тако се добије црвено јаје са зеленим лишћем.

У Војводини је исто тако веома уобичајено шарање листовима, а особито се радо употребљавају детелина и кукута. Попарено лишће од детелине и кукуте причвршћује се или танком крпом или парчићима старе куповне чарапе. Још је живо шарање на овај начин у Ср. Карловцима и сремским селима Петровчићу и Шумановцима као и у селу Каћу, у Бачкој, у Банату: у Зрењанину, Мокрину, Н. Бечеју и селима Драгутинову и Куманима. Ова техника је позната и у Хрватској (Л. Илић, др М. Гаваци), а веома је омиљена и у Македонији, где се лишће и цвеће лепи воском (Т. Вукановић).

У Горњој Крајини (Словенија) траве и цвеће претходно се премажу уљем па се прилепе за јаје које се потом повеже парчетом тканице (М. Јагодиц). Шарање лишћем и цвећем уобичајено је и у Бугарској (Д. Маринов).

Понегде се јаја истовремено шарају и боје листићима. У селу Вртиглаву (Срез ваљевски) јаја се шарају пелином на овај начин: ставе лишће на бело јаје, омотају га крпичом и ставе га да се кува у обичној води. Испод листа јаје се обоји зеленкасто, а остали део јајета остане бео. У Етнографском музеју у Загребу има шараних јаја с територије Хрватске на овај начин: првим пролећним перајем од црног лука обавије се јаје и скува. У кувању јаје се у исто време и обоји и то јаче испод пераја, а слабије поред пераја те изгледа пругасто, у два зелена тона. Отскора у Пећи шарају на исти начин листовима.

У ту групу технике може се уврстити и шарана јаја лишћем перунике, како су шарали јаја галипољски Срби. Најпре би јаја обојили у једној, обичној жутој боји, а онда се поједина јаја обавију лишћем

Сл. 13 — Јаје шарано листићима — Бачмен (Срем)

перунике или празилука, и то унакрст (двапут по дужини и једанпут по ширини). То лишће се претходно попари да омекша, а кад се оба-вије, везује се концем. Тада се јаја стављају у луковину или у црвен-касту (куповну) боју. Кад се листови скину, на јајету остану жути крстови на црвеном пољу. (М. Филиповић).

Та врло једноставна техника шарања јаја приступачна је свакој домаћици. Шарање на неки од тих начина не изискује велики труд ни велику вештину. При избору листова за пресликавање врло вероватно је мађиски моменат играо важну улогу. Код нашег народа извесно цвећу и биљу придаје се особита мађиска улога. Тако нава-ла има привлачну моћ и употребљава се кад треба кога придобити, детелина доноси срећу итд. У вези с овим, вероватно је да је јаје с невенем имало једну, с ружом другу, с вратичем трећу улогу итд. Овим начином шарања постиже се ефекат бојама, јер листови покривају извесне површине на јајету, а не линије, као што је случај с шарањем воском, или гребњем боје с јајета и на други начин, где се ефекат постиже у првом реду префињеним цртежом.

Место природног цвећа и листића могу се употребити и листи-ћи исечени од хартије. Разнобојне хартије изрежу се у облику ра-зличитих цветова, листова или чега другог, па се прилепе на јаје. Ја-је се заједно с више разнобојних украса од хартије омота каквом кр-пицом и спусти у расо или сирће. Киселина нагриза хартију а на јајету остане боја прилепљеног украса. Жене вичне овом послу знају које боје иду с расолом а које са сирћетом (Брчко). У Титову Ужичу уместо хартијом у боји шарају јаја разним тканинама које се оти-ру. Прилепе на јаје исечену материју и ставе у киселину.

У неким крајевима Југославије и Буњевци у Бачкој шарају ускршња јаја и папирићима разних боја који се прилепе на јаје и остану на јајету као украс. Разнобојни папирићи се исеку као листо-ви, цветови, птице и сл. и залепе се на јаје.

2. МРАМОРНА ЈАЈА

Вероватно да се тек од новијег времена шарају ускршња јаја туткалом и бојама у прашку које се купују по трговинама. Туткалом се боје наносе на кувано јаје. Могло би се претпоставити да је шара-ње јаја на тај начин ушло у обичај тек када су аналинске боје ушле у ширу употребу. Данас је шарање јаја на овај начин доста уобича-јено у неким нашим градовима и селима. У Старом Влаху, Зајечару, Пироту и околним селима боје се растворе у туткалу, свака посебно, па се прстима мажу јаја, или се прст умочи у туткало, па у боју, па се пренесе на јаје. То су т. зв. „мраморна јаја“. У Ловцима (Белица) домаћица прво умочи јаје у туткало, затим у сваку боју помало и остави да се суши. Истим поступком шарају и у Призрену, Каћу (Бач-ка), Јарковцу (Банат), и то на вруће јаје. У Алексинцу једна дома-ћица шарала је овако: у шест чанчића стави шест разних боја. Онда се кувано јаје намаже туткалом, па се умаче помало у сваку боју, а боје се после саме разлију и јаје се нашара као мрамор. Кад се осу-ши, премаже се зејтињавом крпом да сија. У Владичином Хану уместо туткала узме се мало житког ћириша (опанчарски лепак). Прстима

се окваси боја и нанесе на јаје. Кад се цела површина јајета обоји, јаје се проваља у руци с ћиришом тако да се њиме обложи и добије сјај.

У Бериловцима код Књажевца боје на исти начин али без лепка. Узме се кувано јаје па се кокошјом перушком на њега нанесе постепено на једну страну неколико боја, а затим на другу страну. У Тетову на кувано јаје наносе се масне боје прстима, па се те боје прстима истрљају и измешају на самој љусци, а онда се јаје отаре зејтињавом крпом. Етнографски музеј има неколико „мермерних“ јаја из села Чокоњара код Зајечара. Јаја су шарале Влахиње 1953. Ова техника шарања јаја примењује се и у Пожаревцу, Темнићу, околини Рашке, у Сјеници и другим местима.

У топличким селима под Копаоником јаја се шарају на тај начин, без употребе лепка, али се употребљавају боје приређене искувавањем биљака.

Шарање у мравињаку

У групу шарених јаја припадају и јаја која се стављају у мравињак да би мравља киселина изгризла местимично боју на већ обојеном јајету и на тај начин се јаје нашарало. У пределу Крњину (Срез Добој) стављају обојена јаја у мравињак крупних мрава. Оваква јаја, која изгледају пегава, служе се о Ускрсу и носе на дар кад се иде у походе. Ова техника се примењује и у Грачацу (Лика). Забележено је да се у ужичком крају такође стављају обојена јаја у мравињак да их мрави својом киселином ишарају (Р. Ускоковић). У Грузи обојена јаја у варзилу ставе само неколико тренутака у мравињак крупних мрава, а у области Рудника и Г. Милановца држе их у мравињаку преко целе ноћи. Где прође мрав по јајету, остане бео траг.

Шарање песком

Веома је једноставно „шарање“ јаја песком или пепелом, како се ради у Куманима (Срез потиски). Поступак је овакав: опљуне се прст, замочи у песак, па се прстом превлачи по обојеном јајету. Тако се скида боја и настају „шаре“. Ово се може постићи и пепелом ако је оштрији.

Двобојна и тробојна јаја

Понегде је обичај да се једна половина јајета боји у једној, друга половина у другој боји, а средина остане бела. У околини Пожаревца (Кисељева) праве се тробојке и то на тај начин што се кувано јаје подржи једним крајем у једној боји, па потом други крај у другој боји, а средина остане бела. Или се умочи јаје с једне стране у црвену, с друге у зелену или плаву боју (Накучани код Г. Милановца).

3. ПЛАСТИЧНО УКРАШАВАЊЕ ЈАЈА

Прво ћемо поменути шарање јаја обојеним воском. На куваном белом јајету изводе се шаре обојеним воском, и ти украси се не скидају већ остају на јајету. Пре 60—70 година набављена су за Етнографски музеј у Београду овако нашарана јаја у Ваљево и Нишу.

Сл. 14 — Јаје шарано обојеним воском — женски лик
Ниш

Сл. 15 — Јаје шарано обојеним воском — Ваљево

Јаје (Инв. бр. 4056/45) украшено је црвено обојеним воском. Цртеж је испуњен истим воском с тачкицама и цртицама. На другом јајету (Инв. бр. 4051) црно обојеним воском направљен је цртеж који је делимично испуњен жуто и црвено обојеним воском (сл.14). Треће јаје из музејске збирке шарано је мрко обојеним воском, па је цртеж делимично обојен црвеном бојом (сл. 15).

Галипољски Срби скувано и црвено обојено јаје шарали су растопљеним стеарином, који нису скидали. У Тетову је био обичај да се јаје, пошто се обоји у варзилу, шара воском па се по орнаментима од воска лепе манистре (перле). Или се на црвено јаје воском лепе манистре.

У неким градовима у Источној Босни почетком XX века украшавана су јаја воском и бронзаним прахом. Етнографски музеј у Београду има јаја нашарана на овај начин из Брчког (Инв. бр. 17058 — 17059). Обојено и скувано јаје (жуто, црвено или зелено) нашара се воском, па се после бронзаним прахом који се лепи на цртеж од воска. На овај начин добија се обојено јаје с рељефним бронзаним орнаментима. Деса Божичковић из Брчког шарала је јаја обичним пером, а најчешће је комбиновала да жуто или зелено обојено јаје нашара и после сребнастим прахом (сл. 16).

У нашим северним крајевима, вероватно под утицајем Запада, развиле су се извесне технике пластичног украшавања јаја вуницом, срменим жицама, пантљикама, куповним цветићима од тканина или хартије, шећером на лецедрски начин и др. Ови се украси лепе или нашивају на испражњено јаје, обично необојено. Такво јаје дарива девојка вољеном момку или се чува као украс у кући и виси преко године покрај кандила или на лустеру. Такво јаје служи као украс, али се украшава само за Ускрс.

Сл. 16 — Јаје шарано во-
ском и сјајним прахом
Брчко

Сл. 17 — Оплетено јаје
Кумодраж

У Етнографском музеју у Београду има неколико комада украшених ускршњих јаја из Војводине, Славоније, Барање и једно из Кумодража код Београда. Украси на тим јајима слични су украсима на белим платненим хаљинама-кошуљама, особито оним из Барање. Јаје набављено у Кумодражу вероватно је украшено под утицајем с те стране, јер се у београдским селима промене у народном животу (ношња, кућа, обичаји) врше и под знатним утицајима из Војводине. Ускршње јаје набављено у околини Осијека 1929 украшено је овакво: на испражњеном, белом јајету црвеним концем оплетена је мрежа, па је на оба врха и на четири места на боку оплетено налик на розете црвеном, модром и белом свилом (сл. 17). Врло слично је и јаје из Кумодража. Много су богатији украси на неким јајима набављеним у Бачкој (Инв. бр. 1102). Украшена су најпре као описано јаје из Осијека разнобојном вуницом, па су по вуници ушивене разнобојне шљокице, на шљокице розетице од разнобојне свилене пантљике и спиралне жице од срме. На врху јајета је дугачка машна за ношење

или за окачињање (сл. 18). Овом је слично и једно с налепљеним розетама од сомота и ђурђевка.

Шокци у Бачкој (особито у Бачком Моноштору) за Ускрс поред „брошки“ (обојена или шарана јаја) спремају и „витана“ јаја. Ет-

Сл. 18 Јаје украшено везом и пантљикама — Бачка

Сл. 19 — „Витано јаје“ Моноштор (Бачка)

нографски музеј у Београду има „витана“ јаја из Бачком Моноштора (Инв. бр. 15795) украшена на овај начин: јаје се претходно пробуши на оба врха и испразни. Љуска се премаже сјајним прахом и шпиритусом. На такво јаје прилепе се изрезане разнобојне хартијце као звездице. На средини сваке прилепи се по једна метална шљокица, а потом цело јаје од врха према шотки омотано је спиралном „дрхтавицом“. Кад се јаје тако обавије, дода се на оба врха по једна розета од белне свилене пантљике, па по њој једна од „дрхтавица“ и завршава се по једном куповном црвеном ружицом. На једном крају остави се дужа бела пантљика којом се може јаје окачити да виси. Нека су премазана „златним прахом“ и украшена плавим или жути пантљикама (сл. 19). Тако украшена јаја девојка дарива момку кога воли, а момак је дужан да јој купи лецедерски колач на Петровдан.

У музејској збирци налазе се два јајета с рељефним украсима од жуте и сребрнасте срме. Једно је с кружиним а друго с вегетабилним орнаментима. На црвеномрко обојеном јајету на врховима и на четири места на боковима налепљена је срма у круг пречника 2,5 см а на средини метална шљокица (сл. 20). Друго је украшено налик на гранчицу.

Д-р М. Гавац је нашао да се у Хрватској ускршња јаја украшавају и „срчицом“ из трске. Етнографски музеј у Загребу има у својим збиркама такво ускршње јаје из села Андријеваца у Славонији. Таквог начина украшавања има и у Србији. Срчика је бела и дебела око 0,3 см. Јаје се претходно обоји, па се онда срчика обавија, односно лепи по јајету брашном и водом. Јаја се шарају срчицом

и вуницом. Једно такво јаје из Гроцке (код Београда) налази се у Етнографском музеју у Београду (Инв. бр. 4046/3). Набављено је 1900 год. Обојено је црвенкасто, па изувијано са „сржи” и вуницом (сл. 21).

Сл. 20 — Јаје украшено
срмом

Сл. 21 — Јаје украшено
„срчиком“ — Гроцка код
Београда

Сл. 22 — Јаје украшено
потковицом и алаткама
Аранђеловац

Сл. 23 — Јаје украшено на
лецедепрски начин
Ваљево

За Етнографски музеј у Београду набављена су пре 1900 год. три ускршња јајета из Аранђеловца, која су украсили ковачи. На испражњено бело јаје стављене су односно укуцане танким ексерчићима потковице и друге алатке. Једно је с ексерчићима испод

чије су главице уденуте ситне црвене перлице и жуте шљокице, на другом црне перлице. Потковице су турског облика, дугачке око 3 см, од лаког метала. Треће јаје је украшено потковицама и ковачким алатом, а на врховима јајета су китице од разнобојне вунице. На једном је врвца за окачивање. Није потребно истицати како је тешко било украсити јаја на овај начин. На кртој кори јајета морали су избушити многобројне рупице и сваки ексерчић, који је од меканог метала, поново вратити на површину да не би испао ексерчић, јер је јаје празно (сл. 22).

Занатске израде су и ускршња јаја украшена шећером на ледерски начин у Хрватској (М. Гавац). Тако украшених јаја има у Етнографском музеју у Београду и Загребу. Једно такво набављено је пре 1900 у Ваљеву (Инв. бр. 4047). На белом куваном јајету изведен је украс: саксија с цвећем боје црвене, зелене и жуте (сл. 23).

Ш О ОРНАМЕНТИМА

Орнаментика ускршњих јаја која уопште највише и привлачи пажњу стручњака и обичног посматрача, претставља значајну и занимљиву појаву. Неће бити наодмет да се овом приликом бар у најопштијим цртама осврнем на орнаменте на ускршњим јајима не улазећи у детаљне анализе о пореклу, значењу и развоју орнаменталних мотива на ускршњим јајима. То је умесно стога што су орнаменти у вези са самом техником шарања.

Свака већа етничка група у Југославији има карактеристичне мотиве и стилове који се примењују на текстилу, дрвету, металу и на другим материјама, па се такви орнаменти примењују и на ускршњим јајима. Често оне етничке групе, које примењују богатију орнаментуку на везу имају и лепше шаре на јајима, које су у стилу те орнаментике. Тако на пример орнаменти на ускршњим јајима у северозападној Босни слични су орнаментима на дрворезу. Блостави златовез и разнобојне траке на ношњи у Славонији и Војводини одразили су се и на украшавању ускршњих јаја у тим областима. Белокрајински орнаменти на ускршњим јајима слични су везу у Белој Крајини и неким орнаментима старословенске керамике (М. Јагодић).

Међу народима Југославије могу се издвојити етничке групе у којима се више или мање негује вештина шарања јаја. Тако исто и у једној средини издвајају се обдарене личности, које имају више смисла за тај посао. У једној ужој области дешава се да у једном селу жене веома лепо шарају јаја, у другом никако. Прикупљени подаци говоре да у неким крајевима није ни било уобичајено шарање јаја, као што су на пример неки крајеви у Црној Гори, пиротски крај, планинска села у Старом Влаху и под Копаоником, око Невесиња. У градовима се лепше и више шарало, али се могу издвојити и градови и области у којима се особито лепо шарало. М. Ђ. Милићевић је забележио да су се у Србији онога времена (1894) најлепше шарала јаја у Шапцу, додајући да се особито девојке надмећу која ће боље гране да навезе. За Т. Ужице забележио је Р. Ускоковић, да је било жена које су знале лепо да шарају јаја, а особито на начин пуног веза. Предео Расину карактеришу шаре налик на листове и цветове

(С. Мијатовић), Јасеницу у виду цветића и гранчица, а пишу се и љубавни стихови (Ј. Павловић). У Србији последњих деценија преовлађују цветни мотиви. Орнаментика цветних шара и шара сличних везу изгледа да је у већој мери започета крајем XIX века уопште, па и на шараним јајима. За потврду овога користићу садржај писма М. Валтровића, директора Народног музеја, из 1889 које је објавио Ђорђе Слитић у Гласнику Земаљског музеја, из кога се види да Валтровић прикупља ускршња јаја за Етнографско одељење Народног музеја, и каже: „не тражим она на којима се види утицај народног веза, већ она на којима има старих облика уобичајених од давнина, те шаре су геометриске, простије или сложеније, или цветне: лале, ђурђевак, јабука (плод), саксије или птице: кокош, голуб”. У Етнографском музеју у Београду најбогатија и најлепша збирка је из Ваљева, затим збирке из Шапца, Крагујевца, Чачка и Ниша. Лепо се шарало и у Алексинцу и око Соко Бање.

На Косову и Метохији традиција врло лепог шарања јаја одржавала се дуго времена без промене. Изгледа да су се у овој области сачувале и најстарије шаре, јер ако се упореде збирке ускршњих јаја које су набављене раније с оним из Метохије набављеним последњих десет година, наићи ће се на сличне орнаменте. Најлепше се шара у Призрену, затим у Пећи, Приштини и Неродимљу. И та места имају свој стил. Најтање шаре су у Призрену, а у Приштини је често цртеж полуњен воском, као пун вез (сл. 24). У њиховим шарама има доста верских мотива, особито крстова. Приштинске и пећке шаре су „више на цвеће“, а призренске су разноврсније. На Косову и Метохији веома је чест орнамент на ускршњим јајима „жељка“ (корњача). То је исто тако један од главних мотива на косовском везу. Исто тако орнаментални мотив је и троугао, „хамајлија“ (чест мотив уопште где је помешано муслиманско и хришћанско становништво). И лице младе (чест мотив у Призрену) црта се троугласто као „хамајлија“ и увек је украшено „перишаном“, карактеристичним накитом ове области. И неки други орнаменти, као ибрик (метална посуда), сат и „синцир“, које израђују тамошње кујунџије, и други предмети, који су карактеристични за ову етничку групу, чест су мотив на ускршњим јајима на Косову и Метохији (43, 59, 57, 58, 62, 64).

Сл. 24 — Приштинска шара

У Македонији се најлепше шарају јаја у Скопљу, Тетову, Галичнику и пределу Долна Река и у голобрдском селу Дренку, не узимајући у обзир зоографе и копаничаре и калуђере из Биторског манастира, који их више не шарају и који су имали свој црквени стил у орнаментацији. За македонске шаре је карактеристично што се главна шара удваја, а простор између линија испуни се тачкама (Т. Вукановић).

Д-р М. Гаваци запазио је такође да неки крајеви у Хрватској, Славонији и Далмацији показују особите манире шарања ускршњих јаја и наводи да се у далматинском маниру орнаментални мотиви састоје од низа капљица, подравски манир претежно примењује биљни орнаментат. Баковачки тип се истиче комбинацијом боја и финоћом линија, босански стил одликују орнаменти изражени ситним игличастим цртицама као код четинара. Ј. Богдановић је забележио да Срби у Славонији најчешће шарају распеће, српски грб, разне звездлице, гранчице с цветићима и лишћем. У Сарајевском Пољу шаре су српски грб, крст, „хамајлије”. Хрвати у Травнику (Босна) шарају јелице, шишарке, чакмак, јелицу и рака итд. У Варешу (Босна) шаре су „мушемци” (као шаховска табла), „јеленови рогови” (полукружне шаре), „крстови”, „узде” (као трискел), „куке” (свастика) и „гране и лишће” (М. Жуљић).

У Словенији исто тако постоје обласне разлике у орнаментацији. У Белој Крајини карактеристични су апстрактни геометриски облици који су логични и складни са самим обликом јајета, а поред ових јављају се и биљни орнаменти, иако врло ретко, али они не отстају од геометриских облика. У Горењском и Приморју сусрећу се натуралистички орнаменти биљног порекла, који се слободно извлаче на јајету. У осталим областима Крањске ове две орнаментике се мешају (М. Јагодиц).

На изграђивање покрајинских и месних стилова утицали су разни чиниоци. Тако, на првом месту орнаменте на јајима условљава и сама техника којом се изводе орнаменти, а нису свуда ни познате нити се примењују све технике. На пример, у Јужном Поморављу и пиротском крају врло мало шарају воском а уобичајено је шарање разним бојама и киселинама. У Црној Гори и Топлици (досељени Црногорци) шарају највише мастиљавом оловком. У северним крајевима Југославије поред шарања воском уобичајено је украшавање текстилним материјама, налепљивањем разних украса на јаја. У Македонији, али и по градовима других покрајина, омиљено је шарање киселинама.

Утицај цркве на орнаменте био је такође од великог значаја. Прво шарано јаје обично, а у многим крајевима обавезно, има крст а често исписана слова Х. В. — В. В., код католика Ј. Н. S. Сетимо се „крсташа“ и „страшника“ који се шарају искључиво крстовима. На Косову и Метохији утицај цркве на орнаменте био је сразмерно јачи него другде, што је условљено обиљем монументалних задужбина с фрескама у тој области и тим што су у тој области били раније центри српског црквеног живота. Копаничари у Македонији уносили су такође црквене мотиве у орнаменталне композиције на ускршњим јајима. Изгледа да су црквени мотиви још чешћи код католика. Код њих се веома често црта Христово распеће, име Маријино и Исусово, ускршње јагње и петао св. Петра.

Многи мотиви култног карактера из прехришћанских времена упорно су се одржали до наших дана, иако се њихово првобитно култно, мађиско или симболично значење одавно заборавило и данас се у народу не зна зашто се на јајету црта например змија, чест орнаментат на косовско-метохиским ускршњим јајима (сл. 51, 52), а некад у ужој Србији. „Хамајлије“ су чест орнаментат на ускршњим

јајима. Хамајлије су иначе средства за мађиску заштиту, па је вероватно да се у тој улози јавља тај мотив на ускршњим јајима. Али пошто се тако уопште звао сваки троугао, према троуглој кутији у којој се чува запис, не може се тврдити да мотив хамајлије на ускршњим јајима има увек апотропејски карактер (сл. 43). Занимљиво је да се у наше време и реч хамајлија у Косовско-метохиској области губи, па се троугли орнаменат на ускршњим јајима зове „сантрач“ или „сантарач“, како се тамо назива саџак за огњиште, који је троуглог или четвороуглог облика или четвороугаони камен испред огњишта. Треба посебно напоменути и мотив змаја или аждаје који се временом толико стилизовао да има изглед цвета (сл. 67). Тако је и с многим другим орнаментима који су некад имали митско, мађиско или култно значење. Оранаменат свастике, који се често среће на ускршњим јајима шараним батик техником, могао је некад имати соларно и друго значење. Ти ликови и мотиви преживљују тако велику стилизацију да су данас чисто ораментални мотиви, који се намећу сами собом с обзиром на облик јајета и његову подесну поделу на троугласте површине: пошто се извуку црте којима се јаје подели уздужно и попречно, на пресецима тих црта обично се уцртава још један крст, чији краци могу бити прави или савијени.

Најчешћи су орнаментални мотиви на шараним јајима биљног порекла и они се изводе натуралистички. Цвеће и лишће су битна симболика пролећа, и она се углавном примењује и на шараним ускршњим јајима, која такође симболизују нов живот, обнављање жи-

Сл. 25 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 26 — Украшено јаје
Ваљево

вота. За веома лепе шаре ускршњих јаја набављених раније за Етнографски музеј у Београду нису забележена имена шара. Али те старинске шаре с ускршњих јаја набављених око 1900, па и раније, често су сличне шарама које се и данас примењују у Пећи и Призре-

ну. Због тога сам забележила имена тих шара 1956: зеленкада, дотелина, дивља ружа, питома ружа, каранфил, љубичица, камилица, хризантема, лала, ђурђевак, бадем, „корпица“, „пупољки“, „јагличе“, бела рада. Мотиви су и разно лишће и плодови: јагода, јабука,

Сл. 27 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 28 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 29 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 30 — Украшено јаје
Ваљево

грожђе, лубеница, „мисирско грожђе“, затим лист од храста, липов цвет, багрем, шимшир и друго лишће под називом „шума“ (сл. 24 до 35). И данас има у Пећи и Призрену много шара, које се називају „старинске шаре“, а не знају им имена.

У Србији геометриске шаре данас се мање примењују него биљне. Највише се примењују у Босни, али геометриских шара има и на

јајима набављеним из Србије, Словеније и Хрватске (Етнографски музеј у Загребу). Најчешће се јаје дели помоћу две уздужне путање које се секу на врховима и једном попречном, која их сече по средини јајета. На тај начин јаје је подељено на осам троугластих

Сл. 31 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 32 — Украшено јаје
— Чачак

поља. После такве поделе на јајету се изводе шаре или само у угловима, али тако да шаре из четири суседна угла чине једну целину у облику четворокраке звезде која се често комбинује с мотивом грабуље или да се поједини троуглови испуњавају цртицама или неким

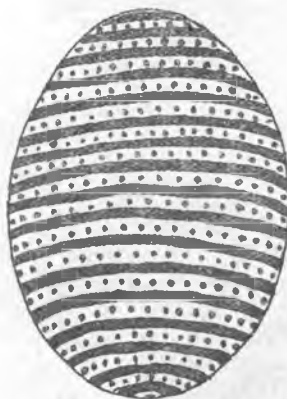
Сл. 33 — Украшено јаје
Чачак

Сл. 34 — Украшено јаје
Призрен

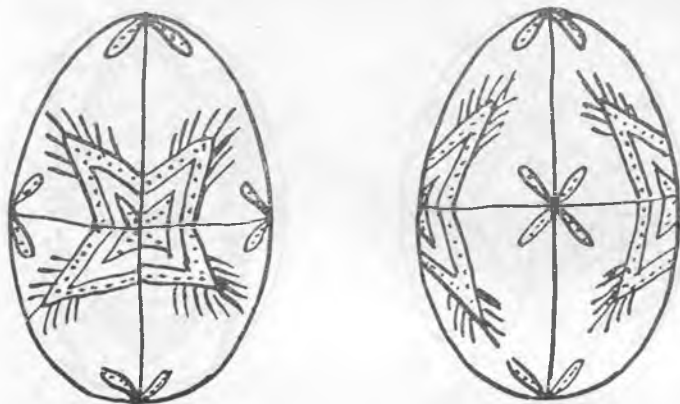
Сл. 35 — Украшено јаје
Призрен

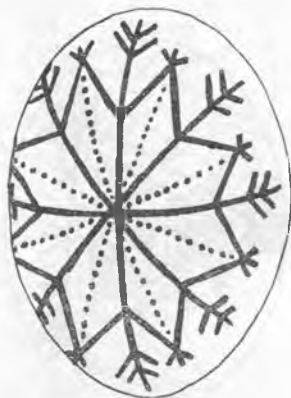
Сл. 36 — Украшено јаје
Ваљево

другим мотивима. У Србији је чест орнамент „кавезчићи“, (као шаховска табла), у Босни (Вареш) „мушемци“ или „мушемци криви са кукама“ (Жуљић). Често је јаје нашарано шарамалик шаховској табли или пругасто: с дебелим линијама и тачкицама између њих (сл. 36—43).

Зооморфни мотиви несравњено су ређи од осталих, али се и они сређу на ускршњим јајима. Исте претставе, само мало друкчије стилизоване, могу се видети на шараним јајима набављеним пре 50—70 година у градовима Србије, као и на оним набављеним у Призрену

Сл. 37 — Украшено јаје Призрен

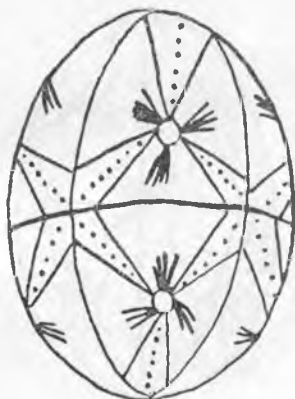
Сл. 38 — Украшено јаје
Ваљево

Сл. 39 — Украшено јаје
Ваљево

и Пећи последњих десет година. Најчешћи мотиви су: пиле, пиле и коруба из које је изашло, кокошка с пилићима, голуб, рибице, паун, пауница, пауново перје, лептир. На призренско-пећким шарама чести су мотиви „жељка“ (корњача), „жељкине ноге“, „жељкина коруба“, „змија“ и „крилца“ (сл. 44—56).

Антропоморфни мотиви на ускршњим јајима веома су ретки. Међу ускршњим јајима у збирци Етнографског музеја у Београду, која броји 240 комада јаја и 314 акварелних и цртаних снимака, заступљен је само један орач с плутом и воловима (Ваљево), један жен-

Сл. 40 — Украшено јаје
Чачак

Сл. 41 — Украшено јаје
Чачак

Сл. 42 — Украшено јаје
Чачак

Сл. 43 — Украшено јаје
Ваљево

ски лик (Ниш) и лик младе невесте, који је иначе доста чест мотив на ускршњим јајима у Призрену, а у Музеју их има пет. Поред лика младе у градовима Метохије често се црта рука. И млада и рука цртају се за симболично даривање младим људима (14, 57—60).

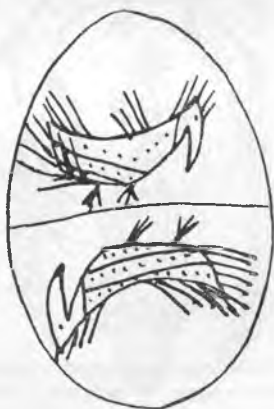
Сл. 44 — Украшено јаје
Крушевац

Сл. 45 — Украшено јаје
Прокушље

Сл. 46 — Украшено јаје
Крушевац

Сл. 47 — Пилићи Призрен

На ускршњим јајима могу се видети као шаре и предмети из свакодневног живота, профани. У том погледу најзначајнија је збирка из Пећи и Призрена, где се на јајима шарају сатови, ланци за сатове, ибрици, сантрач, машини, ћилим и др. (сл. 62—65). У Северној Србији чест мотив су грабуље. Ова орнаментика се изводи воском.

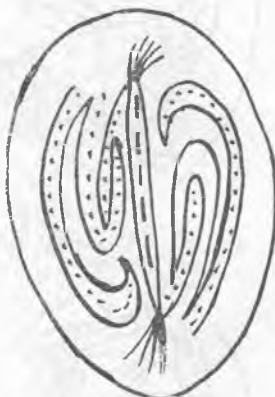
Сл. 48 — Пауница
Призрен

Сл. 49 — Лептир (лепирка)

Сл. 50 — Змије — Ниш

Сл. 51 — Змије — Призрен

Још већа разноврсност украса је при украшавању ускршњих јаја апликацијама. У збирци Етнографског музеја у Београду има ускршњих јаја са ситним металним алатљикама и потковицама (сл. 22). Као апликације долазе у обзир разне текстилне материје, срмени

конци, наплетени везови, пантљике, изрезани украси од текстила или хартије итд. који су били особито уобичајени између два светска рата (сл. 17—22).

Код Срба, поглавито по градовима, често се на ускршњим јајима изводи крст с оцилима из српског националног грба (сл. 66).

Симболика на јајима за даривање

Обиље је мотива који се примењују на ускршњим јајима. Они се не цртају реалистички већ су то најчешће крајње стилизације. Жена која их изводи обично то ради спонтано. Те импровизације су као код тужбалица: ту су елементи, па се различито комбинују и мо-

Сл. 52 — Змија — Призрен

Сл. 53 „Корњачине“ („жељкине“) ноге — Призрен

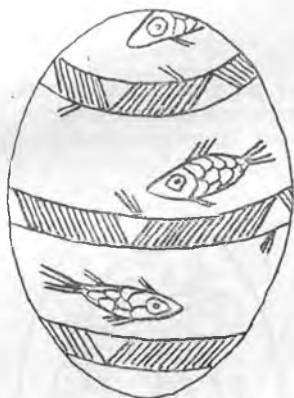

Сл. 54 — „Жељка“
Призрен

Сл. 55 — Рибе — Ваљево

дификују. Али је веома честа појава да се поједина јаја шарају на начин који ће показати и особиту намену јајета. Већ приликом шарања одређује се коме ће се које јаје дати, па се према личности којој је јаје намењено изводе и орнамен-

Сл. 56 — Рибе — Ваљево

Сл. 57 — Млада — Призрен

Сл. 58 — Млада — Призрен

Сл. 59 — Млада — Призрен

ти: ако је личност угледнија и старија, онда се бирају мотиви који ће сами собом одражавати поштовање и оданост, за јаје намењено младићу или девојци — симболи љубави итд. На то се особито много полаже у косовско-метохиским градовима у којима је та појава веома развијена. Поред исписивања имена лица којима се јаја

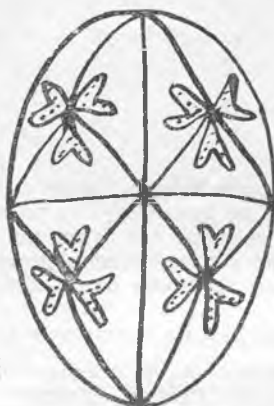
Сл. 60 — Рука — Призрен

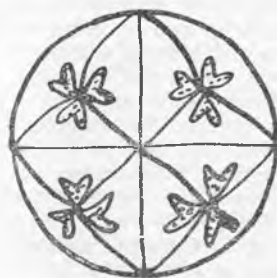
Сл. 61 — Рука — Пех

Сл. 62 — Ибрик — Призрен

Сл. 64 — Сат и синџир
Призрен

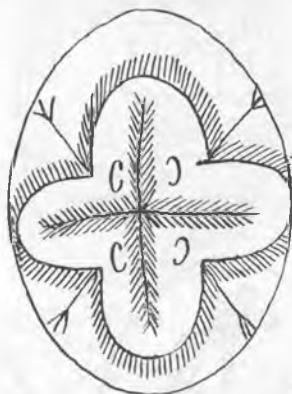

Сл. 63 — „Саџак“ („санта-
рач“) — Призрен

намењују постоје и одређене шаре за свако лице. Тако се свекру, куму или старијем човеку шара ибрик, сат или „синдир“ (ланац), лист од храста, корпа с цветним шарама, неке старинске цветне шаре за које не знају имена. Свекрви се намењује шара „седеф“ бадемастог облика, затим неке гроздолике и цветне шаре. За заову и јетрву исто тако старинске, цветне шаре. За момка се шара „млада невеста“, зумбул („симбиљ“), каранфил, венац „да добије девојку“ и девојци да добије младожењу. За девојке се шарају још и лале. Општепозна-

Сл. 65 — Сат — Пећ

Сл. 66 — Крст с оцилима

ти орнаменат срца, чест мотив за младе у северним крајевима, особито међу католицима, не примењује се на косовско-метохиским шараним јајима. Деверу се шара сат будилник, рука с прстеном, сатом и цвећем, цветне шаре „бадем“, затим детелина и др. Другарицама се шарају рибице, дечи најчешће пиле, љубичица и др. (48, 54—65).

Писање на ускршњим јајима

Веома је уобичајено, али је свакако новијег времена, да се на јајету поред шаре пише: „Срећан Ускрс“, „Срећан празник“ или скраћенице „Х. В. — В. В.“ (Христос воскрес, ваистину воскрес), „Добро јутро“ и „Добар дан“ (Пећ). Поред тога на јајима се често исписују и имена оних лица којима се јаја намењују. Момци и девојке исписују и стихове, например: „Христос воскрес, драги мој, поздрављај ти празник твој, ти не гладај ово јаје, већ ти гладај ко ти даје“ (Ј. Богдановић). Испод тога је име девојке и година. За девојке у Пећи исписују се ови стихови: „Ти не гладај ово јаје, већ ти гледај ко ти даје, оно ти се од љубави даје.“ Једна свекрва у Брђанима код Чачка исписала је снаси: „Свекрва Стајка даје ово јаје снајци Анци, да се сети како боли срце за сином.“ У Црној Гори и Босни исписују „С. У.“ (Срећан Ускрс) и „С. С. С. С.“ (Само слога Србина спасава). Католици исписују још „Алилуја“, име Марије и Исуса (Ј. Котар-

ски). У Словеначкој поред таквих текстова често исписују и подру-
гљиве изреке (М. Јагодиц).

Као и у другим гранама народне уметности тако и код ускр-
шњих јаја лако се запажа како поједини мотиви улазе у ту орнамен-
тику, па се брзо распростиру. Довољно је поменути петокраку зве-
зду, која је само за неколико последњих година увелико продрла у
орнаментуку ускршњих јаја, као и у дрворез, вез и др. С таквим
појавама морамо рачунати и за раније време, па се мора бити веома
опрезан у извођењу закључака о пореклу и значењу појединих мо-
тива који изгледају врло архаични. Тако на пример и мотив змаја је
врло вероватно ушао у орнаментуку из црквене иконографије и
с кујундских радова, па се на основи тога не могу изводити поуздани
закључци о вези ускршњих јаја с митолошким претставама у давној
старици.

Сл. 67 — Шара „Змај“ — Брчко

Вештина шарања јаја углавном одржавала се у градовима и у
економски јачим срединама. Економски заостала села, особито пла-
нинска, скромније су прослављала празник. Најчешће није било ни
најскромнијих средстава да се обави посао око бојења и шарања јаја
за Ускрсе. Стога се најчешће у планинским селима среће обојено јаје
вегетабилним бојама.

У периоду између два светска рата старе технике, особито ша-
рање воском, почињу да се напуштају, па се јаја све више боје ани-
линским бојама и шарају специјалним папирићима са сликама који-
ма се јаје бојило и шарало с много мање труда и много брже.

После Другог светског рата и социјалистичке револуције у Ју-
гославији настале су многе промене у животу наших људи. Нестају
или се мењају многи стари обичаји и веровања, па се запажа како се
губи и обичај бојења и шарања јаја, особито у градовима.

Персида Томић

УПОТРЕБЉЕНА ЛИТЕРАТУРА

а) Расправе и чланци

- Вукановић Татомир*, Ускршње писанице у Ј. Србији — Уметнички преглед, Београд 1940, св. 4—5
- Тарашанин Милутин—Ковачевић Јован*, Преглед материјалне културе Ј. Словена, Београд 1950, 205—206
- Гаваци Ђ-р Милован*, Из наше народне уметности — ускрсна шарена јаја — Виенац, Загреб 1924, 240—245
- Гаваци Ђ-р Милован*, Свастика и њезин орнаментални развој на ускршњим јајима на Балкану — Зборник за народни живот и обичаје, Загреб 1929, 1—24
- Jagodica Maria*, Über Ostereier und Ostergebäck in Slovenien (Jugoslawien) — Schweizerischen Archiv für Volkskunde, Basel 1957, Heft 2/3, S. 156—159
- Loeber J. A. Jun*, Das Batiken. Eine Blüte indonesischen Kunstlebens, Oldenburg J. O. 1928, S. 110
- Кус-Николајев Мирко*, Шетње кроз Етнографски музеј у Загребу, Загреб 1927, 21—24
- Чајкановић Ђ-р Веселин*, О ускршњим обичајима — Српски књижевни гласник, Београд 1930, 521—526
- Щавинский В. А.*, Очерки по истории техники живописи и технологии красок в древней Руси, Москва 1935, 10

б) Грађа

- Ардалић Владимир*, Буковица. Живот у задрузи — Зборник за народни живот и обичаје IV, Загреб 1899, 214
- Беговић Никола*, Живот и обичаји Срба граничара, Загреб 1887, 109
- Бијелић — Богдан п. Павлина*, Из старе дубровачке кухиње — Зборник за народни живот и обичаје, XXVI, Загреб 1926, 182
- Богдановић Лазар*, Српски народни обичаји у Славонији, „Караџић“ II, Алексинац 1900, 67—69
- Ветрановић-Чавчић Мавро*, Пјесме — Југославенска академија знаности и умјетности III, Загреб 1871, 14
- Вуксан Душан*, Верски и друштвени обичаји у Црмници — Записи XIV, Цетинје 1935, 59
- Вуксан Душан*, Верски и друштвени обичаји у Паштровићима — Записи XV, Цетинје 1936, 143—144
- Грбић Саватије*, Српска народна јела и пића из Среза бољевачког — Српски етнографски зборник XXXII, Београд 1923, 213
- Драгић Ђ-р Милорад*, „Русале“ као функционална неуроза маса. Социјално медицински преглед VIII, Београд 1936, 203
- Дробњаковић Ђ-р Боривоје*, Ускршња јаја у народном веровању — „Политика“ за 14—17 април 1927
- Ердџановић Ђ-р Јован*, Кучи, племе у Црној Гори. Српски етнографски зборник VIII, Београд 1908, 309
- Ердџановић Ђ-р Јован*, Етнологска грађа о Шумадинцима — Српски етнографски зборник LXIV, Београд 1951, 163
- Живановић Мирко*, Нишавље, Пирот 1933, 84—85
- Жуљић Мијо*, Ускршња јаја (Вареш у Босни) — Зборник за народни живот и обичаје XIII, Загреб 1908, 303—306
- Илић Лука*, Народни славонски обичаји, Загреб 1846, 122
- Јовићевић Андрија*, Црногорско Приморје и Крајина — Српски етнографски зборник XXIII, Београд 1922, 156
- Јовићевић Андрија*, Ријечка нахија — Зборник за народни живот и обичаје XXVI, Загреб 1928, 307—309
- Јовићевић Андрија*, Зета и Љешко Поље — Српски етнографски зборник XXXVIII, Београд 1928, 529
- Караџић Вук Ст.*, Географическо-статистичко описаније Србије — „Даница“ 1827, Беч 1827, 103
- Котарски Јосиф*, Лобор (општина у Хрватском Задорју) — Зборник за народни живот и обичаје XXI, Загреб 1917, 198

- Ланг Милан, Самобор (домаћи обичаји код светковања) — Зборник за народни живот и обичаје XVIII, Загреб 1913, 74
- Лукић Лука, Вареш, Народни живот и обичаји — Зборник за народни живот и обичаје XXIV, Загреб 1919, 69
- Мајзер Милан, Дубочке русаље — Годишњица Николе Чупића XXXIV, 1921, 229
- Маринковић Д., Народна вера и религиозни обичаји — Зборник за народни умотворения и народописъ, књ. XXVIII, Софија 1914, 412—416, 426—430
- Матасовић А., Ускрсена шарена јаја из неких крајева Хрватске — „Кријесове“ књижице, св. 3, Загреб 1917
- Мијатовић Станоје, Обичаји српскога народа из Левча и Темњића — Српски етнографски зборник VII, Београд 1907, 134, 135
- Мијатовић Станоје, Занати и еснафи у Расини — Српски етнографски зборник XLII, Београд 1928, 148
- Микац Јаков, Годишњи обичаји (Брест у Истри) — Зборник за народни живот и обичаје XXIX, Загреб 1933, 221—222
- Милићевић М. Ђ., Живот Срба сељака — Српски етнографски зборник I, Београд 1894, 103—104
- Милосављевић Сава, Обичаји српског народа из Среза хомолског — Српски етнографски зборник XIX, Београд 1913, 43—45
- Николић Владимир, Из Лужнице и Нишаве — Српски етнографски зборник XVI, Београд 1910, 132
- Николић д-р Добривој, Срби у Банату у прошлости и садашњости, Нови Сад 1941, 269—270
- Новаковић Стојан, Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912, 113
- Павићевић Мићун, Обичаји (Катунска нахија у Црној Гори) — Зборник за народни живот и обичаје XXIX/1, 154
- Павловић Јеремија, Живот и обичаји народни у Крагујевачкој Јасеници у Шумадији — Српски етнографски зборник, Београд 1921, 36—37, 98
- Павловић Јеремија, Малешево и Малешевци, Београд 1928, 205
- Петровић Ж. Петар, Живот и обичаји народа у Грузи — Српски етнографски зборник LVIII, Београд 1948, 112, 240—242, 335
- Рожић Ватрослав, Пригорје (Јастребарско) — Зборник за народни живот и обичаје XIII, Загреб 1908, 34
- Саханев, Вса., Свадба в Подкарпадској Руси — Сборник на IV Конгрес на славјанскитѣ географи и етнографи, Софија 1936
- Свићлић Ђорђе, Ускршња шарена јаја — Гласник Земаљског музеја, књ. I, св. 3, Сарајево 1889, 60
- Спахо Фелим, Турски рударски закони — Гласник Земаљског музеја, Сарајево 1913, канун 193, 194
- Станојевић Маричко, Обичаји и веровања у Тимоку — Гласник Етнографског музеја IV, Београд 1929, 45
- Стојановић Мијат, Слике из живота хрватског народа по Славонији и Срему, Загреб 1881, 250—251
- Тановић Стеван, Бевџелиска Каза, Српски етнографски зборник XI, Београд 1927, 57—60
- Тројановић С., Наше кириције — Српски етнографски зборник XIII, Београд 1909, 28
- Ускоковић Р., Шарање ускршњих јаја у Ужицу — Гласник Етнографског музеја VI, Београд 1931, 117
- Филаковац Иван, Годишњи обичаји (Ретковци у Славонији) — Зборник за народни живот и обичаје XIX, Загреб 1914, 170
- Филиповић д-р Миленко, Обичаји и веровања у Скопској Котлини, Српски етнографски зборник LIV, Београд 1939, 394
- Филиповић д-р Миленко, Галипољски Срби, Београд 1946, 79 и по усменим саопштењима
- Франић Иво, Народни обичаји и веровања уз прво орање и сејање у Срезу славонско-пожешком — Гласник Етнографског музеја X, Београд 1935, 34, 37, 38, 40

Франић Иво, Старо народно бојадисање кућним бојама. Свилопис за ускрсна јаја у Комплетинцима. Вијесник Етнографског музеја, Загреб 1937, 132, 145
Шкарић Милош, Живот и обичаји планинаца под Фрушком Гором — Српски етнографски зборник, Београд 1939, 94
Schneeweiss d-r Edmund, Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten, Celje 1935, 181—182

ЛИЦА КОЈА СУ МИ САОПШТИЛА ГРАЂУ УСМЕНО ИЛИ ПИСМЕНО

за околину Београда: породица Ристић из Калуђерице, Катица Јовановић, домаћица из Малог Мокрог Луга, Митра Ристић, домаћица из Миријева, Радојка Јеремић, домаћица из Врчина;

за околину Ваљева: Драгиња Јанковић, домаћица, Вртоглава, Грозда Томовић, домаћица, село Дић;

за Белицу: Стана Јовановић, домаћица, Ловци;

за Јасеницу и Лепеницу: Богосав Ивановић, учитељ, Страгари, Кристина Ђорђевић, домаћица, Рача Крагујевачка, породица Ерића из Љубичева, Евица Благојевић, домаћица, Г. Шаторња, Анка Срећковић, домаћица, Велико Крчмаре, Душан Цукић, земљорадник, Велико Крчмаре, Катарина Павловић, домаћица, Борци;

за Таково: белешке проф. М. С. Филиповић, Гордана Ђировић, домаћица из Мајдева;

за Чачак и околину: Босиљка Радовић, кустос Етн. музеја у Београду, Зорка Лапчевић, домаћица, Добриње;

за Нови Пазар: Лепосава Тодоровић, домаћица;

за Студеницу: Станимирка Тодоровић, домаћица, Рашка, Даринка Вилимоновић, домаћица, Рудно, Танкоса Рашовић, домаћица, Рудно, Ана Чорбић, домаћица, Река

за околину Трстеника: Загорка Марковић, кустос Етн. музеја, Стојана Гилић, домаћица, Коњуса;

за Жупу крушевачку: Милица Јелинковић, домаћица, Стубал;

за Топлицу: белешке проф. М. С. Филиповића, Бор. Стефановић, студент права, Појате;

за Источну Србију: белешке проф. М. С. Филиповића, Живојин Станковић, прота, Љуба Рељић, студ. етнологије, породица Предојевић из Чокоњара код Зајечара;

за Пиротски крај: Нада Станојева, домаћица, Звонци, Вуја Пешић, домаћица, Костур, Агна Џорџина, домаћица, Гњилане;

за Врање: белешке проф. М. С. Филиповића, Марија Димитријевић, домаћица, Врање;

за Горњу Пчињу: Никола Петровић, професор, Трговиште, Стојка Богдановић, домаћица, Стајовце, Илија Петровић, земљорадник, Трговиште;

за Црну Траву: Бор. Страхинић, свештеник;

за Косово и Метохију: белешке проф. М. С. Филиповића, Милош Вучковић, учитељ, Санда Васиљевић, домаћица, Призрен, Стана Угаревић, домаћица, Призрен, Дарка Јашовић, домаћица, Пећ;

за Македонију: Света Димитровска, домаћица, Тетово, Алекса Левковић, грнчар, Велес, Цане Трипунов Стојановски, Драчево код Скопља, Ђорђе Луковић, земљорадник из Пехчева, Анђел Костов, земљ. Убово, Панчо Петрушевски, земљорадник, Убово, Никола Георгијевски, сточар, Убово;

за Војводину: белешке проф. М. С. Филиповића, Даница Вучковић, учитељица, Бачки Моноштор, Милован Сучевић, дир. гимназије, Вршац, Петар Ж. Петровић, научни сарадник за село Бечмен (Срем), Марија Мано, домаћица, Панчево, Славка Радетић, домаћица, за Суботицу.

за Барању: Ракиља Божучин, Кнежеви Виногради, белешке проф. М. С. Филиповића,

за Босну: белешке проф. М. С. Филиповића, Зорислава Марковић, кустос Земаљ. музеја за Травник, Милка Ђускић, домаћица, Брчко, Деса Божичковић, домаћица Брчко, породица Пешут, Сарајево, Манда Газић, домаћица, село Дебљаци (Бања Лука);

за Хрватску: Тереза Паулић, кустос Етн. музеја у Загребу, Љубан Миљко, земљорадник из Костајнице;

за Црну Гору: Вук Ђатић, дир. гимназије, Никшић, белешке проф. М. С. Филиповића, Анђа Пелчић, домаћица, Голубовци, Зета, Петрана Вучковић, домаћица, Голубовци, Зета, Љуб. Каписода, кустос музеја, Цетиње, Даринка Баошић, домаћица, Плав, Јела Матишева Вучелић, домаћица, Гусиње.

PAINTING AND ORNAMENTS OF EASTER EGGS

The present work gives a description of the painting and ornamenting of Easter eggs, chiefly in Serbia, for this region has been so far rather neglected in this respect, but the author did not restrict herself only to Serbians and introduced into the sphere of her observations also other peoples living on the territory of Yugoslavia, making use of the principal works of literature and the collections of the Ethnographical Museum in Beograd. The main interest of the work is focused on various methods used in painting and ornamenting of Easter eggs.

The first written mention of Easter eggs with Yugoslav peoples dates from the thirtieths of the 16th century and is to be found in a Turkish mining law, and afterwards in some verses of the Ragusean poet Mavro Vetranović.

Painting and ornamenting of eggs is not limited only to Easter days, but they are also prepared in the course of a shorter or a longer period after Easter. Painted and ornamented eggs serve, first of all, for mutual donations, with a magic symbolization of joy and life, and this rôle is particularly stressed on Easter and St. George's Day, but they found also a special application in the cult of the dead. This function is to be met with, to a certain degree, on the very Easter and its extreme limit is Whitsuntide. Thus, the period of painted and ornamented eggs begins from Easter and lasts in some places, until Whitsuntide. After Easter eggs are usually painted on the East Friday (first Friday after Easter) on St. Thomas's Sunday (first Sunday after Easter) and on the „pobusani" Monday (first Monday after Easter), on St. George's Day, on St. Mark's day, Ascension Day and Whit Sunday.

The author expounds further the magic rôle of the first painted egg, mutual donations and plays with Easter egg as well as their relations to the dead.

In the second part are set forth first the preparations which are made in order to secure the best painting of eggs. In addition to some means, such as brine, lye and alun, they use also some magic measures.

The eggs are always painted by the housewife, i.e. the oldest woman in the house and the ornamentation can be executed also outside the house. The eggs are painted in the course of the week preceding Easter; at some places only on Good Friday, at some others again on any day except Good Friday. A particular attention is paid to the time of the day when the painting is to be started. They usually do not paint eggs while the sun shines, but they begin this work in some places either before sunrise or in some others after the sunset.

The present work deals only with older methods of painting and ornamenting. If the eggs are painted in a single colour it is regularly the red one. Each house must have red eggs. The red colour was obtained in former times from the plant madder. This method of painting was supplanted by the Brazil-wood which, since it has been introduced from Brazil, came into general use and became very familiar, so that the painting with Brazil-wood is considered among Serbians to be a characteristic Serbian custom. The eggs are also painted red with some other dye-stuffs such as *Lignum campechianum* and crimson; they are painted pink with sumach, plum-tree bark, pomegranate peel, lime-wood, cherry-tree bark. After the red colour, yellow was most frequently used for painting the eggs. This colour was chiefly obtained from leaves, barks and roots of various plants and trees. The best known

among these dye-stuffs are spurge, onion peel, hellebore, nettle, *Serratula tinctoria*, juniper, birch leaves, apple-tree twigs and rootlets, pear tree bark, mulberry leaves and rootlets, quince-tree leaves, *Hypericum perforatum*, green wheat, *Ornithogallum pyramidale*, anemone, honeysuckle (woodbine), saffron and straw. Brown colour is obtained from walnut wood, bitter oak-tree bark and soot. Eggs are painted green with nettle-seeds or roots of tomato, indigo-blue with indigo-powder or copying pencil and rarely by means of vegetable substances such as wild hyacinth; they are painted black with above mentioned barks and roots, black vitriol and blackish with soot.

There are three principal kinds of painted eggs. With all of them are applied various techniques. One of these kinds is represented by eggs ornamented with various drawings and such eggs impress chiefly by drawings and figures realized on them. The ornamentation is performed in two fundamental ways: a) by executing drawings in fine lines of different colours; b) by executing figures with whole surfaces in different colours. They are generally achieved in following techniques: batik in two or several colours, ornaments coloured on white eggs in batik technique by means of various acids, variegating with aniline dyes or copying pencil or dusting of already painted eggs with brilliant powder, by scraping off the paint from the coloured egg, variegating of eggs with various acids, variegating by applying natural leaves and flowers, with papers or pieces of cloth cut in form of flowers, leaves etc.

The second group consists of variegated eggs, where the desired effect is achieved by composing various colours mechanically upon the egg-shell; „marmored” eggs (colours and paste) and variegating of eggs in the ants' nests, variegating of painted eggs with sand or painting one half of the egg with one colour and the other half with a different one.

The third group is composed of eggs with plastic ornaments: with coloured wax or stearin, wax and brilliant powder, with nets, embroideries or filigree work, with pith, with sugar in ginger-bread bakers' way, or with horse-shoes as hammer-smiths used in old times to ornament the eggs.

The third section deals with ornaments on Easter eggs. Each ethnical group in Yugoslavia has its own characteristic motifs and styles which are applied on different textile fabrics, metal, wood and other materials and the same ornaments are usually applied on Easter eggs, too. Those ethnical groups applying a richer ornamentation in embroidery works have also more beautiful ornaments on eggs of the same style as in the embroidery. A particular ethnical groups in which the art of ornamenting eggs is more or less cultivated can be separated from among the peoples of Yugoslavia exactly in the same way as in an ethnical milieu can be distinguished talented individuals, possessing particular turn for this work and they usually paint eggs for other people, too. The tradition of artistic egg-painting has been preserved up to this day in the region of Metohija (South Serbia).

There is no uniformity, either, in applying various techniques. Some regional groups utilize more one technique, some others another one. The church exerted great influence upon the ornamentation of Easter eggs. Religious motifs appear frequently on Easter eggs. Many motifs dating from the period of pre-Christian cults have maintained themselves with great persistency up to our days, although their primordial meaning had been forgotten long ago. The most frequent of all ornaments are those with vegetal motifs, which are executed in a realistic way and they became customary since the end of last century. Geometrical motifs, beautifully conventionalized, are to be seen on some of the oldest specimens of Easter eggs contained in the collections of the Ethnographical museum in Beograd. Zoomorphic ornaments are less frequent. Human figures, although rather customary, do not appear very often on the eggs. Other motifs, profane objects of everyday life, are often represented on Easter eggs particularly in the region of Metohija. In Metohian ornaments the stress is chiefly laid upon the symbolism. Definite ornaments exist for each age and profession and the egg is consequently ornamented according to the characteristics of the person to whom it is destined.

The art of painting has been more preserved in towns and economically more developed milieus. In economically backward villages, particularly those situated in high mountains the holiday was celebrated more moderately. Therefore in such villages the eggs are mostly painted with vegetal substances.

In the period between the two World Wars some older techniques, particularly variegating of eggs by means of wax applications, were gradually given up, for

it required too much time. Therefore, in this period the use of aniline dyes and special coloured papers for painting eggs, being simpler and faster methods, came into general use.

After the Second World War the Socialist revolution in Yugoslavia caused many changes in the way our people live and so many old customs pass away, too. Consequently the custom of painting Easter eggs has also declined to a considerable degree.

LIST OF FIGURES

- Fig. 1. Sanda Kozarac from Priština ornamenting eggs in 1948
 Fig. 2. Egg ornamented by means of wax drops — Popovo Polje (Hercegovina)
 Fig. 3. Egg ornamented by means of a burning candle — ornament called „tortoise” — Zaječar (East Serbia)
 Fig. 4. Egg ornamented with wax by means of a pin — Popovo Polje (Hercegovina)
 Fig. 5—8. Instruments for ornamenting Easter eggs
 Fig. 9. Egg ornamented by means of wax and acid, at Prizren (South Serbia) — painted ornaments on white egg
 Fig. 10. Egg ornamented by means of wax and acid: ornaments in several colours on white egg — Šabac (Serbia)
 Fig. 11. Painted egg with scratched ornaments — Vranje (South Serbia)
 Fig. 12. Painted egg ornamented with aqua-fortis — Prizren (South Serbia)
 Fig. 13. Egg ornamented by means of leaflets — Bečmen (Srem)
 Fig. 14. Egg ornamented with coloured wax — female figure — Niš (Serbia)
 Fig. 15. Egg ornamented with coloured wax — Valjevo (Serbia)
 Fig. 16. Egg ornamented with wax and brilliant powder — Brčko (Bosnia)
 Fig. 17. Plaited egg — Kumodraž (near Beograd)
 Fig. 18. Egg ornamented with embroidery and ribbons — Bačka
 Fig. 19. „Vitano” egg — Monoštor (Bačka)
 Fig. 20. Egg ornamented with silver filigree work —
 Fig. 21. Egg ornamented with pith — Grocka near Beograd
 Fig. 22. Egg ornamented with a horse-shoe and tools — Arandelovac (Serbia)
 Fig. 23. Egg ornamented in ginger-bread bakers’ way — Valjevo
 Fig. 24. Ornament of Priština
 Fig. 25—31. Easter eggs from Valjevo (Serbia)
 Fig. 32—33. Easter eggs from Čačak (West Serbia)
 Fig. 34—35. Easter eggs from Prizren (South Serbia)
 Fig. 36. Easter egg from Valjevo (Serbia)
 Fig. 37. Easter egg from Prizren (South Serbia)
 Fig. 38—39. Easter eggs from Valjevo
 Fig. 40—42. Easter eggs from Čačak (West Serbia)
 Fig. 43. Easter egg from Valjevo (Serbia)
 Fig. 44. Easter egg from Kruševac (Serbia)
 Fig. 45. Easter egg from Prokuplje (Serbia)
 Fig. 46. Easter egg from Kruševac (Serbia)
 Fig. 47. Chickens — Prizren (South Serbia)
 Fig. 48. Pea-hen — Prizren (South Serbia)
 Fig. 49. Butterfly (letirka)
 Fig. 50. Niš (Serbia)
 Fig. 51. Snake — Prizren (South Serbia)
 Fig. 52. Snake — Prizren (South Serbia)
 Fig. 53. Legs of the „tortoise” — Prizren (South Serbia)
 Fig. 54. „Tortoise” (željka) — Prizren (South Serbia)
 Fig. 55. Fish — Valjevo (Serbia)
 Fig. 56. Fish — Valjevo (Serbia)
 Fig. 57. Bride — Prizren (South Serbia)
 Fig. 58. Bride — Prizren (South Serbia)
 Fig. 59. Bride — Prizren (South Serbia)
 Fig. 60. Hand — Prizren (South Serbia)

- Fig. 61. Hand — Peć (South Serbia)
 Fig. 62. Pitcher — Prizren (South Serbia)
 Fig. 63. Tripod (sadžak, santarač) — Prizren (South Serbia)
 Fig. 64. Clock and chains — Prizren (South Serbia)
 Fig. 65. Clock — Peć (South Serbia)
 Fig. 66. Cross with flints
 Fig. 67. Ornament called „dragon”

COLORIAGE ET ORNEMENTATION DES OEUFS DE PAQUES

Dans la présente étude l'auteur donne un aperçu de l'extension territoriale et des formes diverses sous lesquelles cette ancienne coutume d'origine pré-chrétienne est pratiquée chez les peuples yougoslaves en général et chez les Serbes en particulier. Elle nous fait connaître les différentes techniques de coloriage et d'ornementation des oeufs, diverses matières d'origine végétale et minérale qu'on emploie à cette fin, la signification de certains ornements que l'on rencontre le plus souvent sur les oeufs de Pâques, l'influence de l'église sur le développement et le maintien de cette coutume, différentes fonctions de ces oeufs ornements et surtout leurs rapports avec le culte des morts, l'aspect économique de cette question et, finalement, l'évolution récente et rétrograde de cette coutume, connue à presque tous les peuples de l'Europe.

Persida Tomić

ЛАТИНСКА ИМЕНА БИЉАКА

бакам — <i>Ligum eampechianum</i>	кукута — <i>Conium maculatum</i>
бреза — <i>Betula alba</i>	маточина — <i>Melissa officinalis</i>
брох — <i>Rubia tinctorum</i>	метвица — <i>Origanum vulgare</i>
бучумика — <i>Phytolacca decandra</i>	млечика — <i>Euphorbia</i>
варзило — <i>Lignum brasiliense</i>	навала — <i>Aspidium filix mas</i>
вочак — <i>Colchicum autumnale</i>	нар — <i>Punica granatum</i>
вранилук (дивљи лук) — <i>Allium ursinum</i>	парадаиз — <i>Solanum lycopersicum</i>
граб — <i>Carpinus betulus</i>	пелин — <i>Artenuzia absinthium</i>
детелина — <i>Trifolium pratense</i>	перуника — <i>Iris germanica</i>
дуд — <i>Morus alba</i> , <i>Morus nigra</i>	прасилук — <i>Allium porrum</i>
дуња — <i>Codonia oblonga</i>	пресличица — <i>Equisetum div.</i>
зановјет — <i>Citius laburnum</i>	пула — <i>Ornithogallum</i>
здравац — <i>Geranium pheim</i>	резетла — <i>Pelargonium</i>
јагода шумска — <i>Fragaria vesca</i>	руј — <i>Rhus cotinus</i>
јововина — <i>Alnus glutiosa</i>	саса — <i>Anemona pulsatilla</i>
кантарион — <i>Hyricum perforatum</i>	смрека — <i>Picea excelsa</i>
копитњак — <i>Asarum europaeum</i>	српак — <i>Serratula tinctoria</i>
крмез — <i>Coccionella</i>	срчика — <i>Iuncus effusa</i>
коприве — <i>Urtica dioica</i>	хајдучица — <i>Achillea millefolium</i>
кукурек — <i>Aelleborus div.</i>	цер — <i>Quercus cerris</i>
	шафраника — <i>Carthamus tinctorius</i>

Проф. Ј. ТУЦАКОВ

ТРАГОМ НАШЕГ НАЈСТАРИЈЕГ ОРСКОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА*)

Ако се обимна и сложена тема „Трагом нашег најстаријег културног наслеђа“ постави уже и сведе на наше најстарије орско културно наслеђе, предмет је још исувише обиман и сложен: у себи садржи толико разноврсних питања, да се она могу само делимично постављати, у етапама проучавати, и помоћу комбинованих метода решавати.

Старину нашег (југословенског) орског културног наслеђа испитивале смо досада у четири правца:

- I у правцу старине орских обичаја, односно обреда¹⁾;
- II у правцу старине орских обредних мелодија²⁾;
- III у правцу старине односа између главних компонената игре;
- IV у правцу порекла састава чалгија³⁾.

Резултати испитивања делимично су објављени⁴⁾, делимично ћемо их овде саопштити.

Сва ова проучавања вршиле смо на основу и у обиму своје орске грађе коју смо прикупљале из народа са терена. Закључци до којих смо дошле не односе се, бар засада, на народну музику уопште.

I Старина орских обреда

Ово питање интересује нас још од времена када смо проучавале остатке орских обредних игара у Југославији⁵⁾, које смо на терену записивале у раздобљу између два светска рата; 1946 године допуњавале смо раније прикупљену грађу у Војводини⁶⁾. Доцније, 1954 године, комбинујући историски метод са компаративним освртима, покушавале смо да докучимо када су могле настати наше *Додоле*, *бачки жетвени обреди*, *Краљице*, *неродимска обредна потпуност у смислу култа предака у оквиру пролећних обреда*, *сремска Кетуша* и *банатски Фицко* или *Бирмајско*, *гњиланска пролећна игра Ој*, *Стамено*, затим *Коледа* код *Лесковца*, *амамске игре* у *Македонији* и *Јужној Србији*, *Русалије* и др.⁷⁾.

У току рада јавила су се и друга питања: Зашто се мења друштвена функција обреда? Зашто је древни обред надживео или преживео друштвено уређење у коме је поникао? Како стоји са симболизмом у орским обредним играма?⁸⁾

Све је то изложено у трећем делу поменутог нашег рада о обредним играма који је објављен 1957 године у издању Српске академије

*) Предавање прочитано на Конгресу Савеза фолклориста Југославије у Вараждину, августа 1957.

наука под насловом *Прилог прoucавању остатака орских обредних игара у Југославији*. Зато овде нећемо та питања рашичлањавати нити тражити одговоре на њих. Желимо само да овде поменемо резултате испитивања: најстарије обреде (као што су, на пример, неки обреди за плодност и обредна потпуност у смислу култа предака) нашле смо у српском орском предању на Косову, у селу Горњем Неродимљу⁹); затим у македонском Поречу¹⁰) и у мијачким селима Западне Македоније¹¹).

II Старина орских обредних мелодија

Питање старине орских обредних мелодија проучавале смо исто тако још од времена када смо највише радиле на сређивању и обрађивању своје грађе о обредним играма. То је било између 1947 и 1952 године. Као што се може видети у првом делу објављенога рада („Однос између преживелих остатака орских обреда и компонената игре“)¹²), у седмом поглављу који носи наслов *Обреди и музичка пратња орских игара*, старину орских мелодија утврђивале смо аналитичком, лабораториском методом тражећи у мелодијама архаична својства која сматрамо као примарна, а то су:

1. мелодије *parlando rubato*,
2. мали амбитус,
3. предах наред речи или на неком другом месту,
4. неправилна асиметрична конструкција,
5. икање у почетку, на крају, или на неком другом месту¹³).

И ту су резултати јасно показали да су у 114 југословенских обредних мелодија из наше орске грађе најстарије српске мелодије са Косова из села Горњег Неродимља¹⁴), и то поглавито пролећне празничне мелодије; затим долазе мелодије из македонског Пореча¹⁵); најзад мелодије мијачких села у Западној Македонији¹⁶).

Као што је раније речено, пет поменутих архаичних својстава помоћу којих су се показали ови резултати, сматрамо као примарне за утврђивање старине орских мелодија у Југославији.

Овом приликом желимо да укажемо и на једно својство секундарне важности које нисмо помињале у објављеном раду, а које, ако се узме у обзир, може поткрепити налазе добијене на основу архаичних својстава примарне важности: то је број музичких мотива. Сврставањем орских мелодија у групе са подједнаким бројем мотива, без обзира на то колико се пута ти мотиви понављају, дакле, без обзира на дужину мелодије и укупан број њених тактова, и проматрањем мелодија у светлости релативног сиромаштва односно богатства у музичким мотивима, добиће се врло занимљиви резултати: косовске неродимске пролећне орске мелодије показале се и на овај начин као релативно најстарије. У групама са мањим бројем музичких мотива највећи је број оних мелодија које прате ускршње игре; са повећањем броја музичких мотива, број ускршњих мелодија углавном опада док број свадбених расте. Косово је, између два светска рата, у времену нашег записивања и проучавања игара, заиста претстављало праву ризницу календарских орских обреда и обичаја, од којих су неки у најтешњој вези са легендама о местима и личностима из српске историје.

У овој почетној фази истраживања старине орских мелодија, било би још рано тврдити да би се и архаична својства секундарне важности могла усвојити као принцип музиколошких анализа уопште за одређивање старине мелодија. Ми још не можемо рећи са сигурношћу да би се на основу малог броја мотива могла одредити старина мелодија у свима случајевима. Због тога ово архаично својство секундарне важности нисмо ни уносиле у свој рад о обредним играма. Овде то помињемо само као једну од могућности за проверавање или поткрепљивање налаза добијених на основу испитивања помоћу архаичних својстава примарне важности.

Мада смо ова проматрања вршиле, као што је раније поменуто, на својој грађи са терена, ми смо, у експерименталне сврхе, ради проверавања и употпуњавања добијених резултата, извршиле извесан број проба на материјалу који су, са косовског подручја, прикупљали други мелографи. И овако проширена испитивања дала су резултате који се потпуно слажу са резултатима добијеним на основу наших записа. Тако, на пример, у *Југословенском музичком фолклору*, књ. I, професора Миодрага Васиљевића, од шест косовских мелодија у обиму терце, пет је обредних, што значи старијих, једна необредна. Даља проматрања показују релативан пораст необредних мелодија уколико се амбитус повећава до неоне. Дакле, мали амбитус у косовским мелодијама несумњиво указује на већу њихову старину, што потврђује резултате добијене анализом *наше* грађе са косовског подручја.

Што се тиче поменутих архаичних својстава за утврђивање старине мелодија, ниједно својство узето као принцип не одлучује само за себе. Тзв збир свих архаичних својстава примарне важности може потврдити старину мелодије. Утолико боље ако тај збир може бити поткрепљен и којим својством секундарне важности. Још боље је ако свеукупност примарних и секундарних архаичних својстава говори у прилог старине мелодије као што је случај са орским вокалним обредним мелодијама у Горњем Неродимљу на Косову. А најбоље је ако и проверавања која се изврше на записима разних мелографа показују исте резултате као што је поменути случај са косовским мелодијама.

III Старина појединих односа између главних компонената игре

Трећи правац испитивања, који нас води у старину појединих односа између главних компонената игре, показује да је у разним крајевима Југославије различит однос између традиционалног играња и традиционалне музичке пратње, или однос између традиционалне игре и мелодије.

У великој већини случајева су игра и музичка пратња у истоме такту; број тактова у игри и мелодији је исти или је у једној од компонената два или три или x пута већи без остатка; игру прати унисоно певање; играње зависи од свирања.

Али на терену у народу се налази и на необичније појаве: игра у једноме такту, мелодија у другоме¹⁷); или игра има одређен такт а мелодија је *parlando rubato*¹⁸); или игра и мелодија су истога такта али неједнаке дужине у погледу укупног броја тактова, са остатком,

управо вишком који је мањи од краће компоненте; међутим, и поред те неправилности, долази до правилног и равномерног периодичног поклапања и равнотеже у широком квантитативном ритму¹⁹). Негде игру прати полифоно певање²⁰), а негде ојкање (једна врста народног трилера)²¹). Испитивање наведених појава у правцу њихове старине свакако би указало на још који траг за решење питања које нас овом приликом интересује.

У необичније појаве за које нам се чини да назиремо извесно решење спада зависност свирања од играња. Такав однос први пут смо запазиле у народу пре више од двадесет година на петровданским свадбама у селу Галичнику (Западна Македонија), које су чувене по својим старим обичајима. То је било 1934 године. Док се изводило *Тешкото*²²), тупањар, који је негремице гледао у коловођу, управљао се према знацима које му је он давао марамом, прстима, погледом, изразом лица и ногама. Ударајући маљцом у десној руци, тупањар је подешавао снажно тупање према коловођиним корацима, а пручком (прутићем) у левој руци ситно је ударао у тупан испуњавајући на тај начин време од једног снажног удара до другог. Иста појава могла се видети и у традиционалних играча из околних мијачких села Гара, Лазаропоља, Тресонча и других када су играли *Чамче* и друга мушка ора типа *Тешкото*. У времену између два светска рата нашле смо такав однос подређености свирања игрању и у градовима Западне Македоније²³), и у градовима Косовско-метохиске области²⁴).

Даља испитивања открила су да су и сами традиционални свирачи били свесни тога односа. Штавише, Лазаропољци су нам говорили: „Код нас тупан удара по нога“²⁵). Најбољи играч из града Ђњилана изјављује да по музици коју чује издалека, може познати да ли коло води добар или слаб играч²⁶). У граду Призрену се између два светска рата исто тако свирање подешавало према корацима играча (док у призренским селима то није био случај: тамо су сељанке играле доследно у такту 2/4, без обзира на такт инструменталне музичке пратње)²⁷). У граду Тетову, кад коло води слаб играч па свирач због тога слабо свира, промене коловођу и нареду свирачу: „Гледај у ноге!“²⁸). Ови примери убедљиво говоре да се у поменутих мијачким селима и у поменутих градовима Западне Македоније и Космета свирачи управљају према корацима коловођиним.²⁹)

Индиска литература о индиским играма говори о сличном односу између традиционалног свирања и традиционалног класичног играња у Јужној Индији. Рам Гопал, највећи традиционалист класичне индиске игре, у чији је геније Ганди имао потпуно поверење, а кога су Рабиндранат Тагоре и Нехру прогласили за највећег играча, Рам Гопал је рекао: „Бубњар изводи ударање ритмова према корацању играча...“ „За одржавање такта удара се талама (мале ударалке) или цимбалама, док бубњар производи разноврсне звуке који опчињују. Играч помаже тактирање својим ногама... Тактирање одређује трајање звука и удара се на више разноврсних добоша, а сваки добош управља се према играчевом корацању. Играч одлучује какво ће бити тактирање; бубњар посматра какав је ток брзине и срета се са играчима при климаксу свакога удара...“³⁰) И Берил де Зути има опажања у том смислу. Ево једног навода од ње: „... У тилани (thillana), оном завршном и најузбудљивијем делу *Барата На-*

тиам (Bharata Nathyam) кад импровизација играчице достигне пуну меру, човек има утисак да је то двобој између играчице и свирача... Међутим, то није толико двобој колико је покушај од стране свирача да ухвати ритам њених ногу и да му се прилагоди...⁸¹

Ови наводи указују у извесној мери на сличност традиционално уобичајеног односа између играња и свирања у Јужној Индији и неким местима у Македонији и на Космету. У две земље географски толико удаљене, јавља се сличан однос зависности свирања од играња. Може изгледати чудновато што се овде повлачи паралела у односима између индиске класичне и југословенске народне игре и музичке пратње. Али, не треба сметнути с ума да се и једна и друга уметност преносе орално и традиционално не само у вертикалном него и у хоризонталном правцу, и да то не искључује узајамне сличности, везе и утицаје. Што се тиче односа између индиске народне игре и музичке пратње, о томе немамо још никаквих података: тамо је скупање и проучавање народних игара још у самом почетку почетка.

Ова наша прва назирања паралелних појава у односу између главних компонената класичне традиционалне игре у Индији и народне традиционалне игре у Југославији, потврдило је гостовање Индиског ансамбла септембра 1956 године у Београду. У тачки стила *Катакали* (Kathakali), цимбалиста је стално гледао у играчеве ноге и према корацима изводио тактирање. У тачки *Барата Натиам тилана* (Bharata Nathyam thillana) свирач који је у шаџи држао малу металну ударалку исто тако је подешавао ударање према игрању играчице. Обе тачке говоре да се у Јужној Индији стари традиционални однос сачувао и на сцени све до данашњих дана⁸²).

У Југославији, међутим, наступиле су промене. Однос зависности свирања од играња у местима у којима је између два светска рата постојао, сада ишчезава под утицајем неких фолклорних група у којима је однос зависности обрнут; другим речима, у којима играње зависи од свирања.

Из тога разлога, наше указивање на сличности у односу између играња и свирања у Индији и Југославији важи за нашу традицију у времену између два светска рата. У Индији је традиционална класична музика врло стара: сматра се да постоји већ више од три хиљаде година. Класична традиционална игра Јужне Индије још је старија. Не можемо тврдити да су паралелне појаве у нашој орској традицији у местима Космета и Западне Македоније исте старости као у Индији. Али са доста вероватноће можемо претпоставити да и ти феномени у Југославији потичу из далеке прошлости.

IV Порекло састава чалгија

Постоји изванредан паралелизам и у саставу традиционалних оркестара у Јужној Индији с једне стране, у Призрену и Охриду с друге стране. Призренске чалгије које прате народну игру *Калач*, састављене су од једног гудачког инструмента (виолина), једног дувачког (грната)⁸³, и једне ударалке (деф). У састав охридских чалгија улазе два гудачка инструмента (виолине), једна окидаљка (лаута), једна ударалка (деф), и понекад један дувачки инструменат (грната).

И у састав старог јужноиндиског (carnatic) оркестра улазе, углавном, окидаљка (veena), дувачки инструменат (flute, понегде кларинет), ударалјка (mridangam или друга која)³⁴). То су врло стари инструменти, који се могу видети на фрескама, скулптури и орнаментима старих индиских храмова, а који су се у Индији одржали у употреби на разним народним светковинама и фестивалима све до данашњих дана. У XVIII веку уведена је и виолина у carnatic оркестре (оркестре Јужне Индије)³⁵).

Као што се из наведених чињеница могло видети, паралелизам у саставу чалгија у Југославији и саставу carnatic оркестра у Индији састоји се у врсти инструмената, а не у њиховом индивидуалном облику и називу.

Састав призренских и охридских чалгија у коме се наслуђују трагови њихове далеке везе са Индијом, има се приписати петвековној турској владавини у Србији и Македонији, када су Турци у феудалним условима били преносиоци оријенталног утицаја по градовима, док су села била махом отпорнија према том утицају.

Чалгије су могли донети и сами свирачи, турски Цигани, који су, према испитивањима немачких научника Ридигера и Грелмана пореклом из Предње Индије³⁶). Према испитивањима с краја XIX и почетка XX века нашег етнолога, пок. Тихомира Р. Ђорђевића, у Србију су Цигани дошли још у XIV веку. Не зна се тачно када су изишли из Индије; путовали су преко Персије, Јерменије, Грчке и Румуније. „Проучавањем циганског језика“, каже пок. академик Ђорђевић, „нашло се да је он на равној нози са седам новоиндуских дијалеката: хинду, махарати, пенџаби, синди, гудерати, бенгали и урија, те се може претпоставити да се свих осам дијалеката развило на истоме земљишту, а то је могло бити, како је мислио Миклошић, до X века после Христа. Према томе“, завршава професор Ђорђевић, излазак Цигана из Индије могао је бити тек после тога времена“³⁷).

Зна се да су Цигани донели са собом источњачке инструменте даире, цимбале, бубањ, зурле и шаркију, исто тако виолину која се у Турској употребљавала³⁸). Шаргије су у Босни још у употреби; даире, зурле и тупан у Македонији и Јужној Србији.

Оријентисани утицај који се у погледу инструмената осећао у градовима, после ослобођења од Турака у Србији ишчезава. Међутим, у граду Призрену се још чувају чалгије код Цигана свирача које су са охридским чалгијама по саставу најближе саставу карнатак — (јужноиндиског) оркестра. Зато се може претпоставити да су Цигани из Индије донеле навику да свирају у саставу оркестра који има окидаљку, ударалјку и дувачки инструмент, па су временом инструменте из старе постојбине заменили сличним инструментима које су у новој средини и новим условима могли наћи, додавши временом и виолину коју су из Турске донели. Градови Призрен и Охрид су прихватили такав састав оркестра; међутим, са призренским и охридским селима то није био случај, јер сеоске игре не прате чалгије. То је један доказ више да су села у Србији и Македонији мање од градова била под оријенталним утицајем. Што се тиче састава призренских и охридских чалгија, на основу свега што је досада изложено, може се са доста сигурности претпоставити да показују далеке

трагове јужноиндиског оркестра који прати класичну индиску традиционалну игру.

При свем том, циљ овоме раду није био да пружи дефинитивне закључке о пореклу сличних етномузиколошких и етнокоролошких елемената и односа, већ само да укаже на неколико паралелних појава у игри и музици наше земље и далеке Индије. Будућа компаративна и генетичка проучавања унеће више светлости у ова питања.

Као општи закључак овом предавању можемо поновити оно што се помоћу комбинованих метода испитивања и разноврсних проверавања једино могло утврдити; а то је да се у нашој (југословенској) орској грађи, прикупљаној између два светска рата, област Косовско-метохиска у Србији јасно показала као чувар најстаријих орских обреда, најстаријих орских обредних мелодија, најстаријих односа између играња и свирања, и најстаријег састава народног оркестра чалгија. По старини орске традиције после Космета долази македонски Пореч, па мијачка села Западне Македоније.

Љубица С. Јанковић

Даница С. Јанковић

ЛИТЕРАТУРА И НАПОМЕНЕ

¹⁾ Јанковић С. Даница и Љубица: Прилог проучавању остатака орских обредних игара у Југославији. Посебно издање Етнографског института Српске академије наука, Београд, 1957. I, II и III део.

²⁾ Наведено дело, I део: 7. Обреди и музичка пратња орских игара, стр. 8—20.

³⁾ Чалгије, турска реч којом се назива једна врста народног оркестра у градовима Призрену (Јужна Србија — Космет) и Охриду (Македонија). Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, II књига, Београд, 1937, стр. 96; IV књига, Београд, 1948, стр. 131.

⁴⁾ Види под ¹⁾.

⁵⁾ Види под ¹⁾.

⁶⁾ Тај материјал о обредним играма, раније сређиван по областима и делом објављиван у нашим збиркама, од 1947 године почеле смо да сређујемо и да испитујемо одвојено, у светлости онога што ти надживели остаци орских обреда могу да нам открију у погледу сложених процеса, замршених односа и бескрајних промена кроз које су обреди пролазили. 1952 године завршен је I део (Однос између остатака орских обреда и компонената игре) са 12 поглавља, и II део (Преглед орских обреда у Југославији и њихове промене) са 14 поглавља. Оба ова дела ушла су у оквир нашег рада под ¹⁾.

⁷⁾ Све то ушло је у III део нашег рада под ¹⁾ (Историски осврт на неке орске обичаје) са 3 поглавља који је израђен 1951.

⁸⁾ Види III део под ¹⁾.

⁹⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, II књига, стр. 34—48, 50—93, 137—159, 177—179; ¹⁰⁾ стр. 93; ¹¹⁾ стр. 99—100; ¹²⁾ стр. 94—123, 159—171.

¹³⁾ Јанковић С. Даница: Празничне народне игре у Поречу... Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. XIII, 1938, стр. 24—29. — Д. С. Јанковић: Драмски елементи у нашим народним орским играма и народна орска игра као драмски елемент народних обичаја. Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. XV, 1940, стр. 75—94. И рукописна грађа Љ. и Д. С. Јанковић о поречким играма и свему што је у вези с њима.

¹⁴⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, IV књига, Београд 1948, стр. 19—90, 215—245, 283—284; ¹⁵⁾ стр. 22—23, 26.

- ¹²⁾ Види под ¹⁾).
- ¹³⁾ Својства под ²⁾ и ³⁾ узео је у обзир и Бела Барток у својој књизи *Serbo-Croatian Folk Songs* коју је написао са Албертом Лордом и која је објављена у Америци 1951 године. Та књига дошла нам је до руку тек 1953 године пошто су I и II део нашега рада под ¹⁾, заједно са седмим поглављем: „Обреди и музичка пратња орских игара“, били завршени још 1952 године. Са задовољством смо констатовале да је и Барток сматрао да за испитивање старости народних мелодија треба узети у обзир мали амбитус и предах, дакле архаична својства која смо, поред других примарних архаичних својстава, и ми узеле у обзир само на другом материјалу и на други начин. Мада је музички део нашега рада још у првом полугођу 1952 године био не само завршен него и прекуцан, и о томе исте године поднесен извештај Етнографском институту Српске академије наука, ми смо у литературу и напомене, ради поређења и поткрепљења својих налаза, накнадно дописале и Бартоково мишљење о старом уједначеном словенском стилу.
- ¹⁴⁾ Види под ⁴⁾).
- ¹⁵⁾ Види под ¹⁰⁾).
- ¹⁶⁾ Види под ¹¹⁾).
- ¹⁷⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, VI књига, Београд, 1951, стр. 62, 106, 111, 194, 199; ²⁷⁾ стр. 62—63.
- ¹⁸⁾ Види под ⁹⁾).
- ¹⁹⁾ Јанковић С. Љубица и Даница: Правилно у неправилноме, „Звук“, јун—јул 1955, Београд, бр. 2—3, стр. 65—78.
- ²⁰⁾ Richtman Cvjetko: Les Formes Polyphoniques dans la Musique Populaire de Bosnie et d'Herzegovine. „Journal of the IFMC“, Vol. IV, London, 1952, p. 30—35. — Јанковић С. Д. и Љ.: рукописна грађа о Љубици.
- ²¹⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, VII књига, Београд, 1952, стр. 142, 147. — Hrvatske narodne pjesme i plešovi, Zganec Vinko Dr.: The Basic Styles of Croatian Folk Melodies, Zarpeb 1951, стр. 228.
- ²²⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, I књига, Београд, 1934, стр. 5, 135; III књига, Београд, 1939, стр. 28—29; IV књига, Београд, 1948, стр. 58, 59, 219—220, 284. — Јанковић С. Даница: Мелодије народних игара, Београд, 1937, стр. 15.
- ²³⁾ Види под ²³⁾).
- ²⁴⁾ Види под ⁹⁾, ¹⁷⁾).
- ²⁵⁾ Види под ²²⁾).
- ²⁶⁾ Види под ¹⁷⁾).
- ²⁷⁾ Види под ⁹⁾).
- ²⁸⁾ По казивању старе тетовске играчице Јулијане Трпковић.
- ²⁹⁾ Јанковић С. Д. и Љ.: Народне игре, VII књ., стр. 28—30.
- ³⁰⁾ Gopal Ram and Dadahanji Serosh: Indian Dancing, second impression, Phoenix House Ltd., London 1953, стр. 57, 56, 52; ²⁴⁾ стр. 37; ²⁵⁾ стр. 55. Наведено са одобрењем издавача.
- ³¹⁾ Beryl de Zoete: The Other Mind, a Study of Dance and Life in South India, Victor Gollancz Ltd., London, 1953, стр. 209. Наведено са одобрењем издавача.
- ³²⁾ Јанковић С. Љ.: Поводом гостовања Индиског националног ансамбла; Књижевност, год. XII, јануар 1957, бр. 1 стр. 94.
- ³³⁾ Једна врста кларинета.
- ³⁴⁾ Види под ⁸⁰⁾).
- ³⁵⁾ Види под ⁶⁰⁾).
- ³⁶⁾ Pott F. A.: Die Zigeuner in Europa und Asie, I, Halle 1844; II, 1845. — Miklošić F.: Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas, I—XII, Wien, 1872—1880. — Rüdiger C. C. J.: Von der Sprache und Herkunft der Zigeuner aus Indien. — Grellmann G. M. H.: Die Zigeuner, Leipzig, 1783; Historischer Versuch über die Zigeuner, betreffend die Lebensart und Verfassung, Schicksale dieses Volks seit seiner Esscheinung in Europa und dessen Ursprung. Göttingen, 1787.
- ³⁷⁾ Ђорђевић Р. Тихомир: Наш народни живот, VI књига, Београд, 1932, стр. 84, 85, 86.
- ³⁸⁾ Voué A.: La Turquie d'Europe, t. II, стр. 114. — Ђорђевић Р. Тихомир: Наш народни живот, VII књига, Београд, 1933, стр. 42.

Summary

ON THE SCENT OF THE OLDEST CULTURAL HERITAGE OF THE TRADITIONAL YUGOSLAV DANCE AND MUSIC

The authors (sisters Janković) have investigated the antiquity of the Yugoslav cultural heritage in four directions:

I as to the antiquity of rites and customs containing traditional folk dances,

II as to melodies accompanying ritual dances,

III as to the antiquity of relations between the principal components of the dance,

IV as to the origin of the composition of *čalgije* (a kind of popular orchestra).

These questions have been studied gradually and resolved by means of combined methods, according to the data, on the base and within the limits of materials, collected among the people, in the very field of ethnological researches, between the two world wars.

The results of investigations concerning the first question have been already published (see under No 1).

As to the second question, only the sum of all characteristics of primary importance can prove the antiquity of a melody. These are:

- 1) melodies *parlando rubato*,
- 2) narrow extent (*ambit*),
- 3) hiatus in the middle of a word or in some other part,
- 4) irregular asymmetric construction,
- 5) „*ikanje*” (exclamation on the vowel „i”, tonally indetermined).

A LA TRACE DU PLUS ANCIEN HERITAGE CULTUREL DE LA DANSE ET DE LA MUSIQUE TRADITIONNELLES YUGOSLAVES

Les auteurs (les soeurs Janković) ont étudié l'ancienneté de l'héritage culturel yougoslave dans les quatre sens:

I dans le sens de l'ancienneté des rites et des coutumes contenant les danses traditionnelles populaires,

II dans le sens des mélodies accompagnant les danses rituelles,

III dans le sens de l'ancienneté des relations entre les composants principaux de la danse.

IV dans le sens de l'origine de la composition des *čalgije* (une sorte d'orchestre populaire).

Ces questions ont été étudiées par étapes et résolues par l'aide de méthodes combinées, d'après les données, sur la base et dans les limites du matériel collectionné parmi le peuple, sur le terrain même, entre les deux guerres mondiales.

Les résultats de recherches se rapportant à la première question ont été déjà publiés (voir sous le No. 1).

Quant à la deuxième question, ce n'est que l'ensemble de toutes les caractéristiques d'importance primaire qui peut confirmer l'antiquité d'une mélodie. Ce sont:

1. mélodies *parlando rubato*,
2. l'extension (*ambitus*) étroite,
3. hiatus au milieu de la parole ou sur une autre partie,
4. la construction irrégulière asymétrique.
5. „*ikanje*”, (exclamation sur la voyelle „i”, тонаlement indéterminée).

On peut y ajouter les caractéristiques d'importance secondaire, comme, par ex., le petit nombre des motifs musicaux. — Dans toutes ces recherches et études, ainsi que dans la vérification des résultats provenant des enregistrements de divers

mélographes, les auteurs ont obtenu les même résultats: elles ont constaté que les mélodies les plus anciennes accompagnant les danses sont celles de la région de Kossovo.

Cette communication, en traitant les questions III et IV mentionnées ci-dessus, indique (aussi) quelques phénomènes parallèles apparaissant dans la danse et la musique de la Yougoslavie et de l'Inde lointaine, comme, par ex., la musique subordonnée à la danse, et la composition semblable de l'orchestre čalgije en Yougoslavie et l'orchestre de l'Inde du Sud.

Après ces comparaisons et vérifications différentes, les auteurs donnent leur conclusion que la région de Kossovo et Metohija en Serbie s'est montré comme un vrai gardien des rites les plus anciens, des mélodies rituelles les plus anciennes, des relations les plus anciennes entre la danse et la musique, de même que de la composition la plus ancienne de l'orchestre čalgije. Suivent l'ancienneté de la tradition de la danse et de la musique, après cette région vient le Poreč macédonien, et ensuite les villages de la tribu des Miyaks dans la Macédoine Occidentale.

Ljubica et Danica S. Janković

НЕКОЛИКО ПОДАТАКА О ОБИЧАЈУ МИРАЗА У БОКИ КОТОРСКОЈ

Испитивање женидбених обичаја старијег католичког становништва Боке јасно је показало да је обичај мираза уведен под утицајем Которског статута¹). Велики број миразних исправа из XV, XVI и XVII вијека, као и других докумената који регулишу питање мираза, такође потврђује да је без сваке сумње обичај мираза, који се у народу одржавао негдје до краја XIX вијека, већ у XV и XVI вијеку уведен под непосредним утицајем Которског статута²). Из докумената се види да је миразна исправа била обавезна према прописима који су владали на подручју Которске општине — „segondo li ordeni d'questa terra”, како стоји у једном документу из 1506 године. У појединим исправама изричито се позива на одредбе Которског статута и обичаје града. Тако у једном документу из 1505 г. неки Павле Милетиновић из Роса изјављује да је од свог таста примио на име мираза 100 перпера у новцу и у предметима, и то према одредбама Которског статута (Iuxta Statut, Cathari).

Из појединих докумената који потичу из XVI и XVII вијека може се јасно пратити како досељеници из Црне Горе и Херцеговине преузимају обичај мираза, и то стриктно по одредбама Статута и према градским обичајима. Вићентије Петровић из „Monte Nigro” изјављује 1505 г. да је у новцу и у предметима примио мираз у вриједности од 140 перпера од Радошина морнара чијом се кћерју Катарином оженио. У једном документу из 1595 г. Петар покојног Стефана из Бањана (Bagnani), настањен у Котору, изјављује да је примио од Рашка Вукова из Ђеклића (Tiechlichì), настањеног у Котору, 171 перпер мираза своје жене Анђуше, кћери Рашкове. Мираз је примио у хаљинама и разним предметима, што је процијењено од заједничких пријатеља, а према обичају овога града (iusta il costume di questa Citta). Петар се уједно обавезао да ће, у случају да мора вратити мираз, овај повратити ономе коме припада, а за то јамчи свим својим покретним и непокретним имањем.

Тодорица, кћи покојног Петра Стјепковића из Ђеклића, обећала је 1596 г. мираз Зуани, сину пок. Станише Дабова из Грбља, а мужу њене нећакиње Данке, кћери Раославца Петровића из Ђеклића. Тодорица је обећала хаљине у вриједности од 20 талира и сандук за рухо, а Зуане се обавезао да ће мираз повећати и, ако буде потребно, да ће га уредно повратити. Хаљине ће процијенити заједнички пријатељи.

Вицко Јуриловић изјављује 1600 године да је примио на име мираза своје жене Веселе, кћери Рашка из Цуца (Rasco de Zuzze) 200

перпера. Пошто није мираз обезбидио, даје на име противмираза (per nome di contradote) својих 200 перпера. За ових 400 перпера јамчи свим својим имањем.

Которски племићи и имућнији грађани давали су понекад мираз својим служавкама приликом удаје као награду за вјерно служење. Радуш Николић, месар, изјављује 1506 г. да је на име мираза своје жене Вукне примио 150 перпера у новцу и предметима од Бернарда Козанића (Bnardus Cosanich), код којег је Вукна раније служила.

Никола Раославац из Грбља, настањен у Котору, изјавио је 1591 г. да је од своје жене Радне, родом из Његуша, примио 55 талира на име мираза и да за примљени мираз јамчи цијелим својим имањем. Радна је раније служила код архиђакона Палташића и његова брата.

Радун Раославчев, из Ђеклића, настањен у Котору, изјављује 1595 г. да је примио од Михаила Болице 200 перпера, које је овај покљонио као мираз својој служавци Пави, сада жени Радуновој. Радун се обавезује свим својим имањем да ће, уколико то буде потребно, вратити мираз према миразном уговору (*iusta la forma dela detta carta dotale*). Болица уједно изнајмљује Радуну из Ђеклића земљиште у Тивту, на мјесту „Славиа Гора“, под условом да Радун сваке године засади лозом по један „quadragno!“ необрађеног земљишта, и то уз награду од 1 сребрног талира, а приходе ће дијелити напола.

Буро Вучићев из Његуша, који је био у служби код Николе Буће, оженио се 1600 године његовом служавком Марицом, кћерју пок. Рајка Николичина из Цуца. Том приликом Бућа је обећао да ће дати мираз својој служавци Марици као награду за њено вјерно служење (*per la fedel servitu fatta li da lei on casa sua*). Осим одјеће Бућа је обећао и врт у вриједности од 200 перпера (*horto in contrata de Horti per perperi numero doi cento*). Али Бућа је уједно поставио и захтјев да се вјенчање има извршити по одредбама римске цркве (*maritare conforme al voler del signor Iddio et la dispositione della Sacra Santa Romana Chiesa*). По једном документу из 1626 године види се да је овај брак склопљен и да су супружници добили обећано имање, јер га те године продају за 366 перпера.

Из 1588 г. имамо примјер гдје се мираз даје под условом да зет живи у заједници с пуницом и да ради на одржавању њеног имања. Милица, удовица Петка Петрова из Шкаљара, дала је свом зету Вукдрагу Петрову са Мирца (да Мираз), настањеном у Шкаљарима, половину свих својих непокретних и покретних добара на име мираза своје кћери Кате. Мираз је дала под условом да Вукдраг и Ката живе у заједници с њом и њеним малољетним сином Трипом и да раде на одржавању њеног имања док јој син не постане пунољетан. Ако тада Вукдраг не буде више хтио да живи с њом у заједници, утврђено је да се имање има подијелити.

Како је народ усвајао и саму процедуру миразног уговора, живо нам приказује један документ из 1593 г., у којем се наводи како је нека Јакубина захтијевала да јој се миразни уговор, састављен на званичном италијанском језику, прочита на народном језику (*nell'idioma ilirico vgarizato*). И тек кад је коадјутор прочитао уговор на нашем језику, она га је у цјелини прихватила и одобрила (*ha laudato, approbato, e ratificato in tutte le sue parti*).

Шпиро Кулишић

НАПОМЕНЕ

- ¹⁾ Споменик САН СIII, Београд 1953, 198—201.
- ²⁾ Анализу одредаба Статута које се односе на питања мираза, као и архивске грађе за период од XII до XV вијека, дао је д-р И. Синдик у свом раду *Комунално уређење Котора* (САН, посебна издања 165, Београд 1950). У овом напису користио сам неколико докумената Которског архива који потичу из почетка XVI па до прве половине XVII вијека, сматрајући да је с обзиром на промјене у саставу становништва Боке овај период од особитог значаја за утврђивање везе између средњовјековних институција и обичаја који су се и касније у народу одржавали.

SOME DATA CONCERNING THE CUSTOM OF DOWRY IN THE REGION OF BOKA KOTORSKA

The author utilized some documents from the Archives of Kotor dating from the beginning of the XVI century to the first half of the XVII century, considering that, owing to changes in the composition of the population of Boka Kotorska, this period is of particular importance for establishing the relation between the medieval institutions and some customs which were preserved with the people even later. From individual documents dating from the XVI and XVII centuries we can easily observe how the immigrants from Montenegro and Herzegovina adopt the custom of dowry, strictly in accordance with prescriptions of Statutes and the customs of the town.

QUELQUES DONNEES SUR LA COUTUME DE DOT DANA LA REGION DE BOKA KOTORSKA

L'auteur a utilisé quelques documents des Archives de Kotor, datand du commencement du XVIe siècle jusqu'à la première moitié du XVIIe siècle, croyant que cette période, grâce aux changements dans la composition de la population de Boka Kotorska qui y eurent lieu, pourrait avoir une importance particulière pour la détermination des rapports entre certaines institutions médiévales et quelques coutumes qui se sont conservées dans les masses populaires. Certains documents datand du XVI et du XVII siècle nous ont permis d'observer comment les immigrants du Monténégro et de la Herzégovine adoptaient la coutume de dot, dans la conformité la plus stricte aux dispositions des Statuts et les coutumes de la ville.

Spiro Kulišić

МИЛАН Ђ. СТАНИЋ — „ДРАГАЧЕВСКИ ВУК”

Како издавати народне умотворине

Наследници Вука Караџића на скупљању народних умотворина нису имали замаха који је Вук имао и њихов рад претставља само одјек Вукова закорачаја. За последњих тридесетак година XIX века њихов број се попео на неколико десетина, али Вукову заорану бразду, и поред све добронамерности и преданости, нико није могао достојно да настави и приведе крају.

Један од тих посленика и вуковски упорних скупљача народних умотворина, коме ми можемо бити захвални и чијем залагању можемо да се дивимо, јесте и краљевачки парох Милан Ђ. Станић. Управо, њега је потребно извући из заборава и указати на све његове збирке народних прича и песама, донекле признајући му олакшице које не бисмо нашли код његових критичара.

Милан Ђ. Станић родио се у Негришорама у Драгачеву 11 фебруара 1849 године. Ту је изучио основну школу. Као дете остао је без родитеља, а стричеви према сирочету нису показивали много наклоности. Због грубости коју је доживљавао у својој кући одлучио је да отумара у свет. Тако се нађе у Београду крајем шездесетих година и ту, иако у момачким годинама, заврши четири разреда гимназије и богословију. Без ичије помоћи, школовао се послужујући у имућнијим кућама¹).

Тих година Београд је био пун Вукових традиција; Вуков прарепозит је озаконен; и млади недоучени богослов Станић одушевљава се Вуковим радом и доноси одлуку да настави Вуков посао у свом ужем завичају, у Драгачеву.

Изгледа баш зато што је био млад а одушевљени прегалац, живо је заинтересовао ужу и даљу околину за свој рад, похватао је везе с људима, највише с омладином, ђацима, калфама, младим учитељима, скоро по целој Србији, па нешто и ван ње, ради уписивања пренумераната за припремање збирке народних песама и прича. Да би увећао углед своје послу, Станић је за своје збирке штампао „огласе”, од којих је сачувано више од половине. План у својим огласима и обећања читаоцима поштовао је у свему; кад би се догодило да збирка изиђе из штампе нешто друкчије него што је предвиђено, на крају књиге штампао је извињење и оправдање. За извесне збирке накнадно се пријављивао велики број уписника. Једном је Станић морао да врати новац за више од 200 уписника. И први београдски приватни штампар Никола Стефановић нашао се на помоћи овом младом човеку, штампао му је скоро све збирке, па су се чак и његови шегрти и мајстори били уврстили у Станићеве уписнике.

Одушевљење Милана Станића за скупљање народних умотвори- на трајало је 7—8 година. За то време издао је девет збирки. Овај по- сао прекинуо је или стога што је сматрао да је забележио све што је вредело забележити у Драгачеву, или стога што су дошле нове оба-

Милан Ђ. Станић,
снимак из 1875

везе и дужности као у- читеља и свештеника. Прво је био краће време учитељ у Скели код О- бреновца, па у Жежеви- ци у Драгачеву, 1876 го- дине примио је свеште- нички чин. Као свеште- ник провео је скоро по- ла века у Краљеву, где је и умро 14 марта 1922 године у звању протоје- реја и намесника Среза жичког. У Ратарској школи у Краљеву преда- вао је верунауку од 1888 — 1914 године.

Милан Станић је објавио пет збирки на- родних песама, прича и својих забележака и пет годишња календара „Дра- гачевац“, који је доно- сио углавном, који пут и једино, народне песме и приче, те се с правом прибројава осталим збир- кама. Збирке су форма- та дванаестине; издава- не су овим редом:

(1) Српско-народне песме и разне приповет- ке, Београд 1869, страна 88²); (2) Драгачевац: Српско-народни кален- дар за просту годину 1870, година I, Београд 1870, стр. 96; (3) Српске народне песме (јуначке), скупио их и на свет из- дао..., част I, Београд 1870, стр. 112; (4) Дра-

гачевац: Српско-народни календар за просту годину 1871, година II, Београд 1870, стр. 107; (5) Царица Милица, песме из Старога Влаха, скупио их и на свет издао..., Београд 1871, стр. 46; (6) Драгачевац (песме и приповетке), скупио их и на свет издао..., Београд 1872, стр. 93; (7) Драгачевац: Српско-народни календар за 1873, Београд

1872, стр. 103; (8) Драгачевац: Српско-народни календар за 1874 Београд 1873, стр. 96; (9) Зорка, издао... Драгачевац, Београд 1875 стр. 96. стр. 96.

У ових девет виђених Станићевих збирки³⁾ има 212 епских и лирских песама, 140 краћих и махом шаљивих причаца, 4 нешто веће озбиљне приче и 60 разних песмица, највећим делом анонимних, међу којима има Станићевих састава у акростиху место предговора збиркама, затим такође његових стихованих поздрава владајућем кнезу, даље песмице које се као љубавне певају у народу али их Станић не зове народним и најзад 10 песама о савременим догађајима. Броју прича додате су и три приче унете у опис Чачка у првој збирци. Свему овоме треба додати 6 чланака разне садржине, углавном фолклорне и историске, и један чисто календарски прилог о Кристифору Колумбу, превод са руског. Највећи део материјала скупљен је по Драгачеву, затим по Старом Влаху и Златибору, а има га нешто из Подриња и околине Ваљева. Посебно се истичу 19 лирских песама из Подгорице према тексту Филипа Радичевића, од којих је песмицу „Лијепу ти је пољем погледати” Јаша Продановић унео у своју антологију „Женске народне песме” (1925), само јој је дао наслов *Снаха и ђевери*. Станић је често бележио и име личности од које је чуо песму. Што се тиче оних љубавних песама које Станић није назвао *народним*, а има их у *Драгачевки* и *Драгачевцу* за 1873 годину, може се рећи да нису неинтересантне. Међу њима лако се запазе Бранкове песме, које је народ већ био унео у свој репертоар. Издвајање ове групе песама које се певају у народу, али неизвесног порекла, само је доказ више да је Станић опрезно поступао класирајући сакупљену грађу, а према ширини свога знања и књижевног образовања. Још ни данас нисмо начисто с тим т.зв. прелазним облицима народних песама.

Оволики труд Милана Станића с правом му је прибавио надимак „Драгачевски Вук”, надимак који се и данас чува у Драгачеву.

Што се тиче вредности скупљене грађе Милана Станића, овде се не би могла извести потпунија анализа; то би била посебна тема, чија обрада захтева шире компарације и посматрање грађе с разних становишта. Биће да су му *Царица Милица* и *Зорка* најслабије збирке. Сада бисмо се задовољили општим приказом.

Јуначке песме

Ових песама има у свим Станићевим збиркама, а две су само њима и посвећене: *Српске народне песме (јуначке)* и *Царица Милица*. Прва збирка има предговор, за који се не би смело рећи да га је саставио неозбиљан човек, и поред свих наивности у њему, које су уствари одраз времена и владајућих манира. Предговор гласи:

„Дође време љубазни читатељи да и ове моје „Песме” поред великих препона које су им на путу стајале — изиђу —. Пуштајући их у свет, не могах пропустити да с њима не поздравим цео читалачки свет, који иоле маре за наше дивне народне умотворине. — Мислим да је свакоме родољубивом Србину познато, како је се неуморно трудио пок. Вук Стефан. Караџић, да наше народне благо на свет изнесе. — Да су пак народне умотворине од врло важне и неопцењене вредности, то за цело држим да неће нико о том посумњати, а и сам пок. Вук за њих каже у једноме свом дјелу: „код овакових народних умотворина, да песме састављам, то би жалостно било”. Од како их је пок. Вук издао, ретко је се ко од тога времена заузимао да и даље наше народно благо купи и прибри. Па знајући, као што рекох, како се тешко купе и како садањи људи слабо

обрађају пажњу на такве ствари заузех се да по нашем „красном Драгачеву“ што год прикупим и на свет издам, да нам колико толико не пропада. — Шта вреде ове „Песме“ и јесам ли достигао све оно што сам казао, о томе нећу ништа говорити, јер то би излишно било кад бих ја у предговору њезину садржину похваливао, већ остављам љубазним читаоцима да они свој суд о томе изречу — а ја ћу се и даље трудити, колико ми је могуће што више; за скупљање народног блага, и нећу пожалити свога труда, само да се наша народност не заборавља. Дакле љубазни читаоци ово вам сада предајем први део мојих „Песама“ које сам по народу покупио и благодарим вам на вашем одзиву, а особито оним г. г. скупљачима, који не пожалише свога труда, него се свесрдно примише око скупљања г. г. уписника. — Што се језика тиче у колико данашње време изишкје, писао сам онако, како сам где слушао од кога певача, како он уз гусле пева.

У осталом примите ово дјелце љубазни читаоци и извините ако будем у чему погрешно.

На Срећење 1870. год.

У Београду.

М. Станић

У речима младог скупљача народних песама уочавају се две ствари: прво, да је скупљач имао око скупљања и издавања ових песама истих тешкоћа које је имао и Вук, и друго, да су песме верно бележене. Текст песме *Чачанка девојка* исти је и код Станића и у данашњем облику у народу. Мора се признати да наш још несвршени ђак, а учећи школу у време правописне нестабилности, није био сигуран у писању. То се види и у наведеном предговору, и у другим Станићевим саставима, као и у начину правописне обраде забележених прича и песама.

Предмети Станићевих јуначких песама углавном су исти као и у песмама забележеним у другим нашим покрајинама. Народни певач у Драгачеву пева или зна више или мање о прошлости од св. Саве па све до савремених догађаја. Он зна за нашу средњовековну славу, познаје наше владаре и велможе, зна за турске освајаче и силнике, за црногорске јунаке, хајдучке харамбаше, ускочке мегданџије итд.

Поред обиља нових песама пада у очи тежња певача да унесе и нешто своје у познату садржину, а често и да промени оно што је или страни или неправославно. Све песме су у десетерцу; само је у живом седмерцу песма *Војвода Богдан и његова кћи Радава*, мотив о девојци делији која иде у бој место свога оца. Ваља поменути и песму *Ропство Бановић Секуле*, у коју је унет онај мотив о косовским херојима који је тако снажно обрадио Драгољуб Филиповић: *који оно добар јунак беше*. Исто тако не треба заобићи ни песму *Женидба Милана Топлице* која има више од 500 стихова.

Лирске песме

И за ове песме важи оно што је уопште речено за јуначке песме. Највише их је у десетерцу. Најупадљивија песма овде, а и међу свим Станићевим песмама, свакако је песма *Двоје мило у милости расло*. Предмет песме је као и у песми *Смрт Омера и Мериме*. Као да је и сам Станић осетио њену вредност, па јој је изузетно додао мото од два стиха које има песма у Вуковој збирци. Певач у Драгачеву тако је прерадио овај мотив несрећне љубави двоје младих да се увек види главна мисао, чак и поклапање с Вуковим текстом, али све посејано

новим, свежим и логичним појединостима које песму чине приснијом, ближом и нашој души и нашој мисли. Крај песме исти је као и у трећој Вуковој варијанти. Сем овога, певач је несрећним љубавницима дао друга имена и изменио место: за Мериму и Омера дошли су Јелена и Јован, а Јованова мајка проси девојку у граду Вучитрну, у кући „српског сердара” Ђорђа Петровића. Уосталом, не мора да је муслиманска варијанта овде измењена: зашто се није могло догодити и обрнуто? Логичнија повезаност радње и детаља, с мером проширена на рација и нежнији изливи осећања нагоне на помисао да се *Смрт Омера и Мериме* у нашим читанкама и антологијама замени овом песмом.

Приповетке

Сем неколико нешто дужих озбиљних прича, као *Не ваља бити охол* и *Златан саплак*, све остале су, било да имају наслова или не, кратке шаљиве, за надмудривање или басне. Наравно, има их и наивних. Неколико прича Станић је забележио у дијалогу.

Остали прилози

У неким Станићевим збиркама има уводних песмица, у акростиху, без уметничке вредности и с патриотским наивностима. Такве су му и три поздравне песме кнезу Милану Обреновићу. У прози је имао нешто више среће описујући Чачак, Пожегу, Ужице, Стари Влах, град Љис поред Ивањице, овчарско-кабларске манастире и један случај хајдучије у своме крају. Описи су етнолошко-историског карактера. Станић се за час занесе обичајима, навикама и традицијом, која је обилна особито у Старом влаху, па се врати историји и гледа да се не огреша ни кад ређа догађаје, ни кад даје податке — каткад и статистичке — о савременом стању. Станић није много друкчији од толиких наших романтичара на прелому времена кад се вековна прича о злочину краља Вукашина и косовском издајству замењивала хладним доказима неумитних историчара да је све то дело народне маште, али дело које је одиграло извесну корисну историску улогу.

У свему, Милан Ђ. Станић као скупљач наших народних умотворина, као добронамерник од чијег рада имамо само користи, заслужио је, и уиме правде и уиме истине, да се о њему зна нешто више.

*

Свакако, није баш једноставно одговорити зашто Вук није имао достојних наследника, сем ако се не усвоји оно уобичајено тврђење да се на једном значајном послу и у једно време рађа само један велики човек. Ипак се могу поставити неке констатације, које су у неку руку и разјашњење:

Био се створио утисак да је Вуково дело, као скупљача народних умотворина, једна уобличена целина: Вук је прокрстарио мање-више све наше крајеве и забележио оно што је најважније, а то је довољно и за наше потребе и за претстављање пред иностраним светом, који је Вуку већ био одао заслужено признање.

Људи су се некако осећали ситим тих Вукових песама и прича; деценијама је Вук покретао и узбуђивао једну устаљену средину, оштро се борио за победу својих начела и најзад је победио. — Роман-

тичарски занос код нас доживљавао је своје заранке наредних година пошто је Вук склопио очи. Појава реализма, ново гледање на живот и садржину људског стварања одвлачили су пажњу с Вука и наших народних умотворина. На овом пољу остали су само занесени романтичари. Главне интелектуалне снаге одлазиле су на другу страну. Народне приче, песме и легенде као облик преношења мисли нагло губе своју улогу — где више, где мање. И значај Вуков није управо само у томе што је забележио многе народне приче и песме, већ је и у томе што је он то урадио у последњем тренутку. Само тридесет година после смрти да се Вук вратио на земљу са Домановићевим Марком Краљевићем, тако би се разочарао да би се зарадовао повратку у гроб. Шта је било са гулама, тим извором и чуваром српске мисли, с оним гудалом што је олакшавало Бранковим напетим грудима? Гусле су се брзо губиле, на народним скуповима и вечерњим селима све ређе се чула прича о Башчелику и Шарцу Краљевића Марка; гусле су се повлачиле из црквених и манастирских порти и одлазиле у вајате, на паучинасте таване и ту су чекале да им струне покидају синови и унучад њихових рукоделаца. Песму о царству небеском, причу о ковском издајству, гусле и гудала замениле су новине, страначки прогласи и статуту, политички агитатори, разне Геновеве, Робињице Злате, разне брошуре и часописи, у којима је писало како се укршта парадајз, гаје пчеле, суше шљиве, како треба да се спроведе аграрна реформа или како се бирач понаша на гласачком месту. Не смемо избећи ни још једно горко признање: судбину гусала одређивало је и масовно отварање школа. Што више писмених, то мање гуслара. Наши педагози ватрено су предавали о значају гусала, али сами нису умели да их узму. Писана реч била је јача од гуслара гласа и јеке гусала. Дубље у нашим брдима нови дух времена није могао брзо да овлада људима, али у сваком случају нова животна стремљења незадрживо су освајала људе и ту више није било лека. Полазећи од свега овога постаје јасније зашто се међу Вуковим настављачима не нађе посленик Вукове снаге, човек који би се усудио да у оваквој средини и измењеним условима још једном сврати пажњу јавности на народне песме и приче.

Али, не само да се нису нашли достојни настављачи Вукова рада, већ и научна обрада онога што је скупљено у народу била је замрла дуже времена. Почетком овога века направљена су два пресека и кроз рад Вука Караџића и кроз рад његових настављача. Прво је Павле Поповић написао студију „Српске народне приповетке и њихове збирке“⁴), а мало доцније Владимир Ђоровић студију „Српске народне песме“⁵).

Павле Поповић приказао је збирке народних прича почев од Вука Караџића. О његову приказу почећемо баш судом о једном од Вукових настављача, чији је рад овде узет за главну тему, судом о Милану Ђ. Станићу. Поповић каже: „Одмах за првом Врчевићевом збирком јавља се као скупљач народних приповедака *некакав* (курзив Ј. Д. М.) Милан Станић „Драгачевац“. Станић је 1869 године издао „Српско-народне песме и народне приче“, а 1872 године збирку „Драгачевку“. Обе збирке садрже „махом шаливе, каткад важне и интересантне приче“. Ипак је све то „недоношче у потпуном смислу“⁶).

Међутим, Милан Станић нити је „некакав” скупљач народних прича и песама, нити је издао само ове две књижице које наводи Павле Поповић. Кад је ово писано о Станићу, он је био још у пуној снази и Павлу Поповићу нимало није било тешко да се распита о овом човеку, да га пронађе и од њега сазна шта је све урадио. Зашто се ово овде потенцира? Зато да би се показало како је интересовање нашим народним умотворинама неко време заиста било утрнуло, како су њихови скупљачи тако брзо заборављени да се о њима слабо што знало још док су били у животу и да се о њихову раду писало као с неке висине.

И други скупљачи народних песама и прича у студији Павла Поповића прошли су слично Милану Станићу. Није нам био циљ да свакога појединачно узимамо у заштиту, већ да Станићев рад прикажемо у целини и да скренемо пажњу на извесна општа схватања о дужности скупљача народних умотворина.

Године 1911 Владимир Ђоровић у поменутој студији даје преглед наших збирки народних песама и ту се с дубљим улажењем у ствари и с више наклоности осврће на рад Милана Станића. Ђоровић нешто више зна о Станићу и наводи још две његове збирке народних приповедака и песама, али све то није још ни половина онога што је Станић урадио. Он зна још за збирку *Српске народне песме* и за *Царицу Милицу*. У своме излагању прави разлику међу Станићевим збиркама. За прву од ових двеју каже: „У њој има лијепих и нових пјесама”, а у наставку истиче вредност неких песама или варијаната извесних већ забележених песама.

Став Павла Поповића и Владимира Ђоровића према скупљачима народних умотворина, према питању начина како те умотворине белажити и објављивати, па према томе и њихов став према начину рада Милана Станића — није увек исти. Код обојице наших истакнутих научника преовлађује мишљење да збирке народних прича и песама треба издавати по извесном вишем естетском и антологиском принципу, с више „критичког мјерила”, како каже Ђоровић, с довољном језичком обрадом и опрезнијим избором. Биће да није излишно покренути дискусију о овом питању, с обзиром на садржајну вредност народних умотворина за више грана научних истраживања: језичких, етнографских, етнолошких топономастичких, историских у најширем смислу и тако даље. Да ли народно причање забележити и објавити како се чује или га нарочито припремити за објављивање. Верност белажења и објављивања народног казивања бесумње треба да остане неоспорно кад се узме у обзир тенденција да се народни живот и стварања приказују у њиховом сировом облику и кад се тежи да се они верно сниме чак фотографски или магнетофонски пре него што се научно обраде. Скупљачу народних умотворина дужност је да их прикаже најверније; дотеривање значи одузимање оригиналности. Скупљачи би у најбољу руку могли дати белешке о амбијенту забележене грађе или белешке о извесним чињеницама које би донекле олакшале рад каснијим корисницима. Верно забележене и објављене народне умотворине најпотпуније служе научном испитивању.

Извесне језичке исправке и избор у збиркама Вука Караџића имају једно сасвим објективно оправдање: српским народним песмама и причама Вук је имао да води борбу за победу својих реформаторских начела и да иностранству, у облику мање-више антологиском,

покаже каква се вредност крије у њима. Вукове збирке, дакле, имале су извесну историску улогу. Али збирке народних прича и песама Вукових настављача ту улогу нису имале. Вукови настављачи нису имали Вукових намера и не само да је требало тежити верности бележења новопронађених прича и песама, већ је било сасвим целисходно поново верно забележити објављене Вукове песме и приче и њихове варијанте уколико Вукове белешке нису сачуване. Тако би наше народне умотворине биле верно сачуване за доцнија научна истраживања.

Поповић и Ђоровић итекако увиђају значај народних причања за научна испитивања, али не постављају јасан пут којим треба ићи и не држе се истог мерила у својим излагањима. Кад се Поповић почео живље интересовати Његошем, сасвим исправно је предлагао да у Црној Гори треба организовати скупљање традиције и свих песама које се односе на људе и догађаје што их је Његош унео у своје стварање, да се у њима изврше сва потребна географска и историска реконструирања и тако науци сва грађа стави на располагање ради обраде. Да, али зашто се то предлаже само за Црну Гору? Па и она није територијално и временски сва обухваћена? Зар то не треба да важи за све наше области и за сва раздобља? Зар не постоји толико предмета наших народних песама и прича који се не могу разграничити ни по областима ни по раздобљима? Дакле, Поповић је дотакао основну мисао, али јој није дао ширину коју она мора да има и коју по свему заслужује. И што је такође значајно: ту Поповић не говори ни о каквом избору песама, већ је за опште записивање грађе вредне за изучавање Његоша, што значи да ће тек научна обрада и свестрано испитивање утврдити шта је од вредности а шта није. Да се увек држао овог принципа, Поповићу се не би догодило да неким скупљачима народних прича замера што извесне језичке облике нису исправили овако или онако. Ђоровић је нешто шири од Поповића и скупљаче народних умотворина не отура као безвредне посленике.

Шире гледање на питање издавања народних умотворина Ђоровић је показао овом својом мишљу: „Било би, најзад, вријеме, да се тај богати материјал критички среди и проучи, и да се једном приђе стварању једног општег зборника српских народних пјесама”. Ова Ђоровићева мисао, која нажалост скоро пола века чека на своје остварење, добила би свој пуни облик да је прво предложено организовање скупљања народних умотворина (не само песама) по свој нашој домовини, па тек онда да се изда општи зборник.

Резимирајући ово што је изложено о начину бележења наших народних песама и прича, ваља нагласити да је нашим знаним и незнаним, више или мање познатим скупљачима требало давати подршке и охрабрења, припремити им основна упутства за рад, као што су Цвијић и Ердељановић поступили са својим сарадницима, а не оштро их критиковати, узимајући Вука за узор, и тако их уствари плашити и одбијати од нових потхвата.

И Милан Станић и сви његови сатрудници на истом пољу, били похваљени или покућени од стране критике, и мртви би се осетили срећним ако бисмо — а то ни сад није касно — прихватили ону Ђоровићеву мисао како је овде допуњена, да се у сваком нашем Драгачеву, а њих имамо повећи број, нађе по један Милан Станић, да тако удружени и с планом наставимо где се раније стало са скупљањем

народних умотворина, па све то благо с оним раније забележеним, објављеним или необјављеним, уз потребну научну обраду и с потребним библиографским прегледима, дати у једном *Зборнику*. За тај потхват имамо и снаге и услова, само треба додати више разумевања и воље.

Стогодишњица Вукове смрти, за коју већ треба да се припремамо, не би могла бити обележена ничим достојнијим.

Јеремија Митровић

НАПОМЕНЕ

- ¹⁾ Причање кћери Милана Станића.
- ²⁾ Нису узете у обзир стране списка пренумераната.
- ³⁾ Све збирке осим *Драгачеваца* за годину 1872 и *Зорке* као и прогласе добио сам на увид од свештеника Милисави Протића, који спрема велику монографију о Чачку и Драгачеву. Народна библиотека у Београду има *Царицу Милицу* и *Драгачевац* за 1871; Семинар за југ. књижевност на Филозофском факултету у Београду има *Зорку* и *Драгачевац* за 1871. Поред наведених збирки Станић је 1873 године штампао на пола табака своју песму „Његовој светлости господару и књазу српском Милошу М. Обреновићу IV.“ Поздрав на дан рођења 10 августа 1873.
- ⁴⁾ Из књижевности I, Београд 1906, стр. 112—132. Првобитно објављено у наставцима у Српском књижевном гласнику за 1903 годину.
- ⁵⁾ Српски књижевни гласник 1911, књ. XXVII, св. 8, стр. 593—603, св. 9, стр. 672—681; св. 10, стр. 750—758.
- ⁶⁾ На означеном месту, стр. 124—125. Последњи цитат Поповић је узео однекуд, али не наводи одакле.
- ⁷⁾ Црногорским књижевницима. Српски књижевни гласник 1901, књ. IV, св. 5, стр. 394—399.

SUMMARY

Enthusiastic about the work of Vuk Karadžić, Milan Dj. Stanić, the student of divinity, published ten minor collections of national songs and tales from Dragачevo and its neighbourhood from 1869 to 1875. Till recently four collections were known, but now all have been discovered. There are several very nice poems. Stanić annotated the texts and published them in the way he had heard them among the people.

Résumé

Enthousiasmé par le travail de Vuk Karadžić sur le collectionnement des poésies et des contes populaires, un jeune séminariste, Milan Dj. Stanić, originaire de Dragачevo (Serbie occidentale), parcouru son pays natal dans l'intervalle des années 1869 à 1875 en collectionnant des poésies et des contes populaires qu'il publia en dix recueils. Notre science littéraire ne connaissait que quatre de ces recueils; à présent tous ces recueils sont découverts. Par le peuple, Milan Stanić, a été surnommé „Dragачевски Vuk“ (Vuk de Dragачevo).

Milan Stanić a publié les poésies et les contes tels qu'il les avait entendu du peuple, ce qui est conforme aux principes actuels appliqués dans l'étude du folklore. En considérant le travail de Stanić du point de vu le l'esthétique, les critiques de naguère lui reprochaient de n'avoir pas procédé à la selection du matériel recueilli.

A l'occasion du centenaire de la mort de Vuk Karadžić, il serait nécessaire de publier un recueil général de poésies, contes proverbes et énigmes populaires, qui contiendrait tout le matériel déjà publié dans les recueils précédents et plus de celui qu'on aurait réuni entre-temps. Les indispensables études, commentaires et bibliographies s'y trouveraient également.

J. Mitrović

ФУНКЦИОНАЛНИ РАЗВИТАК КУЋЕ И ЕКОНОМСКИХ ЗГРАДА У СЕЛУ ЈАСИЦИ

Јасичани су се насељавали крајем XVIII и почетком XIX века. То је време кад су се Срби бунили против Турака, за време Кочине крајине и Првог и Другог српског устанка. Због тих буна и револуција, потом због тога што је живот под Турцима био тежак, и напошетку, што су се баш у то време насељавали, Јасичани су подизали слабе једноодељне куће. Оне су уједно служиле и за становање и смештање ствари и намирница, па чак и за затварање стоке.

После ослобођења Србије, 1815 године, Јасика је постала погранично место*), пошто је граница између Србије и Турске била на Западној Морави. Такав погранични положај утицао је на даљи развитак Јасике. Она је постала варошица. Стога се у њу досељавао знатан број занатлија и трговаца. И сами Јасичани су се бавили занатима и трговином. Такав привредни развитак се непосредно одражавао на подизање куће и економских зграда. Место једноодељне куће градили су куће са собом и кухињом, с неразвијеним вајатом, подрумом. Од четрдесетих година XIX века место вајата развијао се докшат. Овако убрзани развитак куће повлачио је и развитак економских зграда. Почели су подизати зграде за смештање пољопривредних производа. У прво време, једна зграда је служила за оставу више таквих производа или се један део њих стављао и на таване зграда. Али уколико је земљорадња више напредовала, почели су се подизати кошеви за кукуруз, качаре, амбари, појате за ситну стоку, стаје за крупну стоку; млекарнице итд. Све ове зграде непосредно су одражавале станбене и економске потребе пољопривредних, занатских и трговачких домаћинстава, односно њихове мешавине по привређивањима. Али је подизање економских зграда уједно значило ослобађање куће од привредних намена, функција. Кућа је све више постајала станбена зграда.

Од осамдесетих година овај процес издвајања станбених и привредних функција куће се одражавао у подизању моравске куће с луковима, у све бољем подизању економских, смештајних и сточарских зграда. Кућа је све више постајала станбена зграда и имала више одељења. И бројност одељења куће и економских зграда зависила је од породичних и привредних потреба појединих домаћинстава. Стога су куће и економске зграде у исто време биле неједнаке за поједина домаћинства, односно сличне уколико су ова била ближа по породичној структури, економском стању и начину привређивања.

*) Јасика је удаљена 4 км. од Крушевца.

Од почетка овог века јасичка кућа постаје још изразитија станбена зграда, с кухињом, двама или трима собама, оставом, а неке и са претсобљем. После Првог светског рата овакав начин подизања кућа узима све више маха. Кућа постаје у првом реду станбена зграда. За смештајне потребе пољопривредних производа и затварање стоке постоје одговарајуће зграде. Али се начин привређивања још више одражава на подизање куће и економских зграда. Он се сад развија у подизање куће јасичких пољопривредника и сељака-радника. Први имају куће и економске зграде, али се не може рећи да су се њихове куће потпуно ослободиле привредних функција, јер то условљава њихово економско стање и други фактори. Што се тиче економских зграда сељака-радника оне све више бројно опадају. Поједина служи за више намена, јер они производе ограничене количине намирница, а поред тога у кућама стварају погодне услове за смештање намирница. Колико подижу само кућу или имају једну или више економских зграда, зависи од тога колико имајуседа, колико се баве пољопривредом итд. Али се јасно уочава да се куће све више ослобађају привредних функција ма ком друштвеном слоју Јасичана припадале, пошто то захтевају станбене и културне потребе*).

ФУНКЦИЈА КУЋЕ

Развитак куће показао је опште линије формирања станбених и привредних функција, њихова међусобног односа и њихових издвајања. Спремање јела и сушење меса, кућа као стан у ужем смислу, снабдевање куће водом, нужник и сличне потребе стана јесу станбене функције. Смештање ствари и држање намирница, затварање стоке и обављање разних занатских послова јесу привредне функције куће.

Детаљнију анализу развитка куће показаће промене појединих функција које су се стално вршиле и утицале једна на другу како по обиму тако и по садржини. Понекад су две или више функција групно деловале на развитак куће. Тако су, од насељавања па до оснивања паланке у Јасици, спремање јела, спавање и обављање разноврсних послова у кући захтевали већи простор и грађење огњишта на средини куће. Откад се почело спавати по собама и обављати поједине послове који су били у вези с огњиштем, за кување су прављени одговарајући уређаји, за спавање поједина одељења, за смештање ствари и пољопривредних производа тавани, за обављање других радова поједина одељења, затим бунари, нужници итд. Тако су набројене функције куће конкретно оствариване у различитом начину грађења огњишта, димњака и појединих одељења куће. То значи, да сама функција и њен изражајни облик у техници грађења чине јединство у развитку. И обрнуто, у појединим облицима техничке еволуције куће можемо пратити развитак њених функција у прошлости, пошто су ти облици очувани или се могу реконструисати.

*) О развитку куће уопште види мој рад: Развитак породичног насеља у селу Јасици — Гласник Етнографског музеја у Београду 1954. Овај рад је уствари његов наставак.

СТАНБЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

Спремање јела

Спремање хране и сушење меса* као и спавање чељади око ватре захтевали су већи простор и слободно огњиште. Зато је оно било на средини једноодељних кућа. Обављање ових функција куће на слободном простору око огњишта утицало је на грађење пода од земље, верига и регулисање изласка дима. Прављење пода од земље и блата одржало се у свим просторијама где је било огњиште, било да се ово налазило на средини куће, уза зид, или у одвојеној оцаклији.

Теже је било причвршћивање верига и грађење черена. У кошарама и земунцима, па и првим плетарама, стављано је по неколико попречних мотки изнад огњишта. За једну од њих вешали су вериге, а остале су служиле као черен. О њему су сушили месо, обућу и одећу. То сушење било је особито важно за мокру одећу и обућу која се морала сушити у току ноћи да би се сутрадан могла носити. Али и поред све важности черена, он се у Јасици није развијао због бржег грађења тавана. Стога у Јасици нема никакве традиције која би осветљавала развитак черена.

С регулисањем одвођења дима ишло је много спорије и теже. Кошаре нису имале димњака, а вероватно ни прве плетаре. Стога је дим био велика сметња како за оне који су радили на огњишту тако и оне који су се задржавали у кући. Отуда настају бржи покушаји да се он отстрани. Сачувана је традиција да је прављен по један отвор на сламним крововима плетара. Како је дим слабо одлазио, почело је примитивно грађење димњака. У те отворе стављали су кошеве од прућа олепљене земљом. Кошеви су штрчали изнад крова. Све је ово било недовољно да извуче дим и отклони тешкоће које су долазиле због тога. Није поуздано да су овако примитивни димњаци били на свим кућама иако сељаци то потврђују. Тако кућа Огњана Влашког, у којој је он живео деvedесетих година и коју су запамтили старији људи, није имала димњака. Пошто је он Јасичанин, тешко је веровати да је ову кућу правио под утицајем са стране. Могућно је да је она била једна од првих кућа која касније није преправљана и због тога није имала димњака. На првим чатмарама налазимо димњаке који су грађени од тавана до изнад крова. То је свакако знатан корак у регулисању одвођења дима. Димњаци чатмара били су дужи него ранији. Имали су облик зарубљене пирамиде чије су доње ивице биле на истој висини с таваном куће а горње око један метар изнад крова. Прављене су од чатме, олепљене земљом, или од дасака.

По конструкцији ових димњака запажају се две тежње. Једна је била да се дим што више извуче напоље, те су доње ивице димњака биле широке око два метра. Друга тежња била је омогућавање сушења меса, па је димњак заменио черен. Ове две тежње су се супротстављале једна другој. Узан димњак искључивао је сушење меса, јер се у њему месо нагло суши. Осим тога, узани димњак није могао прикупљати сав дим, поготову што је грађен од тавана, па се дим прилично растурао по кући пре него што би дошао у димњак. А сушење меса је много боље кад се дим растура по већој површини. Стога је

* Ова функција обухвата све кухињске послове.

овако грађен димњак донекле решавао обе тежње, јер је прикупљао дим више него раније, а месо се могло сушити у њему или на тавану, непосредно око димњака. Тако се димњак стално мењао, док је огњиште остајало непромењено.

Промене огњишта почеле су преграђивањем чатмара у време развитка јасичке чаршије. Оне су дошле због издвајања собе као станбене просторије. Ради загревања собе земљаном пећи градило се мало огњиште уз преградни зид који је одвајао собу од оцаклије. Како је огњиште било у оцаклији, а земљана пећ у соби, то се она загревала с овог малог огњишта кроз отвор у зиду. Тако је загревање собе први узрок који је разбио дотада једино и средишњо огњиште. Остале функције су и даље обављане на средишњом огњишту. Што се тиче регулисања одвода дима, ново огњиште није донело никаквих промена, пошто је дим с огњишта уза зид одлазио кроз димњак средишњег огњишта и растурао се по кући у приличној мери.

Ранији начини спремања јела и сушења меса почели су се мењати под утицајем смене сточарских и ратарских производа. То је изазивало промене у радовима око белог мрса, ткања текстилне робе и сличних радова. Осим тога, у оцаклији су се задржавале само жене које су радиле кухињске послове, док је остала чељад била по собама, па више није било потребно кретање око огњишта. И само сушење меса било је веома смањено од деведесетих година, на шта је знатно утицала и штедња дрвета. Промене у кувању, печењу и сушењу повукле су одмах промене у грађењу огњишта и димњака. Средишњег огњишта нестaje. Његове функције преносе се на огњиште уза зид. Огњиште се опет концентрише уз преградни зид оцаклије и собе. На њему се кува и од њега се загрева земљана пећ у соби.

Промене у кувању и печењу јела и сушењу меса као и сушењу обуће и одеће биле су појачане и самим мењањем места огњишта. Притешњено уз преградни зид, огњиште није више омогућавало слободно кретање око ватре, грејање, стављање котлова с више страна, печење брава за велика спремања и слично. Тако су функције кувања, печења и сушења опадале и из овог разлога. Зато је грађење огњишта на средини оцаклије и његово спајање с малим огњиштем уз преградни зид собе изазивало промену у ранијем начину подизања димњака концентрисањем два огњишта у једно. Не гради се више димњак од тавана до изнад крова, као што је био онај над огњиштем на средини оцаклије, него се димњак спушта испод тавана до око један метар изнад самог огњишта. Према томе, он се продужује и мења своје место пошто је везан за огњиште уз преградни зид. У конструкцији нема промене. Опет се прави у облику зарубљене пирамиде која је наслоњена уз преградни зид. Само су доње ивице укошене ради приступа огњишту. Правио се, у прво време, од чатме, а откад се зида печеном и непеченом циглом, гради се и од ових. Стога се атада градио кроз зид, а прилаз му је направљен у облику свода. Пошто је димњак, спуштен непосредно изнад огњишта, био дужи и ужи, он је боље прикупљао и одводио дим, али је утолико био незгоднији за сушење. Месо се ипак морало сушити изнад огњишта.

Концентрација ранија два огњишта у једно била је утолико повољнија што је један ватра служила за кување и за загревање собе.

Али је ова концентрација обе ватре у једну била кратког века. Још осамдесетих година почела се куповати плехана пећ која се ложила у соби. Плехана пећ није утицала на промену димњака пошто су чункови пећи уводили дим у димњак изнад огњишта, уз преградни зид. Али је уношење пећи било узрок што се ионако смањене функције кувања, печења и сушења још више умањују. На пећи се грејало јело, изнад и око ње сушила се одећа и обућа. Самим тим она је постепено вршила и функције сушења и печења.

Функционални значај огњишта смањен је још више увођењем штедњака. Његово је увођење дошло с градњом кућа у којима су место оцаклије прављене кухиње. Тако је штедњак преузео функцију огњишта у кувању и печењу јела, хлеба и меса, а донекле и у сушењу одеће и обуће. Али штедњак није успео да у потпуности задовољи ове потребе сељака, јер њему треба огњиште и за већа спремања јела и за загревање већих количина воде за свадбе, славе и сл. Стога су морали задржати огњиште и у оцаклији, коју су градили одвојено од куће.

Увођење штедњака је не само заменило дотадашњи начин спремања јела него је изазивало велике промене у грађењу димњака. У кући нестаје димњака који су прављени од тавана до изнад крова и оних уза зид или се они граде у одвојеним оцаклијама, изнад огњишта. Димњаци у кући подешавају се према штедњаку и пећима које загревају спаваће просторије. Граде се од цигле. Неки се зидају од тавана до изнад крова, а неки и кроза сам зид, с одређене висине, према томе колико су високи штедњак и пећ. У оба случаја чункови одводе дим из штедњака или пећи у димњаке. Број димњака зависи од тога како су уређаји за ватру распоређени по одељењима. Грађење више димњака омогућило је да велики број домаћинства одвоји уређаје за ватру који служе за кување, сушење и печење од оних за загревање спаваћих просторија. Стога ћемо кућу као спаваћу просторију пратити посебно јер она чини засебну целину, а посебно промене функција кувања, печења и сушења на штедњаку и одвојеном огњишту.

Која се домаћинства служе штедњаком и огњиштем а која једним од њих, зависи од врсте њихова привређивања. Домаћинства која се баве ванпољопривредним занимањима немају велике потребе за огњиштем, јер не праве велике софре, а не раде заједнички пољопривредне послове. Све велике софре домаћинства су свела на најмању меру, па им одвојена огњишта нису потребна. Али то не значи да су ова домаћинства економски слабија него значи да су изменила начин живота. Али и оваква домаћинства редовно држе свиње због меса и масти. Да би могла сушити месо, место одвојене оцаклије почела су правити сушнице. Њих су градили обично после балканских а особито после Првог светског рата. Ради сигурности од пожара граде их одвојено, а ако то није могућно, онда уз бачвару или коју другу зграду.

Преглед наведених функција показује нам, прво, у којој су оне зависности међу собом и, друго, њихову непосредну повезаност с архитектонским решењем грађења огњишта, пода и димњака.

КУЋА КАО СТАН У УЖЕМ СМИСЛУ

Од насељавања па до развитка чаршије Јасичани су живели у једноодељној кући, поред ствари којима се домаћинство служило и стоке која се тада често затварала у кућама. Тако културна заосталост и тежак живот под турском владавином долазе до изражаја и у славим станбеним приликама онога времена.

Овакав живот у кући отежан је самим радовима који су се тада обављали у њој, а нарочито они око спремања белог мрса и производње текстила. Ти радови су се обављали ближе огњишту да би било топлије и да би се имало више светлости од огња. Међутим, и чељад су спавала на једном крају огњишта да би се грејала, па је због тога било тескобно око њега. Загревање куће било је слабо јер је једноодељну кућу било тешко загревати с једног огњишта. Тешкоћа је била утолико већа што су куће биле слабо грађене, а врата и прозори морали су се често држати отворени ради добијања светлости. Осим тога, у једноодељним кућама није било тавана или се он градио само над појединим деловима куће, те је и због тога загревање куће било још теже, поготову што је дим пунио кућу и што су чељад спавала на земљи, па се морало ложити и у току ноћи. Оваква заосталост куће као стана, која је прва етапа у њеном развоју, завршава се ослобођењем Јасике.

Развитком паланке културно-економски живот се нагло мењао. У Јасици су се насељавали занатлије и трговци који су живели културнијим животом, а Јасичани су долазили у ближи додир с културнијим светом, пошто су се многи бавили трговином. Поред осталих утицаја, на издвајање станбене функције куће деловало је и њено преграђивање на оцлаклију и собу. Кад се ово издвајање упореди с оним у другим крајевима Србије, види се да је издвајање стана почело одмах после ослобођења Јасике, 1815 године, што претставља један од ретких изузетака. Само издвајање стана у кући претставља велики напредак, иако кућа као стан није увек испуњавала све потребне услове.

Најважнија погодност издвајања станбених просторија у кући била је што су се собе загревале зиданом пећи. То је чинило да је загревање спаваћих просторија било равномерно. Зидана пећ је одржавала поволну температуру у току целе ноћи. Температура се лакше одржавала јер је свака соба имала таван. Осим бољег загревања спаваћих просторија за станбене прилике било је од нарочитог значаја и то што стока и радови који су се обављали на огњишту нису више били сметња културнијем породичном животу.

И поред ових погодности праве станбене тешкоће су још биле велике. Собе су биле ниске и неокречене, прозори мали, а затварали су се хартијом и дрвеним капцима. Али ове тешкоће убрзо су отклоњене. У кућама с доклатима прављени су високи зидови и доста велики прозори. Једина тешкоћа била је што се кроз хартију слабо видело. Осим тога, подови ових кућа, које су грађене на подруму, били су од дебелих дасака преко којих је стављан слој блата. Тавани су прављени исто тако од дасака и земље, али су даске у тавану усецане једна у другу и ужлебљиване у жлебове греда. Тако су они не

само топлије него имају и лепши изглед, па је стан и у томе имао превагу над ранијим.

Станбени напредак се састојао како у издвајању чељади од ствари и стоке тако и у издвајању чељади по одвојеним просторијама (фот. 38). Колика су та издвајања могла бити, у прво време, зависило је од броја соба. У чатмарама је била обично по једна соба, док су доклатије имале редовно по две. Прво су се издвајали брачни парови. Сваки брачни пар тежио је да има засебну просторију, па се издвајао и онда кад није било довољно соба. У таквим случајевима брачни парови су спавали у оставним собама, бачварама, а понекад и у подрумима. Станбени услови у оставним собама, бачварама и подрумима били су слаби због тога што су у овим просторијама држали ствари и намирнице за исхрану и што се оне нису загревале. Зато се у њима спавало обично када је било топлије време. И поред свих тих недостатака, овакво издвајање спаваћих просторија значило је велики културни напредак у развиту јасичког породичног живота. То је друга етапа у развиту куће као стана.

После осамдесетих година настале су повољније станбене прилике како побољшањем станбених услова тако и даљим издвајањем куће као стана. Ово побољшање дошло је куповином гвожђа и стакла. Гвоздене шипке на прозорима осигурале су безбедност куће, а заменом хартије стаклом решено је питање светлости. Собе су све више кречене. И сама конструкција тавана знатно је побољшавала станбене услове. Он се градио од шишета и увојака, а изнад њих често је стављан „каратаван”. Увојци и даске држали су тежину на тавану, а шишета су спречавала да се због поремећаја на тавану одбије земља или креч и пада у собу. Тако је доњи део тавана прављен ради погодности собе као стана. Ово се односи на таван моравске куће. Издвајање куће као стана састојало се још и у грађењу спаваћих соба одвојено од куће, уз бачваре, а често и уз стаје. Откад се праве одвојене одаклије, често се и уз њих гради спаваћа соба. Грађење одвојених станбених просторија дало је могућности да се, осим брачних парова, издваја и омладина. Тако су одвојено спавали старији брачни парови а одвојено младеж. У овим просторијама постепено су уводили пећи за грејање. Кад ожењени син живи у задрузи, он се обично издвајао са женом и децом и спавао у бачвари. Тако се бачвара претвара у праву станбену зграду. У том случају бачве се смештају у оставну собу или у подрум. После осамдесетих година гради се још и гостинска соба. Ову собу имају обично економски јача и културнија домаћинства. Сиромашнија домаћинства која нису имала довољно издвојених спаваћих просторија и даље су се служила собама за оставу, подрумима и бачварама у којима су чељад спавала поред ствари, намирница и пића. Али то је било у ређим случајевима. Ово је била трећа етапа у развиту куће као стана.

Раслојавање Јасике почетком овога века, непољопривредна занимања и градски начин живота утицали су на изградњу по две и више високих, светлих соба. Зидови ових соба дебљи су и топлији. Све оставе су издвојене. По собама је само намештај који служи за станбене потребе. Стога се може рећи да су ово удобни станови. Побољшање станбених услова у овим кућама долази добрим делом отуда што су станбене просторије концентрисане у једној згради. То

омогућава боље загревање соба, лакше одржавање чистоће и лепши изглед стана. Спавање по собама грађеним уз бачваре, стаје и одвојене одаклије бива све ређе, и то у случају кад нема довољно станбених просторија или кад нема гостинске собе, па се госту уступи соба а привремено се спава у овим просторијама. То је четврта етапа у развоју куће као стана. Она данас преовлађује у Јасици и даље еволуира.

Снабдевање куће водом

После насељавања Јасичани су се дуже времена снабдевали водом с извора, потока, Срњанске Реке и Мораве. Снабдевање водом с извора, потока и река није онда претстављало никакву тешкоћу, јер је ових било доста а земљиште је у насељу било само делимично обрађено, па је приступ водама био слободан. Није се још гледало куда ће ко проћи, а ограде у насељу још нису биле подигнуте.

Кад су земљишне деонице у насељу ограђене и кад су формиране улице, није се више могло прелазити преко њива, па је пут до воде био отежан. Осим тога, потоци су се смањивали а извори пресушивали због нестајања шуме, па је и то претстављало другу тешкоћу у снабдевању куће водом. Међутим, потребе за водом биле су све веће. Кућни послови су се бројно повећавали увођењем заната, трговине и повећавањем ратарске производње. Увећавање послова ван куће разбило је радну снагу у кући. Људи су радили у пољу и одлазили на разне послове ван села, па је кућни посао падао све више на домаћицу. Она је морала остављати децу у кући и прекидати редовне послове да би донела воде. Ово прекидање посла и остављање деце доносило је, како сељаци кажу, и друге незгоде. Тако например, деца су разносећи ватру могла упалити кућу. Пожар је лако настајао, јер су куће и остале зграде покриване сламом. Све је то утицало да су се тешкоће снабдевања водом стално повећавале. Оне су се појавиле прво у оним деловима насеља који су били даље од извора, Срњанске Реке и Мораве. Због тога су сељаци почели правити бунаре (сл. 1).

Према подацима који се односе на старост бунара који се у селу сматрају за најстарије може се утврдити да су они прављени тридесетих година прошлог века. Старост њихова утврђује се према старости појединих кућа кад су они грађени у исто време. Тако су неки први бунари грађени кад и куће докшатлије. Како се ове куће јављају после тридесетих година прошлог века, то и први бунари потичу из овога времена. Ширење бунара ишло је постепено прво стога што је копање захтевало веће и стручне мајсторе, а друго што су потребе за грађењем бунара настајале постепено, према томе кад су поједина домаћинства долазила у тешкоћу због снабдевања водом. Према традицији сељака бунари су се мало градили до седамдесетих година. Отада су повећани радови како они у пољопривреди тако и они ван села, па су потребе за снабдевање водом биле све веће, јер се због ње није могло губити много времена. Сваки је желео да буде самосталнији у подмиривању потреба свога домаћинства и подизао је, по могућству, бунар. Немамо статистичких података за поједине периоде да бисмо из њих видели колики је био број бунара у селу у односу на број кућа, осим наведеног пописа по коме 62 домаћинства имају 23 бунара.

Бунари су приватни или за две односно три породице, или фамилијарни. У шест бунара имају удела по два или три домаћинства, што износи укупно око 15 удела. Један бунар припада фамилији Ванића, која има око дванаест породица. Шеснаест преосталих бунара припадају по један на поједину породицу. Ово значи да од 62 породице око 43 имају своје бунаре или уделе у њима, односно 70% домаћинстава, а остала се служе водом из бунара својих суседа или са чесме у Срњанској Реци и извора у Новом Селу. Број бунара показује несумњиву тенденцију домаћинства да имају сопствене бунаре. Она их и граде кад за то имају могућности или одмах по деоби породице или нешто касније. Нека домаћинства имају и по два бунара. То долази отуда што одељења домаћинства подижу своје бунаре, а имају уделе и у старим бунарима. Одељенику се обично исплаћује његов удео у старом бунару. Али ако неће да му га исплате, он и даље има право на бунар. Само му ово право не доноси никакве користи јер има свој бунар, и оно се временом изгуби.

Према томе, свако домаћинство које има камен и може да плати мајсторе подиже свој бунар. Богатији купују камен ако га немају или им је далеко од куће. Тешкоће подизања сопствених бунара у блажвију се донекле заједничким подизањем бунара одељенику или исплаћивањем удела у старом бунару. Исто тако кад су деца одрасла и извесно је на колико ће се делова кућа делити, бунар се подиже на међи која ће делити изва дворашта. Тако дворашна ограда удара у бунар са две стране и бунару има приступа из оба дворашта. Овакво подизање бунара бива и после деобе домаћинства које није имало бунара па се одељена браћа договоре да на дворашној међи подигну заједнички бунар. На овај начин домаћинства не сметају једно другоме што се служе водом из једног бунара, јер не пролазе кроз туђа дворашта, а подизање бунара их стаје упола јевтиније.

Сл. 1. Бунар

Фамилијарне бунаре подизале су једна или две сродничке породице. Њихови наследници задржавали су своје уделе у заједничком и служили се њиме, те стога нису подизали сопствене бунаре. Тако су ти бунари постали заједнички за целу фамилију а налазе се обично на пролазном месту. Око њих је слободан простор да домаћинства не праве штету једно другома приликом узимања воде. Чишћење и поправку заједничких бунара врше сви деоничари.

Она домаћинства која имају заједничке бунаре праве сопствене чим за то имају могућности. Због тога се нису много развили правни односи о уделима и њиховом рачвању, о оправкама у вези са рачвањем тих удела и о оградама које се ломе и сабијају кад се вода вади из тих заједничких бунара.

До седамдесетих година није се много гледало на место где су бунари подизани, па су често грађени на нижем терену него што су били нужници и ђубришта. После седамдесетих година пази се да бунари буду на оцеднијем месту и уздигнутијем терену. При томе се нарочито гледа да они буду на средишњем месту између куће и привредних зграда да су при руци за кућне потребе, појење стоке итд.

Нужник. — Иако је земљиште у сеоском реону сад прилично уједначено, оно је у време насељавања било доста испресацно потоцима, обрасло мањом или већом шумом, а местимично и бреговито. Осим тога, куће су биле удаљене једна од друге, а притом још и увучене у кућне деонице и склоњене од погледа, па се није наметала нека већа потреба за прављењем нужника. Потреба се обављала по потоцима или удаљенијим просторима. То је смањивало нечистоћу, јер су је потоци спирали а удаљени простор ју је сам по себи ублажавао. Али, када су почеле да се обрађују целе деонице и подижу воћњаци, онда је настала потреба за подизањем нужника. Ипак се они нису подизали док је било више слободног и удаљенијег места, тојест до оснивања јасичке паланке.

Наступањем тескобе у насељу постепено су нестајали сви ови услови. Прва тескоба јавила се у чаршиском делу Јасике због подизања дућана, кафане, радионице и пекаре. Стога је у чаршији најпре настала потреба за грађењем нужника. После су их подизали по целом насељу, особито где је земљиште било равније и обрађеније а куће чешће и ближе улици. Ови први нужници били су врло примитивни, ограђени само толико да би се заштитило од погледа. Иако су то били најпростији облици нужника, они су претстављали напредак у хигијенском погледу. Људско ђубре није више било растурано по баштама, двориштима и воћњацима. Оно је било на једном месту. Нужничке јаме чистили су кад би се напуниле, и то су ђубре бадали на ђубришта или у баште. Нужници су се овако развијали углавном до прве половине деветнаестог века. Отада се нужници све више граде јер су културно-економске прилике у Јасици биле на знатном ступњу развитка. То потврђује чињеница што је већ седамдесетих година било дубоких и добро грађених нужника. Дубоки нужници одговарали су више хигијенским потребама. Осим тога, ни живина ни свиње нису више могле доћи до ђубрега у нужнику, нити га разносити, па је на тај начин отклоњена опасност од заразе. Хигијенске потребе захтевале су да се пази на место где ће се подићи нужник. Није се више подизало на уздигнутијем земљишту или у близини куће него уз ђубриште како

би се ђубре из нужника мешало са сточним. Што се на ово више гледало, дошло је и због тога што су привредне зграде све више груписане, што је захтевало да се нужници подижу тамо где је најподесније.

Крајем прошлог и почетком овога века културни утицаји су се све више ширили преко Јасичана који су радили у Крушевцу и другим местима. Нужник постаје културна потреба сваког домаћинства. Он је чак и мерило културе појединих домаћинстава. Сад се нужници граде до два метра дубоко, са дашчаним подовима, а неки чак и са дашчаним седиштем и поклопцем. Овакав развитак нужника показује колико су долазиле до изражаја културне потребе не само у културном него и у здравственом погледу.

Особита се пажња сад поклања месту где се подижу нужници. За чељад је боље да су они што ближе кући, али близина нужника смета кући због задаха. Зато се гледа да он буде ипак толико удаљен да се у кући и око ње не осећа. Ипак је чистоћа главни услов који утиче на одређивање места где ће се градити нужник. Они који мешају нужничко са сточним ђубретом подижу нужнике обично поред кокошарника или ђубришта. У оба случаја нужничко ђубриште се меша са живинским у кокошарнику или са сточним на ђубришту. Кад се оно не меша са сточним, нужници се граде обично позади свих зграда у дворишту или чак у баштама и вртovima, и то редовно у њихову дну да би се избегла свака нечистоћа. Нужници се пажљиво чисте кад се напуне.

Нема података о развитуку нужника у појединим периодима. Према нашем поменутом попису 62 домаћинства имала су 30 нужника. То значи да више од половине пописаних домаћинстава немају нужнике. Њих су у првом реду подизала културнија домаћинства и она чија се станишта налазе у средини насеља и на другим нескровитим местима, а мање она која су према Морави или уз поједине потоке ка Брду, јер су могла без њих. За њихово подизање било је важније да ли домаћинства имају скровитији терен у близини куће него да ли су слабија или јача по својој економској снази.

ПРИВРЕДНЕ ФУНКЦИЈЕ

Кућа као оставна просторија. — Кућа је главна оставна просторија за ствари којима се домаћинство служи у свакодневном животу и за намирнице.

Смештање ствари

Као што је постепено текао привредни развитак Јасике од заостале ка напреднијој пољопривреди, од пољопривреде ка непољопривредним занимањима и од прсте кошаре ка бољим и бројнијим зградама, тако је било и с повећањем ствари којима се служило јасичко домаћинство. Упоредо с повећавањем ствари долазило је и њихово смештање у кући и другим зградама. Смештање ствари и развитак зграда стоје у одређеном односу у целом досадашњем развитуку Јасике.

Међу првим потребним стварима била су разна дрвено и земљано посуђе, примитивни пољопривредни алат, разна пређа од вуне и конопље, прибор за ткање, дрвена корита, обручи, чабрићи, одећа, опанци и друге ствари којима су се Јасичани служили после насеља-

вања и у првој половини прошлог века. У једноодељним кућама ове су ствари држане у њиховим угловима или су вешане о зидове. Али како се живот постепено развијао, тако су се ствари у кући бројно повећавале, па су један део ових смештали у заједничке кошаре које су служиле за стоку и оставу. У одељењима за оставу ових кошара обично су држани алат, судови за пиће, разбој за ткање и друге ствари које нису служиле у свакодневной употреби. Такве ствари употребљаване су ређе и обично у пољским радовима или повремено у кући. То су разбој, стари алат, крпаре и сличне ствари.

Овакво смештање ствари измењено је откад су кућу почели преграђивати на одељења и градити подруме, бачваре и одвојене оцаклије. Развијањем одељења у кући оно је олакшано. Али су промене у смештању ствари зависиле још и од њихова бројног пораста. Тако се у току друге половине XIX века, осим раније наведених ствари, појављују новији судови, полице, канте, зембили, фењери, прскалице за виноград, клупе, колани за коње, креденци и друге ствари. Како се која од ових ствари уносила у кућу, тако је и распоређивана на место које јој је најбоље одговарало. Ове и сличне оклоности утицале су на издвајање смештања ствари. У оцаклијама држали су судове, ормане и плочице са судовима за кување, софре и друге ствари којима се служи у кухињи, док су у собама смештане ствари и намештај који одговарају станбеним потребама, као што су клупе, одри, кревети, ормани и слично. У оставним просторијама поред намирница држали су обично карлице, чабриће, понекад и разбој за ткање и друге судове и ситније ствари.

У подруме су стављали ситније послужне ствари, као што су крпаре, пређа, разне кантице, прибор за коње и слично. Овакво смештање ствари омогућавало је бољи ред у кући. Ситније ствари вешане су по зидовима, о таване или стављане покрај зидова да не сметају кретању чељади, а биле су на згодном месту за употребу. На таване оцаклија и бачвара стављали су ове ствари кад домаћинство или нема подрума или у подрумима и бачварима нема места или кад се те ствари употребљавају у одређено доба године па се смештају на таква места где не сметају. А кад се њима служе, скидају их с тавана и држе у вајатима, подрумима или бачварима. То су у првом реду алатке, канте за поливање башта, прскалице за виноград итд.

Као што видимо, ствари којима се домаћинства служе бројне су и служе за различите сврхе. Оне су распоређиване према својој намени. Колико су оне биле правилно размештене, зависило је од броја просторија, а њихово повећавање је изискивало већи број оставних одељења.

Смештање намирница

После насељавања, у првом периоду привредног развитка Јасике, није било много намирница ни по врстама ни по количини. Главне намирнице тога периода биле су: бели мрс, нешто мало кукуруза и белих жита, лук, боб, пасуљ и купус. Ове су намирнице држане у подруму и на тавану стога што их је било мало, а затим што у једноодељној кући није ни могло бити друкчије. Где ће која врста намирница бити смештена, зависило је од тога да ли је за њу

било доста судова или се могла држати на тавану, као например лук, пасуљ, кукуруз итд.

Брзим развитком ратарства, воћарства, виноградарства и домаћег баштованства нагло се повећавао број врста намирница и њихова количина. Тако, поред ранијих намирница, имамо готово све врсте поврћа, а од воћа углавном јабуке, крушке, дуње и грожђе. То повећавање пољопривредних производа и јачање економске моћи домаћинства утицали су на брз развитак куће и привредних зграда. Тиме је омогућено да се намирнице издвајају из заједничке куће и смештоју по појединим одељењима. Притом се водило рачуна да поједине врсте намирница буду смештене у одељења која им одговарају по пространству и температури, јер је за неке била потребна виша температура, за неке издвојен простор, за неке умерена температура. Све је ово утицало на издвајање појединих врста намирница и њихово смештање у одговарајуће просторије. Стога су туршија, кромпир и купус држани у оставним собама, а кад су почели градити подруме, стављали су их у њих. Али кад је у подрумима држано шиће, ове су намирнице смештене у оставне собе бачвара или одвојених оцаклија. Као што видимо, у подрумима и топлим одељењима држане су намирнице које се смрзавају на хладноћи или се кваре. Намирнице потребне за сваки дан, као што су брашно, маст и поврће, не траже вишу температуру и зато се остављају да буду при руци. Стога се оне држе по оцаклијама*) и оставним собама које се граде у кућама и од куће одвојеним оцаклијама. Њихов добар смештај зависи од броја расположивих просторија.

Веће количине соли, ораха, дувана, лука, грашка, пасуља и разног семена држе се на таванима кућа, бачвара, оцаклија. Држање ових артикала на таванима погодно је јер они траже суво и издвојено место а ослобођавају друге просторије у којима се боље распоређује туршија, кромпир, воће и друго. Ови артикли држе се на таванима у већим количинама јер се не морају премештати, а кад су погребне мање количине за свакодневну употребу, оне се узимају и смештају у приземна одељења куће или бачваре.

Идвајање белог мрса почело је прво у оставним собама чатмара. Оставна соба је, у највише случајева, грађена ради оставе белог мрса, да на њега не пада прашина, да се у просторији одржава одређена температура и да се издвоји од стоке и деце. Био је потребан већи простор за разливање млека по карлицама и за држање сира, скорупа и масла. Они који су имали више стоке, нису имали могућности да оставну собу у кући издвоје само за бели мрс, па су га држали у подруму или у оставним собама бачвара или су почели градити одвојене млекарнице уз кућу. Њих су градили они који су имали веће количине млека. Према томе, подизање млекарника условљено је количином млека. Мање количине млека и осталог белог мрса држани су у кући као и раније.

Млекарници су преовлађивали до осамдесетих година, тојест до времена кад је сточарство било најразвијенија пољопривредна грана Јасике. После тога времена они се више нису градили, јер је опадањем количине млека престала потреба за њима. Неки су се задржали до почетка овога века. Може се рећи да су они нестали углавном

*) Тако зову кухињу, са огњиштем и оцаком изван њега.

1876-8 године, кад је у Јасици логоровала српска војска и највећи део њихове грађе употретила за огрев. Откад су они нестали, млеко се држи у оставним собама или у бачварама које су имале оставне собе. То издвајање је обухватало период од оснивања паланке па до осамдесетих година. После тога, ова функција је опет пренета у кућу стога што због опадања сточарства није било много млека. Због свега овога нисмо издвојили млекарнике међу остале привредне зграде јер су они били привремена појава, а градио их је само један део богатијих домаћинстава.

Прво смештање кукуруза било је на таванима кућа. Иако су прве плетаре имале слабе таване, ипак за њега није било друге оставе. С развитком куће градио се и све бољи таван. Ово појачавање тавана на зградама дошло је највише због држања кукуруза на њима. Али је ово имало и својих рђавих страна. Како није било добре изолације дима, кукуруз је чађавео и пресушивао се, а тавани су се често угибали. Све је ово утицало да се кукуруз ставља и на таване бачвара, одвојених оцаклија, стаја, старих кућа или да се за њега граде кошшеви, о којима ће бити речи касније. Смештањем кукуруза на таванима бачвара, оцаклија и стаја добило се у томе што се избегао дим, те кукуруз није чађавео нити се превршише сушио, а његово смештање било је погодније јер се овим таванима прилазило споља. Нарочито је погодно држање кукуруза на таванима старих кућа, јер су ови широки а на њих се не стављају друге ствари. Они су чисти и нема дима, а кукуруз се распростира у тањим слојевима да би се постепено сушио. Због ових погодних услова за сушење многа домаћинства не граде кошшеве за кукуруз. Он се смешта и по оставним одељењима бачвара или одвојених оцаклија. У ове зграде смештао се стари кукуруз а нови у кошшеве. Кад кукуруз добро роди и не може сав да стане у кош, један се део издваја за продају, семе и за стоку. Али и поред растеређивања тавана, не може се рећи да се икада дошло до тога да се кућа сасвим ослободила држања кукуруза. Али од осамдесетих година, а особито после балканских ратова, кукуруз се ретко држи у кући. Може се рећи да је таван уопште био подесно место за смештање кукуруза, а особито су га на њему држала сиромашна домаћинства. Она су то чинила због тога што нису имала или ни сад немају подеснијих места за његово смештање.

Бела жита држали су у плетеним кошшевицама због тога што их нису много сејали па нису добијали велике количине. У једноодељним кућама ти су кошшеви стојали обично у угловима а ређе на таванима. С привредним развитком и повећавањем количине пољопривредних производа простор у кући није био довољан да прими све ствари, па су кошшеви са житом држани на тавану. Жито су смештали на таване претежно до седамдесетих година. Отада за њега обично граде велике сандуке које држе обично по оставним одељењима бачвара. Ово је погодније јер су бачваре ниске па се жито у њих лакше смешта и узима, чистије му је и погоднија је температура. Домаћинства која су имала веће количине белих жита правила су одвојене амбаре за њихово држање. Грађење амбара почело је од осамдесетих година. Ових амбара било је до балканских ратова. Отада их више нема. Разлог њихову нестајању је сејање ових жита у све мањим количинама. Ово је учинило да се жито опет почело држати у санду-

цима, и то обично по бачварима, а амбари су нестајали, уместо да се издвоје као привредне зграде.

Смештање ствари и намирница утицало је на развитаку куће и привредних зграда пошто су Јасичани подизали одвојене зграде за разне оставе, као што су млекарници, амбари и бачваре. Ова последња била је уједно оставна и спаваћа просторија.

Затварање стоке у кући

Не може се поуздано тврдити да ли је затварање стоке у кући почело од насељавања садашњег становништва. Сачувана је само традиција да се стока затварала у једноодељним кућама. То се потврђује и материјалним чињеницама. Тако Рака Цекић каже да је његов предак Цека (Стеван) имао велику једноодељну чатмару. У тој су кући затварали стоку, па кад су подигли кошару за стоку, кућу су преградили на четири собе и кухињу, пошто је у кући било седам одраслих мушкараца. Према ономе, што се у селу још о томе зна, у куће су затварали коње, говеда и овце. Али се не може утврдити да ли је у кућу затварана само стока употребљавана за рад и она која се музла или сва. Ми верујемо да су се затварали само волови и краве музаре, пошто је извесно да су један број стоке, у то време, стално држали у Врду. То указује на чињеницу што је у насељу држана ова стока.

Стока је држана у једном крају куће одвојеном преградом да не би правила штету. Вероватно је да су крупну стоку везивали, а да је ситна била слободна. Ако је у кући држана само крупна стока, она је везивана и није морало бити преграде. Није извесно ни то да ли је стока улазила увек на иста врата где и чељад или на друга. Али је извесно да су једноодељне плетаре и чатмаре имале двоја врата. Отуда је вероватно да је било домаћинстава која су стоку уводила или изводила на друга врата а не на она кроз која су пролазила чељад. Било је свакако и случајева да су је проводили и на иста врата.

До ког су времена стоку затварали у куће нисмо могли утврдити, али се зна да она није држана у кући откад се граде собе, тојест од ослобођења Јасике. Али како су једноодељне куће постојале до половине прошлог века, то је вероватно да се у њима стока затварала до тога времена. Као што су постепено вршена издвајања појединих функција куће, тако је било и са затварањем стоке у кућу. Међутим, не треба схватити да је оно касније сасвим престало. Губило се само као редовна појава, али се повлачило у случајевима кад сиромашна домаћинства нису имала сточних зграда или кад је било хладно време. Било је домаћинстава која су у кућу затварала краве чак и крајем прошлог века. Колико се ова појава дуго одржала, макар и у појединим случајевима, најбоље илуструје један пример из 1949 године, када је један сиромашан сељак затварао краву и козу у собу, а он становао у кухињи.

Кућа као радионица

У кући су се увек радили послови као насађивање и оштрење пијука, секире, дрвеног риља, дрвене ралице, мотике, српова, косе, просека итд. Како су се држала, ломила и куповала, то су њихове оправке, иако наоко безначајне, претстављале неопходне радове.

Осим радова око пољопривредног алата, сељаци су правили столице, софре, разна корита, одре, кревете и друге ствари. У првом периоду сточарства ови су радови били ређи, а развитком земљорадње они су се повећавали. Од увођења индустриске робе више се купује фабрички алат, јер је бољи и трајнији. Замена неких старих врста алата новијим и увођење пољопривредних справа и вршалице, од почетка овог века, утицали су на смањивање радова око поправке старог алата. Тако је израду столица, клупа, кревета и другог смањила куповина намештаја.

У прво време ове послове су радили сељаци, а откад се гледа на њихов квалитет, њих обављају сеоски мајстори. Ова пословања су се одржавала ма и у најмањој мери. Сељак не може увек наћи мајстора и плаћати му за мање и обичне оправке ствари. Појавом мајстора столара овај посао све више опада а поготову откад сељаци иду да раде на надницу па немају слободног времена.

Ови радови обављани су у кући и привредним зградама које су делимично служиле као допуна куће. Тако се у једноодељној кући радило обично у оном њеном делу који је био према вратима, јер је тамо било више светлости. Због тога се више радило дању него ноћу. Откад се граде куће с вајатима и доксатима, у њима се највише ради јер су и једни и други покривени а са стране отворени. Тако су били добро осветљени и уједно заштићени од кише и ветрова. Грађењем вајата уз бачваре, кошеве и стаје радови се обављају и тамо због већег простора и доброг осветљења. Осим тога, ослобађала се кућа у којој су домаћице обављале домаће послове. Ако су сељаци радили предмете који су били везани за одређену зграду, онда је то обављано у дотичној згради. Тако се прављење јасала или преграђивање одељења тарабама обављало у стајама, свињцима, бачварама и другим просторијама. Бивало је, па се и сад дешава, да се понеки од ових радова обавља и у дворишту. То се чини кад нема места у затвореним просторијама, кад је напољу пријатније радити или је то погодније из неких других разлога. Тако су, например, послове око алата радили код дрвљаника да би имали дрва на избору и да тамо остају отпаци.

Особито је значајна функција куће као радионице текстилних радова. Ове радове Јасичанке су обављале од почетка насељавања, јер су оне производиле сав домаћи текстил. Најважнији текстилни радови, чешљање и влачење вуне, рад око конопље, преденје, плетење и ткање редовно су обављани у кући. Изван ње жене су преле и плеле узгредно, уз какав други посао, иначе су и те радове обављале у кући. Чешљање и влачење вуне и конопље обављано је у једноодељним кућама обично поред огњишта. То се чинило у време када на њему нису обављани кухињски послови. Некад су ови радови обављани дању а некад ноћу, што је умногоме зависило од тога да ли је ноћу имало светлости. До осамдесетих година дневна светлост била је одлучујућа, а отада није, пошто се почео употребљавати петролеј. Кад је било лепо време, ови су радови обављани у вајатима и доксатима а касније по собама бачвара, оцаклијама и вајатима бачвара. Исто тако ткало се у једноодељним кућама, оставним собама, бачварама, одвојеним оцаклијама и собама. Ово се радило углавном до осамдесетих година. Отада су ови послови стално опадали због куповине индустриске робе. Пољопривредна домаћинства производила су доста текстила до краја Првог светског рата. Отада мање и једни и други, а особито они

који немају много стоке. Али ниједно домаћинство није престало да ради ове послове ма у којој мери то било. И данас се, у прилично великој мери, плете и тка, па се функција куће као радионице још одржава.

У Јасици је нарочито важан значај куће као занатске радионице. Такав значај имао је већи број кућа од оснивања паланке. Куће су служиле као ужарнице, абадинице, грнчарнице и ковачке радионице. Осим тога, било је дућана, пекара и месарница. Дућани су били одвојене зграде. Да су радионице биле одвојене, то је извесно, али немамо поузданих података да ли су то била одељења кућа у којима се и станovalo или одвојене зграде, прављене само за радионице. По традицији о неким ужарским радионицама у Горњем Крају могло би се закључити да су то била одељења куће, јер су ове касније преграђиване у собе и кухиње, а не зна се да је осим њих било друге куће за становање. У чаршији је могло бити и заједничких, са станбеним одељењима, и одвојених радионица. Опадањем паланке смањивао се значај ових радионица. Стога су куће касније биле само делимично радионице, тојест само поједина одељења. Оне су се сдржале до краја прошлог века, кад је и последњим нестало. Међутим, неке занатлије у селу имају одређене просторије за радионицу. То су обично старе куће, бачваре или друге просторије које су подесне за рад а нису заузеле или су заузеле само делимично. Правих радионица нема. Занатлије у последње време обављају послове најчешће у кућама оних домаћинстава којима раде.

Развитак привредних зграда

По својој намени привредне зграде се деле на сточарске, смештајне и занатско-трговачке. Сточарске зграде служе за затварање стоке, смештајне — за држање пољопривредних производа, пољопривредног инвентара и других ствари, а занатско-трговачке — као радионице или као радње.

Сточарске зграде. Сточарске зграде су свињци, стаје (штале за крупну стоку), појате (за ситну стоку) и кокошарнице.

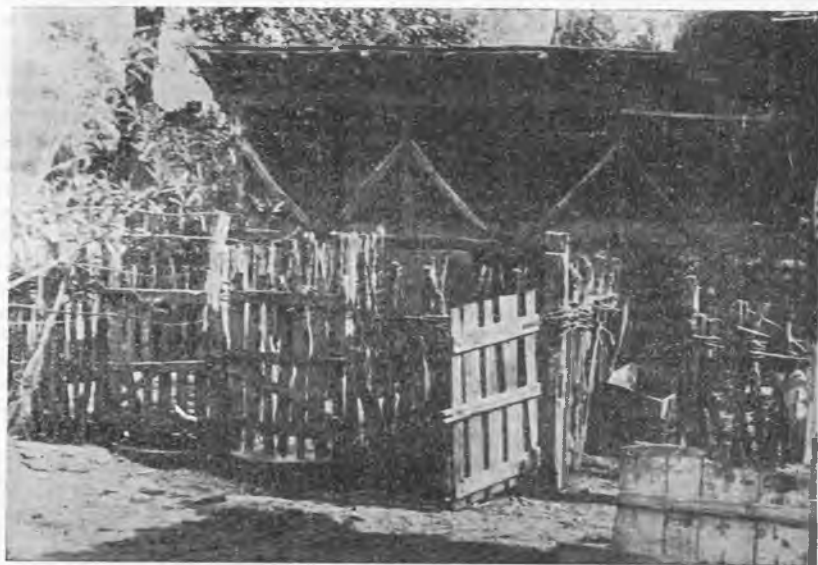
Свињци. Свиње су стално држали у Брду, јер је у шуми било доста жира, корења и траве за њихову храну. Осим тога, по Брду је било потока и извора те су налазиле воде. Тамо су им правили и свињце. То су биле најпростије кошаре које су често укопавали у земљу, особито где је било стро земљиште. Поједина домаћинства имала су по један или више свињаца, што је зависило од броја свиња и од облика терена. Ако их је било више, они су били један поред другог, тако да су свиње лежале у коме било. Главна је да су све могле стати унутра.

После нестајања жира и обраде земљишта, од осамдесетих година, свиње су држали у насељу. Чували су их по шљивацима, где су им правили и свињце. Први свињци у шљивацима били су топлији од оних у Брду. За товљење подизали су веће и пространије свињце него оне у Брду. Врата су била окренута југу да би били топлији.

Откада су свиње почели хранити и житом, у шљивацима су правили по две врсте свињаца. Један је био у шљиваку, даље од куће, и у њему су ноћивале оне свиње и прасад које нису прихрањивали.

ване. За крмаче и свиње које су товили правили су свињце или у шљиваку, уз дворишну ограду, или у самом дворишту. То је било зато да им се може давати храна подаље од првих. Како су шљиваци били ограђени, није било потребе да се за свиње праве обори докгод су их држали у њима.

Међутим, нестајањем шљивака, почетком овог века, настала је трећа етапа у грађењу свињаца. Оно је зависило од нових услова у којима су држали свиње. Тако је после пропасти шљивака исхрана свиња још више отежана, па држе само колико је најпотребније за домаћу употребу и продају. Стога се о свињама води све више рачуна, јер се више плаћају на тржишту. А добри свињци били су један од услова да се свиње што боље ухране. Особито се на подизање свињаца пазило откада је уведена боља раса свиња. Други разлог био је тај што су се свињци, од нестајања шљивика, могли градити само

Сл. 2. Свињац

у дворишту поред осталих зграда, па су се правили бољи свињци и због самог изгледа. У последње време већи део сељака гради свињце испод кошева. Тамо праве обично по два свињаца. Ако број свиња захтева и већу површину него што је простор испод коша, онда се они праве и позади њега. Како је ређи случај да се свиње пуштају по дворишту, то се испред покривеног свињаца прави и отворени. Отворени свињац може имати више преграда као и покривени. Једна покривена преграда свињаца обично одговара једној отвореној. Оне су и повеза-

не. Из отвореног дела свињца слободан је улаз у затворени део, па се свиње крећу где им је подесније. У отвореном се делу свињца и хране. Он је свињама управо замена за слободан простор који су раније имале у Брду, а касније у шљиваку. Што ови свињци имају више одвојених преграда (сл. 2), како у затвореном, тако и у отвореном делу, долази отуда што је од почетка овога века извршена класификација свиња по исхрани. Чак и по годишњим добима распоређивано је када коју свињу треба товити, клати и продавати. Зато су подизали све боље свињце. Само сасвим сиромашна домаћинства која годишње држе обично по једну свињу за клање, често немају свињца, него је држе у деловима стаја, сулдрма или других привредних зграда.

Стаје. Издавање стаја за крупну стоку почело је порастом броја говеда и повећањем њихове цене, јер су Јасичани стално трговали говедима. Осим тога, зна се да су волове за продају хранили и житом па их продавали угојене, те је сточна храна била све потребнија. Да би говеда била боља, како за домаће потребе, тако и за продају, градили су примитивне кошаре за крупну стоку. Тако је било до осамдесетих година.

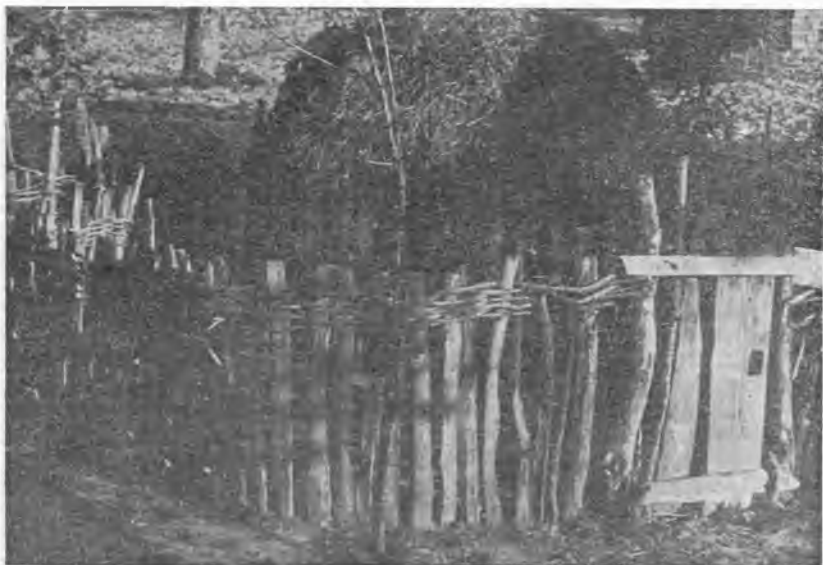
Деведесетих година говеда су била све потребнија за млеко, пољопривредне радове, вучу кола и продају. Како стара раса говеда, буша, није била способна за вучу већих терета и теже пољопривредне радове, а није била ни крупна да би се тражила на тржишту, почели су гајити колубарско говече. Оно је било крупније и боље за радове и вучу кола, али је захтевало јачу храну и већу негу. Због овога су подизали технички боље, хигијенски здравије и топлије стаје. Имале су боље уређаје за полагање хране, прозоре за осветљавање и за избацивање ђубрета. Неке су преграђивали, па је на једном крају лежала крупна стока, а на другом телад и ждребад. Они који су имали мало говеда, обично су их везивали, те стаје нису преграђивали. Стаје су некада биле одвојене, а некада са другим зградама, обично са бачварама. Многи подижу вајате испред стаја. У њима лети често привезују говеда и полагају им храну. Осим тога, испред оваквих стаја чисто је и суво. Овакве стаје значиле су велики напредак и прерођивале су од краја прошлог века па до Првог светског рата.

После двадесетих година овога века држи се строго ограничен број говеда и коња. Гледало се да се држи што мање грла, а да се она што више искористе. Зато се полагало више на исхрану и смештај стоке, па отуда и на грађење добрих стаја. Њихова предност над ранијима је у томе што су подизане над земљом, обично од једног метра. То је утицало да буду боље од ранијих, јер вода није улазила у њих. Исто тако у овим стајама прави се укошени под, обично подељен у размери два према један. Том линијом иде један канал и једна и друга страна стаје нагнуте су према њему да се у њега слива сточна мокраћа. На крају њега је мали отвор кроз зид да мокраћа одлази у ђубриште поред стаје.

Ове стаје имају обично по два прозора са стаклом, па су довољно осветљене. За избацивање ђубрета граде се много већи прозори, величине обично 60 x 80, 100 x 60, 100 x 80 см. На неким стајама граде се, према ђубришту, мала врата. Кроз њих се избацује ђубре много лакше него кроз прозор. Ове стаје имају отвор на тавану, изнад јасала, и сточна храна се спушта непосредно у јасле.

Иако данас има и старих врста стаја, ипак их је мањи број и све су оне добре уређене. Према томе, развитак стаја кретао се сразмерно са порастом квалитета крупне стоке, а не са њеним бројем, и у том правцу се и даље развија. Стаје у Јасици називају штале или јарови.

П о ј а т е. Као што је раније наведено, прва склоништа за овце и козе били су наслони. Градили су их на крају тора и стока се склањала под њих, за време пландовања или рђавог времена. Ово затварање није трајало дуго. Овце и козе затварали су или у куће или у заједничке зграде, кошаре. До издвајања кошара за ситну стоку дошло је због тескобе заједничких кошара за стоку и смештање ратарских производа. Осим тога, била је отежана и исхрана крупне стоке. Откада су издвојене кошаре за ситну стоку, она се у њих стално затвара. Грађене су од талпи или плетене и олепљиване блатом. Плетене кошаре се и данас праве. Никада се није прешло на прављење

Сл. 3. Овчарник

добрих појата за ситну стоку, као што су новије стаје. То је дошло отуда што за овце нису потребне боље зграде, јер је њима под вуном топло. Осим тога, ситна се стока ретко храни унутра, па нема ни уређаја за полагање хране. Опадањем броја оваца нестајале су и појате. То нестајање нарочито се примећује после Првог светског рата, откада се ситна стока мање држи. Тако се сада нигде не виде веће појате за овце. Има само малих; њих зову овчарницима. Испред тих овчарника су мањи торови, тако да овце из њих излазе у овчарнике (сл. 3), по чему они потсећају на раније наслоне. И овако слабе овчарнике

немају сва домаћинства. У таквим случајевима она затварају стоку у зграде у којима има слободног простора. Они који имају веће стаје, често их преграђују и у њих затварају и ситну стоку. Ситној стоци често се намењује део сулдрме, када је преграђена за какве оставе, или цела, кад је слободна. Испред ње се гради мали тор. За овчарнике се користи и мали простор испод коша. Овакав простор се огради, а испред коша се направи мали тор за затварање оваца односно коза.

Има сељака који немају одређеног склоништа за ситну стоку. него је држе у каквом малом тору, а зими је смештају на неко склоњено место, например испред врата подрума, када су она испод доксата куће, јер ту има доста слободног простора за пет до десет брера. Овчарник не граде због тога што у последње време домаћинства држе испод десет оваца, па немају рачуна да праве одвојене зграде. Ово значи да нестајањем ситне стоке нестају и овчарници и може се очекивати њихов скорашњи нестанак. Што су кошаре за ситну стоку мало мењане, разлог је у томе што се она није замењивала као крупна, па се није наметала већа потреба за грађењем бољих појата, као што је то било са свињцима и стајама. Појате су стално повећаване све до осамдесетих година, и то због пораста броја ситне стоке. Отада оне опадају по величини, пошто опада број ситне стоке.

К о к о ш а р н и ц и. Још и данас има један стари дрен у Брду на коме су лежале кокоши Стојана Малезије када су Јасичани тамо становали због колере. Тако су и у насељу кокоши стално ноћивале на дрвећу. Немамо тачних података докле је то било, али је извесно да се кокошарници праве од осамдесетих година, када је почело опадање сточарства. Отада су ситну стоку и свиње мање клали, па на живину обраћају већу пажњу и затварају је, јер им је све потребнија због меса и јаја.

СМЕШТАЈНЕ ЗГРАДЕ

Смештајне зграде су кошеви за кукуруз, бачваре и казанице, просторије за смештање сточне хране, шупе, ајати, сулдрме, ђубришта и дрвљаници. Шупе, ајати и сулдрме граде се уз друге привредне зграде и стога се зову пригради.

Кошеви. Јасичани су сејали кукуруз још од првих дана после насељавања, што значи у XVIII веку. То потврђује и Митесер, путујући кроз Крушевац и Јасику 1784 године. Он каже: „Ситуација поред Мораве састоји се највише из прераслих ливада и кукурузних поља, која од памтивека плави Морава сваке године”.¹⁾ Са развитком паланке његово гајење се појачавало, јер је био потребан за исхрану људи и стоке. Још двадесетих година прошлог века житом су хранили свиње које су продавали, па је вероватно да су их, поред јечма и ражи, говили и кукурузом. Рано гајење кукуруза утицало је да су кошеве подизали још од оснивања паланке. Први кошеви били су од прућа. Имали су овални облик. Иако су по конструкцији били слаби, били су велики и у њима су могле стати веће количине кукуруза. Називали су их котари. Овако примитивне кошеве почели су замењивати половином прошлог века, јер су кукуруз све више гајили и гледали да га што боље чувају. Ове су кошеве градили на четири

¹⁾ Митесер, Иста, стр. 72.

дрвена дирека, које су забадали у земљу. По запремини били су већи од ранијих. Због смештања кукуруза на таванима кућа, није могућно одредити прави однос између количине кукуруза и величине ових кошева.

Седамдесетих година отишло се још даље у еволуцији коша. Стари кошеви замењивани су такозваним „трумбасима“, који су грађени на три камена подупирача. Ових кошева има и данас (сл. 4), али

Сл. 4. Кош

се у њих не ставља кукуруз, већ служе за смештање ствари или пиће. Они су већи од садашњих кошева, што је одговарало ондашњем приносу кукуруза по поједином домаћинству. Данас се, истина, сеје више кукуруза у односу на остала жита, али је због смањеног поседа принос по домаћинству много мањи. Сви ранији облици кошева били су одвојени од других зграда.

Од почетка овога века праве се кошеви од летава. Њих зову и салоши. Обично су испод њих свињци, а понекад и овчарници. Ако испод њих нема свињаца или овчарника, онда су грађени заједно са ајатима. То се чини ради добијања у простору. Осим тога, бољи су приступи кошевима када су испред њих ајати. Кров ајата чини да је простор испред коша сув. Да ли величина садашњих кошева одговара количини кукуруза, не може се поуздано рећи. Извесно је да разлика није велика, ако и постоји. Обично се гледа да се гради кош у који се може сместити сав кукуруз. Што су кошеви овако брзо еволуирали, дошло је услед интензивнијег гајења кукуруза.

Бачваре и казанице. Јасичани нису никада правили пивнице у виноградима зато што су близу насеља а путеви приступачни, па се грожђе увек дотеривало кући. У виноградима се једино граде мале колибе у којима се радници одмарају и остављају алат за време виноградарских радова.

Вино и ракија смештани су прво у кућама, а после у сточним кошарама. Напредовањем воћарства добијане су веће количине вина и ракије, па су за њихово смештање подизане бачваре. Оне су биле топлије и због тога подесније за смештање вина него што су то биле кошаре. На тим бачварама градили су обично по један мањи прозор да би имале светлости када се у њима радило око пића. После грађења подрума у доксатарарама, њих су градили само они који ове подруме нису имали. Остали нису имали потребе да граде бачваре, јер су их подруми замењивали. Били су пространи и врло подесни за смештање пића. За вино су били подесни, јер се оно у њима није смрзавало и брже је превирало, док су за ракију биле подесније бачваре, јер њој хладноћа не смета. Тако се пиће смештало по бачварама и подрумима кућа све до седамдесетих година. Отада се већи део бачвара правио над подрумима. Приземни део бачвара служио је за спавање и оставу, а подрум за остављање пића.

Откада су обновљени виноградни граде се боље бачваре и то већином без подрума. Имају више прозора и обично су заједно са којом другом зградом, али су преграђене зидом и имају посебан улаз. За уношење бачава имале су врата широка по једног и по метра. Ретки су бетонирани подруми кућа и бачвара у које се смешта пиће. Бетонска плоча је угнута по средини да би се пиће сачувало ако се проспе из бачава. Никаких других уређаја није било у бачварама, било да су то подруми или приземне бачваре.

Осим бачвара у Јасици су грађене и казанице за печење шљивице. Ракија није стајала у њима него у бачварама, где су смештани комовица и вино. Казанице су постојале кроз цео деветнаести век. Пропадањем шљивака, и оне су нестале. После двадесетих година овога века нема их више, па се ракија пече по двориштима. Како су шљиве давале велике приносе, а није било довољно судова, то су пре осамдесетих година за њих копали велике рупе у земљи. У њима су шљиве превирале, а затим су их пекли. Није било ни одвојених зграда за смештање цибре. Она се бацала или остављала да се меша са јармом за исхрану свиња.

Сушница и пекмезара нису имали. Постојала је једна сушница шљива и једна пекмезара, али су биле трговачке. Сушница шљива подигнута је око 1895 године и одржала се до балканских ратова. Пекмезара је подигнута око 1900, а после Првог светског рата и она је нестала. Пекмез су кували напољу. За домаће потребе кувају га у својим казанима или их позајмљују.

Смештање сточне хране. Пре осамдесетих година сва пића (сточна храна) садевана је тамо где је расла. Лисници су садевани у шуми, сено по ливадама, слама по њивама у Брду, а кукурузовина се није секла, него је остајала по њивама. Остављање пиће по атару било је због тога што је ње било доста, а и стоци се добар део давао тамо где је пића садевана, па није требало да се преноси кући. Уколико је требало преносити, то се чинило зими, када нема радова. Пића се није

преносила у село још и стога што није било крађе. Једино ју је требало обезбедити од стоке. Зато су сено ограђивали, а лиснике и сламу садевали на вењаке, подигнуте један метар над земљом. Осим тога, садевени лисник стока није могла јести и због отсечака који су окренути упоље. Тако се до осамдесетих година пића остављала по атару.

Откада су почеле нестајати шуме и ливаде и откада се сеје мање стрмних жита, било је све мање пиће. А што је била већа потреба за њом, због опадања пашњака, то се више пазило да се она што боље очува и од крађе и од штете. Зато су је почели преносити у село. Прво су почели преносити сено, као најбољу врсту пиће до увођења детелине. Сено је често садевано у насељу и пре осамдесетих година, зато што је највећи део ливада био у Кључу, па се сено преносило да не би трулило, јер се Кључ плави. Касније су почели преносити сламу, кукурузовину и лисник. Пићу су смештали по шљивацима, баштама, вртовима или другим погодним деловима дворишта. Смештање пиће по вртовима и баштама било је најпогодније, јер су они били ограђени и слободни од јесени до пролећа, тј. у време кад се пића и држала, пошто је у току зиме трошена. На тај начин земљиште у баштама и вртовима користило се као оставно место у време када не успевају баштенске културе. Пића се смешта на најудигнутијим деловима башта зато што су они најсувљи, да не би трулила. Нарочито се гледа да се на таквим местима садене сено и детелина. Дешавало се да се један део башта оставља стално као сењак и није се орао, јер је тврђи терен подеснији за садевање пиће, а направе се и извесни уређаји за њено садевање као што су вењаци и слично. По вртовима и баштама пића се смешта и онда када су они ван дворишне ограде, јер је пића и тада издвојена од стоке. Када по баштама и вртовима нема места за смештање пиће, онда се бира најпогоднији део дворишта за сењак. Гледа се да то буде на врху дворишта, где заузима најмање простора и где није на удару стоке. По могућству, сењак се ограђује или је пак споља уз дворишну ограду која је сужена. Ограђене сењаке има већи број домаћинстава. Сено и слама се обично подижу на вењаке, а простор испод њих користи се за живину, свиње и овце. Плева се смешта у плеварницима да се не би растурила.

Ако се осврнемо на развитак зграда у Јасици, онда нам изгледа чудно што су се све остале зграде развијале још од почетка прошлог века, док зграде за смештање сточне хране чине изузетак. Ово изостајање њиховог грађења не може се тумачити недостатком материјала, већ тиме што смештање пиће у зграде није било нарочито потребно, пошто се она може сасвим очувати од труљења ако се добро садева и покрива. На то се у Јасици увек пазило. Штавише, добијало се у томе што је од пролећа до јесени било више слободног места у дворишту. Иако је било доста пиће, нису подизали нарочите зграде за њено смештање, плевње, јер би оне заузимале доста простора. А простор су користили првенствено за потребније зграде ако је било тесно, а за баште, воњаке и друго ако је око куће била већа деоница. Овакво смештање сточне хране трајало је до краја Првог светског рата. Тако се завршио други период смештања хране у Јасици. Он је углавном преовлађивао од осамдесетих година прошлог па до двадесетих година овог века. До пре двадесет година ретко је ко смештао пићу у зграде. У целом селу била је, пре балканских ратова, само

једна плевња. После Првог светског рата почело је смештање пиће на таване стаја и ајата. Исто тако, пићу смештају у старе кошеве, на таване ајата који су испред кошева и бачвара и на свако друго место где има покривреног простора. Плевње не праве ни сада. У селу постоји само једна, али није већа од коша за кукуруз. Према томе, грађење плевњи своди се на остављање што већих простора изнад тавана стаја. Прављење оваких тавана за смештање пиће узима све више маха и једног дана ће свакако потиснути смештање пиће по двориштима, које је и сада веће него смештање по зградама. Сада је све мање пиће, па се пази да се сачува и што боље искористи. Тако је, после Првог светског рата, почео садашњи, трећи, период смештања хране.

Приграци. Шупе нису грађене у великом броју. Оне су обично између бачвара и кошева или одвојених оцаклија и кошева. Са предње стране су отворене, а са задње је зид или је отворено. У шупама се држе обично кола, пољопривредни алат, а некада и штедњак, па служе као летње кухиње.

Ајати се много граде. Има их испред бачвара, стаја и кошева. Не може се рећи да ли су прво грађени они испред стаја или они испред других зграда. Млађи су они испред кошева, јер се подижу само испред најновијег типа коша. По градњи они су делови оних зграда чији су део, јер су под једним кровом са њима. Они испред стаја и бачвара имају и заједничке таване. Због овога било би природније проучавати их заједно са зградама уз које су грађени. Међутим, по својој функцији, они су оставне зграде, обично за пољопривредни инвентар.

У ајате се највише смештају ствари потребне за обављање каквих функција које се врше у оним зградама чији су они делови. Тако у ајатима уз бачваре стоје велики сандуци за жито и кукуруз, круњача итд. У ајатима се круни кукуруз. Пре тога он се пренесе у бачвару да је ближи за круњење. У њима је понекада и кревет за дневно одмарање, лети се у њему и спава. Да би био погоднији за седење, ајат је понекада затворен са чеоних страна и тако заштићен од ветра и кише. Исто тако често је и бетониран, а испред улаза и поплочан, па се у њему лакше одржава чистоћа. Испод крова обешене су мотке на које се стављају дуван, грожђе, паприка, разна одећа и друго. У ајатима уз кошеве обично држе разну бурад, бачве за плави камен, кола, старе канте и сличне предмете. У ове ајате се често остављају кола пуна кукуруза, грожђа или сточне хране, када се пренесе кући. Ту им је најпогодније док се не истоваре, јер су заштићена од временских непогода и мање сметају.

За ајате уз стаје пре би се рекло да су летње стаје него оставне зграде, иако у њих смештају конопљу, разбој за ткање и друге ствари. Између шупа и ајата нема велике разлике у оставним функцијама. Ајати се толико граде да је ретка кућа која га нема, а редовно их има по два или три.

Сулдрме се граде уза зид неке друге зграде. То су оставне зграде. И у њих се смештају разне ствари. Оне се користе и за затварање сточе. У неким се лети и кува. Оне се много подижу, јер се за њихово грађење не троши много материјала, а корисно служе домаћинствима за најразноврсније потребе.

Дрвљаници

Дрвљаници су већином непокривени, али има и покривених. То су управо веџаци на четири коца, озго покриврени ћерамидом или сламом. Граде се између каквих зграда или при дну дворишта, да мање сметају. Домаћинства често имају и по два дрвљаника, један је даље од куће и на њему је више дрва, а други је негде уз кућу, за свакодневну употребу.

Ћубришта

Ћубришта је било откада се у селу подижу зграде за затварање стоке. Само су та ыубришта у прво време била неуређена и није се гледало на здравствене потребе када се одређивало место где ће она бити. Током времена, а нарочито од осамдесетих година, откада се ыубре рационално користи, почели су копати јаме за ыубре. Оне су биле обично кружног облика, дубине до једног метра. После су их ограђивали плотом. Копање јаме и ограђивање ыубришта било је ради мешања сточног ыубрета и разних отпадака од сточне хране. Све је то заједно сагоревало, па је на тај начин повећавано сточно ыубре.

Ћубришта су најчешће између зграда за затварање стоке. Она се тамо праве да би се ыубре скупљало на једно место са што мање рада око његовог преношења. То може бити само онда када су зграде за затварање стоке једна уз другу или у неком луку. Када су ове зграде разбијене, онда је ыубриште обично уз стају, због тога што је највише ыубрета од крупне стоке. Када ни то није могућно, због тескобе или због непосредне близине куће и стаје, онда се ыубриште издваја и није повезано ни са једном зградом за затварање стоке. Има случајева да је ыубриште у десном углу од улаза у двориште. Ћубре је тада на подеснијем месту за преношење на њиве, али оставља рђав утисак, јер је на видном месту. Они који гледају и на хигијенске потребе, подешавају да им ыубриште дође иза стаје и других зграда за стоку, а по могућству и у башти. Ако између стаје и баште постоји ограда, она није висока и ыубре се лако пребацује преко ње на ыубриште. Оваква су ыубришта подеснија не само због чистоће већ и због растурања ыубрета по башти и окућници.

ЗАКЉУЧАК

На крају излагања о функционалном развоју зграда потребно је нагласити њихово порекло, однос у ступњевима развојка станбених, сточарских, смештајних и занатско-трговачких зграда и најзад колико су поједине врсте зграда могле задовољити станбене и привредне потребе газдинстава.

Као што је раније истицано, кућа је била прва зграда. Пре ослобођења Јасике она је служила за станбене и смештајне потребе, а делом се у њу затварала и стока. Постепено за стоку су почели градити кошаре, које су у прво време биле подељене на два дела. У један се затварала стока, а у другом држао пољопривредни инвентар, ракија и друго. Исто тако, из куће су се развијале занатско-трговачке радионице, ако су то била пољопривредна домаћинства. Занатско-трговач-

ки послови обављани су или у једном крају куће или у посебном одељењу. Занатско-трговачке зграде занатлија и трговаца који су се насељавали у јасичку паланку само ради заната и трговине, грађене су одвојено, али је било и таквих које су биле одељена станбених зграда. Све ово значи да је кућа за пољопривредна газдинства почетна зграда из које су се развиле сточарске, смештајне и занатско-трговачке зграде. Овакав развитак није у свим насељима. Негде су се сточарске зграде посебно развијале. Негде су се смештајне развијале непосредно из куће, а не из сточарских зграда, као што је то случај у Јасици. Када су се ове зграде издвојиле, развијале су се посебно.

Станбене зграде су се више развиле него сточарске, смештајне и занатско-трговачке. За сточарске и смештајне теже је одредити које су се више а које мање развијале. Број смештајних и њихова разноврсна намена показују да су се оне у Јасици више развиле од сточарских. Занатско-трговачке зграде су се мање развиле него остале јер су биле везане за одређене периоде, када су се развијали занати и трговина, и подизао их је мањи број домаћинстава.

Кућа се развијала као станбена и привредна зграда. У њеном развитуку станбене функције су стално потискивале привредне. То је почело нарочито после ослобођења Јасике. Отада су се привредне зграде све више издвајале, а тиме и привредне функције куће од станбених. Али како се породично насеље развијало и у селском насељу и у другом привредном средишту, то су се и станбене зграде развијале у та два правца. У главном породичном насељу станбене функције куће: спремање јела и печење меса, кућа као стан у ужем смислу и кућа као социјално средиште — биле су сконцентрисане у једној згради. Али је развитак куће ишао од једног до пет одељења. Само су изузетно поред куће подизали летње кухиње и собе градили уз привредне зграде. Ове собе подизали су за брачне парове када у кућама није било могућности за спавање у посебним одељењима. Али ово није било правило. Што није дошло до подизања више станбених зграда, долази отуда што се породичне задруге нису није развијале и једна је зграда могла служити за становање свих чланова породице. Међутим, у неким селима, где су породичне задруге биле доста развијене, поред куће градили су вајате и друге станбене зграде. Тако су станбене зграде биле састављене од више зграда које су служиле искључиво као стан у ужем смислу. Од Првог светског рата нема више одвојених соба које су грађене уз привредне зграде. Изузетак чине бунари и нужници. Снабдевање куће водом и подизање нужника остале су, иако станбене, али ипак функције које досад нису могле бити уведене у једну зграду. Разлог томе је то што у селу није спроведена канализација, а без ове то није могуће. Док се не спроведе канализација, снабдевање куће водом и нужник не могу бити уведени под један кров.

Развитак привредних функција куће показује да се она ослободила затварања стоке, док за смештај ствари и намирница и као радионица кућа има још доста важну намену. Смештање ствари и намирница у кућу све више опада, нарочито у економски јачим домаћинствима која имају више привредних зграда. Поменути функције куће више су се задржали у кућама сиромашнијих домаћинстава

која, с једне стране, немају много ствари и намирница, а с друге — немају могућности да подижу одговарајуће привредне зграде. Слично је и са функцијом куће као радионице. Она је то сада врло мало и то за најпростије оправке алата и других ствари којима се домаћинства служе. Једино се у кући још највише обављају текстилни радови. Но, и поред свега тога кућа се све више ослобађа привредних функција.

На другом породичном насељу у Брду кућа се незнатно развијала и то као колиба. Тамо се становало приликом бежања од Турака и за време епидемије колере. Тада је сва чељад тамо прелазила и, у мањем обиму, смештала пољопривредне производе и разне ствари. Значи, када су становали у сеоском насељу, на допунском насељу, по колибама, били су обично чобани или млаћа чељад. Како су сви послови обављани у главном породичном насељу, колибе су остале неразвијене. Но, и онолико колико су се развијале, оне су претежно служиле станбеним функцијама, поготову стога што су за стоку грађене појате. Значи да незнатна развијеност колибе на допунском породичном насељу није уједно значила потпуно спајање станбених и привредних функција. У планинским селима допунских породичних насеља има више, било у атару било у планини, па је развитак станбених зграда карактеристичнији по томе што их је било на више породичних насеља него по развитку у поједином, а нарочито главном, породичном насељу.

За то што је кућа постигла већи ступањ у свом развоју него привредне зграде, има више разлога, међу којима су најважнији: кућа се почела развијати пре осталих зграда; она врши станбене и привредне функције до данас, иако се ове последње све више издвајају; кућа се све више развија у станбену зграду, па културне потребе захтевају да се она као човеково станиште више развија него привредне зграде; на развитак куће у Јасици утицала је и паланка, непосредна близина Крушевца, и томе слично; осим тога породице су се брзо делиле, па су одељеници увек градили оне куће које су у време њиховог дељења највише одговарале станбеним потребама.

Сточарске зграде су у прво време после насељавања слабо грађене, а и уколико су подизане, то није било само на једном месту, већ и у сеоском насељу и на другом привредном средишту. Од сточарских зграда, подизани су свињци и кошаре за ситну и крупну стоку. Није се гледало много на удобност, пошто се стока тада хранила претежно на паши, домаћинства нису много трошила на њену исхрану, а сточни производи су служили претежно за домаћу потрошњу. Све је ово допринело да се сточарске зграде подижу само као просто склониште. После осамдесетих година прилике су се све више мењале. Исхране стоке на паши нагло је нестајало. Крупна стока је све више увођена у радове, пошто се ратарство нагло ширило, на тржишту је све више тражена угојена стока и маст. Сточна храна се теже добијала због нестајања ливада и шуме, послови око стоке су захтевали више рада, а поред тога старе расе коња, говеда и свиња замењиване су новим. Ове су захтевале бољу негу и исхрану, што је утицало на подизање бољих свињаца, штала за крупну стоку, после осамдесетих година, и кокошарника. Једино су појате за ситну стоку остале примитивне, пошто се старе расе оваца и коза нису мењале, па према то-

ме ни услови око њиховог држања. Значи да су се сточарске зграде и бројно и квалитетно више развијале него пре осамдесетих година. Оне прве биле су просторно веће, јер је било више стоке, друге су мање, али су у њима више заступљени услови које треба да имају добре сточарске зграде.

Ослобођењем Јасике од Турака 1815 године и оснивањем јасичке паланке, привредне прилике су се нагло мењале. Развијали су се воћњаци и сејано је више кукуруза. Производи из ових пољопривредних грана захтевали су удобније смештање, те су подизане бачваре, казанице и кошеви за кукуруз. Амбари за пшеницу и остала ситна жита нису тада подизани, јер се ово жито мање сејало, па су се приноси могли смештати у мање или веће судове. После осамдесетих година нагло се повећава производња жита, воћа и виноградских производа. Стога су поменуте зграде грађене боље него раније, а један број богатијих сељака подизао је и амбаре до краја прошлог века. Осим тога, сточна храна почела се преносити у насеље, постепено су је смештали на таване појединих зграда, што се нарочито чини после Првог светског рата. Како је са већим развитком ратарства повезан и пољопривредни инвентар, то су подизане зграде и за његово смештање, шупе, ајати, и сулдрме. Као што се види, смештајне зграде су се бројно више повећавале него сточарске, јер се и ратарство више развијало. А сточарске и смештајне зграде су одраз развијености ових привредних грана.

Раније смо навели занатско-трговачке зграде али их нисмо посебно проучавали, као сточарске и смештајне. То долази отуда што су се оне развијале углавном до краја прошлог века, а многа мање отада до данас и што су то биле занатске радионице или трговачке радње. Оне су се мало мењале у току прошлог века. Главне промене састоје се у томе што су занатско-трговачке зграде пољопривредних газдинстава биле у прво време поједина одељена станбених зграда, а ређе посебне зграде. По правилу у занатско-трговачким газдинствима ово су биле посебне зграде, али је било изузетака.

Теже је одговорити на питање колико су станбене, сточарске, смештајне и занатско-трговачке зграде одговарале потребама појединих домаћинстава, и то због недостатака статистичких података о броју појединих врста зграда у појединим периодима и о разлици у броју зграда богатих, средњеимућних и сиромашних газдинстава. На прво питање одговоримо статистичким подацима које смо прикупљали 1949 године, како је то наведено. Узимајући стопроцентни износ, када на поједино газдинство долази по једна одговарајућа зграда, дошли смо до ових процената за 62 пописана газдинства. Упоређујући међусобни развитак појединих зграда видимо да, према наведеним подацима, куће износе 122,58%, што значи да 14 домаћинстава имају по две куће. Што се тиче привредних зграда 83,9% домаћинстава имају стаје (штале), 69,35% свињце, 66,12% кокошарнике, 56,45% појате за ситну стоку (овчарнике), 58,06% кошеве за кукуруз, 51,61% бачваре, 48,38% ограђене сењаке и 41,93% ограђена ђубришта.

Оваква несразмера у развоју куће и привредних зграда показује да је процес издвајања привредних зграда из куће још увек у току и поред тежње да се кућа издвоји као чисто станбена зграда. Ово уједно значи да кућа врши све оне функције које би требало да

врши онај проценат зграда који се још није издвојио. Од свих привредних зграда највише се развијала стаја. То долази отуда што је Јасика држала говеда за радове и краве за мужу. Маколико да се мењао привредни значај говеда, он је за Јасику увек био све већи, те су стаје највише и подизане. После стаја највећи развитак постигли су свињци, јер су свиње држане од насељавања и њихов привредни значај за јасичка домаћинства стално се повећавао. Примећује се да је процентуално велики број кокошарника, јер је живина, после осамдесетих година, од све већег привредног значаја за газдинства. Мали проценат овчарника указује на мали број ситне стоке која се сада држи у Јасици. Процент који илуструје развитак кошера за кукуруз показује ступањ издвајања смештања кукуруза у посебне зграде. Процент бачвара је нешто већи, јер више од половине домаћинстава има воћњаке и винограде, па стога и потребе за подизање бачвара. Али, како многе куће имају подруме или ћилере у којима држе пиће, то је број бачвара далеко мањи него што су стварне потребе за њима. Стога њихов број не може илустровати развитак воћњака и винограда, пошто их скоро половина домаћинстава замењује другим зградама. Значи да развитак појединих привредних зграда зависи једно од потребе за њихово подизање, а друго од тога да ли је могућно њихову намену пренети на коју другу зграду. Процент грађења сењака и ђубришта показује да их немају ни половина домаћинстава. Ђубришта се не ограђују много. Сено сада смештају највише на таване стаја, шупа и других зграда. Да би се правилно разумео бројни развитак зграда по појединим домаћинствима, напомиње се да је број привредних зграда некада опадао, а некада се повећавао, док су се неке подизале за извесно време, као млекарници, казанице и амбари, а после нестајале, пошто су опадале привредне потребе које су изискивале њихово подизање.

Пошто нема статистичких података из којих би се видео проценат грађења зграда према имовном стању појединих домаћинстава, то ће се навести неколико стварних констатација које се појављују у Јасици. Наиме, богата пољопривредна домаћинства подизала су све потребне сточарске и смештајне зграде. Богатија занатско-трговачка домаћинства подизала су сточарске и смештајне зграде мање него претходна, тј. само оне које су им биле потребне. Средњеимућна и сиромашна пољопривредна домаћинства нису могла подизати све сточарске и смештајне зграде, јер им то нису допуштали њихови економски услови. Због тога су поједине од ових зграда служиле и служе за више сродних намена. Тако на пример, старе куће служе као бачваре, стаје, оцаклије и слично; стаје — за затварање свиња, оваца, коња и говеда; бачваре — за становање и оставу итд. То су главне карактеристике функционалног развитка зграда у Јасици.

Божидар Милић-Кривољанин

LISTE OF FIGURES

Fig. 1. Well

Fig. 2. Fig-sty

Fig. 3. Small sheep-fold in the yard round the house, having supplanted the ancient pen

Fig. 4. Granary dating from the seventieth of the XIXth century

FUNCTIONAL DEVELOPMENT OF THE HOUSE AND OFFICES IN THE VILAGE OF JASIKA, DISTRICT OF KRUŠEVAC

The actual population of Jasika settled gradually towards the end of the 18th and in the beginning of the 19th centuries. At that time the house in Jasika was used both for dwelling and for economic purposes, as most families were composed of a married couple with their progeny only and the economy has hardly started to develop. In the course of the last century as well as in the first half of the present, economic and social life of the families of Jasika was constantly evolving. All that reflected itself upon the development of the house and the offices. In this process the dwelling functions: performing of culinary activities (preparing of food etc.), the house as a dwelling in the strict sense of the term, the house as a social centre, supplying of the house with water, lavatory, become more and more distinct, so that each of these functions had its own way of development, making at the same time a whole with other dwelling and economic functions of the house. The first three functions developed in a single building as long as it could lodge them and when it became impossible, separate premises for cooking as well as for dwelling, were built. All these changes are set forth in the present article.

The economic functions of the house: sheltering of the stock in the house, storing of various requisites and food-stuff and the house as the workshop, segregated faster from the house. The speed of this segregation depended upon the economic development. As the cattle-breeding developed most until the first half of last century, horse-stables and cattle-sheds, sheep- and goatfolds, pig-sties, hen-houses etc. separated themselves gradually. Along with them developed also dairies, barns, granaries for storing maize and other premises. The process of the development of these buildings shows that they developed according to the economic development of those agricultural products which were usually stored or the way of closing the cattle which were sheltered in them. The number of offices is, consequently, different in various households for a still undeveloped function finds its place in the house or in some other of its economic annexes, or it separates from it to return again sometimes.

In the first half of last century Jasika was also a market-town with a certain number of craftsmen and trades-people; consequently, some buildings serving for the purposes of various crafts and trades, such as: workshops, coffee-houses, bakeries, shops etc. developed in it. Some of these functions were performed in various divisions of the house, and some others were separated in particular annexes. Although the market-town of Jasika has gradually disappeared, some of these buildings were preserved up to this day according to how individual crafts and trades developed or died off.

The development of the house and the offices was unequal in the very settlement of Jasika and in the other economic centre, Brdo. In the principal settlement houses and offices have developed more, whereas in the other family settlement on the Hill (Brdo) they are less developed and concentrated in the house and some other buildings.

The development of dwelling and economic functions has been followed according to individual functions and a survey has been given of their total development. As the economic and social life of families of Jasika was undeveloped, the house was undeveloped, too, and the number of offices quite insignificant and, inversely, when the social and economic life of families of Jasika was more developed, the houses and offices which reflect the separation of economic functions from the house are also more developed. The functional development of the house and offices is but an illustration of the economic and social development of families of Jasika in the course of the last century and the first half of the present one.

**DEVELOPPEMENT FONCTIONNEL DE LA MAISON ET DES BATIMENTS
ECONOMIQUES AU VILLAGE DE JASIKA, DISTRICT DE KRUSHEVAC**

Dans la présente étude l'auteur expose les phases successives du développement de la maison au village de Jasika suivant les différentes fonctions économiques et sociales qu'elle assumait au cours d'un siècle et demi de l'existence de cette installation humaine (à partir de la fin du XVIIIe siècle jusqu'à nos jours). Il a observé un parallélisme évident entre le développement de la vie économique et sociale des habitants et le développement de la maison et des bâtiments économiques. Il arrive, finalement, à la conclusion que le développement fonctionnel de la maison et des bâtiments économiques n'est qu'un reflet du développement économique et social des familles de Jasika au cours du dernier siècle ainsi que de la première moitié de notre siècle.

Božidar Milić-Krivodoljanin

КАЧКАВАЉ У МАКЕДОНИЈИ И СРБИЈИ

Пре неколико година објавио је д-р Богоје Стевић врло добру студију о качкаваљу¹⁾, у којој је изнео резултате својих истраживања о справљању качкаваља, његовој хранљивој вредности итд. С етнолошког гледишта потребно је знати откад се у нашим крајевима производи качкаваљ као и одакле нам је дошло познавање његове израде. Као прилог решавању тих питања изнећу податке које сам прикупио по разним објављеним делима као и оне до којих сам дошао у разговорима с произвођачима качкаваља.

Употреба качкаваља у Србији, па и у Босни, старија је од производње, тј. качкаваљ је имао своје потрошаче и сигурно је увозен из источних делова тадашње Турске, која је сачињавала једно привредно, саобраћајно и царинско подручје, у ком је, поред тога, свуда било јачих или слабијих слојева становништва с истим начином живота. Изгледа да је качкаваљ и у раније време у Србији и Босни био ретка и скупа роба, коју су могли да купују само имућнији људи.

Најстарији помен потрошње качкаваља је из 1711 године: тада је у Београду живео неки хришћанин као качкаваљџија бакалин²⁾. Д. Ј. Поповић сматра да је то било занимање, занат³⁾. Био је то, уствари, бакалин који је продавао качкаваљ. У Београду сигурно да качкаваљ није произвођен ни тада, као ни доцније, јер се качкаваљ производи само у току кратке сезоне преко лета и на местима где пасу велика стада оваца. Значајно је да је у Београду у првој половини XVIII века било и хришћана Караманлија⁴⁾. Међу занатлије у Београду 1825 убрајао је Тих. Р. Ђорђевић и једног Јеврејина качкаваљџију, који се помиње у прегледу харачких обвезника по занатима⁵⁾. Ни тај Јеврејин није могао бити у Београду произвођач него само продавац качкаваља. У то време качкаваљ се увозио у тек ослобођену Србију: царинска тарифа из 1819 прописује царинску таксу од 2 гроша и 20 пара на товар качкаваља који се увози⁶⁾. За време турске владавине у Босни и Херцеговини (до 1878) увозен је у Босну качкаваљ и обично су га продавали Цинцари. То је једино што се може као поуздано прихватити из саопштења И. Зовка. Наиме, он износи да је то „намастирлиски сир” (тј. битољски), који је долазио „тамо од Грчке”, и да по њему у неким крајевима Босне, особито у Херцеговини, и травањски сир зову качкаваљ, који да му је сличан⁷⁾. За то нема никакве друге потврде: травнички сир уопште нема сличности са качкаваљем.

Данас је тешко рећи одакле је долазио качкаваљ у наше земље пре него што се у њима почео да производи, врло вероватно преко Солуна, па можда и Битоља.

Сва саопштења се слажу да је производња качкаваља на планинама Македоније и Србије почела тек у новије време: најбољи доказ

за то је чињеница што израда качкаваља не претставља опште народно знање у крајевима где се он израђује него га израђују квалификовани стручњаци, који су редовно странци.

Добро обавештени познавалац Балкана тридесетих година XIX века Ами Буе истиче да се у европској Турској производе само масло и бели сир који одговара швајцарској врсти *seget* и италијанској *ricotta*, и тај се сир много троши; најбољи пак сиреви полугријери се израђују на планинама Средње Босне⁸). Пошто он не помиње качкаваље, може се сматрати као врло вероватно да тада још није било његове производње у нашим земљама, јер то још није довољан доказ да те израде није било, иако се не помиње у једном спису. Стварно ће доћи до израде качкаваља код нас тек у другој половини XIX века.

Сима Тројановић, који је био близак томе времену и њему до некле припадао, писао је 1896 да се сирење качкаваља на Балканском Полуострву почело одомаћивати тек пре 24 године (тј. од 1872), а да се у Србији почео први пут да израђује 1885: Цинцари који су 1884 прешли из Густендила на Копаоник рђаво су прошли те године са покушајем продаје свог сира у Рашкој, па су 1885, када је у Пирот дошао Јеврејин Хајн из Самокова, сишли у Пирот и погодили се с њим да га издржавају и да му поврх свега плате 50 — за два и по месеца да им покаже како се сири качкаваљ. Држали су га три године док није научио прављење качкаваља Цинцарин Никола Јорго, који му је помагао. Никола је био качкаваљџија и 1896⁹). И Цинцари (Ашани) који долазе на планине у Крајишту и Власини научили су да праве качкаваљ од неког Јеврејина из самоковских планина у Бугарској, коме су плаћали по 70 турских лира за три месеца¹⁰). Раније су правили само обично „бијело сирење”. Могућно је да је то био онај исти Јеврејин Хајн. Цинцари или Власи, а тако исто и македонски Мијаци, израђивали су само масло, „бијело сирење” (*balut*) и кисело млеко.

Почеци израде качкаваља у околини Пирота могу се померити мало унатраг. По најновијим истраживањима, у пределу Високу израда качкаваља почела је 1882, и то су је покренули пиротски трговци, а први Височанин који је научио вештину израде качкаваља био је Љубомир Костић из Брлога¹¹).

По белешкама Ј. Хаџи-Васиљевића из 1897 и 1912, Власи у околини Ресна, у Македонији, праве „кашкаваљ” тек од пре неколико (пре 1897) и носе га на продају у Солун¹²). Код Мијака, код којих се данас качкаваљ прави увелико, његова израда је почела тек 1918, а тридесетих година XX века већ је било Мијака качкаваљџија чак у Банату. Мијацима долазе качкаваљџије чак из околине Пирота или из Грчке¹³). Раније су израђивали само „масно“ и „бијело сирење“. Према ономе што сам ја слушао у селу Галичнику 1939, израда качкаваља код Мијака почела је већ око 1880—1890 и први произвођачи — закупци млека и мајстори за израду качкаваља — били су Јермени и Караманлије.

Од врло интелегентног челника Наке Николића-Нишке, ког сам срео у Пехчеву 1937, слушао сам да се качкаваљ на планинама Македоније и суседних области израђује тек од око 1890, када су као мајстори качкаваљџије дошли Караманлије из Мале Азије, а потом и Јевреји. Од њега сам слушао како у прво време свет није хтео да једе качкаваљ: бојали су се да га Јевреји не мешају с чим поганим, да га не газе ногама и сл.¹⁴).

Док свако домаћинство зна и може од малих количина да израђује домаће врсте сира, са качкаваљем је друкчије. Његова је израда сложенија и потребне су одједанпут велике количине млека. Стога је производња качкаваља на Балкану имала облике капиталистичке (сада задружне) производње: од већег броја власника мањих крда трговац је закупљивао млеко и слао свог мајстора да за његов рачун израђује качкаваљ или су поједини богати сточари, који су имали велика крда, узимали у службу такве мајсторе који су им израђивали качкаваљ. У Македонији су такви закупци млека били обично солунски трговци Јевреји.

Значајно је да се као први мајстори за израду качкаваља по Србији јављају Јермени, Караманлије и Јевреји. Солунски Јевреји (а они су свакако били и на планинама око Самокова) су типичан грађански елемент: они уопште не држе никакву стоку. Они су, нема сумње, израду качкаваља научили од других и прихватили је као занат, вероватно под утицајем имућних Јевреја трговца који су трговали качкаваљем, сами закупљивали млеко и правили им други мајстори качкаваљ. Од њих су то научили сиромашнији солунски Јевреји. А они су то врло вероватно учили од Јермена и Караманлија, који се често помињу као качкаваљџије по нашим планинама. Значајно је да је и у Београду 1711, где се помиње први пут продаја качкаваља код нас, било Караманлија¹⁵), а неколико породица Караманлија има и сада у Битољу (Караманлије су хришћани турског језика из Мале Азије). С те стране су, врло вероватно, дошле нама и употреба и производња качкаваља а не непосредно из Италије, која се сматра његовом отацбином.

Од тих странаца су учили да праве качкаваљ и наши људи, и сада има доста Пироћанаца, Кривопаланчанина и Мијака који су томе вешти. 1935 на Ограждену, код Влаха, затекао сам као качкаваљџију Николу Горића, Србина из околине Пирота, и Меркада Сасона, Јеврејина из Солуна (а родом из Струмице), који су радили за рачун скопског трговца Андоносија Корнети, а у Галичнику сам затекао 1939, као качкаваљџију старца Маца Станковића из села Кркље код Криве Паланке.

Према изложеноме, производња качкаваља појавила се у Македонији и Србији тек у последњој четврти XIX века, и то на тај начин што су вештаци дошли у Македонију по свој прилици из Солуна а у Србију из Самокова у Бугарској.

Ни у Бугарској није израда качкаваља много старија него код нас: производња качкаваља у Бугарској почела је 1876, и то у околини Самокова, а први су мајстори били Грци које је некадашњи богати самоковски трговац Смрикаров био довео из Цариграда. После су и други трговци из других бугарских места доводили мајсторе качкаваљџије Грке и Јевреје из Тракије и Добруце, од којих су после ту вештину научили Бугари. Током времена израда качкаваља у Бугарској знатно је унапређена и качкаваљ тридесетих година XX века знатно се разликовао својим квалитетом од качкаваља какав се израђивао у прво време¹⁶).

Миленко С. Филиповић

НАПОМЕНЕ:

- ¹⁾ Д-р Богоје Стевић, Прилог познавању качкаваља — Српска академија наука, Зборник радова XIX (Институт за изучавање исхране народа, 1, Београд 1952) 23—65.
- ²⁾ Д. Ј. Поповић, Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718—1739) (Српска књижевна задруга, Београд 1950) 232, 234.
- ³⁾ Нав. дело 258.
- ⁴⁾ Нав. дело 235.
- ⁵⁾ Тих. Р. Борђевић, Архивска грађа за занате и еснафе... — Српски етнографски зборник XXXIII (Београд 1925), 32.
- ⁶⁾ В. Петровић — Н. Петровић, Грађа за историју Краљевине Србије I (Београд 1882) 371.
- ⁷⁾ И. Зовко, Народна јела и пића по Босни и Херцеговини — Зборник за нар. живот и обичаје I (Загреб 1896), 111.
- ⁸⁾ *Ati Voie*, La Turquie de l'Europe II (Paris 1840), 234—235.
- ⁹⁾ Сима Тројановић, Старинска српска јела и пића — Српски етнографски зборник II (Београд 1896), 89—90.
- ¹⁰⁾ Р. Т. Николић, Крајиште и Власина — Српски етнографски зборник XVIII (Београд 1912), 53—54.
- ¹¹⁾ Ј. Видановић-Сазда, Висок (Београд 1955), 48, 56, 145.
- ¹²⁾ Јов. Хаџи-Васиљевић, Ресен и његова околина — Братство XXI (Београд 1927), 47.
- ¹³⁾ Д-р Томо Смиљанић, Сточарство на Бистри, Стогову, Крчину и Корабу (Београд 1932), 16—17.
- ¹⁴⁾ Мил. С. Филиповић, Номадски Цинцари на Ограждену — Гласник Географског друштва XXIV (Београд 1938), 68.
- ¹⁵⁾ Д. Ј. Поповић, нав. дело 235.
- ¹⁶⁾ Д-р Ив. Ђ. Донеv, Произход на балканския кашкавал и развој на негово приготвление — Мир (Софија), бр. 10959, 1 февруариј 1937. — Моја бивша ученица Вера Венедикова, научни сарадник Етнографског института БАН, била је љубазна па ми је послала препис читавог тог чланка, на чему јој топло захваљујем.

KAČKAVALJ (A KIND OF CHEESE) IN MACEDONIA AND SERBIA

The oldest mention of the kačkavalj cheese dates from 1721 (in a note taken down in Beograd). The manufacture of the kačkavalj on the mountains of Macedonia and Serbia was started on a vast scale in modern times, particularly in the second half of the 19th century. The first kačkavalj producers were Armenians, Karamanians and Jews, who taught our people the technique of kačkavalj making.

KAČKAVALJ (ESPECE DE FROMAGE) EN MACEDOINE ET EN SERBIE

La première mention du kačkavalja se trouve dans une note de l'année 1721 (à Beograd). La production de cette espèce de fromage dans les montagnes de la Macédoine et de la Serbie, qui est d'une date assez récente, commence à augmenter dans la deuxième moitié du XIX siècle. Les premiers fabricants du kačkavalj étaient les Arméniens, les Karamaniens et les Juifs, qui ont transmis la technique de cette production à nos peuples.

Dr. M. S. Filipović

СТАРИ СЕОСКИ ЗАНАТИ У ОКОЛИНИ ЂЕВЂЕЛИЈЕ

ОПШТИ ДЕО

По својим природним особинама Ђевђелиска Котлина је врло богата, а њено становништво је у привређивању било далеко познато још и под Турцима. Котлина се пружа од јужног дела Демир-Капије па до Дервенте, која се назива и Циганском Клисуром; на истоку су јој огранци Беласице и Кара-Балије, а на западу су огранци Маријанских Планина. Готово средином котлине тече са севера на југ Вардар, који чини да плодност котлине не изостаје од плодности Месопотамије. У њој успевају сва жита, а од културних биљака мак, сусам, кикирики и паприка, која укусом и мирисом превазилази познате хоргошке и шпанске паприке. У њој успева и бели дуд („црничка“), чијим се лишћем храни свилена буба, која се негује са успехом као у Шпанији и у јужној Француској. Пред крај сезоне долазили су у знатном броју трговци из Италије и Француске, куповали свилене „чауре“ (коконе) и извозили у своје земље. Још за Турака Италијани су подигли велику филатуру свиленог конца, а касније, после 1912 год., и наше Лаповско друштво за прераду свиле подигло је своју сушницу. Доцније су подигли филатуру, са сопственом електричном централом, браћа Раљевићи из Ђевђелије, који су извозили свилени конач у Солун. На падинама мајадачким а алчачким успевао је првокласни дуван, који се извозио у све европске земље. Француско друштво Ерзок и компанија подигло је у Ђевђелији две огромне зграде, у којима се дуван из околине Ђевђелије прерађивао и извозио.

Становништво котлине знатно се разликовало од становништва у суседним срезовима. Њихов начин живота и висина њихове културе огледа се израдом и уређајем сеоских домова, у обичајима, гостопримству, подизању школа итд. По Јовану Цвијићу, становништво Ђевђелиске Котлине је „културније од осталог македонског становништва, па је културније и од становништва неких северних балканских земаља“. Тако је писао Цвијић још за време Турака, пре 1912 године.

У погледу сеоских заната Ђевђелиска Котлина је била на првом месту. Прерада памука, израда домаћих тканина, разних „алаца“, изатканих од обојеног свиленог конца, затим нека врста кинеске тканине зване „кутнија“, и израда разних свилених тканина биле су узор ове врсте; израда бакарних судова за све кухињске потребе, израда мушког и женског одела, израда рала, кола, самара за коње и

магарце и другог земљорадничког алата, све је то било за то доба врло напредно.

Такмичења међу занатлијама било је непрекидно, а међу домаћицама, у домаћим пословима, било је очигледно. Мушкарци и женскиње трудили су се да све што израде у овој години буде боље од онога што су урадили у прошлим годинама. Свака домаћица понесила се кад јој посао пође за руком. Ако сусетка потражи од ње „јурнек“ (узор), напр. чаршави или „черге“ (ћилима), или крој кошуље, доламе, она је радо показивала и упућивала како се ради, кроји, шије, плете итд. Никакве награде није тражила сем захвалности.

Пре подизања железничке пруге Солун-Скопље 1874 год. домаћи занати по селима били су веома развијени, јер је тада Ђељеђија била повелико село, а средиште среске власти било је тада у Кукуцу. Како у близини није било вароши, то су селаци били упућени на сеоске занатлије, који су задовољавали сеоске потребе. У већим селима (Богданци, Стојаково, Богородица, Сехово, Негорци и др.) било је по неколико занатлија разних заната, а у мањим селима (Ђавото, Мојин, Побрегово, Волован, Црничено, Шљопинци, Габрово, Петрово, Кованци и др.) сем месног ковача и самарције других занатлија није било. Људи из малих села набављали су занатске производе код занатлија у суседним већим селима. Још у то турско доба, према развиту занатства, села су се делила на напредна и на заостала. Сва села у равници поред Вардара била су веома напредна и боље организована од села у планинским крајевима. И начин живота се у њима разликовао. Села у равници сматрала су се према брдским селима као вароши. Највиднији знаци напредности села испољавали су се у домаћем уређењу и у народној ношњи. Куће су биле подељене: на главни део, у коме се кувало месо и пекао хлеб у црепуљама; на собе за спавање и за дочек гостију, које су биле застрвене рогозинама и чергама (обично вуненим простирачима с памучном осномом); на „килере“, у којима се држао мрс, пекмес од грожда, рацела, маџун, туршија ((цели гроздови грожда, конзервирани у шири, засићеној „синапом“, тј. слачицом), итд; на одељења за жито, сламу, сено итд. Употребљавале су се дрвене „лажице“ или „калајне лажице“ (лимене), али је најзанимљивије што је још у то доба хигијена била доста добро заступљена: приликом сваког обела, пре и после јела, прале су се руке по реду старешинства. О већим празницима употребљавале су се „ризе“ (салвете) од памучног платна, чији је један крај лежао преко колена најстаријег човека за столом, па се пружао преко колена свих осталих гостију.

Приликом слања детета на занат отац је бирао занат и занатлију, у којој би се кући научио не само занату, него и домаћем животу, реду и раду. За вредног мајстора употребљавали су се изрази: „мерифетлија“, тј. вештак у свом занату, „акалија“ (паметан), домакин (домаћин) берикукјин итд., а за неуредног мајстора говорило се: „маламорта“ (аљкав), „распиквкја“, „недомакјин“, итд.

Пре него што би издвојио сина из домаће заједнице, отац се договарао с домаћим саветом о избору заната и занатлије. Обично се бирао занат који је најмање био заступљен, јер је сваки занатлија без конкуренције боље пролазио. Породице су се поносиле својим чланом занатлијом, па су врло често уз лично презиме узимали пре-

зиме по занату који је обављао њихов члан занатлија, као Ковачовци, Демирџиевци, Сараџиевци, Казанџиевци или Бакрџиевци, Калајџиевци, Рабаџиевци (Колари), Дуграмаџиевци (Столари), итд. Женскиње у домаћој заједници није узимало учешћа у решавању горњих питања. Отац је био најмеродавнији приликом бирања заната, мајстора и места у коме ће дете учити занат.

После донете домаће одлуке тражио се пристанак мајстора код којег ће дете учити занат. Многи мајстор није имао потребе да прими ученика („шергта“) што већ има довољан број ученика или је имао неког свог породичног члана или рођака којег спрема за наследника. Кад мајстор пристане да прими ученика, онда се уговара о дужностима ученика и о обавезама мајстора. Уговор је био усмен и једноставан. Ако је мајстор у другом селу, онда је ученик становао код њега и постајао је унеколико као члан његове породице. Храну је добијао од мајстора за све време учења заната. Одело, обућу и рубље је набављао отац. Ако је ученик у другом селу, онда се прање рубља и крпљење одела обављало у мајсторовој кући, иначе у очевој. Мајстор је био дужан да набави ученику „паштомал“ (кецељу) према занату, тј. ако се изучавао ковачки занат, онда је ученик добијао кожну кецељу; ако је изучавао калајџиски или самарџиски занат, онда је добијао платнену кецељу. За већину заната мајстори и њихови ученици нису имали кецеље већ су приликом рада имали стара одела.

Изучавање заната трајало је обично три године, а неки занати су се учили и више година, као што су казанџиски, терзиски, ћурџиски итд. За све то време ученик није добијао од мајстора никакву награду, сем ако би се у последњој години показао особито вредан, па му је мајстор добре воље покљонио какву одећу (доламу, појас, фес и др.) колико да се обележи да је мајстор сасвим задовољан његовим радом.

Ученик је био дужан за све време учења, уз редовно изучавање заната, да помаже у домаћим пословима свога мајстора, напр. да доноси воду, да цепа дрва итд., управо да ради све што треба за кућу. Ученици су били скромни, марљиви и одани, али је било и правих обешнењака, о којима у народу има доста анегдота.

Кад се први пут дечак доводио мајстору, обично се доносила погача и тепсија татлија (врста слатких колача). Том приликом је отац или старалац говорио мајстору: „Предајем ти га слепог и молим те да му отвориш очи, да буде дорт гјозлија и бољи од сваког у нашем селу. Месо твоје, а кожа и кости су моје.“ А дечаку је говорио пред мајстором: „Од вадан (данас) мајстор ти је татко. Што кјн реч, тоа има да буде“. Говором се стављало у дужност мајстору да се труди да ученику да занат, да га не штеди, да га васпита и усавршава у сваком погледу, па да у ту сврху и батине употреби. Затим отац ухвати сина за уво, приведе га мајстору да му пољуби руку. Мајстор би се руковао са учениковим оцем, а ученика би погладио по глави и рекао: „Ајрлија (срећан) сат да биде, Госпуд да пувеле од мене по арин мајстор да биде“ и да се испуни стара изрека „Калфа устаји басар“, тј. да калфа превазиђе мајстора у занату знањем и вештином.

Када би ученик напунио три године на занату и када се мајстор уверио да се оспособио за самосталан рад, онда је позивао његове родитеље да приме свог сина. И овом приликом се мајстор доносила погача, печена кокош и маштраба (бокал) вина. Сем тога, ако је ученик имао живу мајку, онда је мајстор добијао и „бохчалук“: кошуљу, гаће, чарапе и ризу (убрус), а мајсторова жена је добијала кошуљу и шамију, тј. мараму за главу. Ако ученику није била жива мајка, бохчалук се носио тек пошто се ученик ожени, па било то и после неколико година.

Мајстор је био обавезан да ученика врати оцу и да бесплатно да најпотребнији алат дотичног заната као своје „ћираку“. Приликом испраћаја ученика мајстор га је саветовао: „Гледај старо, — крој ново. Трипут мери, једном сеци. Немој никада да се хвалиш да знаш све“, итд. Мајстор је том приликом, сем алата, даривао добром ученику фес, а његова жена чарапе. Стављајући фес на ученикову главу изговарао је: „Што си научио, ту да остане“, тј. да не заборави. Мајсторова жена говорила је: „Ради, али никад да се умориш, никад да ти не буде тешко и увек стојећи да дочекаш и да испратиш старијег од себе у својој радњи.“

Повратак у село био је свечан. Обично се то практиковало недељом или празником. Мајка ученикова и сви његови укућани излазили су изван села да га дочекају. Улазећи у село њима су се придруживали рођаци и пријатељи и тако се свечана поворка повећавала до куће. Прве вечери се издавала „гозба“ (свечана вечера) за рођаке, суседе и пријатеље. Тада је весеље трајало до после пола ноћи.

У току наредног месеца нови занатлија отварао је припремљену радњу, пошто би свештеник претходно освештао радионицу.

Како су се обављали сеоски занати?

За обављање сеоских заната није се тражила дозвола од турских власти, па било да су се ти занати обављали у кући у којој су становали било у засебном локалу. Сваки сеоски занатлија могао је да обавља свој занат где хоће и кад хоће. Није било одређено време отварања и затварања радње. То је зависило од сезоне рада. Отуда се често радња отварала узору а затварала иза „јатџија“ (часа спавања) или кад мајстор с послугом огладни. У понекој радњи, у којој је мајстор био отресит човек, долазили су људи предвече послом и на разговор. Тако се сеоска радионица претварала у „мезлич“ (разговорне седнице), где су се претресала разна питања, напр. о лову, кирицилуку, вергији (царској дажбини) итд. Нису били ретки случајеви да неко од посетилаца или сам мајстор донесе „паурче“ (оловна пљоска с ракијом из које су „џицали“ ракије, па су пили, пушили и разговарали до неко доба ноћи.

Скоро свим сеоским занатима у хришћанским селима бавили су се хришћани. Цигани су се бавили ковачким занатом и плетењем корпи, а Турци су се бавили само ковачким занатом, најрадије поткивачким и сматрали су себе за најбоље мајсторе. Али је ипак Македонац био бољи и вештији мајстор поткивач, јер постоји ова саркастична изрека: „Аџами налбант гјаур ешене уренир“, а то ће рећи: „Невешт поткивач усавршавао се поткивајући ђаурске (неверничке) магарце.“

Цигана није било по свим селима. Било их је само по већим селима стално настањених, као у Богданцима, Стојакову, Богородици итд. Они су се бавили само ковачким (ситније потребе) и плетарским занатом (корпарски). Цигани су носили корпе у села у којима није било корпарских занатлија и продавали своје производе за брашно и пасуљ, а понекад и за паре, али то је било ретко, јер је била уноснија купопродаја намирницама Услуге код других занатлија плаћале су се намирницама. Али се у доста прилика занатска услуга замењивала земљорадничким услугама. Ако је напр. ковач оправдио неколико мотика или потковао коња, онда му се за труд копало у виноград, орало итд. Услуге су се обављале према узајамном споразуму и на почек.

О калфи

Кад би ученик напунио три године на учењу заната, онда је он изучио занат и отада може самостално да ради. Али се дешавало да ученик нерадо напушта свога мајстора још за годину дана или ће отићи другом мајстору да проведе још најмање годину дана на послу свога заната. Такав ученик звао се „калфа“. Он није био мајстор, али није био ни ученик („шегрт“). Он је био у раду под присмотром мајстора. Пошто би тако радио годину дана, више није презао да ће погрешити у послу, јер му је „калфовање“ добро отворило очи и постао „дорт глзалија“ тј. добио је четири ока.

Годину дана бити калфа много се ценило. Калфа је с поносом истицао код којег је мајстора усавршавао занат.

По казивањима Андона Попова из Ђавота, Тана Гошева из Богородице, Риста Арбуља, ковача из Стојакова, Деља Пипера из Мачукова, Лазара Гогова из Мачукова, Стојана Келешева и његова брата из Богданаца, Курге Циганина, ковача, Ђорђа и Мита Петковића, бакрције из Богданаца, и још неких старијих људи, који су имали преко 65 година (1908 г.) кад сам прикуљао ову грађу, сви су одреда имали добре очи да све виде, у Ђевђелиској Котлини обављали су се следећи занати: ковачки, самарциски, калајциски, казанциски, терзиски, воденичарски, ваглинарски, ругузинарски, варциски, плитарски, тулациски, кирмичиски, свејарски, сачмациски, тетиварски, стивасарски, бачиски, пардије правејне свиларски, дрвенарски, кожарски, рашетарски, бојациски итд. Поред посебних заната, које су обављали људи, било је и заједничких домаћих заната, које је обављао скоро сваки човек са својим укућанима као рибарски, гроцларски (ракија варејне, вино правејне), прерађивачи грозђа (пекмез и разне мармеладе) итд. Стога ћу описати сваки занат посебно, онако како сам лично гледао или од веродостојних људи слушао и бележио, да би се сачувала успомена на старе занатлије и на начин рада у то доба, кад се живело патријархалним животом под Турцима.

1. КОВАЧКИ ЗАНАТ — „ДЕМИРЦИСКИ ЗАНАЈАТ“

Овај занат је био најпотребнији становништву у сваком селу, јер без њега се село уопште није могло замислити. Штавише, у већим селима било је неколико ковачких радњи (напр. у Богданцима, Стојакову, Мачукову, Богородици и др.). Ретко је било и засека.

као што су Волован, Побрегово, Габрово и др., који не би имали ковача. Становништво је било земљорадничко, а земљорадници не могу обављати своје послове без справа ковачке израде. По већим селима ковачи су оправљали и градили земљорадничке справе, а по засецима су их само оправљали. Сеоски ковачи правили су следеће земљорадничке алате: „палишник“ (раоник) за дрвену ралицу, „мутике“ разног облика и величине, „копачелнике“ за копање купина и земље, „дикеле“ двороге копаचे за винограде, „тракала“ точкове за кола као и сву гвожђарију на колима; порј-мороквате, разне чивије на осовинама, чекеле на остенима, ножице, ножеве, сорове, косире, балтије (секире), тесле (кесере), крклизе (ножице за шишање коза и оваца), велике ексере „кирфије“ са плоснатим и широким главицама, букагије за сапињање коња, сапкуне, гвоздене виле, пирустије (трноушци), маше и машице, српове, обрuche итд.

Сваки ковач имао је своју ковачницу подале од куће у којој се станује, јер је ковачница понекад горела услед сталног посла с ватром. Ковачница је била једнодељна, квадратног облика, величине 4 са 4 м, сазидана од ћерпича, покривена ћерамидама, без тавана. По већим селима ковачнице су биле окречене споља и изнутра, најчешће умом. Свака ковачница имала је врата на улазу, која су се ноћу, а понекад и дању, закључавала, и велики „ћепенак“ на предњем зиду. Ћепенак је био повелики четвртасти отвор у облику повеликог прозора у зиду који се ноћу затварао даскама на гредицама, као што се врата затварају резом. Ћепенак је био утврђен шаркама на горњој страни отвора, управо за горњи довратак, па се, приликом отварања, капак подизао горе, подупирући га дрвеним подупирачима да ћепенак буде у водоравном правцу и да служи унеколико и као заклон од сунца. Доњи део ћепенка састојао се од дасака које су се водоравно пружале преко доњег дела зида за пола метра изван зида и служио је за седиште „муштерија“ (купаца), па и за ковача. На четвртастом простору, управо на делу који се пружа према радионици, готово на средини, био је утврђен мањи наковањ, за којим је седео ковач кад није радио за великим наковњем. Поред наковња имао је сандуче у коме је дожао ситнији алат. Спољни, истурени део ћепенка служио је муштеријама за седење и разговор, јер није било у обичају да се улази у ковачницу. Ћепенак је служио и за излагање израђеног или оправљеног алата.

Унутрашњи распоред ковачнице Лазара Демирџијева, у селу Богородици, био је овај. На супротној страни од улазних врата, уза сами зид, било је огњиште подигнуто од пода за 85 до 90 см. Од пода је подигнуто ради лакшег рада у стојећем положају. На огњишту се распаљивала ватра, у којој се загревало гвожђе до усјајаног стања. С леве стране огњишта подигнут је зид у висини око два метра, а у ширини колико се пружао ошак, односно огњиште. Уз овај зид постављен је „мех“, који је био спојен уским каналом кроза зид са ошаком помоћу једне цеви. Истеривањем ваздуха из меха кроз канал у зиду распаљивала се ватра. На овом зиду, према огњишту, постављен је мали „рафт“ за држање алата којим се ковач служио приликом рада на ватри. Поред рафта било је укуцаних дугачких гвоздених клинаца у зиду, о које се вешао алат. Рафт је био од лима. Угао иза меха служио је за смештаје угља. Ту је и лопатица којом

се преносио угаљ у оцак. Десно од оцака био је земљани суд, обично доња половина од сломљене „стомне“ (тестије), у којој је било довољно ситног речног песка, који је ковач с времена на време бацао на усијано гвожђе у ватри приликом „заваривања“ два комада челика или челика и гвожђа. Приликом завршеног ковања исковано гвожђе се „калило“ у води, која се држала у дрвеном кориту. Корито с водом држало се на десној страни од огњишта, уза зид.

На средини ковачнице био је на пању „наковањ“. Пањ је био укопан у под ковачнице. Уз предњи зид ковачнице постављено је „точило“ (тоцило, камен за оштрење алата) на две подупрте гредице уза зид. Непосредно под тоцилом је рупа с водом. Приликом окретања тоцила оно је додиривало воду и тако олакшавало оштрење алата. Испред тоцила, поред зида, намештен је дугачак сто, на који је ковач стављао исковане алате или оне које је примио на оправку. Угао између ћепенка и врата служио је за смештај старог гвожђа, новог набављеног гвожђа, челичних шипака итд.

Угаљ за ковачке потребе израђивао се од лесковог, смрековог, јасеновог и кленовог дрвета. Израђивали су га исти „ваглинари“ (угљари) који су израђивали и обичан дрвени угаљ од младе хрстовине, грабовине и другог дрвета. Ковачки угаљ се називао „демирски“. Он се посебно правило и продавао. Куповали су га само ковачи и био је нешто скупљи од обичног дрвеног угља. Наши ковачи нису знали да ми објасне зашто се употребљавао само ковачки угаљ, нарочито онај од смреке. Није им познато зашто се баца ситан песак на усијано гвожђе, па им је било непознато и зашто се усијано гвожђе нагло бацало у воду. Кад гвожђе није добро окаљено, казивали су да му није дато довољно и на време воде.

Ковачи су приликом рада у ковачници, особито приликом ковања усијаног гвожђа, носили кожне кецеље, а на ногама су имали чарапе и кожну обућу. Кожна кецеља и обућа штитили су ковачево одело да се не запали од варница које одлећу на све стране приликом ковања. Неки мајстори су употребљавали наочаре с обичним обојеним стаклом. Кецеље су биле довољно дугачке и широке, покривале су и груди. Оне су имале мање и веће цепове. И ученици у ковачници носили су кожне кецеље и папуче, да не би нагазили на какав оштар предмет, ексер или на врело гвожђе.

Сезона ковачких радова је јесен и пролеће, мање и лето, а зими су радили послове изван земљорадничког занимања. Али је било земљорадника који нису чекали сезону ковачких радова, па су свој алат поправљали или га набављали пре сваке сезоне. На тај начин ковачи су имали посла и изван сезонског рада. И ковачи су се старали да на време прибаве све потребе за сезонске радове, напр. гвожђе, потковице, клинце, угаљ итд.

Ковачи се сматрају за вредне људе, али има изузетака. Ковач се могао познати и изван радње. Његове руке су редовно нагарављене, па му је и лице гараво. То долази услед његова занимања с ватром и угљем. Али су се ковачи у селу сви ценили и поштовали. Он је у селу заузимао једно од угледних места после сеоског кмета (старешине), свештеника, црквеног татора, псалта (певача у цркви) и аза (општинског писара).

Ако је ковачева задруга велика и бавила се земљорадњом, ипак ковач није напуштао свој занат ни у јеку пољских послова, јер је на свом занату више привређивао него да је помагао задругарима. У селима се ковачи сматрају за имућне људе. Народ је обично говорио: „Што неки биде чорбација он јаде едно цало село?“ (Зашто да не буде богат када искоришћава читаво једно село?).

Ковачки занат је био готово наследан. Ретко су ковачи били без браће, деце, или једном речју без наследника. У таквим приликама били су Лазар Дечирџијев из Богородице. Пре 65 година имао је само једно женско дете, па је довео домазета у кућу. Домазет није учио ковачки занат, па је ковачница Лазара Демирџијева занавек затворена. Други ковач из села Богородице, Јован Габрешлијев, иако је имао сина, затворио је ковачницу услед старости. Ристо и Јован Арбуљеви из Стојакова затворили су ковачнице, јер њихови сијнови нису учили ковачки занат. Мита Вељков, ковачки из Стојакова, умро је без наследника. У селу Богданцима Стојан и Атанас Келешеви, браћа, умрли су без наследника. Василиј Кркољев, ковач и поткивач из Богданаца, Ристо Мачковски из Мачукова и Курте Циганин из Честова умрли су без наследника. Сви остали ковачи, које сам познавао од пре 50 до 60 година, доскора су њихове радње постојале, а њихови наследници су ревносно радили ковачки занат све до 1941 год. Многе ковачке радње су наследили ученици („чираци“).

Познато је да су ковачи у изузетним приликама поткивали стоку. Магарци и коњи поткивали су се у свако доба године, управо чим спадне „плоча“ с ногу, јер су се те две домаће животиње највише употребљавале у околини Бевђелије. Поткивање се обављало у стојећем ставу, поткивала се нога за ногом. Биволи су се поткивали само у приликама кад се ишло на далеки пут и кад су вукли натоварена кола. Волови исто тако и кад су врхли снопље. Приликом орања говеда се нису поткивала, јер су њиве у равници и поред Вардара, па су оранице биле меке.

Поткивање стоке обављало се овако. Дотера се напр. биво пред ковачницу, привежу га за стабло дрвета или за добро побијени колац. Јаким ужетом веже се биво за рогове и за стабло или за колац и то тако кратко да му глава додирује стабло односно колац. Затим се другим конопцем завеже десна предња нога са задњом левом тако да се оне саставе и да том приликом биво изгуби равнотежу и падне на земљу. Затим се биво изврне да лежи на леђа, вукући га за реп и за ноге. Затим се између везаних ногу провуче обла гредица у водоравном положају и увезе за ногу тако, да оне буду непокретне. Обла гредица се закачи или завеже за треножни подупирач. На тај начин све четири ноге бивола стоје усправно и чврсто везане за облу гредицу.

За поткивање стоке биле су потребне две помоћне алатке, поред ужади и „дијака“ (дрвеног треношца): „синдрич“ и „гилберија“ (видети цртеже). Поткивање се обавља овако. Копито се прво очисти од блата и нечистоће, па се „синдричом“ зареже да буде равна како би се на њој положила потковица и уковала. Затим се потковица укује „клинџима“ за копито. Неки људи поткивају само предње ноге стоци а неки предње и задње. Поткивачки посао је био ковачима најтежи и обављала су га најмање три радника.

Волови за вршидбу поткивали су се особитим потковицама и клинцима са зубцима, који су помагали да се слама брже издроби. За поткивање све четири ноге наплаћивало се две „кутле” пшенице или јечма, тј. како се погоде. За стоку која се употребљава за вучу поткивале су се дебље „плоче” с дужим и јачим клинцима да би се издржао дужи пут.

2. САМАРЦИСКИ ЗНАТ „ЗНАЈАТ”

Самарциски занат био је, као и ковачки, веома развијен у овом крају. Познато је, да се у овом крају коњ и магарац знатно искористишу кад се иде у госте, у воденицу, планину, њиву. Али се и коњ и магарац нису употребљавали за вучу кола. Они су се редовно самарили, па се јахали или товарили. Отуда је самарциски занат био заступљен у готово свим селима, а у великим селима је било по неколико самарџија.

И самарциска радња у селу била је издвојена од куће за становање. Оне су се подизале на приступачном месту, готово у средини села. Самарциске радионице биле су знатно веће од ковачница јер су располагале већим инвентаром. Тако је у једној самарциској радионици могло бити десет до двадесет снопова „ражанице” (ражане сламе за пуњење самара), по десетину нових самара на продају, неколико самара за оправке, па онда разних дрвених делова за прављење нових самара или оправку старих, по неколико овчјих и козјих уштављених кожа итд.

Уз прављење нових и оправку старих самара самарџије су израђивале и „налуне” (нануле), које су се правиле од букових гредица, т.зв. „налунке”, гредице дуге два м. Кад се овоме додаду и разни алати, као што су сврдлови разних облика и величине, тесла трионе (тестере), скипарнице (врста уских тесла са сечивом величине 2 см), разних длета, штављених и нештављених сувих кожа, канапа, класних (великих) игала, ножица (маказа) итд., тек онда се може замислити шта све има једна самарциска радионица.

Ковачки занат се сматрао као веома чист и здрав занат, иако су ковачи били уствари задрљани чађу, а самарциски занат је био „мурдар”, тј. нечист занат, јер се дешавало, да коњ, магарац или маза добију ране по леђима испод самара, које често и загноје. Кад се такав самар донесе на оправку, самарџија је био дужан да га прими. Сем тога, сваки самарџија је морао знати чиме се и како се лече ране на коњу које су проузроковане самаром. И иначе, самарџија је лечио коње од разних болести, особито од назеба („фучесан”). Од назеба лечио га је овако. У грло му је сипао мало комове ракџије, а између предњих ногу „спрежио” је кожу бријачем, па би у засек стављао парче корена од дивљег кукурека. Коњ је од кукурека добијао температуру, презнојавао би се и тако би се излечио назеб („фучесаност”).

Раженицу, коњу и дрвене делове самара крповоа је самарџија од људи из планинских села Хуме, Конска, Серменина и Петрова. Али израда тих делова је била груба („сумуправска”), па их је самарџија морао дотеривати да би се од њих могао склопити скелет самара. Употребљавао се овај алат: „тесла скипарница. длето, струј

и сврдле“. За утврђивање „кушева“ на задњем делу самара употре- бљавали су се ексери које су од меког гвожђа израђивали ковачи. Самар је имао ове делове: „стелу, облак, кушеви, кожа за стелу (гор- њи део који је изложен киши), аба“ (груба вунена тканина, служи- ла као постава самару, да не убија леђа животињи и да се не кваси приликом знојења), затим ексери, канап, „класна“ (велика, сукнена игла) и ужад.

„Стела“ се кројила у виду калупа јастучнице. За доњу страну стеле, која је била коњу на леђима, кројила се „аба“ од грубе вуне- не тканине, врсте белог шајка, а горњи део или лице стеле кројило се од коже. Аба се стављала на доњи део самара зато што се коњ знојио, а вунена тканина је упијала зној и штитила кожу животи- ниње да не добије ране; горњи део стеле кројио се од коже стога што је кожа штитила стелу од кише, јер се мокра стела тешко су- шила, а влажни самар ствара ране животињи по леђима.

Кад се скројена постава од абе и коже сашије с три стране у виду јастучнице, простре се преко асуре која лежи по земљи, па се са четврте отворене стране пуни „раженицом“. Ражане стабљике секу се у дужини поставе и ређају унутра самара и пази да се ста- бљике не поломе. Када се стабљике распореде у довољној количини свуда подједнако, онда се шавом затвара и четврта страна и добија сламни душек у облику трапеза, чији је доњи део од абе а горњи од коже. Да се не би слама померала и да се не би кварео облик сте- ле, прошивала се канапом и утврђивао стални положај сламе. Сте- ла се кројила и шила у облику трапеза зато што је самар на пред- њем делу, који пада животињи на врат, ужи од задњег дела, који пада животињи на крста.

Пошто се покваси предњи и задњи део стеле, а кожни се део накваси овлаш, колико да кожа омекша и да се боље приљуби уз дрвени скелет самара, онда се стела углављује у дрвени скелет са- мара. Стела је дужа од скелета с предње и са задње стране за 0,10 до 0,12 м да не би дрвени скелет падао на голи врат и крста животи- нињи. Затим се стела добро учврсти јачим канапом за „сумарове штице“ (самарове) и тако се добије готов самар, који се, пре 60 до 70 година продавао од 30 до 35 гроша, али су цене још за Турака пеле и на 40 до 50 гроша. Услед високе цене људи су доносили самарцији потребан материјал, сем дрвенарије и канапа, које је самарција сам набављао.

На изучавање самарског заната дечади су нерадо одлазили иако је био уносан и потребан свакој породици. Али су родитељи сматрали да је сваки занат златан, само ако се добро изучи и обав- ља савесно.

Самарским занатом бавили су се само хришћани, а врло рет- ко се могао наћи и Турџин самарција, и то само онај који није имао своје земље. И Питани се нису бавили самарским занатом. Како је изгледао некадашњи самар у околини Ђевђелије, вили се из при- ложеног цртежа.

Самарција није уживао такав глас и такво поштовање у селу као ковач. Иако је занат био врло уносан, он је био прљав, често и кужан, па се зато људи нису скупљали на разговор као код ковача или код којег другог занатлије.

3. БАКРЦИСКИ ЗНАТ "ЗАНАЈАТ"

У старије време калајциски занат је био врло уносан, јер се посуђе од бакра употребљавало по свим кућама. И земљано посуђе се знатно употребљавало, али је свака домаћица желела да има пуне „штице“ (полице) посуђа од бакра. Само сиромашне породице употребљавале су више земљано посуђе. Приликом свечаности, на гозбама и народним веселима земљано посуђе се није постављало на сто. Једини земљани суд који се без зазора износио на сто пред госте била је „ђувечка“. Народ је сматрао да је јело зготовљено у земљаној посуди укусније. Око 1890 г. земљана ђувечка заменила се бакрном. За свадбени „сујиш“ (поклон) набављало се само посуђе од бакра: „Да бидат младенци здрави и јаки куту бакр“.

Још као дете (око 1890 г.) упамтио сам следеће посуђе од бакра: „тепсија“, разне величине и облика („дабока, разлата и јасија“); „котлове“ разних величина, почевши од „араније“ (казана) од 60 до 90 ока па до једне оке, „тенџера“ (шерпа), „тава“ (тигања) разне величине, „тасова“ (чорбалука) с поклопцима и без поклопаца, „линџера“ великих и малих у којима се износи пред госте воће и колачи, „грне“ с поклопцем, корита за прање рубља, пекмезарске „таве“ у којима се кувао пекмез, „софра-тепсија“ на којој се обедовало, „санова“ (великих тањира) у којима се износило јело, затим мали „санови“ за закуске и за децу, па велики и мали „ђумови“ (ђугуни), „ибрици“, „џезве“ итд.

Посуђе од бакра, било да се често или ретко употребљавало, само у извесним приликама, као линџер, јасија-тепсија, мало котленце, итд., морало је бити „калаисано“. Чим би се појавила црвена пега на посуди, одмах се издвајала из посуђа да би се „калаисала“. У таквој посуди се нису смели држати остаци од јела. Изузетно само слатка јела, као татлија, алва, разне зимнице куване у пекмезу, раџел, маџун, зрна од гроџџа кувана у пекмезу итд. могла су преноћити у таквим судовима без бојазни да ће се затровати од бакра.

„Калаисање“ судова вршило се двапут годишње. Нарочито је било обавезно да се судови калајишу уочи сеоске заветине („панађира“), кад су долазили гости и рођаци из суседних села, јер је била велика срамота за целу кућу ако би се изнело јело на сто у некалајисаним судовима. Особито се то пазило у кућама у којима је било девојака за удају или момака за женидбу.

Свако село није имало стално настањеног „калајџију“. Услед тога су се на месец дана пре заветног дана односили судови калајџији или су они долазили у село, заузимали сеоску „одају“ и објављивали преко сеоског бирова да се судови и посуђе доноси на калајисање и оправку. Неке калајџије ишле су од куће до куће, скупљали посуђе и судове за калајисање и за оправку, пошто би се претходно погодили колико стаје поједина оправка на судовима и посуђу. Награда се наплаћивала после извршене оправке и калајисања. Посуђе узето из неколико кућа није се мешало. Стога је мајстор обрађивао све посуђе једнога домаћина, па онда другог и тако редом.

Код калајџија није било „вересије“, тј. наплата на почек. Услуга се наплаћивала одмах. И људи су избегавали да оправљају посуђе на вересију, јер су то били обично мали издаци.

Ученик би прво очистио посуду водом и песком. Веће судове (тепсије, котлови, пекмезарске таве и др.) чистио би на овај начин. Сипао би мало воде и песка у суд, па би убацио парчад волујске коже и и поцепане опанке, ушао у суд, рукама се одупро о какву гредицу, кретао би се лево и десно, не подижући ноге са кожа и тако би суд очистио. Затим би рукама, помоћу наковашене коже, чистио бокове посуђа. Необрађено посуђе је мајстор држао на левој страни а обрађено на десној.

Мајстор је обављао калајисање на „оцаку“, пошто би га унеколико преуредио, тј. наместио мали мех с његове леве стране. Он је седео на земљи до зида, поред којег је био оцак, са опруженим ногама, између којих је држао бакарну „таву“ величине 50 до 60 см, а у њој је држао шипку калаја, лопту памука и лимену кутију, у којој је био истуцан нишадор. Уз таву држао је два пара калајџијских маша, помоћу којих је придржавао посуђе на ватри приликом калајисања. Ту је био и мали наковањ, усађен у земљу, затим дрвени и гвоздени чекићи, помоћу којих је исправљао кривине на површинама посуђа итд. Напослетку, мајстор је у стаклу држао „ћезап“ (врсту јаке киселине), којом је премазивао неочишћена и масна места на посуђу која се нису могла очистити водом, песком и кожом.

Калајџије су употребљавале угаљ од смреке. Пре калајисања суд се добро загреје на распаљеном угљу. У загрејани суд посипа се нишадор да би се калај боље хватао. Затим се убаце парчад калаја и трљају помоћу лопте од памука по површини да се суд свуда подједнако калајише. Растопљени и сувишни калај се из суда сипа у таву. Калајисани суд блистао је као огледало. Бакарни судови се нису калајисали по спољашњим странама.

После калајисања мајстор је разносио судове домаћина од којих их је узео у рад, а домаћини су му плаћали уговорену награду. Готово редовно је том приликом мајстор добијао парче хлеба, сира, меса, па и стакленце с ракијом. Приликом растанка мајстор се с домаћима овако поздрављао: „Ајде нека е ајарлија празник и дугодини сус здраве пангјир пак да прачекити и да се веселите“, а домаћи су му одговарали: „И вија (ви) да сте живи и здрави, уд парте аир да видте, и па дугудина да се видме“.

После калајисања домаћица би поново прала судове пепелом и водом, а неке би их и искувавале да би се отстранио задах нишадора и ћезапа. Она би затим издвојила посуђе за свакодневне потребе, а остало би сложила у неку повелику корпу и склонила у „килар“ до употребе о већем празнику.

Иако је калајџијски занат био уносан, он се у народу потцењивао. Калајџија је готово редовно био неугледан, прљав, масан, гарав. Многи калајџија је, због свог прљавог посла, остао неожењен, или је морао напустити заната да би се оженио. Девеојке су говориле да калајџије заударјају на труле опанке и: „Шта ће ми он за мужа, да ми се врти у књи куту калајџија“.

4. КАЗАНЦИСКИ ИЛИ БАКРЦИСКИ ЗНАТ

У старије време, које сам запамтио, кухиња вредне и уредне домаћице ценила се по броју и уређењу њеног бакарног посуђа. У неким кућама бакарно посуђе чини прави капитал. Имућнији људи уколико су имали више синове утолико су више набављали бакарног посуђа. Сем тога бакарно посуђе се добијало на поклон у разним свечаним домаћим приликама (свадби, рођењу, крштењу и др.). Велике судове од бакра израђивали су „бакрџије“ (казанџије), као казане „ламбике“ за печење ракије, пекмезарске „таве“, „софре-тепсије“ итд. Израђивали су и мање посуде: „таве, тасове, лентере, ибрике, маштрабе (бокале), дезве“ (лончиће) итд.

Казанџиски занат није био лак и изискивао је велики капитал. Бакарне табле куповале су се у Солуну. Набавке су биле повремене, јер се с бакром није довољно располагало. Казанџије су били имућни и угледни људи, а њихов занат се особито ценио. Казанџијина кућа је била на гласу, прва после попове. Његови синови женили су се најбољим девојкама Казанџиска радња је била редовно чиста. Ка лајџија према казанџији био је крпач.

Казанџиским занатом бавили су се само хришћани Македонци, а Турци, Цинцари и Цигани нису били казанџије. Употребљавао се овај алат: гвоздени шестар, којим се обележавала величина дна посуде, челичне „маказе“, којима су се секле табле бакра, „кљешта“ велика и мала, „чекићи“ велики и мали, челични и дрвени. Затим су имали зумбе, турпије, челичне „ексере“ (шпила) за отварање рупица на судовима, разна длета и мех за распаљивање запаљеног угља.

Кројење посуђа и судова од бакра изискивало је велико стрпљење и вештину, а спајање ивица и појединих делова био је врло сложен посао. Посебно су се резала дна судова а посебно њихови бокови. Ивица дна се савије за пола сантиметра под правим углом, па се маказама изреџка унаоколо на отстојању од пола сантиметра. Бок, који је такође претходно спојен у виду мањег луба за решето, реџкао се при дну, па су се реџке од дна и бока наизменично углављивале једна поред друге и то тако да један прорезани део дође споља а други изнутра. Све реџке биле су по величини једнаке да би склоп посуде био симетричан. Неправилни пресеци дотеривали би се маказама и кљештима. Затим се посуда полагала на нарочити накован, који је имао оштре ивице, па би се гвозденим чекићем по ужљепљеним реџкама ударило и тако се вршило састављање дна и бока посуде. По речима казанџије Ристе Бојкова било је потребно небројено много удараца чекићем по реџкама да спој буде успешан и да се не виде зупци на споју. Том приликом су се саставни делови посуде загревали с времена на време.

Готови судови и посуђе продавали су се по тежини, на оку, а цена је често зависила од цене бакра. За дршке на посудима употребљавало се гвожђе Старо и неупотребљиво посуђе од бакра народ је продавао казанџијама, који су их секли за закрпе. Понекад су се давали стари судови за нове, али се стари бакар рачунао упола јевтиније од новог.

OLD RURAH CRAFTS IN THE SURROUNDINGS OF ĐEVĐELIJA

The author deals at first with rural crafts in general. Many of them had been very developed before the railway line Skoplje—Saloniki was constructed. He sets forth, further, the general conditions which reigned at that period in these villages and describes the training of apprentices. The apprentice had to learn the craft for three years with his master. After the three years had elapsed, the master invited the apprentice's parents and handed them their son over as a completely skilled apprentice. The apprentice returned in a solemn way to his parents and the master was obliged to give him gratuitously some of the most indispensable tools for carrying out the trade. The master presented him also a cap and gave him a piece of advice: „Look at the old — and cut the new”. „Three times to measure and once to cut”, etc.

The present article represents the first part of the complete work;

ANCIENS METIERS RURAUX AUX ENVIRONS DE ĐEVĐELIJA

Dans le présent travail qui ne représente que la première partie de l'étude complète, dont la seconde partie sera publiée dans le prochain volume du „Bulletin”, l'auteur s'occupe des métiers suivants: du celui de forgeron, de sellier, de ferblantier et de chaudronnier. Il y parle surtout de l'apprentissage et des coutumes qui le réglaient.

Stevan Tanović

БЕЛЕШКЕ ИЗ КОСМАЈСКИХ СЕЛА

Села у Космају (Шумадија) обилазио сам у неколико махова: 1925, 1926 и 1927 г. ради антропогеографских и етнолошких испитивања, а 1948 и 1949 г. послом Етнографског музеја у Београду, кад сам се, поред осталог, задржавао на једној интересантној појави. Резултати тих испитивања објављени су, а необјављену грађу, прикупљену 1948 и 1949 г., саопштавам на овом месту као допуњу ономе што сам раније писао о Космају¹). Мислим да ће ови фрагменти, груписани у одељке, моћи послужити за доцнију обраду детаљних монографија о појединим етнолошких питањима.

I Становништво

1. Куће „шиндралије” првих становника у Ропчеву биле су груписане око чесме у Старом Селу, где се трипут годишње: о Божићу, на Младенце и о Спасовдану одржавао вашар. У време аустро-турских ратова многе породице из суседних космајских села напуштале су своје домове и прелазиле „преко”, па су с њима придружили и преци данашњих Маричића из Ропчева, браћа Марко, Никола и Ивко, и настанили се у Купинову. Кад су се прилике смириле и био омогућен повратак, из избеглиштва су се вратили Ивко и Никола, а Марко је остао у Купинову, где Маричићи имају рођаке. Никола и Ивко по повратку не населе се у Старом Селу, већ најпре на месту где су данас куће Синђелића, одакле су доцније прешли на данашње место, и од њих су данашњи Маричићи и Ивковићи. Предање каже да је њихова мати приликом напуштања села закопала лулу од казана за печење ракије пуну дуката и да ју је приликом повратка нашла и откопала (види „Космај” — „Насеља” 26, 89).

2. У Бабама и Ђуринцима има породица чији су преци дошли из Мокре (Срез белопаланачки). Војин, предак Војиновића населио се у Ђуринцима (в. „Космај” 65), а од њих су се одвојили Пешићи (Ђорђевићи, Илићи) и населили у Бабама (в. „Космај” 55). У матици су се бавили кочетарством. Како су теренски услови за гајење коза у Бабама били повољни, па је било и довољно потребног материјала, Пешићи су и овде наставили свој ранији занат, па су њихови потомци донедавно чували разбој и други кочетарски алат.

3. У Губеревцу има Петровића пореклом „од Бијелог Поља”, који славе св. Агатонија (в. „Космај” 62). Један од ових Петровића, Милош, звани „арнаутски”, као војник у балканским ратовима кад је дошао у близину завичаја својих предака, хтео је да види рођаке који су ту остали. Добио је дозволу, трагао и нашао их у Коритима. Међу многим појединостима рођаци су Милошу испричали и ово: „Од

давнина је код нас обичај да о Ускрсу имамо вашар, када се састајемо, играмо и туцамо јајима, што је радио и твој деда Јован. Један од Турака, који су на вашару били присутни, посматрао је шта се ради, па ће рећи:

„Ови ђаури знају само да се туцају јајима”, на шта му је Милошев деда одговорио: „А ви Турци ништа друго него да клечите и да загиша... као пацов”. Овакав одговор учинио је да се изроди кавга. Јован убије Турчина, због чега је морао да бежи из села. Да га не би познали, променио је старо презиме Чанчаревић и стару славу Ђурђиц и узео да слави св. Агатонија.

II Занимања космајског становништва

1. У Космају се пред крај прве половине XIX века у Бабама, Врбици, Ђуринцима и Слатини помињу алије с ораћом земљом, „заватима”, косаницама, виноградима и жирородном, родном гором (в. „Космај” 48, 54, 59, 64, 92). Између алија и насеља постојале су ограде од врљика са сеоским капијама (в. „Космај” 92). У Стојнику је на Светлопољу постојала таква капија која је после „Богородице” (1 X по ст. к.) стално била отворена па се стока могла слободно пуштати на испашу, што је до тога дана било забрањено.

2. Богосав Марјановић, стар 75 г., памти да су имућније породице држале по 20 и више говеди, нарочито „ватаћих” волова које су презали у плугове и приликом других радова, затим по 200 и више оваца, много коза и свиња. Скоро свака кућа имала је пуне чабрице кајмака и сира, много кајишева сланине, што се пре педесетак година слабије продавало и због многих постова мање као храна искоришћавало.

Од „стоке се живело”, казивао је Љубомир Симић, стар 90 г., из Ропочева. Он је „гонио” по 160 свиња у Барајево, где их је „напасао” од Ускрса до Св. Илије. После Св. Илије одлазио је на Маљен или у смедеревска села Камендо и Бегалицу, где је жира било „до колена”. Ту је остајао до Ваведења или Божића, што је зависило од количине жира. У село се враћао са „раскршеним” свињама које је обично продавао пожаревачким трговцима.

3. Пшеница се сејала мање, кукуруз много више. Орало се „дрвењацима” — ралицом са једном ручицом, која је доцније замењена „кусаком” — дрвеним плугом чији је само раоник био гвозден. Памти се, на пример у Бабама, да је Радован Ђирић први почео да се служи кусаком, а он је први направио и кола са гвозденим деловима, док су она иначе у то време била сва од дрвене грађе. Љубомир Симић казивао је да је кусаком орао као и остали његови сељаци све до Првог светског рата и у њега упрезао по неколико пари волова. Ралицом се ређе радило, каже он, јер је она „мање секла”, док је кусак давао „јачу бразду”. После 1914 године ушли су у употребу нови плугови које су у Ропчево први донели Синђелићи.

4. Космај је богат воћем, особито шљивама. У годинама кад шљиве добро роде нису имали често довољно судова, па су били принуђени да копају јаме, у које су смештали шљиве. По тим јамама у Стојнику је један део атара добио име „Дубоке Јаме”.

Под Космајем и Кошцутицом врло је повољно земљиште за винограде. Успевају разне врсте грожђа. Приликом подизања нових ви-

нограда наилазило се на старе гице, што је знак да су ту од давнина били добри виногради.

Интересантно је да је 1948 године један мештанин из Неменикућа, који је иначе добар пчелар (имао је 80 ђерзонки), те године покушао да гаји памук и под том културом имао неколико ари.

5. У космајским селима чест је случај да се занат преноси с колена на колена. У Ропчеву се Петроније Мајсторовић бави пинтерским занатом којим су се бавили његов отац и деда, чијим се алатом и он још служи.

6. Иако су сламни шешири изобичајени, има сељака, на пример у Америћу, који их израђују и продају пијачних дана у Младеновцу. Данас се овим послом баве појединци а раније је био више развијен.

Сл. 1. Сељак са свиралом (Космај)

Љубомир Симић, кога смо напред поменули, казивао је да је чувајући свиње и сам радио сламне шешире као и многи његови другови, а осим тога градио је и свирале од шљивовог, кленовог и другог дрвета. Од пшеничне сламе, обично од 5 до 7 струкова, руком је рађено „плетиво“ — трака широка 2 до 3 см., дугачка десетину и више метара. Плетиво је рађено махом лети и од њега су или сами сељани руком шили шешире, или су их давали терзијама да их они ураде на „машини“ (сл. 1).

7. У Ропчеву постоји рудник мермера који је до 1941 год. експлоатисао један Италијан и мермер извозио. После Другог светског рата, особито од 1947 године, настао је интензивнији рад, у мајдану ради већи број мештана, мајдан се рационално искоришћује и мермер

извози и у иностранство. Отпаци од мермера искоришћују се за печење креча. Године 1948 у Ропочеву су постојале 4 задружне кречане, које су дневно могле да избаце 8 вагона креча. Поред ових било је и десетак приватних кречана, чији су власници отпатке од мермера куповали, пекли креч и продавали га по околним селима и у Београду.

Сл. 2. Хлебна пећ (Космај)

Једна приватна кречана после печења које траје 24 часа могла је да избади 1.000 кг креча и за то време је трошила 8 кубика дрва. И у другим космајским селима појединци пеку креч за своју потребу од камена који налазе у својим или у суседним селима.

8. У Стојнику, Бељини, Ропочеву и Рожанцима раније су жене градиле црепуље (јагатке) од „жуте земље” (иловаче) коју су у Ропочеву копале у Старом Селу а у Рожанцима на Брестовима. Ископану земљу најпре су „требиле” од каменчића и жилица, затим мешале с плевом и тако спремљену стављале у рупе где су је газиле док не почне да се „вије”. Од тако спремљене земље рукама су давале облик црепуљама, затим их сушиле на сунцу по 6 до 8 дана да се „провену”, а после тога стављане на ватру да се „запеку” и очврсну. Љубомир Стојановић из Ропочева казивао је да је његова мати пре 40 година градила црепуље, а у Рожанцима су престали да их граде од времена кад се почела уводити хлебна пећ, што је било отприлике у исто време (сл. 2 и 3).

У то време су и у кући Љубисава Васића из Ропочева, чији је отац био Павле Васић, депутирац из 1868 г. (в. Гласник Етнографског музеја у Београду III на с. 46 фотографију бр. 1 на којој је и Павле Васић у ношњи из тог времена), изобичајени црепуља, вршник и лопар. Вршнике, који су били од земље или метала куповали су на треском шару од продаваца који су долазили „одоздо с југа”. Црепуље-јагатке, како их је звала мати Љубисављева, правила је она сама.

9. Уочи „чистог понедељка” брала се коприва, јер је „ваљало тога дана од ње окусити”. Коприву су у Стојнику и у неким другим космајским селима за време Другог светског рата брали, парили је и тако попарену и ситно исецкану мешали са пројиним брашном и од тог теста месили проју. Исто су радили и са ливадским зељем. С

Сл. 3. Хлебна пећ (Космај)

пројиним брашном мешали су багремов цвет и од тога правили проју. Лободу а и коприву кували су с пасуљем. Зовин и липов цвет, корен од маслачка и „талијанску салату” скупљали су и употребљавали као лек.

10. Цигана има у више космајских села. Где су заступљени у већем броју, образују засебне крајеве. У Космају их има око 280 кућа, што чини 5% од укупног броја кућа у Космају. У већем броју има их у Бабама, Влашкој, Ђуринцима, Лисовићу, Манићу, Рајковцу, Рогачи и Ропочеву, али их има, само у мањем броју, и у осталим космајским селима. Били су махом чергари-скитачи док се стално нису настанили. Раније су се претежно бавили занатима: „копали” су корита и карлице, правили вретена, кашике, заструге, сланике и друго. Данас се мање баве овим пословима, али су још ковачи (израђују бургије, сврдла, гребене и друго), затим свирачи и „коњари” (џамбаси). Иначе су земљорадници. Из неких села, например из Баба, иду у надницу у Вишњицу, Сланце и друга београдска села, где ваде арпацик или раде друге земљорадничке послове.

Ш Кућа и зграде, покућанство, живот у кући

1. Дворишта у космајским селима ограђена су разноврсном оградом. Док је шуме било више, не само дворишта него и сеоски атари били су „у врљикама”. „Врљике” су ограде постављене тако што су између два дирека слагане у цик-цак, једна врљика преко друге и

обично 6 тако наслаганих врљика чиниле су један „кат” висок нешто преко једног метра. Данас је ова врста оgrade ретка и замењена је другим. „Плот” је ограда од прошћа побијеног у земљу а у горњем делу повезаног прућем. „Тараба” је ограда коју чине: „диреци” пободени у земљу, „баскије” које су хоризонтално уковане при дну и при врху дирека и „тарабе”-даске приковане за баскије. „Врзина” је ограда од пободеног коља у размаку од неколико метара између кога је „заплетено” глогово трње. „Обала” или „сумећа” је ограда између два имања. Камена ограда (сувومهђина) се подиже у новије време и обично се виђа у селима која имају камена.

2. Љубомир Симић из Ропочева казивао је да је као младић са својима живео у кући шиндралији тарабом покривеној, а кад му се отац из задруге оделио подигао је малу „колибу” са зидовима оплетеним од прућа и блатом олепљеним, лубом покривену. У средини колибе било је огњиште око кога се седело и спавало.

3. Брвнаре су у космајским селима све ређе. Милорад Жујовић, стар 70 година, запамтио је само две брвнаре под шиндром које су остале и то једну породице Јанковић у крају Кашинцу а другу породице Танасковић у Доњем Крају.

У Стојнику су Бедићи имали брвнару под шиндраним кровом на 11 катова (редова). Њихов предак Радован хтео је да је премести. Тог се посла прихватио један Циганин и са 12 „јармова” волова упрегнутих на 2 ношка куће и помоћу ваљака превукао ју је на ново место. Да би успео у послу и да му посао ко не би „урекао”, прича се да се овај Циганин свукао го, попео се на кров куће и са њом је и он пренет.

4. Већ 1948 г. ређе су се могле видети и куће чатмаре. Од таквих је сачувана чатмара „ћерамидара” Михаила Жујовића у Неменикућама, која је сagraђена отприлике пре 120 година. Чатмаре се, особито од 1900 године замењују „кованицама” као и кућама грађеним од ћерпича, печене цигле, па и од камена (сл. 4).

Сл. 4. Кућа породице Жујовић (Космај)

Године 1948 још је постојала у Стојнику чатмара Вићентија Јеремића. Била је покривена шиндром која је касније замењена ћерамидом. Сачуван је димњак с капићем и ватриште (огњиште) које се иначе, осим у старим кућама, све ређе може видети у космајским селима. У Вићентијевој кући над огњиштем, из кога су ложене пећи у две собе, постављена је покретна верижњача о којој висе вериге. Поред огњишта је „шпорет“ а исто тако и у једној соби, само је овај зидан и у њему се пече хлеб. Под је земљан. У кући Јеремићевој, као и код других у чијим су се кућама одржала, огњишта се ређе иско-

Сл. 5. „Пањ“ за мешање хлеба и сечење меса (Космај)

ришују: обично о Божићу кад пеку брава, затим кад кољу „убојницу“ и кад имају више гостију — о свадбама, славама и слично. Унутрашњост ове старе Јеремијићеве куће у току времена је измењена. „Кућа“, где је огњиште, преудешена је тако да је њен простор смањен у корист једне собе. Интересантно је да је и у овој као и у другим старијим кућама таваница подупрта таванском гредом, т.зв. „окагачом“ или „ћупријом“. Покућанство је бројније. Поред постела, у собама су сто, клупе, покоја столица, тишлерски орман, сандуци с оделом и рубљем, а у „кући“: долап, трпеза (софра), лопар, наћвар или обично корито, „пањ“ (сл. 5), полица са судовима за воду, жрвањ за млевење соли, разно посуђе земљано и метално итд. Трпеза (софра) која се у новије време све више замењује столом, раније је била разног облика, особито дугачке софре које су употребљаване у великим задругама, или су уместо њих служиле две, већа за одрасле и мања за децу.

И кућа браће Николић у Рожанцима је доста велика чатмара (14 м × 10 м; висина 3 м). Кад су се браћа поделила, кућу су преградиле тако да је измењен њен ранији унутрашњи распоред. До деобе под истим кровом ове куће постојала је пивница која је приликом деобе претворена у собу. Очувано је огњиште с банком на коме се раније седело и спавало.

5. У дворишту (авлији) код имућнијих породица су поред куће углавном и ове зграде: један или више вајата, који су затварани слепом кључаницом (сл. 6), млекар, кош и амбар (магаза) са „окнима“, качара, штала, хлебна пећ и башта са цвећем. Много је мање споредних зграда код инокосних породица. Тако, на пример, у дворишту Лепосаве Јешић, у Рожаницама, која поседује испод 3 хектара земље а има 5 оваца, поред куће су само хлебна вуруна, свињац, кочак за живину и стан за овце, све урађено од слабог материјала (сл. 7).

Сл. 6. Слепа кључаница

6. У Космају је раније било „сувача“ које су добро радиле особито лети кад у потоцима и рекама није било довољно воде. У Ропчеву су суваче имали Синђелићи у крају Аминцу и Новичићи у Анатеми. У Слатини се један део атара зове Сувача по сувачи која је ту била. Живко Савковић, стар 83 године, казивао је да је као дечко од 10 година у тој сувачи млео жито. Приликом млевења помелар је морао давати своју запрегу: „Чија је мељава“, казивао је Живко, „тај је давао запрегу и то два јарма“. Врећа пшенице у сувачи се могла самлети за два до три сата. Сувача је била и у Белини, Дучини, Бабама и Стојнику.

Данас се у више космајских села искоришћују „поточаре“. У Слатини њих има на Стојничкој Реци, у Ропчеву на Стојничком Потоку, у Белини на Белиници, у Неменикућама на Трнави, Ђаконовцу, Реци и Кастељану. У Неменикућама на Трнави постоје три, на Реци једна, на потоку Кастељану десет и на Ђаконовцу осам. Све су са једним витлом и најбоље раде сјесени и спрелећа, па кад су „добре“ воде, за 24 часа једна може да самеле 300 кг жита.

Поточаре су својина појединаца или су редовничке. На потоку Кастељану почевши од његовог изворишта, прва поточара која је својина Антонија Јанковића нема поредовника, затим, идући низ поток, ређају се поточаре: Радивоја Поповића, коме је редовник његов зет који има „ред“ целу седмицу, Н. Маринковића, који има 14 редовника, затим Кршљанска, Матковића, Жујовића, Љубисављевића, Ракића, Шаргића и др., које су са редовницима или без њих. „Ред“ може да траје целу седмицу, један или неколико дана, или само једну „уставу“, тј. редовник меље док се јаз напуњен водом не испразни.

Ујам је „десетак”, тј. на 100 кг узима се 10 кг. Ујам се одмерава „мерицом” од издубеног врбовог стабла или купљеном.

У Неменикућама је правило „да је башта старија од воденице”, па се редовници не противе кад се вода наведе на баште, које су махом поред поменутих потоака, за које време поточаре стану.

Сл. 7. Хлебне пећи (Космај)

IV. Ношња

1. О ношњи у Космају било је раније говора (в. Гласник Етнографског музеја у Београду III, 45—58), па ћемо се задржати на неколико допуна. По казивању Милана, деде Радомира Мајсторовића из Ропчева, овај је, као младић, кад је први пут пошао на вашар о Божићу, пошто је био леп и топао дан, изашао у „кошуљама”, што су урадили и остали његови другови. У његово време био је обичај да младић првипут изађе на вашар кад хоће да се жени, а женидба је обављана прве наредне јесени.

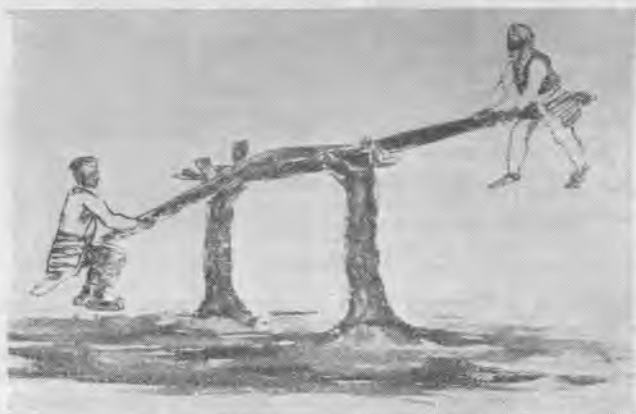
2. У космајским селима младе су се првог дана по венчању убрађивале у коњу, која се носила од удаје до смрти. Међутим, коња се све више избичајавала после балканских а особито после Првог светског рата. Отада су их, и то махом млађе жене, почеле „забатаљивати”, како кажу „из моде” или што у прво време, после Првог светског рата, нису могле набавити мараме, а и људи су утицали да их напусте, јер су око чешљања и спремања коњи губиле много времена.

V. Обичаји

1. У Стојнику и у другим селима у Космају и 1948 г. одржавао се обичај да се бадњеданска вечера поставља на поду, тако што се простру покровац или цак и на тако постављену софру прво се стављао хлеб и то у ситу — да би била „сита година”, па затим бадњеданска јела.

2. Као што је познато, као у многим нашим крајевима и у Космају има породица које су напуштале завичај и склањајући се од Турака мењале славу и презимена да их по њима на новом месту не би пронашли. Али је било случајева да се слава промени и из других разлога, на пример, кад се у некој породици „не држе” деца, кад момак уђе у тастову кућу као „домазет”, кад је усињен итд. Међутим, Милошевићи из Рожанаца славили су Св. Саву, а данас славе Ђурђевдан. Славу су променили, како кажу, што је једне године о Св. Сави био такав мраз да „ни ватра није могла горети”, ништа нису могли спремити, нити су им гости могли доћи.

3. У космајским селима, као и на другим странама, познат је обичај да се за време месојеђа љуљају, витлају и клацакају, поглавито млађи свет, „через (ради) здравља и напретка”. Међутим, у неким селима, на пример у Неменикућама, у школском дворишту је постављена „клецаљка” коју ђаци за време одмора искоришћују да се забаве и разоноде (сл. 8).

Сл. 8. Клецаљка

4. Одржава се, али ређе, старински обичај да сватове не пуштају да уђу у двориште младине куће док неко од њих не „обори шућур”. Љубомир Симић из Ропчева казивао је да памти свадбу Живојина Жујовића из Неменикућа, који се женио девојком од Јањића из истог села. Кад су сватови дошли пред младин дом, нису их пустили у двориште, јер нико од сватова није могао да обори шућур, који је био постављен врло високо. Сватови су били принуђени да дуго чекају пред капијом, па су се готово решили да се врате, али је неко од сватова, на њихову срећу, најзад успео да изврши обичај и да шућур обори, па су сватови најзад пуштени.

5. Има космајских породица које још одржавају стара кумства, па и кад су стари кумови у удаљеним селима. Владимир Милекић из Слатине одржава „дедовско” кумство са Николићима из Горњих Ба-

њана (Таковски срез). Милекићи су у Слатину дошли из Горњих Бањана у првим десетинама прошлога века и тамо оставили кумове Николиће, који их још позивају на венчања и крштења.

6. У космајским селима вршена су побратимства и посестримства. Ако је некоме дете болесно, у Стојнику је био обичај да га понесу, и кога на путу првог сретну, моле да се прими за побратима, односно посестриму, поочима или помајку, што је зависило од узраста лице које се сретне. Ко се прими да то буде из својих уста водом је запајао оболело дете, и после тога он му је побратим односно посестрима, поочим или помајка.

Побратимство односно посестримство вршено је и у црквама или на гробљу. Владислав Јеремић из Стојника био је побратим Јоки Михаиловић и Ружици Ивановић. Јоку је болела рука, једне ноћи сањала је Владислава и после тога молила га да јој буде побратим. Он је пристао и обичај је извршен у београдској цркви Ружици, у којој се у то време често одлазило истим послом. Обичај је извршио свештеник уз црквене обреде, стављајући на Јокину руку крст „да се упије” на оболело место. Вратили су се у село посестриминој кући, где је побратим гошћен и дариван. Обичај је обављен око 1900 године.

На гробу је извршено посестримство између Јелице Јеремијић и Олге Маринковић. Олгина мати Милица срела је на путу Јелицу и замолила је да се прими за посестриму њеној оболелој кћери. Кад је добила пристанак, с Олгом су отишле на гроб једног од рођака оболеле девојке. Милица је том приликом донела букагије којима је повезала крстачу на рођакову гробу и ногу болесне Олге. Јелица је на Миличино питање: „Примаш ли Бога и св. Јована?” одговарала: „Примам Бога и св. Јована” и у исто време скидала — „отварала” букагије са крстаче и ноге, чиме је обичај завршен.

7. Приликом пољских радова одржавају се мобе и позајмице. Чести су случајеви да се мобом и кућа гради. Рођаци, пријатељи и суседи помажу домаћина који зида кућу: превлаче му камен, циглу и друго, а кад кућа буде готова, долазе на „насеље” и на „гозбу”. Врло често се поједини домаћини „спрежу” стоком, а још се одржава обичај да сјесени на сеоским раскрсницама „ложе прела”.

8. У Рожанцима се одржало предање да је у селу живела породица неког Станка пчелара, чији споменик, на коме су уклесане вршкаре, и данас постоји на сеоском гробљу. Тај Станко, прича се, за време Турака „осинорио” је сеоски атар. Турци су пристали да сеоски атар буде толико велики колико Станко обиђе у току дана. Носеће „бус” (бусен земље) на глави, Станко је атар обележавао засецајући дрвеће на које је наилазио на путу којим је ишао. И тако, синорећи село, Станко је учинио да су Рожанци добили атар од преко 3.000 хектара.

9. И у космајским селима обичај је да приликом деобе старој кући остају: вериге, наћве и трпеза. Не дели се ни живина. Дешава се да се не деле ни кошнице, а ако их деле, онда кошница „маторка” остаје старој кући. Најмлађи син дељеник обично остаје у старој кући, а са њим отац и мати.

10. Шездесетих година прошлога века у Стојнику је кметовао Андреја Пантелић, који је у то време био и „депутирац” Космајског среза за Велику народну скупштину, која је одржавана у Крагујевцу

v. (Гласник Етнографског музеја у Београду III, 46 под 5 слику Андријину). Врло строг, он је и за не велике кривице кажњавао народ „шибама” и „мацкама”.

11. Богосав Марјановић, стар 70 година, памти да је у Стојнику кмет обилазио село и прикупљену порезу зарезивао нарочитим знацима на одређеним местима за свако домаћинство на „пореском штапу” дугачком и четвртастом, који је собом увек носио.

VI. Веровања и празноверице

1. У Стојнику је Јеремија Пантелић казивао да он не памти, али да је од старијих слушао да је у селу одржаван обичај „истеривања живе ватре”, која се добијала трењем два липова дрвета. На Светлополу прокопавани су „тунели” кроз које су протеривали стоку, а и „народ” је кроз те тунеле пролазио. Угарцима од живе ватре закрштавали су стоку, а носили су их и домовима да би обновили уташене, јер је, каже Јеремија, кмет наређивао да се све ватре у селу погасе и да се не пале нове док се не истера жива ватра. Ово су радили сваке године у онај исти дан када су први пут почели да обављају овај обичај, а и у изузетним случајевима за време епидемија. Обичај је одавно напуштен, очувала се само врло бледа успомена на њега, што је случај не само у космајским него и у селима суседних срезова у Шумадији.

Судећи по овом казивању, изгледа да је обичај живео у време кад је сточарство било претежније занимање. Уколико је сточарство опадало и стока није била главни извор прихода, обичај је јењавао и све се више губио. На овакво мишљење наводи чињеница што се овај обичај у предграђу Београда одржавао такође до наших дана, а у селима где је стока још један од главних чинилаца у економији.

О овом обичају писано је па се на њему нећемо задржавати, али је потребно указати на неке моменте. Године 1946 Етнографски музеј у Београду приредио је екскурзију у Велики Мокри Луг, где се те године на дан Трнове Петке, када је и сеоска слава, обављао обичај „протињачка”. Пре подне, око 10 часова, пред општинским одбором било је окупљено око тридесетак људи, који су одатле у поворци кренули месту на коме је обичај одржан. Неколико младића напред су носили црквени барјак, за њима је ишао свештеник, за свештеником Цигани свирачи и остали учесници. Те године „протињачка” није била урађена како је уобичајено, то јест није био прокопан уобичајени тунел, него је ископана рупа дубока нешто око метра, над којом је подигнута настрешница од врбовог прућа, уздигнута толико да су људи и стока несметано могли проћи. Улазило се са запада, а излазило са источне стране. На излазу с десне стране протињачке, покрај ватре и нарамка „боце” (чешљике) коју у Мокром Лугу зову „белешке”, седео је Стојан, дечко од 10 година. С леве стране излаза, опет поред ватре и „белешки”, седела је Стојанка, девојчица мало старија од Стојана. Недалеко од излаза налазио се сто и на њему крст, босиљак и чинија с водом.

Кад је поворка стигла на место, свештеник је пришао столу, извршио обред и осветио воду. Одмах после извршеног обреда с разних страна из села су пристизали домаћини са стоком и са западне стране с њом улазили у протињачу. При изласку дочекивали су их Стојан и

Стојанка и нагорелим „белешкама” стоку су „гаравили” по крстима, а свештеник је сачекивао и шкропио водом. И свештеник и деца добијали су награду у новцу. Интересантно је да ватре које су том приликом гореле нису добијене на старински начин трењем два дрвета, него су потпаљене шибицом.

Исте године, како смо сазнали, одржан је и у Белом Потоку овај обичај, који је код њих познат под именом „провлака”.

И у Миријеву је овај обичај одржаван. Некад је, прича се, у селу завладала велика „морија” код стоке и то деветог понедељка после Божића, због чега су „девет понедељка чинили молитву и вадили живу ватру”. Данас је, међутим, овај обичај у Миријеву потпуно ишчезао а сачувала се само успомена на њега.²⁾

Не улазећи у анализу овог обичаја, познатог код нас на разним странама, а исто тако и код Словена, потребно је указати, — а то уосталом потврђују и чињенице — што се он упорно одржавао до наших дана, истина знатно измењен и у све мањем обиму, и то баш у оним селима, у којима је требало одавно да ишчезне, јер су она, као што видимо, у непосредној близини Београда. Обичај се одржавао, дакле, у селима где је стока важан извор прихода, а изгубио се у Миријеву, јер се Миријевци не баве као раније поглавито о стоци. До наших дана се задржао у Великом Мокром Лугу и Белом Потоку, можда и у неким другим селима у околини Београда која су главни снабдевачи Београда млеком.

2. Још у космајским селима има старијих људи и жена који кажу да је било „људи без глава” увијених у покрове; да је, исто тако било особа које су се „поквариле” (повампириле), јер их је мртве мачка прескочила. Тако се, прича Љубомир Миливојевић из Ђуринаца, стар 70 година, неки Срећко, кога је мртвог мачка прескочила, повампирео и као вепар ноћу навраћао у сеоске куће, док га једне ноћи нису сачекали, секиром ударили, па се он „расплинуо као слуз”. Стари Љубомир је ово своје причање завршио речима: „Раније је вампира било, данас их нема”.

3. У Стојнику је Александар Павловић, стар 50 година, казивао да је његов брат Радоје, младић од 18 година, чувајући говеда на месту Пећине, пошао до оближњег извора по воду. Кад је дошао близу извора, видео је неке жене као виле, поплашио се, побегао је и после тога се разболео. Дуго је боловао, па је њихова мати Синђа „ишла по врачаре” које су јој казале да су дете „оне (виле) аლოსале”, али да су оставиле лека и да неће умрети.

„У то време, наставио је Александар, у Азањи је живела нека Вида, позната врачара, којој је Синђа пошла да за болесног сина тражи лека. Кад је врачара видела Синђу и сазнала због чега је дошла, рекла јој је: „Еј Синђо, Синђо, дошла си да тражиш лека сину али ти га нећу моћи дати, јер од куће ниси понела црвени конац и белег са прага и довратница од кућног улаза. Врати се кући и спреми „час”: погачу, „неузиман” пешкир, три „бунте” разног цвећа из баште и шољу меда, све то покриј пешкиром, па однеси и остави крај извора код Пећине. Кад се вратила, Синђа је поступила и спремила све како јој је речено, однела и оставила крај извора. Сутрадан, кад је поново отишла на извор, приметила је да је „час дирана”: погача и мед су били мало начети. Вратила је све осим цвећа, а од меда је дала нешто мало

болесном Радоју и он је „оздравио”, доцније је био врло јак и здрав, а умро је 1915 године од тифуса у Скопљу”, завршио је своје казивање Александар.

И у Ђуринцима су старији забрањивали деци да се склањају под једно високо дрво, јер се веровало да се под њим скупљају виле.

4. У Стојнику је био обичај да породице којима се не држе деца наруче код ковача да им изради врло мале алатке као: будак, нож, кашику итд. које су најпре распоређивали на једном бечугу кроз који су провлачили децу, а доцније су ови предмети стављани на ланац и ношени као амајлија.

5. У Слатини, близу куће Јљубомира Милановића, налази се велики камен са удубљењем, за које се верује да је траг од копита Шарца Марка Краљевића. Крунија, жена средњих година, казивала је да јој је деда Петар Савковић, кад ју је водио у школу у Манић, причао да је Марко Краљевић са Шарцем скочио с брега где је данас гробље, прескочио јаругу и пао на ову плочу, на којој је од копита остао траг.

VII. Народнo лекарство

1. Марта, чуқунбаба Јеремије Пантелића, из Стојника, која је у Стојник удата из Копљара (Јасеница), прва је у селу почела „пелцовати” против великих богиња „неком сребрном иглом”. Вадила је „нешто из кравље брадавице” што је приликом пелцовања употребљавала.

И Младен Жујовић забележио је (Белешке, Београд 1902, 5) да је њихова стрина Ашанка знала да калеми богиње и то сребрном иглом са дечјих краста. Ишло јој је то од руке, пише Жујовић, рашчуло се, па су од ње и неке друге жене научиле.

2. У Стојнику је познат Владислав Јеремијић, стар 60 година, који уме да намешта преломе руку и ногу код људи и ногу код стоке. Овим се почео бавити кад му је било 35 година. Нешто од овог посла научио је од старог учитеља Илије Милосављевића, а нешто кад је био у заробљеништву у Маџарској. Познат је, па му долазе не само из космајских села него и из околних срезова.

Да би утврдио да ли је прелом „на једно или два звона” (на једном или на два места), Владислав је дугим притискивањем све кошчице постављао на своја места, затим прелом обавијао вуном, преко завоја стављао „притке” од липовог или врбовог дрвета, па све добро увезивао и стегао. Поступајући тако, успевао је да „намести” преломе на рукама и ногама и особама старијим преко 60 година.

Владислав уме да „лечи” и стоку. Кад се крава „истресе” („кад јој испадне материца”) уме да је увуче, а исто тако да „извуче” теле кад се материци попречило и не лежи нормално. „Језичнајке” — плкове испод језика „лечи” трљајући их крупном соли, а „бабуру” — обољење једњака код стоке — просеца ножем.

Д-р Бор. М. Дробњаковић

ПРИМЕДБЕ

- ¹⁾ Космајске варошице (Гласник Географског друштва Београд 1927, 223—226). — Ношња у Космају (Гласник Етнографског музеја у Београду III Београд, 1928, 45—59). — Космај (Српски етнографски зборник XLVI „Насеља” 26, Београд 1930, 1—50). — Успомене на гробовима у космајским селима (Гласник Етнографског института САН I/1—2, Београд 1952, 179—204).
- ²⁾ Детаљније о овоме видети у реферату Персиде Томић, кустоса Етнографског музеја, који је она поднела после изведене екскурзије. Реферат се чува у Архиву рукописне грађе Етнографског музеја у Београду под бр. 28/1948.

NOTES FROM KOSMAJ VILLAGES

In these *Notes* B. Drobñaković publishes ethnological materials he collected on his scientific journeys through the region of Kosmaj (Šumadija, Serbia), — which he undertook at several turns within the interval from 1925 to 1948, — but did not deal with in his previously published works. These ethnological fragments are grouped into several sections which contain data concerning the population and its occupation; the house and its economic annexes and furniture; the costume; customs, beliefs and superstitions as well the popular medicine.

- Fig. 1. Shepherd's pipe player from Kosmaj (Serbia)
 Fig. 2. Bread-baking oven from Kosmaj (Serbia)
 Fig. 3. Bread-baking oven from Kosmaj (Serbia)
 Fig. 4. House of the Zujović family in Kosmaj (Serbia)
 Fig. 5. Block for kneading bread and chopping meat, Kosmaj (Serbia)
 Fig. 6. „Blind” lock with the key, Slatina — Kosmaj (Serbia)
 Fig. 7. Bread-baking oven and barn — Kosmaj
 Fig. 8. „Seesaw” in the school yard, Nemenikuće — Kosmaj

NOTES DES VILLAGES DE KOSMAJ

Dans ces *Notes* l'auteur publie des matériaux ethnologiques qu'il a rassemblés au cours de ses voyages scientifiques à travers la région de Kosmaj (Šumadija, Serbie) qu'il avait entrepris, à plusieurs reprises, entre 1925 et 1948, mais qu'il n'a pas utilisés jusque là dans ses oeuvres précédemment publiées. Ces fragments ethnologiques sont disposés en plusieurs sections qui contiennent des données sur la population et ses principales occupations; la maison et ses dépendances et meubles; le costume populaire; coutumes, croyances et superstitions populaires ainsi que la médecine populaire.

Dr. Borivoje Drobñaković

ЕТНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ ИЗ ВРАЊСКЕ КОТЛИНЕ

Увод

Различиту етнографску грађу, коју овде објављујем, прикупио сам на екскурзијама 1951, 1952, 1953 и 1955 г. Тада сам у Врањској котлини, по плану Српске академије наука, вршио антропогеографска испитивања. Надам се да ће грађа бити од значаја и да ће послужити као скроман прилог за познавање ове области¹⁾.

У селима Врањске котлине око 95% становништва чине Срби. Мале групе претстављају Цигани и Арбанаси. Српски родови добрим делом потичу од досељеника из околних области: из Горње Пчиње, Крајишта, Власине, околине Куманова, Прешева, Гњилана, Новобрдске Криве Реке, Пољанице итд. Досељавања су се претежно вршила у другој половини XVIII и у току XIX века.

Цигани се деле на Ђорговце (православни) и Гурбете (муслимани). Они чине већином мале, често неприметне групе у појединим српским селима. Ђорговаца је најмање и има их у Лепеници, Вишевцу, Горњем Требешињу, Кацапуну, Јовцу итд. Цигана Гурбета има у Тибужди, Лукову, Биновцу, Дугојници, Врањској Бањи, Јелашници, Великом Трновцу, Горњем Вртогошу и још у неким другим селима²⁾). Ђорговци говоре српски, док је код Гурбета очуван цигански језик.

Арбанаси муслимани насељени су у два бујановачка и у једно сурдуличко село. Та села су: Велики Трновац, Турија и Дугојница. Укупно броје 603 дома. До краја турске владавине (1878 г.) број Арбанаса у Врањској котлини био је знатно већи од данашњег. Арбанаса је било у селима Лепеници, Житорађи, Прекодолцу, Врбову, Алакинцу, Калабовцу, Биновцу, Јелашници, Масурици, Девотину, Честелину итд.³⁾.

Породица

Породицу чине муж, жена и деца. Муж је најглавнији члан породице. Многи мушкарци понекад одлазе на рад изван области. Тада главну бригу о животу породице води жена. Врло су ретке породице без деце. У сваком селу често се виде родитељи који имају 3 до 5 живе деце.

Изумирање српских породица у селима Врањске котлине су ретка. Тамо где родитељи остану без деце обично се у кућу доводи синиак (кажу и „пајсторак“, множина: „пајсторци“). А у кућама где постоје женска деца, доводи се домазет („призетко“)⁴⁾. Слушао сам да

је било честог изумирања породица једино код Цигана Ђорговаца. Од њих је изумро приличан број породица у Вишевцу, Горњем Требешињу и у другим селима.

Нове породице у планинским селима доскоро су градиле куће на крчевинама. Зато су та насеља веома разбијена. Тако се радило и раније: на крчевинама су се већином насељавале породице од којих су се развили многи данашњи родови (в. фот. 1).

Кућна задруга

Раније су постојале поједине особито велике кућне задруге. Такве задруге имали су Лишковци у Жбевцу и Горњем Ристовцу (77 чланова), Милисавци у Обличкој Сени, Јубисавци у Моштаници, Брусарци у Горњем Нерадовцу, Плочаци и Чифчици у Ранутову, Паланчани у Кривој Феји, Керчини у Доњем Павловцу, Станојковићи у Пљачкавици и други. После ослобођења од Турака учестале су деобе задруга. Али ипак кућне задруге нису сасвим нестале. Оне су само сведене на мањи број чланова.

Сл. 1.

Међу Циганима (Ђорговцима и Гурбетима) кућних задруга скоро и нема. Није их било ни раније. И код Арбанаса данас нису честе кућне задруге с већим бројем чланова.

После очеве смрти браћа остају у задрузи докле се слажу. Иза деобе задруге могу остати као заједничка својина воденица, шума и нека ливада. Таква имања добила су назив заједница. Потеса званих

заједница има на атарима села Раковца, Мечковца, Бојин Дела, Дрежнице, Клисуреце итд.

У малом селу Корбулу на планини Бесна Кобила једна жена са ситном децом остала је удовица. Она се 1950 г. преудала, а троје мушке деце оставила је код девера. Некада (мајка) удовица приликом преудаје ситну децу води са собом. Тамо она остају обично до десете године, па се опет враћају у кућу у којој су рођена.

Поједина села, нарочито њихови крајеви, имају имена по некадашњим задругама. Таква села су: Миливојце, Богдановце, Давидовац, Ђоринци, Јовац, Стајковац. Махала посталих дељењем једне кућне задруге има много.

Род

Породице које воде порекло од једног претка по мушкој линији чине један род (у народу се каже: „род“, „фамилија“, „племе“). Куће једног рода у много случајева образују једну махалу. Али има случајева, услед миграција, да породице једног рода живе по разним селима. Тада се може десити да породице истог рода изгубе заједничко презиме⁶⁾. Чланови рода имају исту родовску, односно породичну славу. Кад затреба чланови рода међусобно се помажу.

Презимена родова су врло разноврсна. По оснивачима се зову: Миленкови у Вожењевцу, Паунковци у Љбиљанцу, Марковци у Липовцу, Ристинци у Лукарцу, Јовинци у Сејацу; по занимању неког претка: Меанџици у Кршевици, Качарци у Спанчевцу и Јовцу, Кујунџије у Преображењу, Бојаџици и Рогожарци у Јелашници; по месту порекла: Горњоморавци у Доњем Вртогошу, Пољаничани у Жбевцу, Новобрђани у Бресници, Велешанци у Алакинцу, Кумановци у Честелину, Штипљани у Кумареву, Паланчани у Кривој Феји; има и таквих имена родова која су постала по надимцима: Мечкари у Масурици, Ћосинци у Струганици, Говедарци у Бресници, Шопови у Осатици, Зловерци у Клашници, Шесторогови у Доњем Вртогошу. Неки родови добили су имена по топографском имену места где су насељени: Присојаци у Корбулу, Големодолци у Клашници, Речани и Чукарчани у Средњем Делу, Сланбарци у Моштаници.

Род постаје деобом задруга. Раније се много држало до сродства. Тада су и родови били мањи па се боље знало која је породица од ког рода. Сада су родови местимично веома разгранати и не гледа се на сродство као раније. Угледни преци појединих родова и сада су у народном сећању. У Солачкој Сени казује се о неком Милисаву, у Бојин-Делу о неком Љути, у Кривој Феји о неком деда-Јовану, у Рибинцу о неком Стаменку итд.

Било је познатих предака родова и код православних Цигана и Арбанаса. У Вишевцу се прича о познатом ђорговачком Циганину Станку. Он је имао много земље да је по њој ишао јашући на коњу. Станко је био познат и као сточарски трговац. Код Арбанаса у Великом Трновцу били су познати преци Абди Џик, Весел-ћаја, 'Аџи Муса и други.

Село као друштвена заједница

Село сачињавају сви његови становници. Села су у много случајева састављена од породица разних родова и порекла. Ипак временом код свих тих становника једног села јавило се осећање да чине једну заједницу. Сељаци углавном сложено обављају заједничке послове — грађење путева, мостова, подизање јавних зграда итд. У сеоским шумама и на паши становници имају једнака права. Ако се неко досели из другог насеља, одмах стиче сва права на употребу сеоске утрине.

За време Турака постојао је обичај да је село на чијем се атару нађе убијен човек морало да плати крвнину. Тако се десило на атару Жужељице. На њеном потесу Кука нађен је убијен човек. Сиромашни сељаци из Жужељице нису могли да плате крвнину, платили су је становници из суседног Љбиљанца. Отада Кука и припада томе селу. Овакав обичај постојао је и у другим нашим областима.

Породична слава

Обичај породичне славе код Срба Брањске котлине истиче се изнад многих осталих обичаја. Слава се много поштује код старијег света. Ако неки човек оде у женину кућу, онда он слави славу тазбине као главну. Ко нема сина или домазета, тај узима посинка. Поред имања, посинак обавезно прима и славу куће⁶⁾.

Већина породичних слава пада на празнике у зимској половини године. Највише се славе: Св. Никола, Св. Арханђео Михаило, Алимпије Столпник, Ђурђиц, Митровдан, Ваведење, Петковдан, Св. Јован. Од празника који се ређе јављају као славе су: Св. Сава, В. Госпођа, Ђурђевдан, Младенци, Св. Илија, Врачеви.

У појединим селима готово сви становници имају исту породичну славу. Св. Николу славе сви становници у Лукарцу, Обличкој Сени, Бигли, М. Русцу, М. Буштрању (изузев једне куће). Св. Арханђела славе сви становници у Пљачкавици, Тесовишту, Жужељици, Чивлаку, Гумеришту (изузев три куће), Мездраји (изузев једне куће). Ђурђиц славе сви становници у селу Ђоринцима итд. Примећује се да досељеници из Г. Пчиње много славе Св. Арханђела Михаила.

Породична слава је обичај раширен и код Цигана Ђорговаца. У Вишевцу и Преображењу сви Ђорговци славе Ваведење, у Г. Требешињу и Лепчинцу Св. Николу, у Јовцу Св. Арханђела и Св. Николу итд.

Свака кућа има своју породичну славу. За славу се отпочиње спремати бар на седам дана раније: чисти се кућа, пере, набавља ракија, вино, брашно, месо, шећер и друго што треба. На дан славе долазе гости који у кући домаћина ручају и чашћавају се целог дана. Они што су ближе, после вечере одлазе својим кућама, а остали ноћују.

Поред главне породичне славе многи српски родови имају још по једну споредну. То је преслава. Преславе су углавном постале из неког завета: становници се заветују ради здравља, среће, да се заштите од града итд. Већина преслава пада на празнике у летњој половини године. Тада гости не долазе. Има породица и са више преслава.

Сеоска и црквена слава

У многим селима Врањске котлине црквена слава редовно је и сеоска. Тако је у Топлацу, Тибужди, Светој Петки, Старом Глогу, Собини, Корбевцу, Балиновцу, Давидовцу, итд. Али нека села имају посебне сеоске славе, на пример у Бигли, Житорађи, Полому, Врбову и другим.

О сеоским и црквеним славама приређују се сабори, на које долазе гости. Обично су велики сабори у Лепчинцу о Св. Пантелемону, у Преображењу на дан Св. Преображења, у Лапрдинцу на дан Св. Арханђела Гаврила, у Корбевцу и Собини на дан В. Госпође, у Јелашници на дан М. Госпође, у Кршевици и Масурици на Духове, у Катуну на Спасовдан, у Давидовцу на ЂурЂевдан итд. Ретко поједине цркве дају храну гостима из даљих села, а становници из оближњих села хране се по сеоским кућама. Тако је у Лапрдинцу и Г. Вртогошу. Црква у Лепчинцу раније је такође давала храну гостима.

Државна граница између Србије и Турске од 1878 до 1912 г. предвојила је многа села у околини Врања: Бабину Пољану, Брезовицу, Глог, Пунушевце, Марганце, Русце, Буштрање. И после 1912 г. предвојена села остала су као посебна насеља, али су продужила да славе своју заједничку стару сеоску славу⁷).

На сеоским саборима пружа се прилика за виђење и разговор између сродника и пријатеља, затим на саборима упознају се момци и девојке. Често се и старији људи развеселе па се хватају са осталима у коло. То сам гледао у Корбевцу и Лапрдинцу.

У Клиновцу „заветина због града је Вртоломеј”. Заветина у Жбевцу су Цвети (узете 1916 г.). На дан првог петка пре Младенаца 1942 г. Бугари су хтели да стрељају већи број Срба из Пањевља крај Ј. Мораве. Затим су, због нечега, од те намере одустали. Поменути петак у Пањевљу сада је сеоска заветина. Заветина у Давидовцу је Св. Тодор. Тога дана „волови се не презају”. У Дубници преслава је Св. Илија.

Међусобно помагање

У планинским селима Врањске котлине становници се често помажу приликом орања, за жетву, косидбу и бербу кукуруза. Тако помагање зове се б е д в а. У помагању учествују у првом реду чланови истог рода или исте махале. Бедва се углавном враћа, па је уствари исто што и позајмица.

Кад ко прави кућу, многи ће му бесплатно помоћи радном снагом. Једном сељаку у Српском Пунушевцу пре три године изгорела је кућа заједно са покућнином и плевна са око 30 оваца. Цело село и рођаци из околних насеља одмах су притекли у помоћ: једни су му давали греде, други довлачили камен, трећи су му поклонили по коју овцу, четврти су давали радну снагу итд. Та помоћ се не враћа.

У току Другог светског рата бугарски окупатори запалили су на хиљадама српских кућа и споредних зграда у Врањској котлини; затим су убијали мушкарце, пљачкали живу стоку, а често су односили са собом и преостало покућанство. Свим настрадалим домаћин-

ствима суседи, рођаци и становници из других села указивали су хитну помоћ. До 1948 г. подигнуте су где је требало нове куће и стока је у извесној мери обновљена.

У селима Лепчинцу и Копањану становници су помагали манастир Св. Пантелеона. Давали су жито, стоку и друго што су имали. Помагањем се обрађивала и манастирска земља (велика око 6 ха).

Рођење, давање имена, кумство

Кад се дете роди, неко од укућана одлази до свештеника. Свештеник чита молитву и свети воду. У септембру 1955 г. срео сам на путу човека који је из Вишевца ишао за „молитву“ или „крштену воду“ у Пунушевце (Г. Пчиња). То је био отац рођеног детета. Од молитвене воде мало попије мајка, а остало се сипа у корито када се купа дете.

После порођаја долазе жене из суседства на честитање. Тада се дарива дете новцем. Родбини у другим селима шаље се неко из махале да јави. Он тамо добије дар. Када се роди прво мушко дете, онда је велика радост у кући (Вишевце). То је изгледа општи обичај.

Детету често се дају имена по деди, баби или по неком другом од кућних чланова који су умрли. Забележи сам неколико личних имена која су у обичају код Срба, Арбанаса и Цигана.

Чешћа мушка имена код Срба поред оних познатих су: Станојко, Станко, Величко, Вучко, Таса, Пеша, Трајко, Риста, Цветко, Груја, Златан. Женска су имена код Срба: Стана, Велика, Бојана, Магда, Гаја, Младена, Дафина, Карафилка, Милена, Неда итд.

Мушка имена код Арбанаса поред других су: Фета, Ајдин, Авмет, Весел, Селман, Целадин, Јаја, Имер, Алим. Код муслиманских Цигана дају се имена: Шаћир, Мемет, Јусуф, Бећир, Селаман, Алија, Мамут, Љутвија, Ариф, Ђерим, Кариман. Имена муслиманских Цигана углавном су иста као и арбанашка. Код свих становника у обичају је скраћивање имена: Димитрије-Мита, Бојана-Бојка, Љутвија-Љутви и сл.

За кума Срби бирају човека који у селу ужива добар глас. У раније време кумови су се тражили и у удаљенијим селима. Обичај је да се кумство дуго времена не раскида. У случајевима када су се становници пресељавали у друго село или област докле год је могло настојало се да се одрже старе кумовске везе⁸⁾.

Свадба

Веренички и свадбени обичаји код Срба у селима Врањске котлине имају много заједничког са обичајима у другим нашим областима⁹⁾. Сада је ретко у овој области да се девојка уда за младића кога не познаје, или да момак узме девојку коју није видео. Познанства се већином склапају на саборима, о свадбама, славама или пијачних дана у Врању и у другим варошицама Врањског Поморавља.

Свадбе су скопчане са знатним трошковима. Припреме код девојке често се изводе годинама. Родитељи се труде да своју кћер добро спреме (где је то могућно). Неки купују кревете, постељину, шиваћу машину и дају до 50.000 динара у готову новцу (Ђурковица). И у

кући младожење потребно је спремити доста пића, мяса, шећера и друго за свадбу. Ракије се попије 200 до 300 литара (Средњи Дел).

Свадбе се обично обављају сјесени, а ређе у остала годишња доба. Девојке из нижих села нерадо се удају у планинска насеља. А девојке из планинских села радо се удају у низију и у поједине варошице¹⁰). — Обичај је да брачни пар спава одвојено. Када нема више одељења, дешава се и да сви укућани спавају у истом одељењу (Корбул, Кукавица, Равна Река).

У турско доба понекад се дешавало да су се муслимански Арбанаси женили српским девојкама. Они су њих већином отимали. Сазнао сам да се тако удала по једна Српкиња из Горњег Требешиња (род Нешинци) за Арбанаса у Ослару и из Доњег Шапранца (од Главичини) за Арбанаса у Кривој Реци. Поменутих случајева било је више у оним селима где су живели измешани Срби и Арбанаси.

Понекад је долазило по брачних веза и између Срба и Цигана Ђорговаца. Тако су се Ђорговци постепено посрбљавали. Од таквих мешовитих бракова потичу данас српски родови. Казази у Г. Нерадовцу, Мишинци и Ђорговци у Содерцу, Ђорговци у Д. Шапранцу и други. Нема брачних веза између Ђорговаца и Гурбета. Узрок је томе разлика у вери и језику.

Погреб

Мртвац се држи у кући све до сахране. Сахрана се може извршити у новом гробу или у гробу неког сродника. Стари гроб се отвара после неколико година. Пошто се упока мртвац, учесници погребња једу што је донето.

После четрдесет дана даје се главни помен на гробљу. Гледао сам у селу Равној Реци, близу Владичина Хана, када су жене о четрдесетодневном помену нарицале на гробу покојника износећи његове добре особине и заслуге. После су учесници сели „за софру” и јели што су донели од својих кућа. Сваки је имао и по једну већу флашу са ракијом.

Муслимански Арбанаси своје умрле сахрањују по прописима ислама. Ти се прописи код њих и данас добро држе (изузев у селу Дугојници). Муслимански Цигани на исламске прописе много не пазе. Раније су Цигани у селима око Сурдулице имали свог хоџу.

Гробља

Гробља данашњих села у више случајева оснивана су на местима где су се познавали стари српски или пресловенски гробови. Ти стари гробови негде се и сада виде на површини земље. Тако је, на пример, у Балиновцу, Гумеришту, Обличкој Сени, Сурдулу, Старом Глогу, Барбарушинуцу, Вишевцу, Кривој Феји итд.

До краја XIX и почетка XX века гробља су била нешто ређа него данас. Тада су по два и три мала и суседна села имала једно заједничко гробље. Једно гробље имала су села Ратаје, Александровац (раније Бок) и Црни Луг; затим Себе Врања, Клисурсица и Несврта, Карадник и Д. Вртогош (до 1878 г.), Стрпско и Д. Нерадовац итд. Нека села, која су јако развијеног типа, имају по два гробља. То је случај у Кривој Феји, Добрушеву и др.

У селу Преображењу око цркве гробље је предвојено на два дела. Један део припада Преображењу а други суседном селу Доњој Отуљи. Ти делови су опет издељени за поједине родове.

Сеоска су гробља обично око цркава где их има. Где нема цркава, гробља су поред црквишта, на теменима коса (в. фот. 2) или на блажим падинама долина. Родови имају у гробљу обично своју парцелу. Свако настоји да видније обележи гроб. То зависи од имовинских прилика. Споменици се састоје од камених крстова и плоча. Под плочом је подзид, негде висок око пола метра. Ипак у неким селима могу се видети и нека веома занемарена српска гробља.

Сл. 2.

Цигани Гурбети имају посебна муслиманска гробља. Гробља Цигана Ђорговаца су заједничка са српским. У В. Трновцу су два муслиманска гробља: арбанашко и циганско. Гробља ранијих арбанашких села данас су скоро сасвим уништена. У Јелашници су постојала два арбанашка гробља.

Лечење болести

У многобројним планинским и разбијеним селима Врањске котлине терен није подесан за брзо и лако указивање лекарске помоћи. Због тога су сељаци често упућени да се сами лече, као што су то чинили и њихови преци.

Неки старији мушкарци умеју да намештају ишчашене зглобове. Кад устреба к њима долазе и становници из околних села. Сломљена кост се намешта помоћу дашчица. Народних лекара има и међу женама.

На отучени део тела, где нема ране, привија се истуцани и посољени прни лук. Ако је убој велики, меће се свеже одрана овчја кожа. — Од уједа змије лечи се корењем појединих биљака и бајањем. — На ујед од пчеле привија се влажна земља или се стављају хладни облози. — Опекотине се мажу зејтином или киселим млеком. — Богојављенска вода даје се болесној деци да пију. — На посекотину се меће дуван да би се крв зауставила. — Од очне болести или болести коже (ако имају красте) болесници се умивају на „лековитим водама“. Извора званих „Лековита вода“ има у селима Д. Отуљи, Себе Врању, Барбарушинцу и др. — Кашаљ се лечи пијењем вруће ракије (чак и код деце) или се пију врући чајеви. — Костобоља се лечи грејањем и парењем врућим предметима. Неки одлазе у Врањску Бању. — Поједини болесници посећују цркве те чине завете и дају дарове (у манастир Св. Пантелемон, Прохор Пчињски итд.).

Раније сеоско становништво Врањске котлине често је страдало од куге („чума“). Њу су запамтили у многим селима: Мазараћу, Раковцу, Вабиној Пољани, Дапчевцу, Бунушевцу, Мешковцу, Балиновцу, Бресници. Чим би се појавила куга, становници би бежали у шуму, где су привремено живели у колибама. Ако би појава епидемије била чешћа, настојало се да се изврши заоравање села. То се вршило на овај начин: два брата близнака упрегли би два близна вола (негде кажу два црна вола) у рало и ноћу заорали село. Тако се поступало у Преображењу и Раковцу. После заоравања становници нису страховали од поменуте болести. На падини изнад села Мазараћа је место Селиште. Ту су сахрањени становници који су око средине XIX века умирали за време једне епидемије куге.

Нека веровања

У многим селима становници верују да ће умрети или осакатити онај ко посече дрво на неком „оброчишту“, поред цркве или на гробљу. Због тога се на таквим местима могу видети очувани стари хрстови (в. фот. 3). Неке такве хрстове посекали су војници за време последњих ратова.

Опште је веровање да на неким местима у земљи има закопаног блага. Зато се дешава да појединци врше ископавања, и то обично ноћу. Таква ископавања вршена су у В. Трновцу на местима Азниште и Градиште, у Тибужди на месту Манастириште (копао је Сента Трајковић), у Моштаници на месту Шупљи Камен¹⁾ и у другим селима.

У Масурици су ми говорили да по шумама има блага које су за време Турака закопали Срби хајдуци или поједини Турци и Арбанаси приликом њиховог наглог исељавања 1878 г. После поменуте године кажу да су поједини Турци тајно враћали преко границе да би пронашли то благо (Петрова Гора у селу Бабиној Пољани).

У селима око Врања се верује да ће бити кише када је магла на Карпини изнад Г. Вртогоша или на Крстиловици изнад Врања и До-
брушева.

Од грома се може очувати ако се не стоји поред високог дрвета или ако се не јаше на коњу.

У воћњацима Горњег Требешиња у септембру 1955 г. процветала је понека шљива. У народу се ово тумачило као предзнак јаке зиме. И када жир много роди, верује се да ће бити јака зима (Кукавица).

Сл. 3.

Седмог септембра 1955 г. у Тибужди се осећала велика оморина. Тада су сељаци говорили да ће пасти киша.

Не ваља стати између људи када разговарају. Ако се стане, верује се да ће се они посвађати.

Верује се да пчеле и овце најбоље напредују ако међу укућанима нема крађе.

У селу Топлом Долу на планини Врденику причају људи да су се некада на месту Виље Коло ноћу виђале виле. Оне су имале беле хаљине и дугачку косу.

За вампире сматрају се мртваци који тобоже устају ноћу из гроба и лутају чинећи људима зло.

Неке особине становништва

У већини села Врањске котлине свет живи сложено. Тек у неким селима у којима живе скорашњи досељеници различитог порекла и менталитета срећу се свађе и пакости. То се може видети у Преображењу, М. Трновцу, Јелашници.

Становници се интересују не само за своје село, већ и за прилике и људе у другим околним насељима. То наступа због релативно честог мешања становништва из разних села. До мешања долази приликом сабора, о свадбама, због заједничких цркава, гробаља и слично.

Просвећеност није иста у свим деловима области. Код Срба планинци највише заостају у просвећености (на пример, Бабина Пољана на Бесној Кобили, Ново Село и Г. Романовац на Варденику, Срнећи Дол на Кукавици итд.). Код Цигана и Арбанаса стање је много горе. Просвета у Врањској котлини почела се дизати од ослобођења 1878 г., а нарочито после Другог светског рата: сада не постоји скоро ниједно село у коме последњих година није отворена школа¹²).

Има појава да се мушкарци често опијају. Пиће се много употребљава о свадбама, сеоским и црквеним славама. О црквеним славама сељаци доносе и своју ракију; вино се ретко пије. Приликом екскурирања по Врањској котлини добио сам утисак да се особито много пије у селу Доњем Врању поред варошице Врања и у селу Равној Реци у околини Владичина Хана. Пићу се одају и поједине старије жене¹³), затим неки учитељи, шумари и општински службеници.

Граница између Врањског и Бујановачког среза и развође између Врањске котлине и Г. Пчиње од 1878 до 1912 г. претстављали су границу између Србије и Турске. Срби из граничних села били су веома вешти у кријумчарењу оружја и робе. Некада је преко границе, под видом паше, прогоњена и стока на другу страну где је продана скупље.

За време турске владавине Срби појединих села Врањске котлине показивали су се као одважни и храбри. Срби из села Обличке Сене, Добрушева, Дубнице, Бојин-Дела, Клашинца често су се држали на пушци, јер су у њиховој близини били насељени Арбанаси пореклом из Северне Арбаније. Арбанаси и Срби међу собом раније се нису слагали. Ти односи били су нарочито рђави непосредно пре ослобођења од Турака. Арбанаси су Србе пљачкали и убијали; на тај начин они су их истискивали из бољих села¹⁴).

Не постоје никакве везе између православних и муслиманских Цигана. Између њих веза није било ни раније. Напротив, било је веза између Ђорговаца и Срба. На тај начин, како је и напред истакнуто, неки Ђорговски Цигани временом су се посрбили.

Ранији аграрни односи

Срби у нижим и плоднијим селима раније су већином били чифчије. Откупљивање чифчија у североисточном и средишњем делу Врањске котлине извршено је одмах после ослобођења 1878 г. У малом југозападном делу области (има 33 села) чифлици су се растурили 1912 г. Овде ћемо изнети податке о аграрним односима за неколико села.

До 1878 г. Срби из села Миливојца близу Врања нису имали своје земље; радили су на земљи муслиманских власника, чији су се главни чифлици налазили у суседном селу Катуну. Власници земље Миливојца пред крај турске владавине били су неки бег и нека жена Туркиња, у народу запамћена као Када. После „бежаније” пред српском војском „господари” су се вратили у село и земљу продали чифчијама.

Пред крај турске владавине у врањском селу Тибужди била су четири турска чифлика. Власници су била четири брата: Усејин Заим, Мемет Заим и Весел Заим. (Име четвртог брата није наведено). Они су земљу наследили од оца. Срби су до 1878 г. радили турску земљу, а само „по неко гуљаво парче, које Турци нису хтели да приграбе, имали су своје”.

До 1878 г. у Александровцу (раније Бок) постојао је велики чифлик Сулејман-бега. Две трећине од садашњег пространог александровачког атара припадале су томе чифлику, а једна трећина била је својина Срба сељака. Сулејман-бег имао је и велику кулу на садашњем имању Томе Јовића. Кула је порушена 1936 г. Ђерка Сулејман-бега 1878 г. продала је чифлик-сахибиску земљу четворици трговаца из Врања. Сељаци су касније земљу купили од тих трговаца.

За време Турака до 1878 г. и Доњи Вртогош је био чифчиско село: куће и земља припадали су муслиманима насељеним у Врању. Последњи чифлик-сахибије били су: Хусеин Торба, Камбер-ага, Сулиман-ага итд. Поменуте године власници села иселили су се у Бујановац, В. Трновац и Скопље. Тада је земља куповином прешла у руке Срба чифчија.

Од прве половине XIX века до 1912 г. Раковац близу Бујановца био је чифлик-сахибиско село („нико од Срба није имао својину”). Чифлик је основао Хусејин-паша из Врања. Како се казује, он је на превару узео земљу која је дотада припадала српским сељацима. После смрти поменутог паше остали су његови наследници. 1878 г. из Врања доселили су се у Раковац чифлик-сахибије: Адил-анама (Ђерка Хусејин-паше) и њен зет Камбер-ефендија. Око 30 српских кућа радило је на имању анаме, а исто толико кућа радило је на имању ефендије. Од чифчиства сељаци су се ослободили после 1912 г.: нешто земље поделила је аграрна реформа, а други део је откупљен. Продавао га је Ђамил-бег насељен у Тетову (син поменутог Камбер-ефендије). Један шиник земље сељаци су плаћали „по 42 банке”.

Феудални односи за време Турака владали су и у многим другим селима Врањске котлине. Земља је припадала турско-арбанашким господарима насељеним у Врању, Масурици, Сурдулици, В. Трновцу и још у неким другим насељима. Беговске и агинске куле (у рушевинама) су доказ тога периода. Очувани су и поједини топографски називи за њиве по ранијим чифлик-сахибијама, на пример, Османка, Меметка, Агинка, Пашинка, Заимске Њиве итд. Поред Врања постоји и село звано Чифлак.

О именима неких места

Ашанско је место у североисточном крају села Декутинца. Име је дошло по Цинцарима у народу званим Ашани. Они су лето проводили са овцама и породицама на планини Варденику изнад Сурдулице, а зими су се скупуљали у Декутинцу близу Јужне Мораве (са десне стране). Сено за овце Цинцари су куповали у суседном селу Јелашници. Домаћини последњих ашанских породица, које су зимовале у Декутинцу на почетку XX века, звали су се: Ванђел, Коста и Ђорђе. Пореклом су били из Магарева код Битоља.

Аниште је место испод села Купиница у пољу (десно од Ј. Мораве). До пред крај турске владавине ту се налазио један хан на важном караванском путу Куманово—Ристовац—Сурдулица („сас коњи преносила се роба“). Поменути хан држао је неки Грк. Пре 1878 г., „још су Турци били овде“, опао је значај поменутог пута (изграђене су нове саобраћајне линије друкчијег правца). Због тога је хан порушен.

Лазарице је место на атару Себе Врања изнад села на путу за суседну Несврту. Прича се да су се ту једном „среле и побиле лазарице“ из наведених села. Отада обичај лазарице у селима Себе Врању и Несврти не одржава се, док у суседним насељима (Корбевцу и другим) „и сада постоји“.

Северни Самоков је место на атару села Топлог Дола у долини Врле (десне притоке Ј. Мораве). У поменутој долини извођени су рударски радови и у току XIX века. У тим радовима учествовали су Цигани¹⁶⁾ и Срби из Топлог Дола и из околних села. Из данашњег топлодолског рода Воденичарци прадед Митар и његов брат Никола радили су у Северном Самокову („правили ђумур и секли гвожђе“). Због тога се овај род зове и Вигњари.

Турска Падина је место на атару планинског села Велишева (на карти: Раскрс). Лежи на граници са суседним пољаничким селом Урманцем. Прича се да су ту за време Турака покушали да се населе неки Арбанаси. Срби из Велишева то нису хтели, па су их због тога „ноћу плашили“. После извесног времена ти Арбанаси су морали да напусте поменуто место; прешли су у ниже село Лепеницу крај Ј. Мораве (са леве стране).

Русалиски Гробља је место које лежи у источном крају планинског села Средњег Дела (изнад Врањске Бање). На том месту сада су ливаде у којима „се познају плоче од гробова“. По причању, ту су „некада неки становници ратовали, да ли с Римљани или с Турци, кој знае; а назив место носи“.

Стојанов Гроб је место на планини Варденику изнад Масурице. Прича се да је име остало по неком Србину из села Г. Романовца, који је ту сахрањен. Стојана су ухватили неки масурички Арбанаси, па га јашући терали у планину. На месту где није могао да иде, њега су Арбанаси заклали. Поменути Стојан припадао је роду Баба-Ранчини, који се после 1878 г. из Г. Романовца преселио у Масурицу.

Робов Гроб је место на граници атара између села Бојин-Дела и Обличке Сене. Ту се крио један Арбанас, који је „заробио српско дете“ из неког села крај Ј. Мораве. Срби из Бојин-Дела убили су Арбанаса; тада је погинуло и заробљено дете. Оно је било сахрањено на том месту. Тако је постало топографско име.

Амитов Гроб је место на атару села Бојин-Дела. Назив је постао у новије време. Ту су Срби граничари 1905 г. убили неког Арбанаса, Амита, из села Зарбинца у суседној Новобрдској Кривој Реци, који је често прелазио у Србију ради пљачкања стоке. Говори се како се тај Арбанас за живота хвалио да је убио 19 Срба из овог краја.

Азирев Гроб је место у североисточном делу планинског села Кијевца. Ту је гроб муслиманина Азира. Њега су убили Срби у селу Власини и потом пребацили на атар Кијевца. Становници Кијевца зато су морали да плате „300 кеса за крвнину“: продали су женски накит и бакарно суђе из својих домова да би скупили новац за казну.

Разно

У Врбовцу постоји џамија без минарета. Заостала је од Арбанаса исељених 1878 г. Досељени Срби ставили су на џамији крст и сада је сматрају као да је црква. Раније је било џамија и у неким другим селима: Масурици, Јелашници, Дугојници, Биновцу, Прекодолцу, Житорађи, Д. Павловцу¹⁶).

У селима Врањске котлине има много малих воденица. Неке раде само у току јесени и пролећа када су токови богатији водом. Воденице су ортачке или су својина по једног човека. Ортачке воденице постале су деобом задругара. У долини Преображењске Реке видео сам неколико напуштених ортачких воденица.

Историска предања су прилично жива код српског и малобројног арбанашког становништва. О српским владарима српски сељаци знају за цара Душана, Краљевића Марка, кнеза Лазара и друге. У традицији често се помиње и Косовска битка. Арбанаси добро памте

Сл. 4. Вршидба

предање о пореклу родова. У арбанашком селу В. Трновцу могу се чути и подаци о Хусејин-паши врањском. О поменутом паши има предања и код Срба.

У народу има прича у којима се исмевају становници других насеља. Становници из села у низији (Пољани) такве приче имају за Планинце или Шопове. Околни становници за сељаке из Сурдула го-

воре: „Када им роде трешње, на питање одакле су весело одговарају да су из Сурдула. А када трешње не роде, онда кажу да су из пустог Сурдула”.

Поједине етничке групе себе сматрају бољим, а остале потцењују. Највише се потцењују муслимански Цигани. За њих се каже: „Они су од никакве вере, једу липсано, нерадници су” итд. Срби и Арбанаси немају добро мишљење о Ђорговцима. Код млађег света тих противности је све мање, нарочито после Другог светског рата.

Обичај гостопримства је добро очуван у свима селима Врањске котлине. Дати путнику храну, примити га на преноћиште и показати му пут сматра се као дужност. Планинска села у погледу гостопримства нарочито се истичу (Корбул, Крива Феја, Топли До, Кукавица и др).

У селу Спанчевцу недалеко од Бујановца постоји Додоларска Махала. Име је добила по обичају додола.

До 1945 г. био је обичај у многим селима да се око њих носи литија (пољска молитва). Негде су се литије носиле у сталан дан сваке године а негде по договору. У Д. Требешињу, Топлацу, Д. Вртогошу и у другим селима литија се носила на Спасовдан; у Г. Вртогошу на Ђурђевдан; у Д. Павловцу на дан Цара Константина и Царице Јелене. Тога дана поворка људи и деце излазила је на суседне њиве, где су читане молитве.

Кад се заврши вршидба (в. фот. 4) навече се приређује гозба — „довршак”. Имао сам прилике да будем на једној таквој гозби у селу Бачвишту крај Владичиног Хана. Поред суседа, био је позван и учитељ са женом.

Кад се почне градити кућа, мора се заклати нешто као жртва. Месо једу мајстори и укућани. А кад се на кући почне подизати кров, домаћин, његови рођаци и суседи мајсторима дају дарове. Ово сам гледао 1952 г. у Длугојници близу Сурдулице.

Св. Марко Градобија (8 маја) сматра се као велики празник. Тога дана не ради се ништа. Велики празници сматрају се: Горешњак (Св. Арханђео Гаврило), Спасовдан, Духови (Св. Тројица), Петровдан, Огњена Марија и други.

Д-р Јован Ф. Трифуновски

НАПОМЕНЕ

- ¹⁾ За време путовања по Врањској котлини и прикупљања материјала наилазио сам на предустретљивост многих сељака и учитеља. Свима њима на овом месту топло захваљујем.
- ²⁾ Муслиманских Цигана раније је било и у неким селима где их данас нема: у Давидовцу, Рибинцу, Топлом Долу итд.
- ³⁾ Излагања се могу пратити и на топографској карти Врањске котлине (листове: „Врање”, „Кратово”, „Лебане” и „Куманово—Скопље”, раз. 1:100.000).
- ⁴⁾ Неки родови, који потичу од домазета, добити су презимена Домазетовци или Призеткови (на пример, у Јелашници, Богдановцу и у другим селима).
- ⁵⁾ Потомци родова чије породице живе у више села неко време се својакају и посећују, а касније се то заборави.
- ⁶⁾ Ђосаци у Струганици најпре су славили Св. Арханђела. Затим су добили имање од других становника и тада су примили њихову славу Св. Николу.

- ⁷) Упоредити М. С. Филиповић — П. Томић: Горња Пчиња — Српски етнографски зборник, књ. 68, Београд 1955, 89
- ⁸) Јеринци и Парједи из Тибужде имају кумове у Пољаници.
- ⁹) Упоредити М. С. Филиповић — П. Томић: Нав. дело, стр. 76—83.
- ¹⁰) После Другог светског рата поједине Српкиње из Врањске котлине удају се и за сељаке у околини Скопља.
- ¹¹) У месту Шупљи Камен прича се да је пронађено „седам тарачука пари“.
- ¹²) Говори се да су знатан број школованих људи дала врањска села Преображење (одатле је био пореклом пок. проф. унив. Борђе Тасић и други), Г. Жапско (нарочито од рода Марковци), Луково (одатле је било доста учитеља) и још нека друга.
- ¹³) У јануару 1956 г. раскопавајући један стари гроб у селу Прибоју пронађена је флаша пуна ракије. У том гробу пре 30 година била је сахрањена баба која је волела ракију. Зато су рођаци поред ње ставили и ту пуну флашу („Политика“, 22 I 1956). — У селу Стајковцу близу Сурдулице 1952 г. чуо сам да је једна старија жена умрла од претераног пића.
- ¹⁴) Упоредити Р. Николић: Ширење Арнаута у српске земље — Гласник Српског географског друштва, Ш, Београд 1914, 121—126.
- ¹⁵) Успомена на те Цигане у Топлом Дољу чува се у топографском имену Циганске Колибе.
- ¹⁶) У селу Алакинцу постојала је и једна текија.

ETHNOGRAPHICAL NOTES FROM THE BASIN OF VRANJE

The present notes contain various data concerning the family, big family communities called *zadruga*, the village as a social community, celebration of the family patron saint and the festivity of the village patron saint's day, friendly meetings of peasant for joint work (*m o b a*), wedding feasts, funeral customs, popular medicine, popular beliefs, psychical characteristics of the population etc.

NOTES ETHNOGRAPHIQUES DU BASSIN DE VRANJE

Ce travail contient des informations sur certaines institutions sociales, telles que la famille, la grande famille indivise (*zadruga*), le village comme communauté sociale etc., ainsi que sur quelques coutumes populaires et les caractères psychiques de la population de cette région.

Dr. J. Trifunovski

ЭТНОГРАФСКЕ ЗАБЕЛЕШКЕ ИЗ ЛЕВЧА, ТЕМНИЋА,
БЕЛИЦЕ И РЕСАВЕ¹⁾

I

Поштовање ватре

Ватру овде никад нико није опсовао нити ће је опсовати. „Не ваља се” или грехота је ватру помокрити или упоганити. Најчешће се седељке чине крај ватре. Најлепше се греје крај ње, и ту се причају приче и певају песме. На Младенце, на Белз покладе, на Благовести, на Цвети — ложе се ватре ван куће, па се око ње младеж весели и прескаче је да би била здрава. По диму ових ватра цени се какав ће бити берићет у идућем лету и какво здравље међу чељадима. Ако дим иде (пада) на исток, биће кишовито време; ако на запад — сушно; ако иде (пење се) право увис, биће родна година; ако доле пада, биће болести код чељади и у стоци. На Бадњи дан се на дванаест „живих” угљенова намењених на дванаест месеци у години гледа какав ће бити који месец по времену (ако нема пахуља, биће сушан; ако има, — биће кишан или снежан). Ако се „живи” угљен усправи на ватришту, доћи ће гост. Ако неко дрво (обично сирово) на ватри цврчи или пишти — оговара злотвор, непријатељ, те се зато засипа пепелом. Бајалице (врачаре) бацају „живо” угљевље у воду, кад бају или „гасе угљевље”, па тумаче: ако потоне, ако не потоне, ако плови на једну или другу страну, ако цврчи и др. Где се „богодана ватра” примети у пољу, верује се да ту има закопаног новца. Ову ватру народ зове и „блудеће свеће” или „виловска ватра”. „Не ваља се” ватру износити из куће после сунчевог заласка. У случају какве болести код стоке, а и иначе у некој говеђој заветини, вади се „жива ватра”, па се њоме свако говедо закрсти (на плећки или куку), а угљен од оног првог запаљеног дрвета ушива се деци у амајлију („мајлију”) ради здравља и заштите од какве редње или заразне болести. „Не ваља се” деци да узимају мање угарке с ватре па да их окрећу у круг; хоће да се помокре кад спавају. — Ватра у сну значи болест. — Ватра му у кући не горела! Одак му се на Божић не пушио! То су народне клетве, које се сматрају за тешке.

¹⁾ Овде се изнете етнографске забелешке из крајева које је писац проучавао.

Поштовање воде

И вода се цени и поштује као и ватра. Зато и овде народ сматра за велики грех ако би се који у води опоганио или омокрио, мада верује да се испогањена вода ипак очисти када пређе само преко девет каменова; тако је Бог благословио. Није се још чуло да је који опсовао воду или казао неку ружну реч за њу. Ако вода много ври на ватри, каже се да се много мучи. Неки извори воде сматрају се као лековити, као нека врста светиње, те се к њима прилази са страхопоштовањем, па се на њима болесник окупа или умије, остављајући ту какав белег од себе (новац или неко парче, макар и конач ил хаљине). Отуда се после враћа с надом да ће му бити боље, да ће оздравити. Овакви су извори обично крај какве цркве, манастира црквине, црквине, цамије, текије и др. Даље, народ верује да се око воде купе виле и нечистици (ђаволи). Виле су обично крај језера и крај мора, а нечистици су у рекама, крај воденица, у дубацима или тишацима. Они су тамо ноћу, у гдуво доба. — Вода се не пије из неначетог суда, већ се увек мало одаспе „да би се и мајка (земља) напојила“. Још се не пије одмах чим се донесе с кладенца, чесме или бунара, већ се чека да се мало „одмори“. Увече, по заласку сунца, не пије се с кладенца, јер се „не ваља“. А ако се баш и мора пити, „ваља се“ шаку исте воде (после пића) пребацити преко себе. — Мутна вода у сну значи болест, бистра здравље, а неки кажу и сузе или да ће се дотични опити. Вода се поздравља и кити (босилком и житом, пшеницом или кукурзом) о св. Варвари (17. XII. по новом), о Божићу, о Новој Години, о Крстовдану (зимњем), о Богојавцима. Богојављенска водица чува се у кући, поред иконе, као светиња да је се и бонима као лек. Верује се да она никад не може да се уквари зато што је освећена, што је света. Са девет извора и девет бродова узима се вода за чиња и рашчиња. Води се певају и песме разне садржине. У води се окупа и дете чим се роди. У води се окупа и мртвац кад умре.

Поштовање земље

Народ верује да земља стоји на води, па кад се вода заљуља, она се затресе; или: њу држе на леђима четири бика, па кад се они покрену, она се помера; или: она стоји на четири стуба (јеванђелска?) итд. Да је човек створен од земље, сведоче остаци који му се налазе на пупку. У земљу се куне и заклиње. „Земља му кости не примила!“ (нар. клетва). — „Земље ми на коју сам из мајке пао!“ (нар. заклетва). — „Тако ме земља не примила ни живог ни мртвог!“ (нар. заклетва). — „Лака му земља била!“ (благослов умрломе). — Испод прокопане земље провлаче се кад „живу ватру“ ваде (о некој зарази или болешчини). Кад се њих двоје суде о међама између имања, једна страна радо пристаје да она друга пронесе бусен земље на глави и покаже међу докле мисли да је њено с речима: „Ако право не показао, ова ме земља притисла!“ Кад се земља преврне где је неко стопалом стао, верује се (у народним чинињама) да ће му се после и памет преврнути (ово врачају девојке момцима које воле). Кад се сама земља ссипа од обале и пада, сматра се за лековиту против

струње и грознице. На мртваца или мрца баца се у раку по грудвица земље да би му лакша била и да би се греси опростили: он другима и њему други.

Поштовање хлеба, жита, вина и грозђа

Наш народ куне хлебом па каже: „Убио га и сатро онај хлеб који је у мојој кући појео!“ Куне се на хлебу и соли. Хлеб и со износи се пред великодостојнике пре него што уђу у место које намеравају да посете. Ако би парче хлеба пало на земљу, дохвати се, пољуби и остави, а не поједе. Грехота је газити не само по хлебу већ и по његовим мрвицама (трошкама — тројама). „Не ваља се“ месити и пећи хлеб у недељне и празничне дане (а понегде и у петак), јер се може освечанити. Жене које месе чесницу за Божић или Нову годину или колач за славу, морају бити обучене у чисто рухо и да су чистог тела, тј. да немају „оно“ на себи. — Како се поштује хлеб, тако се поштује и вино, јер се оно сматра као „закон“, као причешће, као нешто свето. Зато га неће никад нико просипати и бацати које где, а ако баш покојипут буде морао онда ће то учинити на склонино место, где се не гази и где се не погани. — Како се поштује хлеб и вино, тако се поштује и жито и грозђе. Зато је грехота да се и оно гази, а особито се пази да не гори на ватри. Нечисте жене (са менструацијом) не смеју да беру грозђе, нити да се пењу на какво родно дрво (особито трешњу), јер ће се дрво осушити још истог лета. — Ракија се другачије зове и „мученица“, јер народ верује да се она много мучи док не постане из неугледне и неукусне цибре или комине. Због овога се и многи куну у ракију говорећи: „Тако ми ове мученице; мучи се као и она!“

Трагови из многобожачког времена

Сви те богови убили! (народна клетва). Рђав до зла бога (народно поређење са нечим што је много рђаво), Не види белог бога (каже се за неког пијаног који не зна куд иде), Неће му помоћи ни његов бог (ово као да се односи на домаћег бога из многобожачког доба), Не може му помоћи бог богова (ово као да се односи на врховног бога Дајбога или Перуна) итд. За овим се у псовкама помињу „триста богова или бокчића“, те је и то, свакако, траг из многобожачког доба. А већ да не говоримо о колачу, житу, свећи, вину и тамњану, што се све носи у цркву о свецима или славама, па онда о оним обичајима о сахрањивању умрлих и даћама за њихову душу, па о записима или закрестима, где се дрво сматра као свето итд. — Скоро свака наша цвећара (градина), и по варошима и по селима, има цвеће *перунику*. У Ресави сам чуо (од старог Димитрија Томића из Гложана) да се оно ту зато сади и подиже да не би гром ударио у дотични дом или кућу. А Богдан Лалевић у „Босанској Вили“ из 1910 г. каже да у Црној Гори надевају мушкој деци име Перун, а женској Перуника да их не би гром гађао и убио. Каже да се досад није десио случај да је гром у Црној Гори убио Перуна или Перунику иако су тако чести случјаеви жртава од његових удара. У

Белици (јагодинској), кад је непогода — кад грми, међу у недра или за појас цвет или лист од перунике да их не би гром згромосао, па зато и куће тада ките истим цвећем.

Трагови из каменог доба

Кад који умре на селу, покров му се сече од грубог сељачког платна (кудељног или ланеног). То се сечење врши помоћу оштра камена (обично „љуснутог кремена, који бабе нарочито за ове случајеве остављају и чувају), па се после остатак од исте трубе платна баца на стреху од куће за здравље и живот живима. — Кад кога боле крста („преко среде“), онда се „ваља“ оштрим каменом (али не оним „мртвачким“) да му се пресече гањник (учкур) на три места. Ако је женско, сече јој се тако узица којом везује сукњу или савијачу. После овога сва три пресечена места „ваља се“ да се завежу на „мртав завезак“, жена нероткиња, па да се тако њиме или њоме дотични увече опашу, кад звезде играју, говорећи: „Нековом се пресе-кло, неродом се свезало, у звезде се видело, па тамо га и било, а овде га не било (показујући на крста); у камен удрило!“ Тако три пута. — Станаре стружу карлице од млека корама од речних шкољака. Исто тако, и подскоја редара струже или огребе наћве од заосталог теста после умешеног хлеба. Пре скоро тридесет година у Горњој Ресави, у Кучају, у близини места званог Крња Јела, наишао сам на старца Ику Станића из Стрмостена који је ту живео на појати, стално и непрекидно, пошто за четрдесет својих година није одатле никако силазио у место одакле је. Он је себи сашео чакшире, кожух и шубару без игле и конаца. Конце му је заменила танка опута успредена од јагњеће коже, а иглу је направио од шиљате животињске коске, коју је на једном крају пробио а на другом добро зашилио или наоштрио. И торове, и кошаре, и колибу-појату он је био направио без ексера помоћу дрвених клинова. Код њега и на бачији Луке Милошевића из Јеловца (опет у Кучају) наишао сам на станаре које су загревале млеко усјаним каменом белутком. Исто тако још нам је у живој успомени оружје (пушке и пиштољи) које се потпалјивало помоћу камена кремена као и паљење погребне ватре помоћу огњила, кремена и јагњеде, суве печурке или труда. „Боље да сам камен родила“ (вели жена за свој рђав пород), „Камен да ме бије“ (овим хоће да се каже да није срећан, да је од њега или од ње срећа далеко), „У камен удрило!“ (значи исто што и: Далеко га било!), „Да сам камен родила па да сам га на поток метнула да свет пролази, бољи би' севап учинила но што сам њега родила!“ (каже несрећна мајка за рђава сина). Камени су белези за међаве или државине и за спомене умрлих од каменог доба па до данас.

Месе, сунце и звезде

Кад сунце или месец помраче, народ верује да их нечастиви (ђаволи) гребу, раздиру и муче или да их хале једу, те људи приликом ових појава често пуцају из пушака, а покоја баба или старија жена плаче и нариче. У сунце се куну и заклињу па кажу: „Сунца ми! Тако ми онога јаркога сунца!“ А клетве су: „Сунце те не видело!“ „Не видео сунца ни месеца!“ „Сунце те божије спржило!“ итд.

— Кад која звезда „падне“, верује се да се неки роб ослободио rop-ства, па кажу: „Иди, срећан ти пут!“ Други опет верују да је тога часа неко умро или погинуо, па подигну кагу и кажу: „Бог да га прости!“ Зато се и верује да сваки има своју звезду на небу, па кад он премине, звезда му нестане. — Кад је нов месец или како се то у календару каже млад месец или „новак“, онда чим се прве вечери угледа на западној страни, извади се новак из кесе, па се њиме почеше брада или коса по глави (код женских) и каже: „На живот и на здравље, ено „новака“! Ти нов, а ја и моји сви рођени здрави и живи! Колико на теби сјаја (светлости), толико у мени новаца!“ То се тако каже и скочи се два—три пута. Докле се месец не мени, докле се не „омлади“ (не буде „младина“) „не ваља се“ гору сећи за грађу, сејати семе, градити кућу или штогод почињати. Први петак по „мени“ или „промени“ зове се Млади петак, а прва недеља зове се Млада недеља. Тада жене иду највише код врачара и врачарица и по црквама и црквинама.

Црни петак и црни повој

„Доћи ће и њему црни петак!“ (вели се за некога коме се жели, очекује или предвиђа какво зло и несрећа). Биће да се овај црни петак односи на Велики петак, када је Христос био мучен и на крсту разапет. — „Црним га мајка повојем повила!“ (каже се за несрећног коме се у животу чешће дешавају незгоде, неприлике, недаће, несреће). — „Црн и прецрн“ (каже се за страдалника или онога кога су у животу снашле велике жалости). — „Црња му је душа од угљена“ (значи исто што и Црн и прецрн).

О постанку човека

Народ верује да је човек постао од земље и зато му се увек на пупку налази по која трунка земље. А биће да је ово веровање постало утицајем свештеника ити познате погребне песме Јована Дамаскина, у којој се за мртвог човека вели: „Од земље си постао и сада у земљу идиш!“ И човек говори сам за себе: „Иде земља по земљи“ или: „Земљосао се“ (каже се за болесног човека).

Три паса људи

Народ верује да има три паса или појаса људи: једни су над нама, други су испод нас, а ми смо у средини. Они што су над нама, опасују се испод пазуха. Они који су испод нас, опасују се подну малог трбуха. А ми, који живимо усредини, опасујемо се преко средине.

Разлике у вери

Разлика у вери, између наше и оних је таман толика колико је дебела она опна на луку која обавија чене.

Богу-божије

Кад се сјесени збира берба, па било то на њивама, виноградима или воћњацима, увек се оставља штогод од рода или плода са наме-ном: Богу-божије. Ради тога оставиће се по један чокот необран у винограду или по које зрно на воћкама (јабуке, крушке, шљиве, кајсије и др.), или при жетви пшенице, или при брању кукуруза, ко-нопље, лана и др. Ово се све чини да и догодине има рода и да још боље роди.

Издубена стопала

По народном предању издубена стопала остала су код човека од светог Саве. По једној народној причи ђаво је био украо сунце од Бога, а свети Сава га отео од ђавола и почео да бежи к Богу. Ђаво га стигне пред божјим вратима, дохвати га за стопало и откину му месо с табана. И љтада Бог благослови да сви имају неравне табане. Зато се данас верује да су баксузи, угурсузи или неверници они који имају равне табане (табанаши).

Трпија

Трпија је нека болест, свакако слична „терлени“ или сушици. За њу народ зна, у свременој медицини можда је позната под каквим другим именом. Та се болест по народном веровању хвата ако би у јело или на хлеб пала која кап оне воде што на ватри цврчи на другом крају сировог дрвета (особито ораховог, багремовог, врбовог или пасјег дрена). Зато се на ово много пази и од овога се добро чува. Бивало је и бива случајева да се проспе цео лонац са зготовљеним јелом или да се баци цео хлеб у ватри печен, само ако би у њега или на њега пала ма и једна кап воде из дрвета.

Загртање пепела на ватришту или огњишту

Чим се лонац измакне или из ватре уклони, одмах се загрне оно место где је стојао у пепелу. По једном предању то се тако „ваља“ зато што је нека добричина сакрио тако под лонац велики ексер којим је требало Христа да прободу приликом разпињања кроз тробух (а неки: кроз чело). По другом предању тако се то „ваља“ скло-нити траг од лонца да не би „куме“ или чуме познале да се ту нешто кувало од јела, па њима није остављено. А већ кад се чује да „оне“ иду по селу (у време неке веће заразе од које се брзо и много умире), онда се увече кућа почисти, а тако и таван на кући, па се остави бакрач чисте воде над ватром и ума и чешаљ да се измију оче-шљају ако би дошле, јер „оне“ то тада радо чине.

Нешто о животињама

„Коња и жену — удри; брата и вола моли“ — вели наш народ. Вола наш народ сматра као хранитеља, па га тако и зове, чува и пази. На Божић га уводи у кућу да га први полази, па му меће ко-лач на рог и срећан је ако му се у кући улогани (родиће година). Али га и поред оволике пажње сељак ипак немилостиво удара ако не би

могао да повуче. — Овца се сматра за благословену животињу. — Неко је упитао некога: Зашто није тражио благослов од пароха? — Какав благослов? — одговорио је овај љутито, — благословена је моја овчица која ми се при мужи упогани у ведрицу, па ја онај брабоњак избацитим, па млеко процедим, прокувам и једем. — За козу се мисли да је од ђавола створена. — Свилобуба и пчела у особитом су поштовању. Зато се за њих не каже да су липсале (мањкале, угинуле) већ да су помрле. За пчеле се верује да су постале од крви са чела Христова. — Кокошка која пропева сматра се да претсказује зло (смрт у кући), зато се коље и баца да би се то на њој свршило. Не ваља се клати петлиће који још нису пропевали, а ако би се баш и заклали, онда се њихова глава баца преко куће да би се греха опростили. — Кад пас урличе или кад се мачка окоти у туђој кући, не слуте на добро. Исто тако не слуте на добро и кад „кукавија“ (буљина, јејина) виче на кући или око куће или кад се гавранови у лету укрсте над кућом гракћући.

II

Покрајинска, лична, особена или крштена имена

Осим општих личних имена (Петар, Јован, Јосиф, Павле, Стеван, Милован, Милош, Марко, Никола, Димитрије и др.), у нас има и покрајинских особених личних имена која се чују само у дотичним крајевима. Оваквим се особеним личним именима нарочито издваја Црна Гора која има највише специјалних особених личних имена, као например: Радоња, Милоња, Мило, Машан, Вуксан, Пуниша, Завиша, Станиша, Гагула, Бајо, Секула, Благота, Лакета, Милика (мушко име), Дрљо, Мујо (хришћанско име), Диљо, Негован, Перун, Његош, Јагош, Миљан, Мираш итд. — У Далмацији и целом нашем Приморју, преовлађују општа имена лица, а ређе се гдегод нађе и особених. Тако код православних, докле су код наше браће католика најчешћа лична имена: Антун, Симо или Шиме, Јосип, — Јозе — Јозеф, Карло, Стеван, Павле, Лука, Марко, Виљко, Јурај Ђорђе и Ђурђе) итд. Тако је у Хрватској, а тако и у Словеначкој. — У Лици се чује, поред обичних имена, и Дане, Мане, Пана, у Јужној Србији Панча, а у Северној Панта (Пантелија). — У Босни, Херцеговини, Бачкој, Банату, Срему и Славонији такође су врло ретка специјална особена имена лица. У околини Фрушке Горе чују се и имена: Орестије, Ананије, Онуфрије. Макарије, Сергије која потичу из оближњих манастира. У нашим јужним крајевима најчешћа су имена: Константин, Трајко-Трајча-Трајан, Наум, Најдан, Јанаћко, Манојло, Харитон или Аритон, Сотир, Ставра, Стерћа-Стерија, Ламбра, Јордан, Васил, Глигор, Тана, Коле. Апостол или Пстол, Ђорђе или Гица и др. Чудновато је да су овде ређа наша историска имена: Душан, Вукашин, Угљеша, Марко и др., иако је баш ту њихова постојбина. Бугарска шовинистичка пропаганда оставила је тамо подекојега Крума, па чак и Фердинанда (?). — У Врању и околини честа су мушка имена Стаја (дем. од Станоје) и Риста. У Лесковцу и околини чује се Горча, Јанча и Манча. Интересатно је да се име Станоје простире од Тимока до Дрине, а нема га у целој Босни, Херцеговини, Црној Гори, Лици и Приморју. — У Масурици и Лужници (као и око Куманова) чују се имена: Голуб,

Паун, Соко, па Гвозден, Сребрен и Златан (Златоје или Златко). — Ужице са околином има Страхуљу и Остоју, али Остоја има и у Босни. — Бока има Трифуна, Чачак: Средоја и Видоја, околина Краљева: Христифора или Христивоја, околина Крагујевца: Тадију, Ресава — чешће Каменко а ређе Петар. — У тимочком базену и околини Пирота чују се имена Стојмен, Трандафил, Теофил, Стамат и Виден. Али су и тамо најчешћа имена Вељко, Никола, Адам, Јован, Петар. — У северној падини Копаоника чује се име Световид, које захвата и један део крушевачке жупе, у којој се поред овога чују још чешће имена: Хранислав, Радомир и Герасим. — Босанска Крајина (око Приједора) има: Васиљко, Васиљ, Веселко, Пиљо, и тако даље.

Нарочито се имена много дају по имену владоаца, владарке или неког знаменитог човека. Још се по селима надавају мушкој деци имена по имену каквог виђеног или богатог човека из истог места или из околине. Тако су се у нас намножила имена Душан и Урош, по нашим царевима, Вукашин и Марко, по краљевима, Ђорђе — по Карађорђу, Милош — по кнезу Милошу и по Обилић Милошу, Михаило — по кнезу Михаилу, Милан — по краљу Милану, Петар — по краљу Петру, Александар — по краљу Александру, Вељко — по хајдук — Вељку итд. Исти је случај и са женским именима. У нас је било женско име Јулија и Наталија посве ретко до појаве кнегиње Јулије и краљице Наталије, као што је било и у Црној Гори ретко име Милена до кнегиње Милене.

Има имена која по корену нису наша: Никола, Петар, Павле, Димитрије, Лука, Ђорђе, Јован, Коста, Агатон, Антоније, Јевтимије, Гаврило, Стеван и др. Има их која су наша: Милутин, Драгутин, Милош, Милосав, Милун, Милан, Миленко, Раденко, Радоје, Радослав, Радисав, Радомир, Богдан, Обрад, Станко, Станмир, Станиша, Станоје, Стојан, Спасоје, Сретен, Срећко, Живко, Живојин, Живадин, Живан, Живота, Богдан, Богољуб, Богосав, Богомир, Будислав, Будимир и други.

Од интереса је што се имена: Станоје, Станко, Станица, Стана, Станија, Станојка, Станмир и овима слична дају деци или после многог рађања, или после многог умирања, да би по томе стала једна или друга незгода или невоља. Још дају имена: Вук, Вукосава, Вукман, Вукић, Вукадин, Вучић, Вукосова итд.

Најновија су имена: Слободан, Братислав, Братољуб, Родољуб, Србољуб, Југослав, Мирољуб, Ратомир, Будимир, Мирослав, Првослав, Србислав, и др. Изгледа да су ова имена у последње време у нас дошла. У деминутиву се највише имена чују у Црној Гори и предатној Србији. Тако се тамо чује: и Новак и Новица, и Јован и Јовица, и Радоје и Радојица, и Тома и Томица итд. Женска имена су Мара и Марица, Стана и Станица, Јелена и Јелица итд.

Женска особена имена постају обично од мушких кад им се дода потребан наставак: Од Тома — Томанија, од Станко — Станка, од Станоја — Станојка или Станија, од Радоја — Радојка, од Миљојка — Миљојка, од Јована — Јован или Јованка, од Петра — Петрија, од Павла — Павленија, од Спасоја — Спасенија, од Божицара — Божицарка, од Константина — Костадинка, од Оливера — Олевера итд. Али има и особених женских имена која немају никакве везе с

мушким именима као: Мара, — Марија, Ружа, Вера, Софија, Бисенија, Коенија или Сенија, Дара, Лепосава, Персида, Магдалена, Разуменка, Убавенка, Негосава итд. Интересантно је да сам женско име Разуменка нашао у Левчу (село Поље) и у Липљану, на Косову. Исто тако женско име Сенија (Ксенија). Има га на Косову (и код православних и код мухамеданаца), па онда у Топлици, Жупи и Левчу. У Коњусима (стари Темњић) име Манасије (што значи — свет), а у Пољни, у Левчу, има женско име Манасија. У Црној Гори има мушко име Милика, а у Шумадији има исто женско име. — Око Штипа и Велеса особена су женска имена Благородна — Родна и Веселинка — Весела. Али је од интереса женско име Властелинка, које је сигурно остало од имена „властела“ (из Средњег века).

Могло би се много више и боље рећи о овоме кад би се скупило више података о овим личним именима с назначењем особених (специјалних) и општих за све наше крајеве. Милићевић је нешто поменуо о овоме у својој „Кнежевини Србији“, али би се данас могло потпуније разрадити. Нека ово неколико редака буду као пострек за бољу разраду ове теме.

Неколико речи о нашим народним пословицама

Наше народне пословице су закључак прописа из народног живота и искуства. То су као мудре речи које саветују, опомињу, упућују, уче. Оне постају током живота, рада, искуства, доживљаја. Наш их народ зове приче, те каже: „Што рекла она прича“. Унеколико је и у праву, јер има доста пословица које су постале од прича.

Има пословица у стиху и у прози, као: „Свак се бије да добије“, или: „У Циганке црн образ, али пуна торба“. Има пословица које се говоре и као пословице и као загонетке, као: „Мало грменце, слатко варивце“.

Могу се целог века прикупљати а да се не прикупе. Оне нису само традиционалне или класичне, па да се као такве прикупе онолико колико их има, већ се током времена, доживљаја и догађаја и даље стварају, множе. Доноси их само време или живот. Зато има провинцијалних пословица које након неког времена постају опште. У околини где сам најдуже провео са службом, забележио сам три провинционалне пословице из те околине: „Договарају се као милутовачки кметови“, „Уредио га као Панта бабу“, и — „Киша пада — Стеван крив, сунце греје — Стеван крив“. Наравно да свака од ових пословица стоји у вези са неком причом или догађајем, као и оне старије, али се овде не износе ради избегавања опширности. Онда има пословица везаних за извесна места, као: „Заобилази као киша Крагујевац“, или „Прошо сивац Крушевац“. Интересантно је да има неких пословица у потпуно неисказаним мислима, па се ипак зна шта значе, као: „Триста, без попа ништа“, (не могу да ураде), „Није му врана мозак попила“ (те да то не зна), па онда: „Вавилонска кула“, или „Ово је права Вавилонска кула“. И сад онај који незна шта то значи не може да разуме ову пословицу.

Има пословица убачених или узетих из књига. Њих преноси интелигенција, или их прихвата и народ, као: „Два лешника ораћу су војске“, или „Тврд је орах воћка чудновата; не сломи га, а зубе

поломи“ (Из „Горског вијенца“). Али ама пословица којима се карактеришу поједини народи, као: „Лаже као Турчин“, или: „Препреден као Јеврејин“; или: „Лукав као Грк“; или „Ни у тикви суда, ни у Влаху друга“; или: „Србин је то; — је ли он Србин; — сече ли он сланину косиром?“ итд.

И народна поређења дошла би у једну врсту народних пословица. У овој групи нарочито је од интереса како народ чини поређења. На пример, он не каже: „мек као памук“ или друго штогод, већ каже: „Мек као душа“. Потом каже: „Тврд као камен“, „Дуг као зла година“, „Кратак као царева ноћ“, „Леп као уписан“ (насликан, намалан), „Љут као рис“, „Жут као восак“, „Ради као пчела“, „Трпи као пас“, „Го као пиштољ“ и др. Затим: „Провео се као бос по трњу“ и „Готов као бос у бару“, „Зна свакога као да је слепче водио“, „Натмурио се (надуо се, наљутио се), као да му је све по кући помрло“ итд.

Али има извесних изрека, казаних на згодном месту, које би се такође могле сматрати као нека врста пословица, као: „Бежи од пијаног као и од лудог“, „Срећа се не стиже, она се среће“, Ништа није било за навек“, „Ко није за себе, није ни за другога“, „Волим те хранити него одевати“, „Ништа није било вечито“ (свачему има краја) итд.

По себи се разуме да има пословица, поређења и изрека које се односе на религију („Свака је добра помисао — молитва“, „Бог је спор али достижан“ и др.), на привреду (Ујесен орано, упола ђубре но“, „Виноград неће молитву него мотуку“ и др.), на васпитање („Какава мајка, таква ћерка; какав отац, такав син“, „Крушка испод крушке“, „Ивер не пада далеко од кладе“ и др.), на морал („Ако си и мајка, покри се“, „У Циганке црн образ, али пуна торба“ и др.).

Заклетве и клетве

Народ се заклиње кад хоће да каже да је у праву и да није крив. Заклиње се у Бога, у очи, у здравље, у децу, у оца, у мајку, у хлеб, у свет итд. па каже: „Здравља ми!“, „Неба ми!“, „Цркве ми!“, „Славе ми!“, „Бога ми!“, „Тако ми овога и онога света!“, „Жива ми мајка!“, „Жив ми отац!“, „Жив ми брат!“, „Жива ми сестра!“, „Жива ми деца!“, „Очију ми!“ итд. Заклињање врши лице кад хоће да потврди или да докаже да је у праву. Али заклињање се врши и као одговор на упитно уклињање, као например: „Тако ти бога?“ — „Тако ми бога!“ — „Живе ти мајке?“ — „Жива ми мајка!“ „Очију ти?“ — „Очију ми!“ „Свега ти на свету?“ — „Свега ми на свету итд. Интересантно је да се најчешће заклиње почетним речима: „Жив ми“ или „Жива ми“. Народ рачуна да је тешка заклетва ако се неко закуне у со и хлеб или у свој алат.

Докле се у заклетвама оправдава или доказује, дотле се у клетвама жели дотичном све што није добро. Мајке највише куну али се верује да су мајчине клетве лаке, и не држе се за страшне, нарочито ако мајка има прстен на руци. Теже су клетве очеве, кумове, свештеничке или духовничке. У клетвама се највише и најчешће призива Бог за казну, па се каже: „Убио те Бог!“, „Сатрео те бог!“, „Бог ти судио!“, „Бог те скрушио!“ итд. Али се призивљу и други свеци и светитељке, па се каже: „Убила те Богородица!“, „Убио те свети Илија!“, „Сви

те сведци Божји убили!“ Куне се у неку телесну незгоду, па се каже: „Очи повадили!“, „Врат сломио!“, „Душа ти на нос изашла!“ итд.

Али су од интереса клетве у заповедању, које се казују кад неко неће на леп начин да послуша, као: „Диг'се — не дигао се!“, „Стани — не стао!“, „Ђути — умукао!“, „Пођи — не пошао!“ итд. Неке клетве стоје у вези с неким особеним именом, као: „Миловане, милели црви по теби!“, „Станоје, стала ти стена на срце!“, „Стојане, сто те мука напале!“, „Вукашине, вуци те растргли!“, „Милане, на коленима милео!“, „Јакове, јауко до века!“, „Недељко, недеља те убила!“ итд.

Нешто о нашим народним сновима

Може се рећи да и народно казивање и тумачење снова долази у једну врсту народних умотворина. Ту се чак огледа или испољава његова способност при тумачењу извесних психичких појава, које су колико физиолошке, толико и психолошке. Наш народ верује у снове и тумачи их на основу искуства, по предању. Чудновато је да су та тумачења готово свуда подједнака. А ако и има извесних разлика, оне су незнатне.

Сањати медведа, дебеле свиње, сланину или месо у кући значи болест.

Коњ, волови, краве, пчеле, или мушице значе рђаво.

Мртвац значи рђаво време.

Овце — рђаво време, а и добитак новаца.

Коза, јарац, лисица, зец, мачка значе да ћеш бити преварен.

Прести, навијати, уводити, ткати, кошуље прати значе неку тегибу или болест.

Бити обучен у беле хаљине значи беда, у зелене — јед, у црне — жалост, у црвене — радост.

Певати не значи добро, кукати није рђаво.

Женити се и удавати се значи болест.

Бити лепо обучен — болест, рђаво, — срамота.

Зуб извадити: ако заболи, умреће неко из куће; ако не заболи, неко из даље родбине.

Воз, ауто, кола, лађа, конопац или ланац значе скупо путовање.

Пас или курјак — чувај се непријатеља.

Змије — рђаво време.

Вашке или уши — добитак новаца.

Ораси или лешници — сиромаштво.

Купати се у бистрој води — здравље, у мутној — болест.

Газити воду — можеш се опити.

Пасти са неке висине или удавити се у води — болест.

Ићи узбрдо — напредак у раду, ићи низбрдо — штета.

Ватра — болест.

Јести грожђе или јабуке — јаук, болест.

Јаја — значи опет јаук или болест.

Риба — брига.

Дуга коса — опет велика брига.

Пити вино — здравље.

Пити ракију или јести бели лук или паприку — љутина, секирација.

Гозба, неко веселје или много света у кући не значи добро.

Јести у сну не ваља.

Милован, Милош, Милосав, Милосије, Милева, Милија, Милан, Милун — биће милости.

Радован, Радојка, Радомир, Рајка, Радмила — биће радости.

Гордана, Гроздана — биће тешко, грозно.

Има људи који су добри на сну, а има их који су рђави. Исто тако има међу људима и међу старијим женама који могу сваки сан да протумаче шта значи. Највише се сања зимских ноћи и зато се у те дана, ујутру, узору, највише казују и тумаче. А они се казују увек с претходном речцом „ка“, што ће рећи „као“.

Ст. М. Мијатовић

Summary

ETHNOGRAPHICAL NOTES FROM THE REGIONS OF LEVAČ, TEMNIĆ, BELICA AND RESAVA

In the first part of his paper the author sets forth materials concerning the worship of fire, water and earth, bread, wheat, wine and grapes. Among them are represented many customs, beliefs and charms. After the smoke of fires, kindled on a particular holiday, called Mladenci (40 Martyrs — 22nd of March), people estimate the prospects of crops as well as of the health of the members of the family. The weather is forecast by means of the „live” coal. The „coal extinguishing”, practised by enchantresses, is also a well-known custom. It is ominous to lend fire. The malediction „There shall be no fire in his house” is considered by the people as a very serious one. Water is aslowsorshipped. Some springs are considered to be sacred thing and therefore they are frequented and given donations. Water is also paid homage and ornamented. The Warth rests, according to a popular belief, upon water, on the backs of four bulls or on four pillars. The Warth is sworn by. — „May the Warth reject my body”. The earth is used as a remedy or for charms. Bread and salt are particularly revered. It is sinful to tread on them. Bread and salt are also sworn to.

In the second section of his work the author expounds materials concerning the regional, personal, family and Christian names, quoting that there are some names which are characteristic of particular regions, whereas they do not appear in some other regions. There are names given with a determined wish. Thus, for instance, the children are christened Stanoje, Stanojka, Stanimir (derived from the Serbian word stati — stop, cease), in those families where many children were born or died; the names Vuk, Vučić, Vukadin, (derived from the Serbian word vuk — wolf) are usually chosen with the view of protecting life and health.

As to popular proverbs, the author states that they represent conclusions drawn by the people from its life and experiences. They arise and multiply in course of time.

In taking oaths people use most frequently their own close relations (mother, brother), eye, bread, salt, tools, whereas of all curses the most serious ones are those of father, godfather and priest. Mother's curse is usually more inoffensive, particularly if she happens to wear a ring on her hand while cursing.

At the end the author states some examples of the popular dream-reading.

NOTES ETHNOGRAPHIQUES PROVENANT DES REGIONS DE LEVAČ, TEMNIĆ, BELICA AND RESAVA

Dans la première partie de son travail l'auteur fournit des matériaux concernant la vénération du feu, de l'eau et de la terre, du pain, du blé, du vin et des raisins. Ces matériaux renseignent sur plusieurs coutumes, croyances et incantations populaires.

Dans la seconde section de son ouvrage l'auteur présente les matériaux sur les noms régionaux, propres, les noms de famille et les prénoms.

St. Miјatović

ИЗ ВРЕМЕНА ОГУЛИНСКОГ КОРДУНА ЗА ВРЕМЕ ГРАНИЧАРСKE ВОЈНЕ УПРАВЕ

Садловац је српско село на негдашњем огулинском Кордуну¹⁾, на међашњој ријеци Корани. С истока му је била ондашња силна турска царевина — авај, сиротица Босна! У времену такозваних ховкригсратских репресалија²⁾ гордог Беча из 1835 године смјели су Кордунаши залазити до пола Коране, као природне међе; а већ од по Коране даље беше турско. У дужину хватала је та водена међа, на огулинско-слуњском Кордуну, од историског Гавранова Камена, одмах с истока Садловца, код данашњег Гавранић-Моста, па низбрдице с кордунске стране покрај Линије, пролазила је мимо гласовитих војничких патролана на Јанковићу (код Стојана Јанковића пећине), Стражишту, Вратолому, Кршљанском и другима; те покрај села Тржачког Раштела, кордунског Љесковца, Басаре, до надомак Фурјана и Боговоље.

Садловац је насељен 1729 године Србадијом, највише из Босне. У почетку су се насељеници, по старинској навици, по својој брегови тој пустоловини живо бавили сађењем раног воћа: шљива, трешања, јабука и крушака. Потоње двије врсте су калемили. Око подизања воћарства настојаху зато што су дошли из крајева и села, гдје су имали велике и плодноне воћњаке. Од тога великог сађења воћа у почетку, прича вели, да је насеобина добила своје друго име: Садловац, на писму, а народ га краће и данас назива Садловац.

*
* * *

У данашњици убраја се Садловац у већа кордунска села, има око стотину српскоправославних домова, те је разгранат у ових седам заселака: Горњи Садловац, Доњи Садловац, Гавринић, Цвјетиско Село, Грдића Поље и Томиновац.

Садловчани су зачудо марљиви тежаци. Кад се по сусједним селима накањују, рецимо, орати, садловачка су поља већ сва поорана. Али, која им корист од тога, кад плегу kotaц као и отац, па им земља слаб приход донаша годишње. Кад се једном млађи нараштај срећним замахом отресе старинског конзерватизма у газдинству своме, па кад исправи старе грјешке и приљуби се модерним средствима обрађивати своје земљиште, онда ће и Садловац бити напредно село.

У мојих драгих Кордунаша има још доста и рђавих навика и слабих обичаја, као и разних народних вјеровања — дангубице, расипности и других пригода које сметају природном развитуку укупног те-

жачког живота до његова пуног процвата на ломноме Кордуну. Срби Кордунаши умјели су савлађивати највеће препоне које су им у прошлости сметале. Тако ће исто умјети стрести са себе све природене и наслијеђене слабоће које коче напредак дома њихова, па се дати путем богоугодним, да усисавају и прихвате што су велики умови људски створили и извели у препороду данас модерног господарства ради среће и опћег благостања свих народа на земљи. За постигнуће ових успјеха ваља нам да уз нашега старог радишу, упоредо корача и његов друг штедиша, па ћемо брзо бити на жељеном економском врхунцу. Неће нам онда требати, као што ни данас није потребно да се отискујемо од свога родитељског прага којекуда у „базу“, у туђину: у Прајску, Турску, Белгију, Француску, па далеку Америку и још даље Аустралију. Онда би сви били ту и олако уживали лијепо плодове труда свог, на миломе огњишту јуначких прадједова својих.

Све увјете имамо за живот. Радимо у пољима с драга срца и миле воље како се ради у Америци и другдје у туђини, па ће нам благостање само нагло надоћи, штоно кажу, са сва четири вјетра. Биће и билих пчела.

*
* *
*

Ондашње војне власти по бечком рецепту привидно су мудро поступили с насељеним Србима не само на огулинском Кордуну, већ и даље широм Војне Крајине. Шваби се хтјело да Србе на било који начин придобије, па да му се одрже и остану трајно на тим истакнутим положајима, гдје се нико прије одржати није могао. Уз сумању гурску и каурску, на огулинском Кордуну, позидаше им неке куће, додеше им „радио“, два вола, једну краву, дрвен плуг и зубачу. Такову опскрбу с међашним зиданицама добише по једну први Срби насељеници од ових племена на Садловцу: Радомановића, Обрадовића, Паша, Јовића, Комадина, Ковачевића, Родића, Маричића, Цвјетичана, Јерковића, Гргића и других. Народ је правилно схватио те швапске дарове; али се ипак одржао поред љутих окршаја на тим положајима до данас. Какве су то куће зиданице биле, види се по томе што су их насељеници брзо напустили, те поред њих дрвенаре куће подигли.

Србима је, опће узето, било тешко у насељеном кордуномском рашу³). Дошли на голо брдо. Додуше, каже се, дошли су пуних шака, догнао, до божје воље, и оно блага⁴) свога; али опет сваки је почетак тежак. Ваљало се окућити, зановити своју породичну заједницу, те с темеља почети нови живот у новој насеобини, „на изгледу Турком и кауром“, са старинскијем адетима, штоно ријеч, и српским и 'ришанским.

Ношња ових насељеника вриједна је нарочитог спомена. То су били продукти, могу рећи њихове домаће, кућне радиности. Златне руке ондашњих домаћица све творевине своје произвађале су од предива и вуне за свагдању и свечану потребу. Имале су довољну количину пртеница за кројење преоблачила својој чељади, за постељину, разне пешкире пешкир-цвјеташ, убрусе, столњаке, повезаче за главу и кошуље женске с везеним рукавима. Тако исто од сукненина, од домаћег сукна кројиле су и шиле: женске јелеке (прслуке), зубуне, плете разне чарапе, па ткале тканице, разне покриваче, биљце-бичаше,

шаренице, прегаче, биљце за колијевке, разне торбе од једноставне до иверате с уресима. За људе приређивале су из домаћег сукна: хаљине (гуњ, копоран, хаљинац), ћечерме (јелеке, прслукe), бревенке (хлаче), кабанице. У домаћи производ оног времена су и опанци опутњаци, па потпашаји за кубуре и друге ситније ствари. Једино су куповали црвени скерлет (ризу) и свилу за прављење капа и везење натакача...

А видимо ли у данашњици бар нешто од свега тога? — То је велика ријеткост. Данас је те домаће производе потиснула мода, са дуњанском, трговачком робом. На селу данас имају мало што на себи од своје робе, која није куповна. У нашим кордунским и личким селима запазићеш на доста мјеста: стару кукурузану подбочену упорњима; кућа стара, кров јој се улекнуо од зуба времена, ваљда прокисава, или, штоно рекли Кордунаши, да га сиром намажеш, свега би појели пси. Али одједном из те нахерене куће опажаш чудо невиђено! Не вјерујеш очима. Мислиш да ли се то приказала вила Мандалина, јали права нагоркиња? Кад протареш очи, распознајеш гдје се из куће извукло чедо моде, дотјерана и уфитиљена наша личка сељанка. На њој је свила и кадифа, и блуза и „кикља” често од тешке свиле. Од рувашца на себи ни у један комад није продјела својом иглицом. Удесиле је шваље, па на њој, пуначкој, чини ти се све пјева, бректи и шушти. Што се даље од своје куће одмиче, саме очи за њу све више запињу. На ногама јој нијесу опутњаци већ отворене ципелице-пошкрипуше на високе пете, па изгледа слична оној дјевојци у народној пјесми, гдје се вели:

„Танка, л’јепа, ка до подне расла,
 Према тијом сунцу прољетноме:
 Уста су јој кутија шећера,
 Бјели зуби два низа бисера,
 Два образа два љула румена.
 А очице двије трњинице
 Обрвице с мора пијавице,
 Б’јеле руке крила лабудова,
 Б’јеле дојке два сива лабуда.
 Када иде кан да голуб шеће;
 Кад говори кан да голуб гуче;
 Кад се смије канда сунце грије;
 Још су на њој струке од дуката,
 Струка звекни, моје срце јекни,
 Струка сини, моје срце кини...⁵⁾”

А мјесто прабабине повезаче, коју је прабаба сама ткала, покрила је праунука своју главу свиленим рупцем куповним и зафркнула га на затиљку. Ма нигдје „окади” старинскога рува, како већ натукнух. Отуда се данас шаливчине набацују за многу другу такве жице, те понављају ону стару громогласну ријеч: „Сваку тару”, вели, „осим пртене и сукнене”. Значи да не зна никакове. Лијеност царује, дале се друге на ластовање. Још, ако је пуста „Американка”, којој је ђувегија у „базии” у далекој Америци, сврати се, кажу, и у биртију, па нуди и пјева:

- 1) Пи, пи, драгане! (пиј, пиј,)

У Америци је магаре,
Шаље новце на вагане.⁶⁾
- 2) Мишљела сам да ћу 'Мерику,
Кројила сам рокљу на ластику.
О, 'Мерику, горка чемерико,
Америку, и те твоје стазе,
Што ми маме сузе на образе!
- 3) Америко, ваље пукло у те,
Ко је у те отворио путе.
- 4) Сјевни, муњо, да нађем уларе,
Да повежем Швабе и Мацаре.
- 5) Отранско се залеђело Море,
Мој драгане, теби се не море.
- 6) О вапору, највећи на мору,
Вози мене, младу у Канаду.
- 7) Ове моје три струке дуката,
Н'јесам за њ' жела и копала,
Ово мени Америка дала.
- 8) Што ће мени стара барабина,
Кад је преша' педесет година.
- 9) Ој, барабо, ни отац ни мајко,
Барабо, ко те ј' породило.
- 10) Гарава сам, гаравога љубим,
За гаравим оћу да полудим.

Писац подвлачи какви су плодови „базиде“ (рада у туђини) и кроз донете стихове изражава народну тугу, огорчење и одвратност због разарања породице, отварања врата проституцији и лењости (Н. П.).

*

* *

У почетним годинама насељавања, па и послеје наваливаху не само на Садловчане, већ уопће на насељена кордунска српска села. разни непријатељи с више страна⁷⁾. С пријека, преко Коране, стајашу Турци као мрки вуци, којима су знали за уданац, те како ће их у свако доба дана дочекати или напасти „ситним прахом и тешким оловом“. Са осталих страна најтеже их нападаху језуитске работе с насилним унијаћењем и другим смицалицама.

Срећа је била, што се у она кобна времена у сваком српском селу на огулинско-слуњском Кордуну, Банији, Лици и Крбави налазило мудрих, окретних, опрезних људи, јуначке жице, који су умјели упријети прстом на разне злотворе, ако и не свагда у праву хору, одлучни час; али су свагда били спремни, затреба ли само, за добробит народа, у одбрану подузети најоштрије кораке. Зато не презаху од најцрњих мука⁸⁾, те се нијесу либили кавгу приметнути, па у хору кавзи и цавап дати.

Сваки могући насртај на Србе, бивало је доста пута, морао је пред тим јунацима застати, ако би обазнали за њ: те је најприје ваљало с њима ради укупних опћих, завичајних, а и појединачних интереса. То није било лако преломити. Тако се, ето, судило и крварило на тој тачи мртве страже, на сумећи турској и каурској (тј. турској и аустриској).

У врсту ових и сличних Срба, народних јунака оног времена, бранилаца мањег дохвата српске вјере и народности, рачунамо и Дмитрашила Јовића-Садловчанина, који је живио до под конач прве половине деветнаестог вијека. Он је умιο вући клипка с Турцима. Јуначка срећа била је доста промјенљива. Често бјеше Дмитрашилу накоњска, а некад се и Турцима осмијехнула.

Дмитрашило је изучио за оно врјеме честити занат опанчарски. Израђивао је опанке опутњаке. Доњи им је дио био од пријесне или неучињене коже, а горњи исплетен од опута. Само такви опанци опутњаки носили су се у оно врјеме „у Турској и Каурској”. Другијех није било. А карловачки опанци, тзв. шкапини, допирали су на Кордун послјије шездесет година прошлог вијека. Кад би неко добавио шкапине, читаво би се село слегло у први мах да их гледа, као какво чудо.

Дмитрашило бјеше одвише слободан и небојазан. Уздао се у снагу своју, а рад јуначког држања врло су га цијенили на обе стране, „у Турској и Каурској”. Као такав волио је пркосити и изазивати Турке. Хтио им добости, дохакати. Заправо се надметао с Турцима: да ко ли ће коме прије главе доћи, те ко ли кога прије у рог сатјерати.

У томе нагађању ухвате Турци Дмитрашила у Бугару⁹⁾ на спавању, па га разоружају, свежу и одведу у Изачић, гдје га стрпају у Изачићеву кулу. На Дмитрашила су слабо Турци пазили. Мислили су да је доста што је допао у њихову тамницу. Али Дмитрашило ухвати згоду, те одмах првих дана упрца им из кулине. За то су се Турци пуно гризли и кривили један другога, да се на том и мјесец мијенио и забраву се подало.

Ама Дмитрашило не хтједе мировати, него се о тада још више стаде с Турцима парабочити. Једном се упусти у борбу с турским заптијама у Бугару. Дмитрашилу нестало заире, те даде Турцима леђа и нагну низ Јанковића Јарак¹⁰⁾.

„Плећи даде, па бјежати стаде;
Присрамотно, ал' је пробитачно.”

Таде срећно измаче да га турско тане окрзуло није. Дошавши кући, уплаше се његови укућани кад му сагледаше кабаницу, која је на више од двадесет мјеста била изрешетана од турскијех куршума. „Сами га бог заклањао“, уздихаху жене.

Тако се последице више година варакао с Турцима, па се већ окарио ратовања и гоњања с њима. Али га Турци узеше на око као најљубег назлију каурског. Дмитрашило држао, гдје је пустио све крајив, да су се његови оштри испади заборавили, па се сигурније ослободио ићи преко сумеђе у Турску. Једном опазе поиздале Дмитрашила турске заптије у Бугару, па они падну у засједу, прикрију се у неком гулежу. Не слутећи какво га зло чека, кад се поредио с њима, испадну Турци око њега с натегнутим пушкама вичући: „Предај се!“ ... Дмитрашило рече: „Оме видим да сам се предао, како ни ножа коричаша немам за пасом.“

Ту га вежу, одведу у Изачић и поново стрпају у кулину¹¹⁾. Код куле поставе сталну стражу да им не би опет утекао. Гдје је несреће, бог и срећу даде: Дмитрашило добро послужи његов занат. Иако су Турци чврсто назорили на њ, навале да им гради опанке опутњаке. Дмитрашило се није бранио већ се људски прихвати свога заната. Правио је Турцима по жељи и наруџби опутњаке од разних кожа какве су му доносили, да није више пута могао одолети раду. Добро је радио да му се такмаца у мајсторији није могло наћи надалеко. Зато су га Турци добро пазили; није мањкало духана и сваког мезелука.

Радећи марљиво, од сваког би пара опутњака укрио по неки мањи или већи комадић опуте, те га је скривао под подницу у соби. Трефила му се згода: једну жаганицу могао је с краја подизати, те је пода њу турао прикривене комадиће опуте у нади да би му могли у невољи од користи бити.

Кад је примијетио да подоста опуте имаде, стао је од ње у ноћно доба плести уже. У четири године тамновања и непрекидног рада саставио је од тих комадића тако велико и чврсто уже, које је могло са врх куле па до земље досегнути.

Турци су држали да се Дмитрашило привикао код њих у толики земан и да већ не мисли на бјежање, те су га понекад и без страже оставили, нарочито уз рамазан, кад би ишли клањати у џамију.

То је опазео и Дмитрашило, па једне ноћи, кад су Турци отишли јацију клањати, разврне гвоздене решетке на пендеру, па учврстивши уже, полако се спусти на земљу да га нико не примијети. Кад се нашло слободи, брзо стругне низ село куд је науумио. На крај сокака сеоског намјери се на турске хануме, гдје су се дигле у ходање. Дмитрашило се свије око једне јапорније кадуне, а остале се распрштају на све стране, не марећи што субашиница оста у наручју непозната каурина. Кад се Дмитрашило опростио загрљаја младе кадуне, субаше Муминовића, макну и он у мрклу ноћ, те срећно кришом и невидишом исплава на Садловац кући својој.

Сјутрадан нахрупише Турци по обичају са свих страна к несрећној кулини својој али Дмитрашина нема. Разгледаху уже и сву згоду како се измакао из проклете тамнице. А неки стари хаџо премећући с руке на руку оно од опуте оплетено уже, уздахне и рече на глас: „Вала, ако је умио свој занат, ето га је баш занат спасио и избавио немиле куле.“

*

* * *

Касније се побоље, веле, умио козати с Турцима, да га више нијесу могли из засједне напасти или зачекати, већ је он њих често ненадано из бусије нападао с ортацима, па понекад их је и разоружавао,

враћао им шило за огњило. Вјешт, прежежен човјек, сигурњак, а у томе су га највише Турци испомагали дотадашњим искуством, те је у свакој незгоди умιο вазда одабрати пут који га је довео до јуначког успјеха¹²⁾.

Дивили му се ортаци и сељани: како је под старе дане за све срећнији. А он би гдјекад хладно одговорио: „Еј, пуно мене ово кошта, док сам похватао конце људске слабости”.

Тако су наши негдашњи Садловчани отпочинули дужи низ година за живота храброг Дмитрашила¹³⁾ Јовића, те га се и данас захвално потомство радо сјећа на својим сеоским састанцима, којима се ево и ја придружујем, да му овај стручак, као живи народни споменик, на нашу лијепу народу књигу српску преточим.

Јуначки ми се држао дотле мој драги Садловац, ма и послјије није кривало на њ', није страдао од насртаја с турске стране, јер је вазда било јуначких дјетића, нарави Старице Новака, који су: „били вични стићи и утећи. И на страшном мјесту постојати: На запету пушку ударити, И за го' нож ухватити“, па се није бацило Турцима на Садловац поћи.

М. Бубало-Кордунаш

ПРИМЕДБЕ:

¹⁾ Манојло Бубало-Кордунаш (1866—1939) откако је завршио учитељску школу па даље целог свог живота, поред педагошко-просветног рада, бавио се врло марљиво скупљањем народних предања и тако веома задужио нашу етнолошку науку. Грађа коју овде објављујемо има тон педагошко-етнографског списка какав имају и други његови радови увек писани лепим народним језиком с обиљем драгоценог етнолошког материјала. Писац није увек разумео своје време и његове неминовности, напр. жали због пропадања народне ношње и кућне радности. Ипак подоста добро уочава и жигоше; подвукао је, на пример, лоше последице одлажења у Америку и друге стране земље због зараде. С тугом и болом констатује лоше особине које се појављују и покушава да утиче на њихово отстрањивање јер он воли свој народ и људе који га окружују.

Народна предања која је сакупио покушавао је да објасни и документује где је то било могуће. Други део грађе, коју овде доносимо, састоји се од неколико анегдота — цртица — из живота слепца Вилипа Комадине у којима се огледа народно схватање и веровање у вези са слепим људима.

Рукопис је скраћен и прилагођен за штампу. Изнети су само они делови који могу бити корисни као грађа за студије о Кордуну. При обради рукописа водило се рачуна да се језик не мења и да битне чињенице не буду испуштене. Овај је рад чуван у рукопису у Етнографском музеју у Београду још од 1935 год. Сада се објављује и вредном М. Б. Кордунашу, народном учитељу, скупљачу усменог народног блага и некадашњем свом сараднику Етнографски музеј се на овај начин одужује. — Види опширније биографију М. Б. Кордунаша: „Српско Косово”, август 1931 г. бр. 7 и 8. — Рад је средно за штампу Никола Пантелић.

²⁾ Види: „Успомене из Баније” у загребачком „Србобрану” 1894, у више подлистака, од Синише (пок. Симо Богдановић, пуковник).

³⁾ Види д-ра Алексу Ивића: Миграције Срба у Хрватској, стр. 153 о свадњи Хрвата и Срба од почетка; а на стр. 157 претјерана строгост војних власти, зулуми официра...

⁴⁾ На стр. 39 у Ивића стоји: Насељено је неколико хиљада Срба са преко сто хиљада комада марве! Стр. 31, јуна 1531 досели хиљаду Срба с породицама и загнаше 15000 ком. марве.

- ⁴⁾ Успореди М. Б. Кордунаш: „Народно васпитање из Горње Крајине“, св. I Сремски Карловци 1897, 26.
- ⁵⁾ Ваган мјера за жито од 60 литара (Кордун).
- ⁶⁾ Види у д-ра Ал. Ивића: Миграције Срба у Хрватску.
- ⁷⁾ Види у д-ра Ал. Ивића: трагедију Вука Поповића, Шобота Поповића, те излагање сијасет других кнезова и предњака испред српског народа.
- ⁸⁾ Бугар је онда био тиморна планина.
- ⁹⁾ Више „Пећине Стојана Јанковића“ је Јанковића Брод и Јанковића Јарак, куд је Стојан проводио чете своје. (Види мој чланак „Јанковића Пећина“ Босан. вила 1892, стр. 135).
- ¹¹⁾ Ова кулина у Изачић-Граду данас је потпуно у развалинама.
- ¹²⁾ Ово је био гласовит Мумин Муминовић из Изачић-Града. Из свог штуда могао је погодити јаје или јабуку, гдје се у даљини назрети могло. Његов штуд за окупације Босне и Херцеговине допао је руку Бује Бубала-Пољина из Решетара.
- ¹³⁾ О Дмитрашилу или Дмитрашину (Дмитру), како га зваћу, у много варијација ми је све ово толико пута препричавано, нарочито код Садловчана. Међутим, ја сам те забелешке, као подударне, изнио највише по казивању пароха Јове Радмановића и оберлајтнанта Јосипа Родића, оба из Садловца.

A PICTURE FROM THE TIME OF THE CORDON OF OGULIN DURING THE MILITARY ADMINISTRATION OF THE CONFINES

The present article represents the author's notes, taken down in 1930. In the first part he describes the life in the village of Sadlovac near Ogulin and in the second one he relates the life of the popular hero Dmitrašilo, according to the tradition of the inhabitants of this region.

UN TABLEAU DE L'EPOQUE DU CORDON D'OGULIN PENDANT L'ADMINISTRATION MILITAIRE DES CONFINS

Ces notes ont été écrites en 1930. L'auteur donne une description schématique du village de Sadlovac, aux environs de la ville d'Ogulin, situé sur la limite ancienne entre l'Autriche et la Turquie. Il y exprime ses regrets à cause de la disparition graduelle du costume populaire et l'émigration de la population à l'étranger à la recherche d'un gagne-pain. Il considère que cela corrompt le caractère pur des paysans. Dans la seconde partie il décrit le héros Dmitrašilo d'après la tradition populaire. Il était du village de Sadlovac et aimait à chercher querelle aux Turcs. Une fois les Turcs l'attrappèrent et emprisonnèrent dans leur tour. Il se sauva de là parce qu'il connaissait le métier de cordonnier. Il fabriquait des opanci (espèce de mocassins) et volait de chaque paire un petit morceau de cuir dont il réussit plus tard à faire une corde qui lui permit de s'enfuir.

M. Bubalo-Kordunaš

ИЗ ЖИВОТА СЛИЈЕПЦА ВИЛИПА КОМАДИНЕ

Кад би слијепчево друштво дошло до штале, хамбара или куће одакле су навикли нешто украсти, онда приведу само слијепца Вилипа вратима. Остали ортаци поставе се чувати стражу. Слијепец би сам часком разврчао браву или врата, те би им изнио или извео по шта су већ дошли, а онда сви заједно лазну уз Кумову Просину, те онамо откуд и дођоше.

Прави слијепчеви ортаци нијесу без њега никуда у ноћ ишли јер су били увјерени да не могу у оној мјери ништа извести, као кад слијепец Вилип иде с њима. „Срећа је наша сва уза нас”, говорили би, „кад је он у средини нашој”.

*
* * *

Лежао слијепец Комадина дуже времена у огулинској Зучум-Кули. Докажу обрсту да он збиља не види, да су му исцуриле очи још у дјетињству, али да умије, као самоуки занатник врло укусно и лијепо правити различите баварске посуде.

Обрст се томе зачуди те одлучи, да се о томе лично увјери. Набави дугу и алат, те одреди да се одмах све то у хапсанску ћелију слијепца Комадине однесе. Затим стиже и сам обрст, те слијепцу у главу рече да му од те дуге направи један кабао за воду; али да ће за то вријеме док ради ићи у „шестицу”, у којој се ништа не види о подне као и о поноћи, кад је на двору највећа помрчина.

Према наређењу преведу га одмах хапсански стражари у тамницу тзв. „шестицу”, па обилазиви „шестицу”, праметну слијепца да нема ватре или какву справу за свијетло уза се, затворе га тешка двострука хапсанска врата на која обрст постави за ту ноћ посебну војничку стражу. Командир страже добије налог да се добро има мотрити ту ноћ на ту ћелију у којој слијепец ради, те да никога до зоре не смије пустити унутра.

Кад је зора заплавила, уђе профус са стражом, по налогу обрста, у ћелију слијепца Вилипа. Али он спава, а покрај њега стоји готов „шкпап” за воду. Тако се обрст увјерио да слијепец Вилип Комадина збиља ништа не види, а да може да ради.

*
* * *

Једном пред вечеру оде у Гргића Поље, да Гргићима, Васиним, подутори купусну кацу. Кад су вечерали, прихвати се слијепец Вилип посла, а укућани се сви с њиме опросте и оду на починак. Једина

стара Стамена, душевна жена, сажаљевала је слијепца; запали луч па му стане свијетлити. Кад се накашља, запита слијепца: „Да ко је ту?” — Она му се јави да му лучем свијетли. Слијепца рече: „Мени је свеједно, та хоћеш — та нећеш свијетлити. Мени је драги бог још у дјетињству одузео очни вид; па ми је увијек вјечна тама. Не знам што је свијетло. Него, пријо, кад су сви отишли, хајде и ти спавати и луч носи собом, мени не лазуми. Стамена тако и учини.

Сјутрадан кад су укућани устали, али каца подуторена (подрезана) и уређена да је ни запаривати није требало, а слијепца покрај ње лежи и спава.

*
* * *

Слијепцу је особито радовање било кад би му какав сеоски лапац говорио и намишљао што о крађи. На то би слијепца Вилип од драгости замлатарао рукама по својим бедрама, као кад ороз затрепти крилима пред кукурјекање, па би онда рекао: „Таки, таки ти мени буди, па ћеш боље од нас старије’ опустити многи турски тор и обор!”

*
* * *

Кад би слијепца Комадина само опипао неки кључ, могао је у мах по њему, истог облика и величине начинити дрвени кључ, који би однео у Дрежник ковачу Васи Дракулићу — Корелији, који му одмах скује гвоздени кључ. На тај начин имао је он све кључеве од сеоских хамбара.

Једном у Вилиповој плеварици ухвати оберлајтнант Крамарић с патролом Раду Грковића и Гаврана Затезала. Кад праметнули плеварицу, нађе у пљеви двије вреће брашна и тридесет и два кључа на жицу нанизана, међу којима бјеху неколика дрвена кључа. (Није их ваљда доспио предати свом ковачу Васи, рече приповједач Дмитар Радаковић). Један од тих кључева могао је отворати подрум на квартиру официрске и мјесној штацији.

*
* * *

Слијепца Комадину требало је само одвести некамо, куд се већ хоће; а онда је он знао тамо сам отићи, затреба ли о поноћи те и повратити се без свакога. Слијепца је врло волио дјецу. Тако, кад би га дјеца слетјела, одведу га у гушту¹⁾ и покажу му косовчије гнијездо с јајима, те га замоле да им косовицу обноћ ухвати и донесе. Да дјецу задовољи, оде око поноћи, ухвати стару косовицу на јајима те је донесе дјеци. (Тако је он ишао и преко свих познатих коранских „брва” када би затребало).

*
* * *

Једном га огулински војни суд пресуди на смртне батине, те лицем на наш Бадњак пред подне добио седамдесет и пет батина у Огулину. Код куће његове дочекују су за пресуду. Сутрадан на Божић

спреми му се стриц да иде у Огулин, те ако је претрпио те смртне батине, да га походи у шпиталу и види хоће ли их моћи пребољети.

Управ, кад му се стриц у кући опраштао да одлази на пут, али дјеца утрчаше с двора у кућу јављајући: „Ето, Миме²), гдје иде преко Крушковца³).

Кућани не повјерују дјечи, ал' кад испасти на дво', а оно збиља трампа сам слијепац Вилип кући. Иза тога се пуно у народу кордунскоме говораше: како би он могао доћи данас из Огулина, а јуче су га туђа браћа на смрт испребијала! Него друга је, веле, по сриједи: њега свадје заклањају она његова три побратима, три нечастива, од сваке незгоде и зла, па тако су га и јуче морали заклонити од смртних батина; које сигурно нијесу падале по његовом тијелу. Под тим батинама други људи умиру; а он, ето кажу, да му се ни једна пожилица на тијелу не познаје од батина. Свакако, веле, није ту чист посао.

*
* * *

Под старије дане наведу га рђе ортаци, те прекрши свој завјет. Оду у кордунски Љесковац и украду од неког Смиљанића рањеника вола. Потере се дигну, те настане и болонтија шерезана од кордуне — команде из Нове Кршље. Те овамо, те онамо, сви заједно за трагом, те исплавају цркви на Садловац. Ту им се из штације придружи патрола, те ће одмах у коранске брине (обала) и спусте се Слијепчевој Пећини. Једва је пронађу, да не бјеше шерезана, не би је ни нашли. Кад одвалили камене и плочу с улаза, те ушли унутра, нађу вола заклана и у четири черека рашчеречена, па и кожу воловску. По кожи власник, а и комшије препознаше вола.

Знало се да у Слијепчеву Пећину нико не улази осим њега. Зато га одмах доведе патрола пећини његовој, те кад га наведоше што су све нашли у пећини, он признаде своје дјело. Тешко се кајаше што прекрши завјет, па почини своју прву и највећу погрјешку у животу. Ортака не хтједе одати. По сриједи је завјера међу њима, па како би задану ријеч погазио. За ту крађу трчао је смртне шибе, четири пута горе, а четири доље кроз три стотине момака постављених у два реда. Ударци по голом тијелу отрага падали су само од десних руку. Војни суд је још Смиљанићу досудио пуну отштету у новцу, те је зато слијепцу Вилипу Комадини јавно на дражби продат комад земљишта, чим је Смиљанић исплаћен за свога вола.

*
* * *

Кад је слијепчева жена видјела што јој се изради од Вилипа раз вола Смиљанића, украде му, веле „оно“ што му је из десног рамена свијетлило и добро сакрије. Послије тога никуда није могао, не само у околину, него ни од куће.

Зато се јако пожалостио, да ни јести ни пити не могаше од жалости. Видећи жена да ће јој Вилип скапати тако од туге, смилује се и поврати му „оно“; па 'нда је опет могао поново ајкачити куд је год хтио и намислио. „Али наше, за мало бијаше!“

*
* *
*

Касније послѣје тога случаја није дуго живио. Некако је набрзо умро у 1854. Отишао је пред вјечног и праведног судију да одговара за сва своја „ваљана и невољна дјела“, како је он за себе говорио.

ПРИМЕДБЕ

¹⁾ Гушта је данас шикара, а негда је била планина — у Садловцу.

²⁾ Дјеца су га звала Мима.

³⁾ Мали брешчић у садловачким ораницама.

SOME TRAITS OF THE LIFE OF THE BLIND VILIP KOMADINA

A few short anecdotes about a blind man, taken down by the author on the very spot. They demonstrate the popular belief that blind people possess a special sense (gift) and that they therefore do not need the sight. By means of that particular sense the blind can do even that, which the people who see cannot.

QUELQUES TRAITS DE LA VIE DE L'AVEUGLE VILIP KOMADINA

C'est une suite de plusieurs petites anecdotes sur un aveugle, lesquelles l'auteur avait notées sur le terrain. A travers ces historiettes se manifeste la croyance populaire que les aveugles possèdent un sens spécial et que, grâce à lui, ils peuvent se passer de vue. Les aveugles, d'après cette croyance, seraient à même de faire même cela que ceux qui voient sont incapables d'exécuter.

Manojlo Bubalo-Kordunaš

РИБА У ПРЕДАЊУ И СИМБОЛИЦИ

Као одраз непосредног, стварног живота, стварао се однос између човека и животиње, а најразноврснији облици овог природно-друштвеног процеса постали су садржај предања, митова и симболике свих народа света. Основ овоме треба тражити у почетним ступњевима привређивања људи, односно коришћењу онога што природа пружа човеку, а што му служи за одржавање живота.

Прихватајући Морганову поделу ступњева људског друштва, Енгелс означава као средњи ступањ дивљаштва (старији палеолит у археологији) онај период кад је човек почео с употребом ватре да користи и рибу за храну. Како се даље истиче, овом новом храном постали су људи независни од поднебља и одређеног места, те су се пловећи рекама могли већ у то доба проширити преко највећег дела земље.¹⁾

О овом проблему написао је недавно Жан Марабини (Jean Marabini) веома занимљиву студију, обухватајући њоме многе и разне народе.²⁾ Узимајући њу за основу и додајући јој наше примере размотрићемо ово питање.

Неке легенде говоре о томе како је постала риба. Фрезер је навео врло леп и изразит пример како Индијанци у Перу-у обожавају рибе јер мисле да је прва риба створена у „горњем свету” (тако они зову небо), а она је изродила све остале рибе, учинивши тако да великим бројем своје деце нахрани Индијанце.³⁾ По једној нашој легенди кад је св. Сава ручао са својим ђаком код извора Срнаљице у Језерима, баца он у воду једну од риба што их је спремио за ручак, а језеро благослови, те се отада оно зове Рибље и пуно је риба, а свака од ових врста има крађу доњу усну као и она риба св. Саве.⁴⁾ Друга народна прича помиње такође рибу и то златну, у коју је била претворена нека девојка, коју је царица-Циганка бацила у бунар, а рибом-девојком се на крају цар оженио.⁵⁾

И поједина својства животиња људи су објашњавали предањем. Тако једно предање из околине Алексинца говори зашто риба има црвену крв. То је настало због тога што је она појела комад хлеба умешеног Христовом крвљу, а који је бог био бадио у море. Рибу је благословио и заповедио да јој крв буде црвена.⁶⁾

И сама божанства претварају се каткад у рибу. Из митологије старих Грка сазнајемо како се и сам Аполон претворио у делфина па такав водио критске бродове.⁷⁾ Пред појавом страшног дива Тифона, Афродита са сином Еросом скочи у Еуфрат, те се обоје претворе у рибе.⁸⁾ Из асирско-вавилонске митологије остала је успомена у сазвезђу које се зове Риба.

Тесну везу између човека и рибе показују нам приче и народна схватања о томе на чему стоји земља. Код муслимана у Босни је забележено веровање како је у води под земљом велика риба, на њој стоји во, а на волу земља.⁹⁾

Риба, како се верује, зна да поштује човека и да му на разне начине изрази своју захвалност за учињена добра. Овај мотив налазимо у многим легендама античких, европских и данашњих азиских народа. По старогрчком предању, кад је Којран, син Абанта, аргоског краља, пустио на слободу неколико делфина, узвратили су му они то спасавши га при једном бродолому, који је само он преживео.¹⁰⁾ Ова риба је, према причи, спасла живот и Одисејеву сину Телемаху, те је Одисеј из захвалности узео лик делфина на свој штит.¹¹⁾ Мотив захвалне рибе налазимо и у приповеткама Руса, Цигана и наших народа. Најлепши је пример Пушкинова скаска о рибару који је ухватио златну рибицу и опет је пустио на слободу. Под утицајем своје зле жене рибар моли рибу за разна добротинства, а ова му из захвалности испуњава сваку жељу. Кад је рибарева жена после свега затражила да буде владарка над морем, а златна рибица да је послужује, казнила је она незахвалну жену тиме што јој је одузела сва дотадања блага и почаст, оставивши је у беди и невољи.¹²⁾ Према једној циганској причи из Србије, рибица, коју је неки човек уловио и пустио, претвара се у човека и свом добротвору чини многа добротинства дајући му напослетку много злата.¹³⁾ Код нас једна бајка садржи исти мотив о риби ој захвалности само израженој на други начин. Сиромашног рибара Палунка што на „пустом морском крају“ хвата рибе на коштану удицу за добротинства награђује Зора-девојка која се у свитање појављује из мора у сребрном чуну са златним веслима.¹⁴⁾ Тај мотив садржи и једна Гримова бајка, по којој је неки сиромашни рибар хватао златну рибу, пустивши је оба пута на слободу, а кад је ухватио трећи пут, саветовала му је она да је узме и расече на шест комада, од којих нека два да жени да поједе, два своме коњу, а два нека закопа у земљу. Из делова закопаних у земљу израсла су два златна крина, од делова датих коњу добио је два златна ждробета, а жена је добила два златна детета.¹⁵⁾

Човекову захвалност према ма којој врсти рибе покушао је да објасни Фрезер на примерима разних народа тиме што је као основ узео анимистичко схватање о постојању рибље душе, која треба да послужи потстицању осталих јединки како би их људи лакше уловили.¹⁶⁾ Ово објашњење нам се чини умесно.

Рибе не само да човеку враћају добро добрим него запажају и поједине његове рђаве особине и на то обраћају пажњу другим животињама. Тако у једној руској бајци штука говори лаву о човековој лукавости, због чега се она од човека сакрила у воду, а у човекову неискреност се лав и сам касније уверио.¹⁷⁾

Овом приликом се морамо унеколико задржати на симболичном значењу и улози рибе у хришћанским украсним мотивима. Претставу рибе наследило је хришћанство из многобожачке митологије, свакако као источњачки мотив. Њен орнаментални значај је несумњиво у

непосредној вези с речју ΙΧΘΙΣ (скраћеница од почетних слова реченице Исус Христос, син божји, спаситељ света), истоветној са грчком речју ΙΧΤΙΣ — риба. Отуда се у симболици риба јавља као синоним хришћанина уопште или означава живот. Први хришћани су, у време гоњења од стране Римљана, кад би хтели да у разговору сазнају да ли је њихов саговорник хришћанин или не, цртали на земљи рибу.¹⁸⁾ На зидовима катакомбе Priscilla читамо натпис „Александар у,” после чега је слика рибе, што допуњује реченицу са значењем „Александар у Христу”.¹⁹⁾ На једном надгробном натпису (епитафу) Лицинија Амијаса из времена 200 год. н.е. урезане су претставе двеју риба које треба да значе хришћанску бесмртност²⁰⁾ (сл. 1). Са истом симболиком је приказана риба на најранијим мозаицима из II в. у Италији (Равена, Рим, Напуљ).²¹⁾

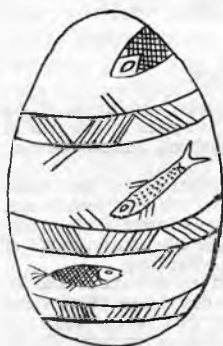
Сл. 1.

Као прастари мотив многобожачког култа и животиња поштована и обожавана, јавља се риба и као украсни мотив на ускршњим јајима. Међу примерцима из збирки Етнографског музеја у Београду одабрали смо три као најлепша и најизразитија. На јајету (Инв. бр. из Србије) налазе се на белој основи црном бојом насликане рибе уоквирене ширим попречним прстеновима од косих линија (сл. 2).

Други примерак (Инв. бр. 4056/59, из Ваљева) има на црвеној основи белим воском израђене рибље ликове поред којих је гранчица (сл. 3). На трећем примерку (Инв. бр. 4056/58, из Ваљева) видимо израђена четири поља, два и два наспрамна, од којих су на једним шаховска поља црно-бела а на другим по две рибе црне боје на белој основи (сл. 4).

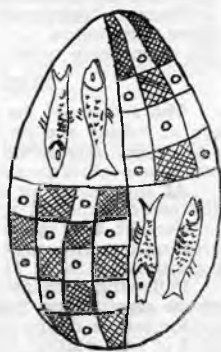
У закључку желимо да укажемо на неке моменте. Роба у народном предању и симболичком значењу, као што то закључује Марабини, садржи идеју о мору као непресушном извору који ствара божанства, дајући им натприродне моћи. „Оваква схватања су настала — каже даље он — код народа чији је живот био везан и површински и

Сл. 2.

Сл. 3.

Сл. 4.

дубински за море. У свом ширењу по разним областима ови културни елементи су мењани и преиначавани тако да је риба постала змај код Кинеза, а код Индуса митски бог-змија”.

У нашу народну књижевност риба је дошла с другим источњачким мотивима (лав, змај, орао, феникс и др.) вековима узајамним непосредним или посредним везама и културним утицајима. Везана за наше легендарне личности и географску средину, она је била прилагодена нашем народном животу и схватањима.

Предраг Ацић,
Србољуб Милојевић

ПРИМЕДВЕ

- ¹⁾ Ф. Енгалс, *Порекло породице, приватног власништва и државе*, Загреб 1945.
²⁾ J. Marabini, *The Fish in the Myth and Legend* (The Unesco Courier № 5, 1955).
³⁾ Ц. Фрезер, *Златна Грана*, Београд 1937, 638.
⁴⁾ В. Ђоровић, *Св. Сава у народном предању*, Београд 1927, 195.
⁵⁾ Српски Етнографски Зборник L, 105—6.
⁶⁾ „Караџић” бр. 5 за 1900, 100—1.
⁷⁾ А. Замуровић, *Митологија Грка и Римљана I*, Нови Сад 1936, с. в. Аполон.
⁸⁾ *Исти*, нав. дело с. в. риба.
⁹⁾ *Гласник Земалског музеја*, Сарајево 1907, 319.
¹⁰⁾ Замуровић, нав. дело, с. в. делфин.
¹¹⁾ На истом месту.
¹²⁾ А. Пушкин, *Бајке*, Београд 1950, 28—40.
¹³⁾ Тих. Р. Ђорђевић, *Циганске народне приповетке*, Београд 1933, 170—8.
¹⁴⁾ И. Врлић-Мажуранић, *Приче из давнине*, Загреб 1950, 27—31.
¹⁵⁾ *Märchen der Brüder Grimm*, Berlin 1937, 336—38.
¹⁶⁾ Фрезер, нав. место.
¹⁷⁾ Руске народне бајке, Београд 1946, 136—38 („Просвета”).
¹⁸⁾ По усменом саопштењу проф. Свет. Душанића, Београд.
¹⁹⁾ J. Finegan, *Light from the Ancient Past*, Princeton 1949, 382.
²⁰⁾ *Исти*, нав. место.
²¹⁾ По саопштењу проф. С. Душанића.

FISH IN TRADITION AND SYMBOLICS

The authors of the present article expound, quite concisely, conditions of the origin of fishing and its importance for the prehistoric man, to pass afterwards to the examples of various forms of the cult of fish with Yugoslavs, ancient Greeks, Russians and other peoples.

At the beginning they set forth some older popular opinions of the origin of fish and of some of its physical characteristics (colour of blood, shape of mouth etc).

Further, they speak of mutual benefactions between fish and man. This highly interesting element was called in the West European scientific literature „motif of the gratitude of fish”. This motif has been paid a particular attention.

Following sections deal with the representation of fish as ornament and its symbolic significance. Such a role of fish is studied from a double point of view: on a tombstone dating from the II century of the new era, fish is the sign and symbol of immortality, consequently related to Christianity, whereas on some Easter eggs from Serbia (collection of the Ethnographical Museum — Beograd) it represents a preserved relic of the pagan mythology — symbol of life and fertility.

In the conclusion the authors emit the opinion, that this motif has come from the East, where it had been transferred from, to the Slav mythology by means of relations and cultural influences.

Fig. 1. Tombstone dating from the period about 200 A.D. at the grave of Licinius Amias.

Fig. 2. Fish on an Easter egg from Serbia

Fig. 3. Fish on an Easter egg from the surroundings of Valjevo

Fig. 4. Fish on an Easter egg from the surroundings of Valjevo

POISSON EN TRADITION ET EN SYMBOLISME

Les auteurs du présent travail exposent tout d'abord, d'une manière succincte, les origines de la pêche et son importance pour l'homme préhistorique et passent ensuite aux différentes formes du culte du poisson parmi les Yougoslaves, anciens Grecs, Russes et autres peuples.

Ils expliquent aussi certaines croyances populaires sur l'origine du poisson et de certaines de ses qualités physiques (couleur du sang, forme de la bouche, etc.). Ils prêtent une attention particulière au motif, nommé dans la littérature scientifique de l'Europe Occidentale, le motif de la gratitude du poisson.

Finalement, ils étudient le rôle du poisson ornement et comme symbole et arrivent à la conclusion qu'il a une double signification, qui tient d'une part de la chrétienté et de l'autre de la mythologie païenne. Ils considèrent que ce motif est d'origine orientale.

Predrag Adić
 Srboľjub Milojević

ПРЕГЛЕД СТРУЧНОГ И НАУЧНОГ РАДА У ЕТНОГРАФСКОМ
МУЗЕЈУ У БЕОГРАДУ 1936—1940 ГОДИНЕ И РЕГИСТАР
XI—XV КЊИГЕ ГЛАСНИКА ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА

Једна од најстаријих и најеминентнијих установа за прикупљање, чување и обраду предмета народне материјалне и духовне културе у нашој земљи — Етнографски музеј у Београду — давао је преко свога органа „Гласника“ Етнографског музеја резултате свога научног рада као и разна разматрања и студије из области етнологије својих бројних спољних сарадника. Године 1940 изашла је XV — последња предратна књига Гласника.

У току рата рад у Музеју сводио се углавном на бригу да се раније сакупљени предмети сачувају.

Одмах по ослобођењу Музеј заузима своје место у друштвеном и научном животу. Кроз неколико изложби активиран је рад у њему на пољу прикупљања и обраде предмета и у њихову излагању и тумачењу широкој публици, с којом је успостављен доста присан контакт.

1953 г. Музеј издаје XVI књ. Гласника и тиме продужава са традицијом изношења својих научних резултата пред јавност, пружајући уједно прилику и спољним сарадницима да публикују своје радове.

Првих 15 књига „Гласника“ претстављају предратни период рада Етнографског музеја. Како је у њима обухваћена разноврсна етнографска грађа, често блиска и другим научним дисциплинама, то је ради лакшег сналажења и прецизније употребе поменутих књига у X књизи Гласника објављен рад д-ра Боривоја Дробњаковића „О научном раду у Етнографском музеју“, у коме је поред прегледа тога рада обухваћен и регистар за првих 10 књига (односно за годишта 1926—1935).

Овом приликом Етнографски музеј даје преглед стручног и научног рада у годинама 1936—1940 и регистар с потребним стручним терминима и појмовима који улазе у оквир XI—XV књиге Гласника.¹⁾

Настојаће се на томе да у следећој XXI књизи буде објављен регистар за XVI—XX књигу, а да затим свака књига има свој регистар по принципу Академијиних издања.

¹⁾ Овде је дат само сумаран — кратак преглед рада. Детаљнији подаци се налазе у радовима д-ра Боривоја Дробњаковића, који су објављени у књигама Гласника као годишњи извештаји Музеја под насловом „Етнографски музеј у Београду“ и Митра С. Влаховића: Етнографски музеј НР Србије — Зборник Етнографског музеја у Београду 1901—1951, Београд 1953.

Музејске збирке

У току 5 година (1936—1940) за музејске збирке приновљено је 1023 предмета који су заведени под 769 инвентарских бројева, тако да је 31 XII 1940 г. Инвентар музејских предмета имао 16.840 бројева с 22277 предмета. Набављени предмети су по своме теренском пореклу из свих крајева Југославије, а њима су употпуњаване све збирке Музеја. Предмети су набављани откупом у Музеју или на терену, док је изванредан број добијен и као поклон.

Илустровано одељење

Ово је Одељење приновљено са 1497 инвентарских бројева односно 2169 предмета. 31 XII 1940 г. оно је имало 7799 инвентарских бројева с 9873 предмета (негатива, фотографија, клишеа). Највећи број ових предмета су радови музејског особља. Једна од најзначајнијих аквизиција из овог периода је збирка од 59 акварела и цртежа барона Сатмарија.

Одељење за музички фолклор

Приновљено је 38 картонираних мелодија тако да је 31 XII 1940 г. имало 1425 инвентарских бројева. У фонетском отсеку стање је као и 1935 г. (180 воштаних плоча), а у Отсеку народних игара заведени су бројни прилози у списак рукописне грађе као поклон проф. Љ. и Д. Јанковић.

Библиотека

Библиотека је добила 620 инвентарских бројева са 708 књига. На крају 1940 г. она је имала 3200 инвентарских бројева са 5814 књига.

Рад у Музеју

За читаво време свога постојања Музеј се често селио из зграде у зграду а његово се просторно питање ипак није решило. 1938 г. тадашњи директор Музеја д-р Б. Дробњаковић обишао је низ земаља ради прегледања модерних музејских зграда и по повратку с пута поднео је извештај на основу кога је направљен план за подизање нове музејске зграде. Овај план због недостатка буџетских средстава није остварен.

Музеј се селио и у периоду 1936—1940 године. Године 1938 пресељен је из Милошеве улице у зграду на углу улица Зорине и Њебошеве. Паковање, селидба, распакивање и магационирање предмета по неподесним просторијама умногоме су ометали рад музејског особља а уједно се рђаво одражавало на значајним етнографским споменицима које Музеј поседује.

Иначе, изложбене просторије и библиотека били су стално приступачни онима који су се за њих интересовали. Библиотека је сталном разменом књига била у непрекидном контакту с многим европским и ваневропским установама сроднога карактера.

Приновљени предмети пролазили су кроз све фазе музејског пословања. Збирке су биле приступачне за обраду не само стручњацима овога Музеја већ и онима из других установа. Њима је до 1937 г.

руковао д-р Б. Дробњаковић, али је он тада био одређен да врши и дужност директора Музеја Српске земље па их на руковање прима кустос Митар Влаховић, садашњи директор Музеја.

Музеј је слао упитнике и упутства за прикупљање етнографске грађе. Одговори су увођени у Архив грађе, а један део је и у Гласнику објављен. Одржан је низ предавања углавном слушаоцима Више педагошке школе. Урађен у Албум надгробних споменика са 117 цртежа. Појединцима и установама давана су разна обавештења и упутства. Стављан је на располагање илустративни материјал. На службеним путовањима набављани су значајни предмети за студиске збирке и из свих крајева Југославије прикупљана је етнологска грађа за научне студије. Стално је вршена публицистичка делатност. Музеј је у годинама 1936—1940 издао:

Гласник Етнографског музеја XI—XV (1936—1940),

Упутства:

Љ. С. Јанковић: Упутства за прикупљање грађе о народним играма, Београд 1940

Посебна издања

Св. 6 *Прилози проучавању наше народне керамике* (д-р Боривоје Дробњаковић: Пиротски лончари у Боки Которској, П. Ж. Петровић: О народној керамици у долини Рашке; — О народној керамици у Источној Србији; — Оглед библиографије о нашој народној керамици, Перунички Бисенија: О изради црепуља у Злокуси код Ужичке Пожеге, Мојсић Илија: О изради црепуља у Цвану у околини Крушева у Јужној Србији, Барјактаревић Мирко: О старом лончарству и изради црепуља у околини Берана, Симовић Радомир: Печење хлеба у Љутицама код Ужичке Пожеге).

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА XI—VX КЊИГЕ ГЛАСНИКА ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

1. Привреда¹⁾

Вукмановић Јован: Тигларство у Црмници XII, 117²⁾; О изради црепуља и печењу хлеба у Црмници; Маслињаци и прерада малина у Паштровићима XIV, 53

Димитријевић Вера: Папуције у Скопљу XIII, 30

Дробњаковић д-р Боривоје: Маслињаци и прерада маслина на Љуштици у Боки Которској XI, 80

Кастратовић Милева: Израда црепуља у Бихору код Берана XIII, 147

Марковић Радулка: Грнчарски занат у селу Драчеву код Скопља XII, 126

Милошевић Милорад: О изради црепуља у селу Валакоњу XII, 201; Љагани — колевке у Злоту XIII, 154; Неколико података о риболову на средњем Пеку XIV, 107; Бачијање у Звизду XIV, 113; Израда барута у селу Дубокој у Звизду XIV, 115; О изради

¹⁾ О привреди види у овом регистру још и правне обичаје уз послове.

²⁾ Римски број означава књигу, а арапски страну „Гласника”.

црепуља у селу Нересници у Звижду XIV, 117; Цинцарско „Хор-
јо” — село на Копаонику XV, 165; Сампаси на Бабичкој Гори у
Заплању XV, 168

Момировић Ж. Петар: Риболов у Смедереву и околини XII, 145

Русић Бранислав: Смоларење у Поречу XII, 136

Филиповић д-р Миленко: Самарџиски занат у Струмици XIII, 144

2. Кућа, остале зграде и покућство

Барјактаровић Мирко: Посуђе у околини Берана XIV, 101

Вуковић Војин: Сјеничке куће на Точковима XIV, 99

Милошевић Милорад: О ваљалицама на реци Јошаници XII, 198; О
ваљалицама на Злотској Реци XV, 170; Ваљалица на врелима у
Маломе Извору XV, 173

3. Народна ношња

Влаховић С. Митар: Неки слични делови женске ношње у западним
и источним крајевима Југославије XIV, 82

Вукмановић Јован: Шокачка народна ношња у Бачком Брегу XV, 1

Петровић Ж. Петар: Скорње XII, 91

Ђатић Радмила: Мушка народна ношња у Мачви XII, 99

4. Обичаји

а) у опште

Ђорђевић д-р Тихомир: Неколико архивских података о нашим на-
родним обичајима XIII, 1

Милошевић Милорад: Неки обичаји и празноверице у селу Валакоњу
XII, 202

б) верски

Вукмановић Јован: О ђурђевданским обичајима у Батињанима XI, 161

Ивановић Богосав: Обораване села XIII, 152

Јанковић С. Љубица: Русалије XIV, 20

Карановић Милан: Слава „Цркве Ловнице” у Бирчу XIV, 43

Кулишић Шпиро: Божићна печеница XV, 19

Тановић Стеван: Причешћивање без свештеника XV, 178

Филиповић д-р Миленко: Говедаров камен на Овчем Пољу XII, 20

в) друштвени

Дробњаковић д-р Боривоје: Свадебни обичаји код православних Срба
у околини манастира Тавне у Босни XII, 78

Поповић Десанка и Божић Танасије: Свадебни обичаји у Бекташком
Градишту XI, 41

г) правни

Барјактаровић Мирко: Вјештачко наводњавање у околини Берана
XIII, 46

Брајовић Милинко: Клетве у селу Јеленку, у срезу Даниловградском
XI, 165

- Влаховић С. Митар*: О наводњавању у околини Гусиња и Плава XII, 166
Петровић д-р Александар и Вујић Петар: Ракиске задруге у Косовом Лугу XII, 71
Протић Љубиша: Разграничавање имања XII, 61; Заклетва као доказно средство код Срба и Цигана XIII, 51
Шаулић Новица: Једна пресуда од пре сто година XIII, 152

ц) уз послове

- Милошевић Милорад*: Обичаји приликом грађења куће у Горњем Звижду XIII, 153
Протић Љубиша: Неки обичаји око куповине, продаје и трампе XI, 17, XII, 40
Франић Т. Иво: Народни обичаји и обреди уз прво орање и сијање у срезу Славонско-пожешком XI,32, XII, 30

5. Празноверице, чарања, гатања, бајања

- Дробњаковић д-р Боривоје*: Средства против невремена на Златибору XII, 149; Бајање против змијиног уједа на Златибору XIII, 150
Ђенић Љубиша: Прикојасе XIII, 149
Катанић Томаш: Народна веровање XIII, 156
Кнежевић Миливоје: Растеривање градобитине у ужичком крају XV, 176
Кулишић Шпиро: О светковању четвртка XIV, 93
Милошевић Милорад: Народне празноверице у копаоничким селима у Ибру XI, 46, XII, 204
Момировић Петар: Бајање у Јагодини и околини XI, 64; Бајање у нашем народу XIII, 76
Петровић д-р Александар: Мора XI, 96; Црни глог у народном веровању XIII, 132
Радуловић Илија: Народна веровања у Зети XI, 54
Русић Бранислав: Хришћанска хамајлија XI, 69

6. Песме и певања, народне игре

- Барјактаровић Мирко*: Етнолошко у Горском Вијенцу XV, 122
Влаховић Влајко: Неколико запажања о народним песмама у Битољу XIII, 86
Вуковић Војин: О народним песмама и начину певања на Пељешцу XIII, 93
Влаховић С. Митар: О гуслама и гусларима у пиротском крају XI, 142; О гусларима око Моравице и Скрапежа XIII, 101
Дробњаковић д-р Боривоје: О гуслама и гусларима у златиборским Рудинама XIII, 138; Неколико података о гуслама и гусларима на Луштици у Боки Которској XIII, 142
Ђенић Љубиша: Гуслари на Златибору XIII, 140
Јанковић С. Даница: Жена у нашим народним играма XII, 4; Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији XIII, 24; Драмски елементи у нашим народним орским играма и народна орска игра као драмски елемент народних обичаја XV, 75

- Јанковић С. Љубица: Народне игре на Косову XI, 1; Народне игре у Кичеву и околини XV, 95; Још нешто о приликама за играње у Скопској Црној Гори XV, 159
- Каталић Томаш: Песма о Стеву Васојевићу XIV, 70; Једна тужбалица из Васојевића XIV, 75; Песма о Куштриму Васојевићу XV, 147
- Петровић Александар: Чума у нашој народној поезији XV, 144
- Петровић Ж. Петар: Прилози проучавања тужбалица у Северној Србији XI, 118
- Шаулић Новица: Смрт Смаилаге Ченгића XI, 107, XII, 192; Смаилага удара на Грахово XI, 116; Вук Лопушина XIII, 117; Браћа Мушићи на Косову XIV, 61.

7. Приче, предања, пословице, загонетке и сл.

- Ђорђевић д-р Тихомир: Џуха у предању шпанских Јевреја у Београду XIV, 15
- Кнежевић Миливоје: Две легенде о проклетој Јерини из Ужичког краја XV, 174
- Кордунаш Б. М.: Српске народне приповетке са Огулинског Кордуна XI, 168
- Милаковић Бранко: Народна предања о именима неких места у околини Лебана, у срезу Јабланичком XI, 170; Народна предања о имену села Заграћа у Качеру XI, 171
- Милошевић Милорад: Легенда о Сметешком Језеру на Копаонику XV, 175
- Петровић Ж. Петар: О бањи код Новог Пазара XI, 171
- Поленаковић Х.: Још један тип приповетке о девојци без руку XIII, 128
- Романо А. и Алкалај А.: Џуха XV, 179
- Станојевић Маринко: Баја-Џора у народној традиционалној књижевности XIV, 1; Из народне књижевности XIV, 90

8. Народна медицина

- Бубало Манојло-Кордунаш: Из народне медицине са Огулинског Кордуна XV, 49
- Каталић Томаш: Народна лекарство XI, 76
- Николић Владимир: Из народне медицине у Нишу за време турске владавине XV, 41
- Петровић д-р Александар: О пореклу неких наших лекова XII, 111
- Тановић Стеван: Народна лечење у околини Ђевђелије XIII, 70

9. Етнологија као наука, музеји, универзитети, средње установе

- Дробњаковић д-р Боривоје: Етнографски музеј у Београду XI, 204, XII, 233, XIII, 173, XIV, 121, XV, 182
- Вински д-р Зденко: О значењу етнологије за културну историју Славенског Југа XIV, 77
- Ердељановић д-р Јован: Етнологија као наука XIII, 9

10. Биографије, поменици, библиографије

- Барјактаровић Мирко: Андрија П. Јовићевић XV, 189
 Вукановић Татомир: Владимир Р. Ђорђевић XIII, 179
 Дробњаковић д-р Боривоје: Никола Зега XV, 187
 Ђорђевић Р. Тихомир: Поменик — Вук Ст. Караџић XV, 191; Милан Ђ. Милићевић XV, 192; Дена Дебељаковић XV, 193; Марко С. Поповић — Родољуб XV, 194
 Јованчевић Борис: Сава М. Милосављевић XIII, 181
 Петровић Ж. Петар: Д-р Илија Јелић XI, 208
 Томић Персида: Живот и рад Милорада Медаковића XII, 209
 Вукановић Татомир: Д-р Миленко С. Филиповић (библиографија) XII, 214
 Дробњаковић д-р Боривоје: Владимир Ткалчић (библиографија) XII, 213
 Ђорђевић д-р Тихомир: Додатак Огледу библиографије наших народних пословица XV, 180; Додатак Огледу библиографије наших народних загонетки XV, 181
 Милаковић Бранко: Библиографија за 1934 и 1935 годину XI, 185; Библиографија за 1936 г. XII, 219; Библиографија за 1937 г. XIII, 161
 Николић Бојка: Лека, часопис за културна и просветна питања и књижевност V—VII (1933—1935) XI, 183
 Петковић Божана и Милутиновић Вера: Оглед библиографије наших народних загонетки XI, 172; Додатак Огледу библиографије наших народних пословица XI, 182
 Петровић Ж. Петар: Д-р Боривоје Дробњаковић (библиографија) XI, 200
 Раичевић Светозар: Митар С. Влаховић (библиографија) XIV, 119

11. Разно

- Алберги-Шамић Десанка: Записи Луке Шешића свештеника у Српској Капели XV, 156
 Барјактаревевић Мирко: Још о барјаку код Васојевића XIV, 106, XV, 177
 Влаховић Трипко: Писмо и писмоноша у нашим народним песмама XI, 127, XII, 175
 Вукановић Татомир: Лична имена код Срба XV, 56
 Јуришић Јован: Етнографска грађа из Млаве XI, 88
 Катанић Томаш: О барјаку код Васојевића XIII, 158
 Миладиновић Мих. и Петровић Вуко: Етнолошка грађа из Радовишког у Јужној Србији XIII, 60
 Милошевић Милорад: Стародревни град Козник над Расином XV, 175
 Момировић Петар: Етнолошка грађа из села Слепче у срезу Крушевском XIV, 96
 Николић Владимир: Разне етнолошке белешке из околине Пирота и Ниша XI, 163
 Петровић Александар: Грађа за изучавање наше народне религије XIV, 31
 Русић Бранислав: Знаоци немуштога језика XV, 113

- Тановић Стеван*: Дотеривање лубање и осталих делова тела у околини Бевђелије XI, 102
- Ђоровић д-р Владимир*: Покушај једне дробњачке сеобе 1700 године XII, 1
- Филиповић д-р Миленко*: Доњи Бирач XV, 33
- Шаулић Новица*: Манастир Св. Тројица код Пљеваља XIV, 103
- Ш(обајић) П(етар)*: Постанак имена Шобајићи XIII, 150
- Сарадници XI—XV књиге Гласника Етнографског музеја у Београду
- Алкалај А. в. Романо А.
- Барјактаровић Мирко 6 (XIII 46, XIV 101, 106, XV 122, 189)¹
- Богих Танасије в. Поповић Десанка
- Брајовић Милинко 1 (XI, 165)
- Бубало Манојло-Кордунаш 2 (XI, 168, XV, 49)
- Вински д-р Зденко 1 (XIV, 77)
- Влаховић Влајко 1 (XIII, 86)
- Влаховић С. Митар 4 (XI, 142, XII, 166, XIII, 101, XIV, 82)
- Влаховић Тришко 2 (XI, 127, XII, 175)
- Вујић Петар в. Петровић д-р Александар
- Вукановић Татомир 3 (XII, 214, XIII, 179, XV, 56)
- Вукмановић Јован 5 (XI, 161, XII, 133, XII, 117, XIV, 53, XV, 1)
- Вуковић Војин 2 (XIII, 93, XIV, 99)
- Димитријевић Вера 1 (XIII, 30)
- Дробњаковић д-р Боровоје 13 (XI, 83, 204, XII, 78, 213, 233, XIII, 138, 142, 149, 150, 173, XIV, 121, XV, 182, 187)
- Ђенић Љубиша 2 (XIII, 140, 149)
- Ђорђевић д-р Тихомир 5 (XIII, 1, XIV, 15, XV, 180, 181, 191)
- Ердељановић д-р Јован 1 (XIII, 9)
- Ивановић Богосав 1 (XIII, 152)
- Јанковић С. Даница 3 (XII, 4, XIII, 24, XV, 75)
- Јанковић С. Даница 3 (XII, 4, XIII, 20, XV, 95, 159)
- Јованчевић Борис 1 (XIII, 181)
- Јуришић Јован 1 (XI, 88)
- Карановић Милан 1 (XIV, 43)
- Кастратовић Милева 1 (XIII, 147)
- Катанић Кн. Томаш 5 (XI, 76, XIII, 156, 158, XIV, 75, XV, 147)
- Кнежевић Миливоје 2 (XV, 174, 176)
- Кулишић Шпиро 2 (XIV, 93, XV, 19)
- Лалевић С. М. 1 (XI, 166)
- Марковић Радулка 1 (XII, 126)
- Миладиновић Мих. и Петровић Вуко 1 (XIII, 60)
- Милаковић Бранко 4 (XI, 171, 185, XII, 219, XIII, 161)
- Милошевић Јел. Милорад 17 (XI, 46, XII, 198, 201, 202, 204, XIII, 153, 154, XIV, 107, 113, 115, 117, XV, 165, 108, 170, 173, 175, 175)
- Милутиновић Вера в. Петковић Божана
- Момировић Петар 4 (XI, 64, XII, 145, XIII, 76, XIV, 96)
- Николић Бојка 1 (XI, 183)
- Николић Владимир 2 (XI, 163, XV, 41)
- Петровић д-р Александар 5 (XI, 96, XII, 111, XIII, 132, XIV, 31, XV, 144); и Вујић Петар 1 (XII, 71)
- Петровић Ж. Петар 5 (XI, 118, 171, 200, 208, XII, 91)
- Петковић Божана и Милутиновић Вера 2 (XI, 172, 182)
- Поленакосећ X. 1 (XIII, 128)
- Половић Десанка и Богих Танасије 1 (XI, 41)
- Протић Љубиша 4 (XI, 17, XII, 40, 61, XIII, 51)
- Радуловић Илија 1 (XI, 54)
- Раичевић Светозар 1 (XIV, 119)
- Романо А. и Алкалај А. 1 (XV, 179)
- Русић Бранислав 3 (XI, 69, XII, 136, XV, 113)
- Станојевић Маринко 2 (XIV, 1, 90)
- Тановић Стеван 3 (XI, 102, XIII, 70, XV, 178)
- Томић Персида 1 (XII, 209)
- Ђатић Радмила 1 (XII, 99)
- Ђоровић д-р Владимир 1 (XII, 1)

¹) Арапска цифра или зграда означава број прилога после отштампаних у „Гласнику“. У загради руска цифра означава књигу а арапска страну „Гласника“ у коме су прилози штампани.

Филиповић д-р С. Миленко 3 (XII, 20, XIII, 144, XV, 33)
 Франић Т. Иво 2 (XI, 32, XII, 30)
 Шамић-Алберти Десанка 1 (XV, 156)

Шаулић Новица 8 (XI, 107, 116, XII, 192, XIII, 117, 152, XIV, 61, 103, 105)
 Шобајић Петар 1 (XIII, 150)

РЕГИСТАР

за XI—XV књ. Гласника Етнографског музеја у Београду

Скраћенице: в. = видеги, вер = веровање, гр. = граница, гусл. = гуслатски-а, им. = имање, нар. = народни-а-о, мед. = медицина, об. = обичај, риб. = рибарски-а-о, хаљ. = хаљетак.

Абер, глас XI,¹⁾ 109; XII, 194; XIII, 125
 аван дрвени за прављење барута
 XIV, 116

Ага Асанага, песма XIII, 103

Ага од Рибника, гусл. песма XI, 153,
 154

агвалук, в. алвалук

Адана, игра XV, 161, 164

Ајде, Величе, игра XV, 99, 100

Ајде, ој Вардаре, игра XII, 18

Ајде, сунце зађе, песма и игра XI, 3,
 9

Ајде, што ти текна, песма XV, 98—100
 ајдуци, в. хајдуци

акшаран, в. мишоловац

алај барјак, XI, 111

алас, рибар XII, 152

алвалук, чашћење XI, 23, 24; — или
 крчма, напојница XI, 25, 26; — или
 квашење XII, 44; — или алвалок,
 агвалук, арвалук, ликово, кафе,
 крчма, цаба XII, 51—53; — или ал-
 думаш XII, 51—53, 60

алиште, одеело XIV, 98

алов, риб. мрежа XII, 149, 152, 153,
 157, 158

Алтан чело имаш, Димже, песма XI, 3
 алци, папуциски алат XIII, 32

аљина, в. модрина

аяјајлија, в. хамајлија

амам, води се вереница XII, 12; XV,
 91

аманет XV, 133, 139

амбар XI, 21, 164

Анђелино, белолико момиче, песма
 XII, 17

анимизан, XIII, 9, 10; — анимистичка

веровања XV, 25, 27, 31, 32

антерија, хаљ. XI, 163; XIII, 67, 68

анџар, у песми XI, 115; XII, 197; XIII,
 123; XV, 152

арач, у песми XI, 109, 110, 112, 113, 116;
 XV, 154

арбија, шипка за набијање пушке
 XIV, 116

арвалук, в. алвалук

арзоал, писмо XI, 132

арман, гумно XI, 38

арчови, лекови у нар. мед. XV, 43

ачерне, накит у песми XIV, 64

ачик кондури, в. кондуре

ашов, при заклињању XIII, 56

ашчија на свадби XII, 83, 88

Баба тикве посејала, игра XII, 18

бабине XI, 47, 48

бабињара, в. лиенка

бадња вечера XI, 89

бадњак XI, 88; XII, 205; XV, 135, 126

Бадње вече XI, 37, 54, 55; XII, 205;

XIII, 64; XV, 44

Бадњи дан XI, 55, 88, 89, 161; XII, 205;

XIII, 63, 64, 144

багаш, мера (15 кг) XII, 135; XIV, 54,
 57

багер, риб. справа XII, 163

бајалице, жене које бају XI, 64, 65;

XIII, 77, 80, 82; XIV, 92; XV, 133

бајање, XI, 64—68, 165; XIII, 62, 76—
 85, 150; XIV, 97; XV, 46, 131, 133

Баја Џора у приповеци XIV, 1—14

Бајрам XV, 58; — или Барјам, у песми
 XIII, 118

бајтари или мешетари, посредници у
 куповини и продаји XII, 54

бакани без опетана, врста чизама

XV, 3

бакрач, посуда XI, 89; XII, 206; XIII,
 56; XIV, 36; XV, 173

¹⁾ Римска цифра означава књигу а арапска стра-
 ву „Гласника“ у коме се термин налази.

- бало*, врста сукна XIV, 87
балсама, течност за лечење XIII, 72
балсамирање XII, 114; — или *балсамовање* XIII, 16
балтаџија, играч код русалија XIV, 24—26, 30
банак, део чамца XII, 154
бањина или *брача*, маслинова комина XIV, 59
барбе, отвори на тигларској пећи XII, 118
Барбура, сточна Нова година XIV, 113
бардаж, посуда XI, 164; XII, 26, 129; XIII, 153; XIV, 101
барела, тигларска посуда XII, 124
барело, посуда за уље XI, 87; XII, 117, XIV, 60
барјак, XI, 3, 37; XIII, 60, 88, 158; XIV, 44, 46, 63, 65, 67, 68, 72, 106; XV, 88, 91, 92, 103, 104, 162, 177, 178; — или *бајрак* у песми XIII, 41
барјактар, XI, 108; XII, 11, 168, 188; XIII, 104, 120, 123, 159, 160; XV, 88, 104, 162; — или *барактар* у песми XIII, 41
барка, чамчић XII, 162, 163
баркиња, в. кривала
барнавезе, широке чакшире XI, 105
барут, израда XIV, 115, 116; — у нар. мед. XV, 45
баруциски занат XIV, 116
басма, врста простије тканине XIII, 37, 76, 77, 81—83, 85
басме, речи при бајању XI, 64, 65, 66, 67
баснар, *баснарица*, онај ко баје XIV, 98
батар, риб. справа XII, 152, 153, 161, 162
бациање јабуке у свадбеним об. XI, 42; — крста на Богојављење XII, 9; — пепела за риболовцем XII 165; — динара (у новој кући) XIII, 153; — новца у об. XII, 120; XV, 40
бач (*бачар*), сточар на бачији XIV, 114, 115
бачије, *бачијање* XII, 200; XIV, 113; XV, 113—115, 165, 168, в. *мандра*
бачица, жена на бачији XI, 52
баштичка, в. *тапија*
- башуре*, в. *наууши*
бекеши, хаљетак XV, 11, 14
бела недеља, XI, 37
беларка, смоларски алат XII, 138
Бел' божо, игра XV, 91
белегија, за оштрење ножева XIII, 32
белило и *бељење лица*, XI, 94
бели лук у об. и нар. мед. XI, 38, 48, 56, 61, 64, 66, 89, 91, 92; XII, 45, 208; XIII, 62, 71, 72; XV, 44, 45, 131
белон, *белун*, врста рибе — *лишљан* XII, 147
беневреци XII, 91
беовице, врста рибе XII, 146
берба маслина, XII, 143, 144; XIII, 98
берберин као лекар XV, 42, 44
бесни бесулки, *замишљена бића* XI, 73
бећарбаша, члан лонце XIII, 37, 38
библиографија загонетки, XI, 172—181; XV, 181
библиографија пословица, XI, 182; XV, 180, 181
библиографије етнолошке, XI, 185—199, 200—203; XII, 212—232; XIII, 161—172; XIV, 119—120
Билбил ми пева, песма XI, 3, 5
билензукe, *наруквице* у песми XV, 153
билет, сточни пасош XII, 50
биљарда, дворач Перговића XI, 108, 109
биљег, остављање у тору длака с продате стоке XI, 19
Бин, *бин биливине*, игра XI, 3, 5, 9
биртаклији, врста обуће XIII, 33
бисаге, од две чарапе у врачању XI, 48
битевији, врста обуће XIII, 33, 35
бичкија, папуциски нож XIII, 32
бјељача, хаљ. XIV, 82, 89
бјечве, в. *назувице*
Благовести XIII, 152
благословљена вода XI, 32, 34, 37; XII, 35, 38
близанци XV, 58
Бог да бијет Поликсено, игра XV, 99, 100
Богојављење, XI, 37, 55, 63, 89, 92; XII, 9, 203, 206; XIV, 21, 22, 28, 29, 32; XV, 30, 85, 89, 101
богојављенска вода XIII, 83

- Божић* XI, 35, 37, 44, 58, 88, 89, 92, 163, 166; XII, 30, 33, 73, 205, 206; XIII, 36, 64, 104, 138, 139, 142, 149; XIV, 21, 22, 29, 94, 104, 113; XV, 19, 20, 22, 23—25, 29—31, 43, 89, 136, 137, 148, 178
божићна слама, заштита од невреме-на XI, 52
бојелек, хаљ. XI, 163
бојењ, врста рибе XIV, 108, 112
бојење коже XI, 93; — косе XI, 94, 95; — стоке, маркирање XII, 91
Бој на Љубићу, песма XIII, 113/114
Бој на Мишару, гусл. песма XIII, 114
Бокелев сан на Бадње вече гусл. пе-сма XIII, 143
Болан Тодор, песма XI, 147
Болесни Дојчин, гусл. песма XI, 151; XIII, 103
Болесни паун, игра XV, 79
борина (луч) за осветљење XII, 142
борунџук, *бурунџук*, бела копрена XV, 12, 16
босиљак у об. XI, 33, 46, 65, 66, 90; XIII, 38, 83; XV, 64
ботуши, в. навуши
бочник, клин на сукњи XIV, 86, в. бучник
бошчалуџ (бочалуџ) XI, 163; XII, 82, 85, 87; XIII, 36; XIV, 96
брада не брије се на Цветну недељу XII, 109
бразда као гр. им. XII, 62
Братско оро, игра XV, 134
брач, в. комина
брвнара XII, 199, 200; XIV, 100
брдло, део разбоја XI, 50; XV, 167
брезина, гр. им. XII, 62
бременица, дрвени суд XII, 86
брешка, пушка у песми XII, 197
брзеш, *брзак*, *брзаши*, врста рибе XIV, 108
брид, гр. им. XII, 62
бригва као апотропеј XI, 48, 52; — алат XI, 93
брк (рабош) на бачији XIV, 114
бркови XII, 109; XIII, 40; XV, 140
брњача, пољопривредна справа XII, 34
бронза черга XV, 166
броћ као лек XI, 92
брус у игри XI, 8
брушкета, одређивање рада коцком код тиглара XII, 118
брчка, врста рибе XII, 46
бубањ XI, 151; XIV, 65; — при заклетви XIII, 55; — врста рибарске мреже XII, 150, 152, 153, 159, 162
Будалина Тале, гусл. песма XIII, 102
буздован XV, 127
буклија чугура XI, 42, 43, 144, 145; XII, 18; XIV, 45; праве се гусле од ње XI, 159, в. карта
буктиња XV, 93
буљ, *буља*, врста рибе XII, 147
буљубаши XI, 134, 144, 145, 147; — на свадби XII, 83, 84
бумбача, игла за главу XV, 16
Буна против дахија, песма XIII, 108
бунда, хаљ. XI, 92
буре, заклетва се полаже на њему XIII, 55
Бурјано Бурјанке, игра XV, 100
бурмут XI, 153
бурунтија, *бујрунтија*, *итлак-бурун-тија*, писмо с наређењем XI, 132; XII, 187
буђка, риб. справа XII, 155
буџа, посуда XIV, 102
буџоње, врста рибе XII, 147
бучало, грнчарска алатка XII, 128
бучник (бочник) клин на хаљини XIV, 85
бушао, део ваљалице XV, 170
ваган, посуда XI, 51; XIV, 101, 102; — при заклетви XIII, 54
вада (јаз), XII, 166, 167, 170, 171, 172, 208; — или *вија* XII, 171, в. јаз
вакар, врста рибе XIV, 108
вакето, простија кожа XIII, 34
валуга, гр. им. XII, 62
Ваљка, стара игра XI, 9
ваљавица, XI, 93; XII, 198—201; XIII, 46; XIV, 1; XV, 167, 168, 170—174
вампир, XI, 62, 90, 91; XII, 76; XIII, 5, 61, 132, 136, 149; XIV, 32; XV, 38, 57; — или *вапер* XIV, 97
ваона, део ваљалице XII, 199, в. фуса
варзило, XIII, 149
варица в. кувано жито
Васкрс (Ускрс), XI, 89; XIV, 93; или Великдан, Велигден XI, 121; XV, 102; в. Ускрс

- васлава*, в. слава
Васо, ћеро, игра и песма XV, 91
ватра, у об. и вер. XI, 19, 33, 37, 44, 47, 50, 59, 60; XII, 13, 34; XV, 84, 92
вашир, XI, 157, 163; XIII, 134, 149; — в. панађур
вашчица, свраб XI, 92
веза, уже за краву XII, 49
вејта, в. моба
Велигденско оро, празничка игра XII, 7, 10; XIII, 25 XV, 87
Велика гостођа, празник XI, 2; XIII, 142; XV, 178
Великдан, *Велигден*, в. Ускрс, Васкрс *велики гуњ*, в. ресани гуњ
Велики петак, XI, 54; XII, 73; XIII, 149; XV, 55
Велики четвртак, XI, 37, 55; XII, 30, 32, 100, 205; XIV, 93
велико, прво снесено и бојадисано јаје — као лек XI, 38
венци ђурђевдански XI, 89; — жетелачки XI, 34; XII, 31, 35; XV, 25, 27; — ивањски XI, 74, 89; XIV, 97
венчана хаљина, в. хаљина венчана
венчање, XI, 4, 41, 43, 46, 47, 59, 72, 163, 164; XII, 12, 80, 82, 85, 60; XIV, 32; XV, 12, 15, 91—93, 104, 105, 134, 162
венче, обод земљаног суда XII, 129
вереник, *вереница* XI, 3; XII, 17; XIII, 63; XV, 84; — в. заговорена девојка
вериге, у об. XI, 21, 56, 62, 90; XII, 45, 203, 206; XIII, 53, 55, 58; XV, 22; — или *верушке* XIV, 98
веридба, XI, 163; XIII, 8
веровање у сенку, XV, 133
ветрови, *ветроштиње*, натприродна бића XI, 73, 74
вечерната, обредни колач XI, 37
вешање, казна XI, 101; — на ченгелима XV, 129
вештице, XI, 36, 48, 62, 73, 91, 96, 99—101; XII, 208; XIII, 2, 61, 133, 135, 157; XV, 61, 113, 131, 134; — или *вештерке* XIV, 97
виг, труба сукна XV, 172
вигаљ, ковачки XI, 169
Виде Чобанин и Турци јаничари, гусл. песма XIII, 112
Видовдан, XI, 2, 152; XII, 11, 208; XIII, 34; XV, 38, 89
визитли, хаљ. XV, 11, 14, 15
вија, в. вада
вијори, душе самоубица XIV, 37
„вију“, наричу XI, 123
виле, замишљена бића XI, 49, 62, 101, 151; XIII, 56, 103, 125, 157; XV, 113, 149
вилично коло, место где играју виле XI, 49
вилџан, за кафу XII, 195, 196
Виља (Филип) Маџарин, гусл. песма XI, 155
виљушке, дрвене при заклетви XIII, 54
вистац, хаљ. XI, 163
витани, в. оплећак
витање, вез XV, 8
витешке игре XIV, 70
витло, воденичко XII, 168, 207
вједогоња, в. здухач
вјенцовиље, свадбени об. XI, 41
вјера, примирје XV, 138
влак, врста риб. мреже XII, 157
влаџ, *влашче*, поштоноша у песми XII, 181, 182, 186, 190
Вишњица, празничка игра XI, 11; XIII, 25; XV, 85
воде лековите XI, 72
воденица, XII, 167, 168, 170, 204, 208; XIII, 46, 49, 66, 149; XIV, 1, 18; XV, 37, 125, 170, 173; — *редовничка* XIII, 149; XV, 168
воденичари XII, 167, 172
Водице, празник XIII, 38
водичари, људи с освећеном водицом XV, 102
вођење невесте на воду, XI, 44, 164
војвода, на свадби XII, 84, 86
Војвода и два улака, игра XI, 11
војка, уже за стоку XII, 47—49
војска, радници на цеђењу маслина XI, 83, 85, 86
војта, в. моба
воскар, занатлија XIII, 2
враг, замишљено биће XV, 113, 141, 142
вражт, об. XII, 202, 203
врат, део гусала XIII, 111

- врата кућна*, у об. XI, 20, 47, 49, 164; XIV, 23
вратило, део разбоја XI, 49
врагнице, у свадбеним об. XI, 46, 47; — при закљичању XIII, 56, 58
Враћено, игра XV, 164
врачање или *вражање* XI, 64, XII, 47, 63; XIII, 61, 62, 76; XV, 133
врачаре XI, 92; XIII, 77; — или *врачарице* XII, 208
Врачеви (св. Кузман и Дамњан), праризник XII, 204; XV, 38
врачке, речи при врачању XI, 44; XIII, 76
вращине XI, 46
врба, посвећено дрво XII, 32
врг, посуда од тикве XIV, 101
вретенo, у об. XI, 33, 52, 99; XII, 18; XIII, 129; — део уљаног млина XIV, 57
вретенус, део грнчарског кола XII, 127
врзанице, врста доколеница XII, 91
врљика, граница имања XII, 61, 64
врџица, тифус XII, 100
врце, врста опанака XII, 102
врш, кош за рибу XIV, 111
вршка, риб. алат XII, 152, 161
вршник (сач), XII, 202; XII, 52, 53, 57; XIV, 119
вук као тотем XV, 61
Вуков Речник XI, 96
вукодлак, XI, 91; XIII, 149
вута, кецеља XII, 128

гадље, в. гајде
газер, део земљане посуде XII, 129
Гаилка, украјинска игра XI, 13; XV, 86
гајдаш XIII, 60; XV, 99
гајде, XI, 6, 145, 150; XII, 17, 94; XIII, 61; XIV, 27; XV, 89, 99, 108, 160; — или *мишнице* XIII, 95; — или *гадље* XIII, 138; — чудотворне у приповеци XIV, 4, 13
галир, оковратник на кошуљи XV, 4
гаљат, посуда за рибу XIV, 111
гатање, XIII, 61, 62; XV, 31
гатке, XI, 101
гатњик, на култном месту XII, 25, 26
гаће, XI, 25, 143; XII, 87, 99, 101; XII, 103, 105, 107; XIII, 67; XIV, 35, 64; XV, 2, 3, 117; — у об. XI, 35
гачки, шаљиве игре XV, 103
гашење угљевља XI, 49, 64, 66; XIII, 82, 83; XIV, 133
гашчи, кожне ногавице XII, 91
Гиздаво момиче, песма XII, 17
говене младино XV, 163
годеги, годишњи празници XIII, 138
голицы, в. навушти
голожег, време од Нове године до Св. Јована XI, 165
гоммила, камења (каменоване), XV, 135, 148
Горски вијенац, XV, 122—143
горужда, суд за воду XIV, 102
Гостиварска каспска игра XIV, 28; в. Македонско клање
Гостиварски чочек, игра XV, 101
гостинска соба XIII, 153; — *одаја* XIV, 103
гоч, музички инструменат XII, 169
глава, в. старешина
глава бадњака носи се на њиву XI, 55
главарија или *кнежина*, сеоска самоуправа XI, 81
главник, уже за коња XII, 49
гласник, XV, 129
главчина, рибарски алат XII, 161; — део гусала XIII, 111
глеђосање земљаних судова XII, 130, 131
глогиња, врста маслина XI, 82
глоговина, апотропеј XI, 90
глогов колац XI, 90; XII, 76
грабикапа, друштвена игра XV, 125
грабљење, в. отмица девојке
грабуље у игри XI, 8
град, игра XV, 124
Грађење Скадра на Бојани, гусл. песма XI, 147, 148
гранаш, вез XV, 10
грбина, задња пола на сукњи XIV, 86
гребање лица у погребним обичајима XI, 118, 119, 125; XII, 74; XIII, 6; XV, 130
гребене, XI, 56; XII, 205
гривна, накит XIV, 37; — у обичајима XI, 33, 38

- грлуш*, грлић земљаног суда XII, 129
грне, земљана посуда XII, 129; XV, 46, 178; — при заклињању XIII, 54
грмчар, занатлија XI, 155; XII, 126—132; XIII, 145; XIV, 101
грмчарница, радионица XII, 127
грмчарски занат XII, 126—132
грмчарско коло XII, 127, 128
гроб, *гробље* XI, 51, 55, 62, 90, 91, 119, 121, 123—125; XII, 65, 204; XIII, 61, 132, 146; XIII, 159; XIV, 6, 38, 39, 75, 97; XV, 36, 38, 93, 133, 134, 148, 149, 157, 178, 179; — *русалиско* XIV, 24; — *латинско* XII, 68; — *незнани*, у свадбеним обичајима XI, 47
грознаца, болест XI, 50, 61; XII, 112; XV, 43
громница, посвећена свећа XII, 32
грудњак, гледа се кроз рукав на пчеле XI, 52
губа, поњава XV, 12
губер у песми 176
гугла, капуљача XII, 93
гудало од гусала XI, 144, 149, 154; XIII, 111, 139
гужва, за држање весла у чамцу XII, 154
гумно, за тигле XII, 117, 119, 121
гундало, део гусала XIII, 144
гунтураћ, сточна болест XI, 92
гуњ, хаљ. XI, 92; XII, 108; XIV, 5, 39; — замењује болесника XII, 100; — *крцалинац*, XII, 106; — *мајсторски* XII, 104
гуња, хаљ. XI, 143; XII, 25; XIV, 18, 82
гуњац у об. XI, 43
гуњчић у песми XV, 34
гурбет, печалба XII, 16; XIII, 56, в. печалбарство
гуслари, XI, 83, 108, 142—160; XII, 192; XIII, 101—116; XIII, 118, 138—144; XIV, 71; XV, 147; — жене XI, 155—156; XIII, 107
гусле, XII, 192, 193; XIII, 88, 94, 96, 97, 101—116, 138—144; XIV, 71; XV, 139; — или *гусла* XI, 142—160
Да вам кажем браћо моја, игра XV, 79
давање детета млади, XI, 44
давање причешћа ђаволима, риб. об. XII, 165
дауре, музички инструмент XII, 11, 169, в. деф
далак, болест XI, 65; — или *далица*, *спуркат* XI, 66, 67; — *црвени* и *црњи*, пришт XIII, 70
дарбука, инструмент за добовање XI, 101
даћа, XI, 123, 126; XII, 205; XIV, 38
Дафино, *вино црвено*, песма и игра XII, 12; XV, 91
двојнице, музички инструмент XIII, 193; — или *двојенице* XIII, 141
деба, посуда XIV, 102
девер, XI, 41—44, 164; XII, 12, 83, 84, 86, 88; XIII, 60; XIV, 65, 96; XV, 12, 163, 165
деве-роган, камиља кожа за обућу XII, 95
деверуша, XV, 12
Девојачко коло XV, 95
Девојка се богу помолила, игра и песма XV, 86, 98, 103
Девојко, *девојко*, *златна јабучко*, игра XV, 164
Девојчица платно бели, игра XV, 79
Дели Бећир, игра XV, 164
делинска, в. *сукња*
демони, XII, 27, 32, 36; XV, 56, 61, 63, 66, 67, 71
Дете Дукадинче, песма XIII, 86
деф, музички инструмент XI, 2; — или *дауре* XII, 15
деформисање лубање и тела, XI, 101—106
дивит калкулум, прибор за писање XI, 135; XII, 176
дивљак, врста рибе XII, 147
дизање крста, об. XV, 137
дизање у славу, XIV, 45
дизлуци, врста обуће XII, 97
дикиш, папуциски нож XIII, 32
Дилмано дилберо, игра XV, 80
Диоба Јакшића, гусл. песма XIII, 113
дифузионистички правац у етнологији, в. *културноисториски*
Длга лиса, игра XV, 164
добош код коледара XIII, 63
Добро вече, *госпо*, *девојачка мајко*, игра XI, 11

- доде, хаљ. XV, 11
 Додоле, ритуалне игре XI, 2, 8, 14; XII, 12, 208; XIV, 28
 дојача, суд за мужу XI, 162
 Дојчин војвода, гусл. песма XI, 155
 доколенице, XI, 92, в. врзанице
 долактница, хаљ. XIV 87
 долама, хаљ. XI, 111; — зелена, у песми XI, 109, 143; XII, 179; XIV, 64, 68; XV, 149, 153; — срмајлија, у песми XIII, 42
 долап, XII, 170; XIV, 116
 Долетело лепо пиле, игра XV, 92
 долибаша, XII, 84, 86, 88; XIV, 45—50
 дочека или жука, крупна удица XII, 156
 дрводеље XIII, 153
 дреје, хаљ. XIV, 8
 дремнина, накнада ташти за младу XI, 163
 дрен XV, 65
 др'тавци, врста накита XV, 6, 7, 16
 Други српски устанак XV, 35
 дубрава маслина, в. маслињаци
 дуван XII, 102; — у нар. мед. XV, 53
 дуванкеса XII, 107
 дуде, музички инструмент XI, 162
 Дудиче девојче, песма XI, 3
 дудук, музички инструмент XII, 15; — или свирајка XI, 6, 150
 дулбен, мала бела шамија XIV, 96, 99
 дуле, тестијца (ставља се на гроб) XIV, 97
 дулица, папуциска алатка XIII, 33
 дунђер XI, 154
 Дугови, XI, 1, 2, 126; XII, 11, 100; XIV, 20, 28, 32; XV, 37, 39, 88
 дух предака XV, 62, 63, 66, 69, 72, 137
 душанка, хаљ. XIV, 82
 душе некрштених у вер. XI, 61
 ђаво XI, 48, 54, 62, 73, 91, 92, 98, 100; XIII, 53, 55, 61; XV, 126, 132, 141
 Ђемила, игра XV, 164
 Ђемо Брђанин, гусл. песма XIII, 102
 ђердан, огрлица XIII, 68; XV, 153
 ђувече, в. тава
 ђуда, хаљетак XII, 104
 Ђузел Јасна, игра XV, 81
 Ђурђеван, в. зеленак
 Ђурђеван XI, 1, 2, 14, 38, 55, 56, 63, 89, 90, 161, 166; XII, 11, 21, 23—27, 205—207; XIII, 32, 36, 38, 90, 152; XIV, 28, 44, 45, 95, 113; XV, 17, 24, 36, 47, 88, 103, 165, 169, 176
 Ђурђево лето пролета, игра и песма XI, 2, 12; XII, 102; XV, 88
 Ђурђе из Сријема, гусл. песма XIII, 102
 еволуционистички или психоеволуционистички правац у етнологији, XIII, 14
 егија, део риб. чамца XII, 154
 Еј, да вам кажем браћо моја, игра XV, 79
 Ела, Ленче, игра XV, 91
 елчија, писмоноша у песми XII, 186, 187
 еменије, врста обуће XIII, 32—35
 ендезел'к, папуциска алатка XIII, 33
 енђе, енђибуле, девојке које спремају младу XII, 84
 еснаф, XII, 131; — папуциски XIII, 36—39, 42; — самарциски XIII, 144—147; — сарачки XIII, 35
 еснафски пир, весеље XIII, 37
 Етнографски музеј, преглед рада XI, 204—207; XII, 233—237; XIII, 173—178; XIV, 121—125; XV, 182—186
 етнологија као наука XIII, 9—23; XIV, 77—81
 жалиља, најмљена XI, 120
 жгаб (жљеб) у ваљалици XV, 171, 173
 жглијеб, буква у воденици XII, 168, 169
 ждреле, део ваљалице XV, 171
 жељка, корњача XI, 52
 жене рибари XII, 153
 Женидба од Задра Тодора, гусл. песма XIII, 102
 Женидба Пироћанин Јована, гусл. песма XIII, 113
 Женидба српског цара Степана, гусл. песма XI, 151
 Женит се Петре војвода, игра XV, 164
 Женске водице (св. Јован) XIII, 27; XIV, 27; XV, 102
 Женско право, игра XV, 100
 жива ватра XV, 66

- жива вода XII, 33
 жива међа, гр. им. XII, 62, 63; — или међа XII, 64
 жива ограда, гр. им. XII, 61—63
 жива страва XI, 65, 67
 живи синор, гр. им. XII, 62, 64
 живица, жива ограда XII, 62, 63
 жив угљен у врачању, XI, 33, 46, 49, 92; XII, 205; XV, 49
 Жикино коло, игра XI, 10
 жито кувано, ритуално јело XII, 131, 132, 208; XIII, 37; XIV, 97; — варица XI, 88; — кољиво XI, 89; XIII, 40; XV, 37, 137
 жрвањ XI, 83 в. камен
 жутица, болест XV, 46; — врста маслина XI, 82; XIV, 54
- завет XIV, 53, 54
 заветине XI, 163
 завештане девојке, тобелије XV, 72
 завора, део ваљалице XV, 171
 заворањ, део гусала (клин) XIII, 102, 111
 загажањ, риб. мрежа XII, 152, 153, 159, 160, 162; — или загажај XIV, 109, 110; — или пређа XII, 153
 заглавак, део гусала XIII, 111
 заговорена девојка, в. вереница
 загробни живот XI, 125
 задруга, породична XI, 1, 28, 52, 150; — ракиска XII, 71—77
 задуха, сточна болест XI, 56
 Задушнице XII, 208; XIV, 40, 97; — или Мртвек XIII, 61
 Зажени се Ђенко младожења, гусл. песма XI, 155
 заклетва XIII, 51—59
 заклинјање XV, 134
 закрштена дубећа дрвета као гр. им. XII, 62, 64
 залакте, украс на модрини XIV, 83
 Запали се Шар плачина, игра XV, 164
 запевке, нарицање XI, 122, 123
 запис, амајлија XI, 61; XII, 79; XV, 131; — ствари обавезне код заклинјања XIII, 58; в. хамајлија
 заред, ред за наводњавање XIII, 49
 зарука, део оплећа XV, 7, 9
 Заспала света Тројица, празничка игра XI, 2; XII, 7, 11
- заструг, XII, 16
 затега, део гусала XIII, 139
 збег XV, 148
 збирштине, посело XI, 143, 145, 149
 зборник, свадбени колач XIV, 90
 збор сеоски XI, 142, 143
 звечак, нажит од стакла XV, 6, 7, 16
 зглеђување, упознавање момка и девојке XI, 163
 здолница, кошуља XIV, 98
 здравице XI, 49; XIV, 44, 48—50; XV, 37
 здувач, здухе, зли духови XI, 60, 62; XII, 76; — или вједогоња XV, 131, 176
 Зеа Урсилуј, в. Медведов дан
 зелени пас, мртвачки, код муслимана XI, 100
 зелен чанак, при врачању XI, 92
 зелењак, листењак или ђурђеван у об. на Ђурђевдан XI, 162
 зетско коло, игра XII, 7
 зиври, в. чакшире
 зид као гр. им. XII, 62
 Зидање Скадра, гусл. песма XI, 158
 зидари-зидарство XIII, 153; XIV, 101
 Зла жена, гусл. песма XIII, 140
 Злата, мелодија XIV, 27
 Златија Ђевојка, гусл. песма XIII, 102
 златни, в. оплећак
 эле очи XI, 48, 56, 61, 69; XIII, 82; XIV, 92, 97, 98; XV, 66, 90, 95, 104 в. чакрасте очи
 злик, црни пришт XIII, 80
 зли поглед XI, 74
 змај XV, 113
 змија у нар. мед. XI, 49; XV, 49, 50; — змијина кошуљица у нар. мед. XI, 63
 змија, игра XIII, 25, 26; XV, 84, 103; — или Изникала конопљика, игра XV, 81
 зрње бело, жуто и црвено, огрлица XV, 6, 10, 14, 17
 зубун XIV, 87
 зулуфи, набренована коса код женскиња XV, 7
 зурле, музички инструмент XI, 3, 6; XIV, 26; XV, 99, 108, 161, 162

- ибрик XV, 99
игле за косу XV, 6
Игра коња Јован Сарајлија, игра XII, 18
Играње по црногорски, игра XII, 7
идење на мир после отмице XII, 80, 81
Идете ли, летите ли, кићени сватови, игра XV, 91
Иди, мале, проговори, песма XV, 98
изба XII, 208; XIII, 31, 38
Извор вода извираше, песма XV, 98, 101
изгон стоке на планину XV, 36
издаваџије или калаузи, наводације XII, 79
издат, болест XI, 65; XIII, 84
Иллагајте се кметом, игра XIII, 24; XV, 86
Изникала конопљика, в. Змија
Или грми ил' се земља гресе, гусл. песма XI, 145; XV, 81, 85
Илијада, еп XV, 59
Илијана сарај саградила, песма XI, 5
иље, промена код стоке у об. XI, 19; — у клетви код људи XI, 166
инџил, књига у пес. XI, 128
ира, врста коже XI, 93
исетници, редовници у наводњавању XIII, 49
исијот, биљни прах у нар. мед. XV, 143
Испекла сам печеницу, игра XI, 3, 5
исполац за вађење воде из чамца XII, 154
истир, козметичко средство XI, 94
историска метода у етнологији XIV, 78
Источни петак, први по Ускрсу XI, 2; XII, 10
итабашија, помоћник устабашин XIII, 145
И'те, и'те, два јунака, игра XI, 2, 11; XV, 80, 84, 103
итлак бурунџија, в. бурунџија
ишлк, врста рекле XIII, 68
ишчија, мајстор без радње XIII, 38
- јабука у об. XI, 43, 47, 50, 59; XII, 82, 85, 86; XV, 103
јагатке, врста црепуља XIII, 147
јаглул, марамица XII, 108; XV, 149
јаз, гр. им. XII, 62; — за наводњавање XIII, 47; XV, 170, в. вада
јаја у об. XI, 36, 48; XII, 34, 36; — од корњаче XI, 52; — ускрсна XI, 37, 38, 55, 89; XII, 31, 32, 35, 203; XIV, 40; XV, 55, 136, 137, в. велико
Јанковић Стојан, гусл. песма XIII, 102
Јано, мори Јано, песма XI, 3
Ја посејах лубенице, дечја игра XI, 12
јарак, гр. им. XII, 62, 64
јарам XI, 33, 50; XII, 204; XIV, 93; XV, 37, 39, 132
јатаган, опрема у игри XII, 11, 22, 28; XV, 88
једење (убијене) деце XIV, 41; — у клетви XV, 135
јелек, хаљ. XI, 163; XV, 167; — XIII, 67
Јежо, јежо, песма и игра XI, 5, 11, 13; XV, 84, 87; в. Оће јежо да се жени
јектика, болест XI, 92; XV, 49; — јектика XII, 112
јечерма, в. черма
Јове, мала моме, игра XII, 14
Јорговане, сунце огрејало, игра и песма XI, 2; XII, 10
јуже за стоку XII, 49
јуфт, врста коже XII, 94
- кабаница у песми XIV, 67, 68; — власта, скорње XII, 93
кабао, посуда XIV, 102
каблић, посуда XIV, 102, 103
Кавадарско, игра XIV, 27
каваз, писмоноша XV, 129
кавал, музички инструмент XV, 119
каврак, свиlena марама XIII, 68
Каде се чуло, видело, игра и песма XV, 98, 99, 101
Кад Лазар седе за вечеру, гусл. песма XI, 145
Кад Мурате паде на Косово, гусл. песма XI, 144
Кад су стријељали алку у Макарској, песма XII, 97
Кад Турци Котаре поараше, гусл. песма XI, 151
казан за печење ракије XI, 94; XIII, 108, 112; XIV, 101; — за печење смоле XII, 139, 140

- Како је *Стражињићу Бану* заробљена љуба, гусл. песма, XI, 146
 Како нам се *бибер туца*, игра XV, 79
 Како су *владале дахије*, гусл. песма XI, 146
 Како су *Јанковић Стојан и Смиљанић ишли на Првене Стијене, на Ријеку Коравау*, гусл. песма XIII, 102
калаџија XIII, 118, 145
калуп папуциски XIII, 32, в. калуп
калаузи, в. издавачије
Калач, игра XII, 7; XIV, 29
Калачојна, игра, XI, 5, 11, 12, 14
калаше, врста обуће XI, 165
калдаре, бакрач XV, 171
калдерари, шкрипац у ваљалици XV, 171, 173
каленица, земљана посуда XII, 129; XIV, 101; XV, 44
калива, бачија XV, 165
Калин, број, игра XIII, 25, 26; XV, 86, 87
Калинчица, игра XV, 102
Кало, *Калино девојко* XV, 100
калџак у песми XIV, 64—67, 69, 72
калуп тигларски XII, 117; — или *калуп* XII, 120
Калушари, румунска нар. игра XIV, 28, 29
калфабаша у еснафу XIII, 37
калци, врста чарапа XIV, 99
калчине, врста обуће XII, 97
камен као гр. им. XII, 61—63; — *белег* (*становни камен*) као гр. им. XII, 63; — у об. XII, 204; XIII, 56; XV, 178, 179; — жрвањ за млевење глеђи XII, 128, 130; — под појасом при заклињању XIII, 54, 59; — *станак*, на њему се обавља крштење XV, 57
камени сватови у песми XIII, 88
каменоване у песми XV, 153, 154
кана за бојење XII, 12; XV, 91; или *кана* XIII, 68
канат, део чамца XII, 154
каније за нож XI, 152
канице XII, 87; XIII, 134
каниција трострука у песми XIV, 67; XV, 136; — плетена, у песми XI, 113, 114; XV, 152
капа XI, 41, 42, 46, 61, 112; XII, 22, 31, 101, 103, 105, 108, 109, 180, 196; XIII, 134, 153; XIV, 90, 91; XV, 34, 128, 151, 142, 178; — замењује болесника XII, 100; — *капуљача* на гуњу XII, 105; — *на четворonoшки*, игра XV, 125; — од курјака, у песми XV, 149; — *сакуљница*, у песми XII, 184; — *самурлија*, у песми XIV, 73
капара XI, 18, 23; XII, 41, 55, 56
капаџи, украс на модрини XIV, 83
капетан, в. старешина
капија у свадбеним об. XI, 43
капташ, леса за цеђење шалитре XIV, 117
капут XV, 4
капута, колиба XIV, 113, 114
караба, врста гајди XV, 89
карабоја XIII, 34
караван XV, 36
караконџула XI, 91; XIV, 97
каракушка, врста рибе XII, 148
каранфил у нар. мед. XV, 43
каранна, уговор о наводњавању XII, 167
Каријусуф аваси, мелодија XIV, 27
карлица, в. кутлача
Кармањола, игра XIV, 29
карта (*буклија*) у песми XII, 18
Карши каршија, игра XI, 8
Катанка, игра XII, 6
катран XI, 92; XII, 142
катун у песми XIII, 118—122, 124
катунско сточарење XV, 36
кафе, в. алвалук
Качачка зајдучка, игра XV, 78, 100
каче, кашика за уље XI, 86
каш, рупа за мешање глиба (тигларство) XII, 117, 119
кашика дрвена при заклетви XIII, 54
кашикмајак, папуциска алатка XIII, 32
квартач, мера за уље XIV, 60
квашење, в. алвалук
квочка, део рабоса XII, 102; XV, 172; — *полазник* XI, 89
кедер, мамац за рибе XII, 163
кетре, течност код папуџија XIII, 34
Кетуша, игра XII, 12
кеца, врста риб. мреже XII, 152, 160, 162
кецеља XII, 17; XIII, 154; XV, 104, 105, 110, 160, в. *стевљач*
кешкек, јело XI, 37

- кике, плетенице XIII, 134; XV, 6
 кинин, кора од дрвета у нар. мед. XV, 43
 Кинисал ми свети Јован, игра XV, 85
 кирције XII, 28; XIII, 3, 4
 Китка, в. ћитка
 китње, накит XII, 79
 кићење кожом од вука XV, 61; — *пуне главе*, начин чешљања XV, 6, 7
 кладенац, извор XI, 147
 клањање младино XV, 163
 клачина, кречана XI, 81
 клашеник, хаљ. XIV, 98
 клетве XI, 165—166; XV, 135
 клечиште, конопља XIV, 88
 клица, чобански штап XV, 166
 клубук од челика, шлем у песми XIV, 69
 клопте, дрвена обућа XV, 4, 14
 клоцер или тач, риб. алатка XII, 156
 клубента, црна марама XV, 15
 клан (клен), врста рибе XIV, 108
 кмет сеоски XIII, 2, 3, 5
 кнежина, в. главарина
 Књига пишет бела Васа, песма XV, 98, 100
 књига, писмо у песми XII, 175—191, 194, 195; XIV, 71—72; XV, 151, 152; — мала, танка, црна, мрка, шарена, дробна, јадовита, тужна, жалостива, тубава, крвава у нар. песми XI, 127—130, 133, 134; — бела XI, 127—130, 133, 134; XII, 177, 180; — ситна XI, 127—130, 133, 134; XV, 150; староставна, царославна XI, 128; — шаровита XI, 127—130, 133, 134; XII, 176, 177; XIV, 62; XV, 154
 кобила, део уљаног млина XI, 85, 86; XIV, 58
 кобилица, део гусала XIII, 111, 139, 141
 кованица, велика удица XII, 162
 ковач XI, 169; XIII, 145; XIV, 109; XV, 37
 ковачки занат XII, 126
 кожари XI, 93; XII, 101; XIII, 30
 кожарство XIII, 70
 кожу', хаљ. XV, 4, 14, 15, 17
 кожул, хаљ. XI, 92, 93, 163; XII, 99, 108; XV, 151; — скорње XII, 93; — велики XII, 103, 104; — *пришњак* XII, 108
 кожушац, хаљ. XV, 14
 Козарице, игра XI, 3, 5
 козја нога, део гусала XI, 154
 Која билка је порано, билјаро, игра XV, 87
 Којо, игра XI, 2
 Кокоњеште, игра XI, 3, 10; XV, 95
 колан XIII, 68; — у песми XV, 102
 коларски занат XII, 126
 колач, гр. им. XII, 62—64; — глогов XIII, 133; — трнов XI, 62
 колач ускршњи XI, 1, 38, 42, 43; XII, 84, 87, 131, 132; — славски XIV, 45—47, 51 XV, 137; — група тигли XII, 123
 колевка у об. XI, 60, 61; XIII, 135; XV, 132, 138; — в. љаган
 коледа XIII, 63, 64, 88, 133; XIV, 21
 колеса, део млина XI, 161
 колиба XI, 144, 146; XIII, 105, 120—122, 124; XIV, 99, 100, 113, 114; XV, 166, 167
 колир, оковратник XIV, 85, 87, 88
 коломбе, део чамца XII, 154
 колчасте шевуљке, орнамент XIV, 86
 ко'лчка, јагаган XIV, 22
 коље, гр. им. XII, 62
 кољендаши, учесници у коледу XI, 88
 кољиво или панаија, ритуално јело, XV, 137, в. жито кувано
 комина (брач) од маслина XI, 86
 Комитско кавадаречко, игра XV, 77
 Комитско коло XV, 78, 100
 комсијун, старешина исетника XIII, 49
 конак-конаци XI, 3, 107, 111, 112; XII, 178, 193; XIV, 47; XV, 104, 105, 109, 159
 конат, мера за уље XIV, 58, 60
 кондир, посуда XI, 164; XIV, 64
 кондуре, врста обуће XII, 86; XIII, 32, 33, 68; — ачик XIII, 33—35; — *прчасте старовремске* XIII, 35
 конђа XV, 16
 конопац у об. XI, 56, 161; XV, 22
 коњарче, наконче XV, 163
 коњиц, део гусала XIII, 144
 коњче, део гусала XI, 154
 копања, посуда XII, 133
 копље у песми XIV, 61, 63, 64, 67, 68, 73; XV, 149; — *коштуница* XIV, 62

- копоран, хаљ. XII, 105, 107, 108; XIV, 22
- кораб за наводњавање XII, 198, 199; XIII, 47, 48
- Коран XI, 100
- корито при заклетви XIII, 54, 58
- корота, жалост XIII, 142, 144
- коса, чешљање XI, 58; XIV, 99; XV, 2, 5, 13, 17; — бојење у свадбеним об. XI, 3; — расплитање у жалости XII, 109; чупање у погребним об. XI, 118, 119; — сечење у жалости XI, 125; XIII, 6; XV, 127, 130
- косанке, плетенице XV, 7
- Коса Смиљанића, гусл. песма XIII, 102, 109
- Косачка игра XI, 8
- косица, кожарска алатка XI, 93
- Косовац Јова, гусл. песма XIII, 109
- Косовка девојка, гусл. песма XI, 144, 145
- Костадине, игра XI, 2
- котал, бакрач XI, 165
- котао, посуда XIV, 101
- котарка, справа за сушење кукуруза XII, 41
- Котарски сердари, гусл. песма XIII, 102
- котур, део грнчарског кола XII, 127
- кочњача, устава XII, 207
- кош за маслине XI, 85, 86; — тигларски XII, 117, 120
- кошара, сточарска зграда XI, 52; XII, 32, 205, 206, 208; — риб. справа XII, 152, 153, 161
- кошине, корпе за маслине XI, 83
- кошиница, део уљаног млина XIV, 57—60; — за пчеле XIV, 102; — вршкарка XI, 53
- коштак, болест XIII, 79
- кошуља XI, 33—35, 64, 114, 136, 163, 164; XII, 28, 33, 38, 82, 84, 87, 99, 103, 105, 107, 108; XIII, 67, 154; XIV, 28, 39, 64, 68, 83, 85, 87, 89; XV, 3, 4, 9—12, 15, 17, 104, 117, 136, 161, 167; — у просто XV, 22; — ћенарка, од ћенара XV, 4
- кошуљица, хаљ. XV, 7
- крадено жито, добро је за сетву XII, 31
- крајач, кратак појас XV, 9
- Крале Вукашине, песма XIII, 86
- Крале Марко, песма XIII, 86
- Крале Марко и Муса Кесеџија, песма XIII, 89
- Краљ Вукашин и Можилова љуба, песма XI, 153
- Краљевић Марко и Љутица Богдан, гусл. песма XI, 155
- Краљевић Марко и Вуча Ђенерале, гусл. песма XIII, 113
- Краљице, обредне игре XII, 11; XIV, 28; XV, 88
- Краљ Фердинанд и Штурма Ђенерале, гусл. песма XIII, 114
- крбло, део смоларске пецаре XII, 140, 141; — мешина за житку смолу XII, 143
- крвна жртва XII, 26, 27, 28, 33, 39; XV, 22, 23, 26, 27, 62; в. ован, петао
- крвна освета XII, 173; XV, 72, 137, 138
- крвник XV, 128
- крвница, пушка XV, 138
- кревет XIII, 65, 66; XIV, 37, 39, 41; XV, 163, 166
- кремен XII, 102
- крепа, болест XIII, 81
- кресиво XII, 107
- Крешту сође, игра XII, 14; XV, 78
- кривало, грнчарски алат XII, 128
- кривала или баркиња, врста маслина XI, 82
- Кривка, игра XV, 164
- кривоклетство XV, 135
- кријење младе XII, 85
- крилица, хаљ. XV, 5, 13, 15
- Крк ајдук, мелодија XIV, 27
- кркуша, врста рибе XIV, 108
- крљесат, об. XII, 203
- крмича, весло на шикљи XII, 154
- Кроза лишће зелено, игра XV, 81, 103
- Кроз влакале, игра XV, 85
- Крош, крошњице, виш, вишњице, игра XI, 2, 7, 14; XIII, 25; XV, 86
- крошње, корпа за маслине XIV, 56
- крпа, део оплећка XV, 7; — за појас XIV, 98
- крпље XII, 91
- крпуч, покривач за трмку XII, 208; — леса за чеђење шалигре XIV, 117
- крсна слава (крсно име) XII, 38, 75; XIII, 6; XIV, 48, 64; XV, 135

- крстате шевуљке, орнамент XIV, 86
 крсташ барјак XII, 188
 крсташки ратови XV, 60, 70
 крсти, литија XI, 57
 крстић (крестовик, кресетц, крешчик)
 обредни хлеб XII, 35
 Крстовдан XI, 34; XV, 161
 крстови, шаре XIV, 88
 крстоношц XII, 208
 круница, део уљаног млина XI, 84
 крупа, болест XIII, 81
 крчак, земљана посуда XII, 16, 129;
 XII, 205, в. стомна
 крчма, в. алвалук
 крињаци, свечари XI, 162
 криштење XI, 47, 49
 куга XV, 35, 36, 131
 кудеља, в. ћитка
 кудељна беца, грубо кудељно платно
 XII, 101
 кудрице, шишке XV, 6
 кујунџије, златари XV, 45
 кука, в. дочека
 кукице, орнамент XIV, 85, 88
 кукуљице, плегенице XV, 5
 Куку, Роске, мајка ти умрела, песма
 XI, 4
 кула, кућа XV, 40
 култ мртвих XV, 64
 култна стабла XII, 20
 култне воде XII, 20; — стене XII, 20
 —29
 култни гробови, XII, 20
 културноисториски или дифузионис-
 тички правац у етнологији XIII, 15
 кум XI, 44, 49, 60, 140; XII, 12, 83, 84,
 86, 88; XIII, 27, 60, 61; XIV, 40, 50;
 XV, 12, 85, 163; — божји XV, 101; —
 стари XV, 102
 Кумова Слама, сазвежђе XI, 57
 Кумово коло XV, 164, 165
 кумошина, в. сукња
 Кумпанија, игра XIV, 28
 кумство, после умира XV, 138
 купа, посуда XIV, 114
 купање на Ђурђевдан XI, 89; — ве-
 ренице XV, 91
 куповина девујке XI, 4, 11; XIII, 61;
 XIV, 96
 куповина на пробу XI, 22; XII, 49;
 или „под каула“ XI, 23; XII, 49, 50,
 51
 Купус козе погасоше, игра XV, 92
 курбал XI, 148
 кусало или чанак, део гусала XIII,
 139
 кугљача (карлица), део гусала XIII,
 111
 кућа загробна XI, 124; — на саони-
 цама XIV, 99, 100; — на точковима
 XIV, 99—101
 кућна врата у об. XIV, 23
 кућни праг, в. праг кућни
 кушак, врста мараме XIII, 68; — по-
 пречно дрво у чуну XII, 154
 лабе, део ваљалице XV, 170, 173
 Лазарева субота XII, 10; XIII, 62, 151;
 XV, 86
 Лазарице, ритуална игра XI, 2, 8, 14;
 XII, 10; XIV, 28; XV, 86; — или Ла-
 зарке XIII, 63
 Лака лиса, игра XV, 164
 ланчић, накит XV, 6
 лапташ, врста риб. мреже XII, 147,
 149, 150, 157, в. алов
 Ласте проласте, игра XI, 11; XIII, 25;
 XV, 85
 лате, посуда за уље XIV, 60
 Латинин, Латинче, писмоноша у нар.
 песми XII, 185, 190
 латиника, пушка у песми XIII, 119; —
 врста рибе XIV, 108
 лауга, тигларски алат XII, 117, 120
 левгер, папуциска алатка XIII, 32
 ледени крст, об. XV, 85
 леденица, пиштољ у песми XI, 11, 113;
 XIII, 122
 леђен, суд XIV, 101; — или леген XII,
 86
 лелекање, нарицање XI, 126; XII, 74
 лемеш, в. раоник
 Лено ле, Лено Галено, песма и игра
 XV, 98, 100
 Лено на големо, игра XV, 91
 Ленче попово, песма XI, 3
 Лена дика, игра XV, 164
 леска, као гр. им. XII, 63; — као свето
 дрво XIV, 95

- лесков крстић, ставља се на њиве XII, 207
Лесно коло, игра XV, 103
Лесното, игра XI, 3, 11; XII, 13; XIII, 26; XIV, 24; XV, 8, 88, 96, 100, 107, 108, 165
летурђија, заветни колач за стоку XI, 162
лиенка, бабињара XI, 74
лизате крви с мача XV, 67
лијез, део уљаног млина XIV, 56
ликово, в. алвалук
лиле, пале се уочи празника XV, 38
лима, папуциска алатка XIII, 32
лињак, врста рибе XII, 147
лира, музички инструмент XIII, 94, 97; — или *лирица* XIII, 95, 97, 98
лиса, игра XII, 8; XV, 160, 161, 163, 164
листењак, в. зелењак
лист, листак, писмо у песми XI, 131
литак, хаљ. XIV, 85, 87, 89; — или *му-јер* XIV, 86
литија XI, 1, 2; XIV, 22, 44, 54, 95
лито, ретко сукно XIV, 87, 89
литургија, славски колач XI, 90
лише, лишажеви XIII, 76
лобура посуда од дрвене коре XIV, 101
лоза, део уљаног млина XI, 85; XIV, 58
лозице, златни вез XV, 8, 9
лојки, в. сафтијан
ломљење погаче у об. XI, 33
лончари, XII, 126—132
лонца, скуп еснафлија XIII, 36, 145, 146
лопар, у об. XI, 19, 20; XII, 46, 47
лопата, при заклетви XIII, 56; у об. XI, 57
Лош, дедо, бре, игра XV, 164
л'скавци, шљокице XIII, 35
лубања говеђа у мађији XI, 38; XIV 98
лубардешка, врста маслина XI, 82
лудаја, тиква XII, 202
лузни, ожилци од ране XI, 73
лула, XV, 34, 44, 52
луч XIV, 47; у мађиском чишћењу XI, 37; у нар. мед. XV, 52 в. борина
лучац од црног глога за колевку XIII, 135
Лушин дан (св. Лука) XII, 204
љаган, колевка XIII, 154—156
Магдалено, *момо убав*а игра XII, 16
магични круг XII, 38
мазање косе маслом XIV, 102; — ма-шћу XII, 109
мазање крвљу на култном месту XII, 26
мазар, *мазтар* писмо XI, 131
мазге, в. маски
мазна земља, за грччарију XII, 128
маје (*маљеви*), део ваљалице XV, 170, 171, 173
Мајка Југовића, гусл. песма XIII, 113
мајсторски гуњ XII, 104
мајчиц, в. маљић
Македонско клање, игра XIV, 28; — или *Гостиварска касанска игра* XV, 77
Мала Госпојина XI, 34 — *Госпођа* XV, 104, 106, 109
Малечок Секула, гусл. песма XIII, 86
Мали Божић XV, 21—23, 30
маљеви у ваљалици XII, 199, 200
маљић, *мајчиц* врста рибе XII, 148
Мамино момиче, песма XII, 17
мандат, писмо у песми XI, 132
мандра, централна бачија XV, 165
манастир XI, 119; XIV, 51; — Бањска XII, 95; — Вогућа XV, 38; — Војло-вица XV, 114; — Грачаница XI, 2, 3; — Жича XV, 165; — Ловница XIV, 43, 45; — Озрен XV, 33; — Острог XIII, 150 — Савина XI, 81, 82; XIII, 142; — Св. Петка XV, 40; — Св. Пре-чиста XV, 104—109; — Св. Тројица XIV, 103—105; — Св. Аранђел XV, 159; — Св. Илија XV, 159; — Св. Наум XV, 161; — Св. Никита 159—161; — Св. Пантелејмон XIII, 40; — Студеница XI, 120; — Тавна XII, 78; XV, 38; — Трionoша XIV, 93; — Це-тињски XIV, 53; — Шудикова XV, 148
мангало, врста риб. мреже XII, 160
манистре ђинђуве XIII, 68; XIV, 48, 96, 99

- марама* XI, 9, 44, 46; XII, 28, 82, 85; XIII, 38, 68, 153; XIV, 22, 24, 29; XV, 1, 5, 6, 9, 11—15, 17, 79, 97, 101, 103, 130, 160, 162, 165, 167; — црна у жалости XI, 121, 123, 125; — убрађује се при посети новој кући XIII, 153; — или *марамка* XV, 10
Марика, игра XV, 99; — име *сакаја*, игра XV, 98; — *турски карафил*, игра XV, 101
маркирање стоке XI, 22; XII, 49
Марко Краљевић и Вилип Мацарин, гусл. песма XIII, 104; — и *Војвода Драгиша* гусл. песма XIII, 109; — у *азачкој тамници*, гусл. песма XIII, 103
Марко укида свадбарину, песма XI, 147
Мартинци, празник XII, 204
маскаре XV, 136
Маски, игра XV, 103; — или *Мазге*, игра XIII, 26
маскирање XIII, 62
маслињаци XI, 80—87; XIV, 53—60; или *маслинада* XI, 81, 82; XIV, 54; — или *дубрава маслина* XIV, 54
маце, група тигала XII, 123
мач у песми и при игри XI, 115; XIV, 66; XV, 88, 127, 132, 152; — зелени у песми XIV, 72; XV, 149; — пламени у песми XV, 151
маџар, *мађарин*, поштоноша у песми XII, 180, 186, 190
Медведов дан (Зеа Урсулуж), празник кад се копа земља за црепуље XII, 201
међа, гр. им. XII, 63—66; — или *меја* XII, 62, 64
међаш камен XII, 63—65
међедница, *стрелица*, део уљаног млина XIV, 56, 57
Међу Божић и Водицу, игра XV, 85
межда, гр. им. XII, 62
меја, в. *међа*
мејба, размена добара XII, 60
Мене мајка једну има, игра и песма XI, 3; XII, 12; XV, 91
мензилана, *мензулана*, поштанска поштаја XII, 185
мензил, *мензулан*, *мензулџија*, поштоноша у песми XII, 185
мењање или трампирање, размена XII, 59
мередов, врста риб. мреже XII, 160, 162
мерење млека на бачији XIV, 114; — црвеним концем при бајању XI, 65
Ме свршија, вереничка игра XII, 16
местве, врста обуће XII, 97
метлице, врста риб. мреже XII, 158
Мечкин дан XI, 88
мешетар, в. *бајтар*
мешина, у приповеци XIV, 2; — као посуда XIV, 102; — *мјешина* за уље XI, 87
минђуше XIII, 68; — в. *обетки*
минтан XIII, 68
мираз XV, 158, 168
мирење пријатеља, после отмице девојке XII, 82
Митров дан XI, 147; XIII, 36; XIV, 165
мицина, болест XII, 111
мишеви као лек XII, 114—116
мишнице, в. *гајде*
мишоловац или *акшаран*, врста рибе XII, 148
млада XI, 43, 59, 164; XII, 12, 16, 84—86, 89; XIII, 5, 35, 38, 60; XIV, 90; XV, 8, 12, 16, 92, 105, 162, 164, 165
Млада недеља XII, 208
младине игре у свадбеним об. XI, 44
Млади Радоица, гусл. песма XI, 154
млад месец XI, 21, 34, 56, 60
младожења XII, 186; XIV, 90; XV, 81, 92, 93, 163, 165
млаз, самлевено зрње маслина XI, 85
млин XI, 161; — *поредовнички* XV, 39; — уљани XI, 83, 84; XIV, 56, 58, 60
млиница, в. *пило*
моба за трешење маслина XI, 83; — или *вејта* за стрижење оваца XV, 166
модрина, хаљ. XIV, 82—84, 88, 89; — или *аљина*, *мрчина* XIV, 83
мокраћа у нар. мед. XII, 111—114; XV, 43, 46, 49, 54
момак, младожењин послушник XI, 46
момачко коло, игра XII, 6, 8
монотеизам XIII, 10
мора XI, 96—101; XIII, 157; XV, 130
Море мајко, *стара мајко*, песма XV, 98—100

- Морешка, игра XIV, 28; XV, 75, 76
 мотика, при заклетви XIII, 55, 56
 мочила, стајања вода XI, 48
 мрве од хлеба у об. и вер. XI, 62
 мрежа рибарска XII, 149, 152; — или
 пређа XII, 156
 мрњелице, низови перла XII, 79
 мртва ограда, као гр. им. XII, 62; —
 прошеће врљика XII, 64
 Мртвен, в. задушнице
 мртви сватови XI, 152
 мрчина, хаљ. XIV, 89, в. модрина
 муџер, хаљ. XIV, 87, в. литак
 мулије, засеци на саји XIV, 88
 мулинел, део уљаног млина XI, 86
 музара, суд од дрвене коре XIV, 101
 мумија, врста мараме XIII, 68; — или
 мумлија XV, 17
 мурећеф, мастило XI, 133, 135; — или
 мурећеп XI, 69, 136, 137
 мутавче, ћилим XV, 106
 мутавџије XIV, 102
 Мутап Лазар и Арапин, гусл. песма
 XIII, 113
 муше, гр. им. XII, 63, 65
 Мушке водице, XV, 101
 Мушко старо право, игра XV, 101
 муштулук, XII, 85
 мушта, папуциска алатка XIII, 32
- набацана земља као гр. им. XII, 62
 набијање на колац казна XV, 129
 на бога брада, жетвени об. XI, 164
 на боју, свадбени обичај XI, 3; XV, 91
 нави, натприродна бића XI, 73, 74
 навијач, део гусала XIII, 144
 навлачке или назуваче, назувице XII,
 105
 наводаџија, наваџија XI, 163, в. строј-
 ник
 наводњавање XII, 166—174; XIII, 46—
 50
 навршици, в. назувице
 навуши (навошти), или башуре, боту-
 ши, голици, кожни завијачи за но-
 ге XII, 93, 97
 наглавало, врста конђе XV, 15—17
 наглавци, рогови на кући XIII, 153
 надевање другог имена XV, 58 и даље
 надгробни столеник XIII, 159; XV, 40
 надолазеће сунце у об. XII, 30
- назубак, в. назувице
 назувице (назувци, назухе, назубак,
 назувачи, навршици, навлачак, бје-
 чве) врста обуће XII, 97
 на змијице, орнамент на чарапи XV,
 10
 најамничка војска XV, 140
 накит XIII, 63; — не носи се у жало-
 сти XI, 125
 наконче XII, 85, в. коњарче
 налбанти, поткивачи XIII, 26, 145
 нама, стари муслимански назив за пи-
 смо XI, 131
 нануле XIV, 99
 на округло витање, в. оплећак
 нарицаљке, тужиље XI, 125
 нарицање у жалости XV, 130
 народна медицина XV, 41—55
 народна религија XIII, 57; XIV, 31—
 42; — вера XV, 62
 наукувице XII, 106
 наступ, болест стоке XIII, 85; XV, 116
 натанац, коловођа XI 9
 Натанац пуштена, игра XII, 14
 нађе, XV, 167
 нацак, чајин чекић у свадбеним об.
 XII, 83—85; — оружје у песми XIV,
 68, 152
 невеста XI, 156; XII, 5, 10; XIII, 129;
 XV, 98, 101, 103, 145
 негативна мађија XII, 33
 незнани гроб в. гроб незнани
 некролог, д-р Јелић Илија XI, 208—
 209; — Ђорђевић Владимир XIII,
 179—181; Милисављевић Сава XIII,
 181—182; — Зега Никола XV, 187—
 188; Јовићевић Андрија XV, 189—
 190
 некрштенац, умрло некрштено дете
 XIV, 32
 некрштени дани XI, 91
 немушти језик XV, 113—121
 немачета вода у об. XI, 50; XIII, 77; —
 цијела вода XV, 22
 нероткиње XI, 59, 60; XII, 24—26
 нештер, в. чарк
 низалка, накит од новца XII, 5; XV,
 106
 низпришњаче, део модрине XIV, 83
 ницина, болест XIII, 78

- Ничим бре, кузум*, игра XV, 81
нишадор у нар. мед. XV, 43, 44, 48
нави, зли души XIV, 97
- Нова година* XI, 34—37, 44, 55, 58; XII, 30, 31, 202, 204, 205; XIII, 62; XIV, 32, XV, 21, 30, 31, 136
- новац* у об. XI, 35, 42; XIII, 53, 55, 64
ногач, старешина групе која ради у уљаном млину XIV, 57, 59; — радник код тиглара XII, 118
- нож* у об. као апотропеј XI, 36, 56, 64, 65, 67, 98; XII, 38; XIII, 77, 79—85, 135, 136; — уз ношњу XII, 102; — у игри XV, 88; — о врату при умиру XV, 138
- ножице*, део уљаног млина XIV, 58
нокти у об. и вер. XI, 58; — од вука, апотропеј XI, 48
- ношење бусена на глави* XII, 65
ношење крста XI, 81; XIII, 144; XIV, 95
- обаливање*, спремање блата за прављење судова XII, 119
обетки, обоци, минђуше XIV, 96
- обилажење култног места (камена)* XII, 26; — поља, обредно XII, 38; — села XII, 207; — леске, да се отклони зло XIV, 95; — звоника уз тузбалице у жалости XI, 120, 121, 122
- обичаји око грађења куће* XI, 54; XIII, 153, 154; — око рушења куће XI, 21; — око куповине, продаје и трампе XI, 17—31; XII, 40—60; — свадбени XI, 41—45, XII, 78—90; XIII, 7, 60; погребни KI, 118; — самртни XIII, 5; — уз прво орање и сејање XI, 32—40; XII
- објављивање смрти нарицањем* XI, 121, 122
- објала*, врста назувача XII, 95
облаја, хаљ. XIV, 82, 89; — или цупелета XIV, 88
- облица*, врста маслина XIV, 54
обношење свеће око верига XII, 203
обојци XII, 37, 105, в. пртењаци
оборавање села XIII, 152
обоци в. обетки
- обочићи* XV, 6, 10; — од коњске длаке XV, 6
ован, клање на углу нове куће XI, 54
обредни хлеб XV, 29, 63
обредно бријање младожење XV, 103
обућа XII, 37
- огањ*, у вер. и об. XI, 54; — у клетви XI, 166
- оглав*, уже за коња XI, 22; XII, 49
огњило XII, 102, 107; XV, 134
огњиште XI, 28, 36—38, 44; XII, 42, 45, 86, 134, 200; XIII, 83, 97, 147, 148; XV, 22, 30, 50, 54, 148, 171
- ограда* као гр. им. XII, 62
огрљак, огрлица од чохе XII, 106
огртање младе гуњцем у свадбеним об. XI, 43
- одаковина (ходалица)*, читлуци са смењивањем чивчија XV, 34
- одело* у об. XI, 46, 47, 49, 51; — нариче се над њим XI, 121; XII у посмртним об. XII, 75; XIV, 35; — при заклетви XIII, 56; — укупно XV, 17
- одива*, удавача XI, 46, 47
Одисеја, еп XV, 63
- Од Кладуше Мујо*, гусл. песма XIII, 102
- „одочи“*, „тао на очи“, бајање XI, 66; XIII, 76
- од стра'*, бајање XIII, 76, 77
одут, гр. им. XII, 62, 64
- ождреље*, део кошуље XII, 101
- Ожених се, заробих се*, песма XII, 18
Оздола идат Халил-ага, песма XV, 97, 101; — *три ландонци*, игра XV, 101
- Ој боре, боре, саборе*, игра XII, 18; XV, 86
- Ој, горо, горо зелена*, игра XV, 86
- Ој, јаворе, јаворе*, игра XI, 11
- Ој, Јово, Јово*, в. Танац
- Ој, Стамено, Стамено*, XI, 7, 11, 14; XV, 81, 84, 103
- Ој ти Досто*, игра XI, 3, 14; — *бела гуско*, игра XI, 7
- оклоп* у песми XIV, 64
- околиш*, део уљаног млина XIV, 57
- оман*, у нар. мед. XI, 76, 77; — умивање на биљани петак XI, 81
- „онај свет“*, XI, 124; XIV, 32, 35—39

опанци XI, 113, 144; XII, 22, 83, 91, 102, 103; XIII, 67, 126; XIV, 22, 39; XV, 3, 4; — црвени XII, 107; — швапски XII, 108; — шилкаши XII, 107, 108; — или опинци XIII, 32, 33, 35, 65

опанчарски посао XIII, 70

опасивање врбом на Ђурђевдан XI, 89; — дреновим прutom XII, 207; — концем култног места XII, 24, 25; — младе ужетом у свадбеним об. XI, 46; — појасом код побратимства XIII, 4; — полазника повесом XI, 89; — цркве XII, 26, 69; XV, 104, 105

оплећак, део модрине XIV, 83; — хаљ. XV, 5, 7, 9—13, 15, 17; — низ руку вез, хаљ. за жалост XV, 15; — просициани на руку, хаљ. XV, 15; — протиривани или витани на уплећу, хаљ. за жалост XV, 15; — витани XV, 7, 8, 10; — златни XV, 7, 8, 14, 16; — чисто шљокани без порамака шљокани, на округло витанье, протеривани без порамака, просициано-витани, просициано-витани-шљокани, просициани на кружиће, просициани на порамке XV, 7, 8

оприторе, в. устава

опшивало, део крилца XV, 5

ораница, врста чамца XII, 154

орак, део уљаног млина XI, 85, 86; XIV, 58

Оре, игра XI, 2; XV, 92

Ори, моми мори, Буковки, игра XV, 79

орограјци, играчи у колу XIV, 25

Оро игра у Болнича града, гусл. песма XI, 145, 156

Оро се вије крај манастира, песма XV, 107

орнаментика XIV, 89

Ор' се, бер'се, оро, да беремо, игра XV, 88

оружје, не ваља прескакати XI, 58

осве, в. ости

османик, дрвени суд XII, 133, 135

остављање деце пред црквом XIII, 1, 2, 4

Остана Ратка млада удовица, игра XV, 164

остањ, део уљаног млина XIV, 56

ости или осве за хватање риба XII, 162; XIV, 111

остра земља за грнчарију XII, 128

отарак, пешкир XV, 12

Оте, друге, да играмо, игра XV, 86

отишило на очи, урекнuto XI, 49

отмица (крађење, грабљење) девојке

XII, 80; XIII, 7, 60; — на сабору XV, 109; — мотив у игри XI, 7, 11; — жене XV, 128; — младе XII, 89

Отпратић не, игра и песма XV, 80, 84, 98, 103

Отото, игра XIII, 27, 28; XIV, 27; XV, 82, 84, 102

отурак, седиште у чамцу XII, 154

Оће жежо да се жени, игра XI, 2, 6;

XV, 87; — или Жежо, жежо, XV, 79

О, убава мала мома, песма XII, 17

очобоља, болест XIII, 79

ошвице, везени део саје XIV, 88

ошци или легутици, вез у облику кружића XV, 8

павлачарка, прва деверуша XI, 41—43

Павле Орловић и дете Андријашко, гусл. песма XI, 146

падавица, болест XII, 112; XIII, 70; — или падаћа болест XV, 47

пада на очи, зле очи XIII, 82

паланга, део уљаног млина XIV, 58

палто, хаљ. XIII, 67

пазар, место за куповину XII, 43, 46

пазука, отвор на грудима на сукману XIV, 85, 86

палеоетнологија, стара етнологија, назив неких научника за преисторију XIII, 19

паљење свећа умрлом XI, 122, 123

памби, врста обуће XIII, 32, 33, 35

пампур, вишеструка удица XII, 155;

— или пампурача XII, 156

памуклија, хаљ. XI, 92; XIV, 22

понадворица, посирка, срчобољ, болест, пролив XV, 46

панађури, XIII, 35 в. вашар

панаија, в. кољиво

панегипатска или панмисирска теорија у етнологији XIII, 15, 16

паница зелена (земљани суд) у бајању XI, 64, 66; XIII, 77, 83; XIV, 98

панталоне XV, 4

- пануква, в. црни пришт
пао на очи, в. одочи
паоци, део ваљавице XII, 199
- Паприкаш, игра XI, 3, 5
- паприца, део уљаног млина XI, 84
- папуча XI, 56; XIII, 33—35; XIV, 37; XV, 10—12, 14, 42, 153
- папуци, врста обуће XIII, 68
- папуције XII, 19; XIII 30—45
- папуциски занат XIII, 30—45, в. еснаф
- парастос XII, 75
- пастрва, врста рибе XIV, 108
- Паун, игра XV, 79
- пауново перо, апотропеј XV, 63
- Пауни поље на венчање, игра и песма XI, 3, 5; XV, 91
- пафте, накит XI, 33, 38; XIII, 68; XV, 102, 106
- пачалуци на чакширама XII, 106
- пашалија, писмоноша у песми XII, 190
- Паша од Травника и Сењанин Иво, гусл. песма XIII, 103
- пашкар, играч у русалиским играма XIV, 24
- певач, песнопојац, певач нар. песама XI, 145, 150, 157
- пекарски занат XII, 126
- пеква (сач) XV, 50
- пеленгаће XV, 37
- пелијеш, ивица црепуље XII, 133
- пење, део ваљавице XV, 171
- пецара за печење смоле XII, 139—141
- пецаљка, пецаруша, врста удице XII, 154, 155
- пепељак, простор за пепео до огњишта XII, 134
- пердафагач, папуциска алатка XIII, 33
- перје у кићењу XV, 1, 16; — у бајању XI, 64—66; XIV, 79, 80, 82
- перјаница, војничко одличје XI, 108, 113, 114, 116; XII, 197; XIV, 65, 67
- перо пгичје за писање XI, 135, 138
- перчин XII, 109; XIII, 126; XV, 127 — на гробу у знак жалости XI, 119; — назив за клас на кукурузу XI, 165
- песне, рецепти из рукописне књиге XI, 76
- петао, клање крвне жртве XI, 32, 33; XII, 27; XV, 25, 28, в. крвна жртва
- петлов снап, последњи снап XV, 26
- Петровдан XII, 118, 172; XV, 38, 169, 178
- Петровско, игра XIV, 27
- пећ за печење тигли XII, 117—119, 121, 123, 124; — в. фуруна грнчарска
- печалбар-ари-ство XI, 150; XII, 16; XIII, 94, 153; XV, 37, 96, 105—107, 118, в. гурбет
- печеница божићна у нар. мед. XV, 52
- Пешачка, игра XII, 6
- пешкир XI, 157, 163; XII, 25, 82, 85, 88; XIII, 153, 154; XIV, 28; XV, 162; — којим се млада стици XV, 162, 163
- пива (ступа), део ваљавице XV, 171—173
- Пијан иде из града, игра XV, 100
- пилав, свадба XII, 80, 82, 83, 87, 88
- пила, део уљаног млина XI, 84, 85, 87; XIV, 56, 57, 59
- пиле, део рабоша XII, 201; XV, 172
- Пилиња, игра XV, 103
- пило, рупа у коју отиче уље из тијеска XI, 85—87
- пир, свадбено весеље XI, 45
- пирић, рибарска алатка XII, 149, 150, 157
- пироћанци, назив за неке занатлије XIII, 153
- писмо у песми XII, 175—191; — шаровито XI, 127, 128
- писмоноша у песми XII, 174—191; XV, 129
- пита за орача у об. XI, 38
- питар (питијер), мала пила XIV, 60
- питачи, слепци певачи нар. песама XIII, 87
- питомац, врста рибе XII, 147
- пиће, в. алвалук
- пишманлук, одустајање од куповине XII, 55, 56
- пиштољ, свекрви за појасом у игри XII, 13; XV, 91
- плава ђинђува као апотропеј XIII, 62
- плаве очи урокљиве су XIII, 62
- планичка на бачији XII, 200, 208; XV, 21, 26, 52
- Платно бели тридесет ђевојака, гусл. песма XIII, 102
- плетарска школа у Беранима XIV, 102

- плетенка, — плетеница косе XIV, 99;
в. шамија
- плетенице XV, 11—13
- плот у свадбеним об. XI, 47; — као
гр. им. XII, 61
- плаг у об. XI, 36, 37; XII, 34
- пљување жаби у уста у заклинању
XIII, 51—53, 57
- побратим XII, 25; — побратимство —
братимство XI, 51; XII, 182; XIII, 4;
— после умира XV, 138
- Побратим се побратиму 'вали, гусл.
песма XIII, 140
- Поведи коло, Бојано, игра, XI, 3; XV,
92
- поводац, уже за коња XII, 49; — по-
водило, уже за краву XII, 49; —
поводник, уже за стоку XI, 22; XII,
49; в. улар
- Повратешкото, игра XII, 13
- поврз, запат стоке XII, 46, 48
- погача, део уљаног млина XI, 85; XIV,
58
- Погибија Јанковић Стојана гусл. пе-
сма XIII, 105
- погреб XI, 50; XIII, 5, 6, 146
- подвезача за главу XV, 13, 17
- подвезе, део чарапе XII, 102; — за то-
злуке XII, 103
- подвезивање главе млади у свадбе-
ним об. XI, 44
- подела и продаја воде у наводњава-
њу XII, 171, 172
- под каул, в. куповина на пробу
- подкита, гајтан на саји XIV, 88
- подкрај (подмет), део модрине XIV,
83
- подљута, болест XI, 65, 66; — или под-
љутица XIII, 81
- подљина, део крилца XV, 5; — део ко-
шуље XV, 9
- подмет, в. подкрај
- подранци, раније почињање посла код
занатлија XIII, 38
- Подуна мори подуна, песма и игра XI,
12; XII, 12
- подуше, начин кићења XV, 6
- подушје XI, 121
- Пођох по горе, песма XI, 5
- позивање утопљеника при невремену
XI, 51; XIII, 150; XV, 176
- познавање пушке по гласу XV, 126
- пољубац, као потврда погодбе XI, 19
- појас XI, 51; XII, 102, 107, 108; XIII,
67, 68; XIV, 83, 87, 88, 98; XV, 5, 13,
16, 17, 130, 131; — или појис XI, 105
- појата XI, 146, 147; XIII, 155; XIV, 99,
100
- Појездеше до два побратима, гусл. пе-
сма XI, 154
- покајница, најмљена нарицаља XI,
125; XII, 74, 75
- Покладе XI, 48; XII, 208; XV, 85; —
покладни понедељак XI, 37; — уто-
рак XI, 34—36
- поклисар, писмоноша XV, 129
- покрижак, духовски четвртак XIV,
94
- покровац за девојку која није била
невина XI, 164
- полазник XII, 205; XIII, 104, 142; XV,
22, 23, 30
- поливање девојака водом, об. XII, 34
- помане, даће XI, 126; XII, 204
- Поменик, Вук С. Караџић XV, 191; —
Дена Дебељаковић XV, 193; — Мар-
ко С. Поповић-Родољуб XV, 194;
— Милан Ђ. Милићевић XV, 192
- помен умрлима XI, 89
- помрачење месеца XI, 57
- понедељнача хаљ. XV, 10
- поњава (черга), покривач XII, 42;
XIII, 66; XV, 14
- поођани, посета младожењиној кући
XII, 88
- Попадија пиле пече, песма XI, 3
- попуњавано, вез на оплећу XV, 7
- порамак, део оплећка XV, 7, 8
- пороже, уже за краву XI, 20, 22; XII,
49
- порукавање, део модрине XIV, 83
- порушено, са знацима жалости XI, 123
- По саме, игра XII, 6
- посипалник XII, 31
- посипање житом у свадбеним об. XI,
59; — пепела и жара око рала у об.
XII, 33; проје испред прага стаје у
об. XI, 161
- поскурице XIII, 135; XIV, 40
- пословице XI, 166; XIV, 90, 91
- последњи сноп XII, 31; XV, 27, 29
- посуђе XII, 43, 60

- Поступано, игра XV, 164
 Потрчало, игра XV, 164
 потуре, широке чакшире XIII, 67
 почелица, прва здравица XIV, 47, 48
 почудвање в. урок
 почудиште в. урок
 поша, марама за врат XV, 2, 3
 Пошла ми Милка за воде, песма XI, 3, 5, 12
 поштовање петка XV, 39
 Право, игра XV, 164; — оро, игра XV, 110
 право преченства, в. прече право куповине
 праг кухњи у об. XI, 20, 54, 59, 61, 66, 99; XII, 46, 74, 86, 203; XIII, 64, 77, 83; XIV, 98; XV, 31, 50
 празновање петка XI, 95
 прангија XIV, 47
 прва бразда XV, 21
 прва брачна ноћ XI, 47, 50
 прва шишана коса у об. и вер. XI, 58
 првине, посета девојачким родитељима XII, 88
 први сноп XIII, 31; XIV, 93, 94
 Први српски устанак XIII, 159; XIV, 103, XV, 35
 првиче, прва посета млади XV, 104
 прво орање XI, 32—40; XII, 30—39; XV, 25
 прво сејање XI, 32—40; XII, 30—39
 пребацивање „које паре“ у куповини и продаји XI, 29; XII, 58
 пребацивање угљена преко себе, у посмртним об. XV, 38
 превођење волова преко жара XI, 32
 прегач, хаљ. XV, 9, 10, 12—14; — шљокани и чопчани, хаљ. XV, 16
 прегача XII, 25, 37; XIV, 83, 87, 88; XV, 5, 6, 11—14, 17, в. пешкир
 преглед етнолошке грађе у часопису Лека књ. V—VII, XI, 183, 184
 предавање крста новом куму XV, 101
 предуцара, претсобље XIII, 31
 прекадња, славски реквизити XV, 37
 прело XIII, 141
 Преображење XI, 54, 55, 108
 прерада маслаца XI, 80—37; XIV, 53—60
 прескакање огња XII, 39
 преслава XV, 36, 37
 преслица у об. XI, 58, 59; XIII, 129, 154; XV, 167
 престилка, кецеља XII, 17
 прече право куповине XI, 27, 28; XII, 42, 56; — или пречеправња, право преченства XII, 57
 привега, помен XI, 126; XII, 204
 Привељ играње мртвима за душу XV, 85
 привремена међа, гр. им. XII, 62, 63
 прид, прида, придава, придаја, придо, доплата XI, 26, 29, 30; XII, 59, 60
 призетњак XI, 147, 159
 приказивање прилога, храна и пиће донето на даћу XI, 123
 прикојасе, утвара XIII, 149
 приношење новорођенчета на жртву XV, 62
 припон, вишеструка удица XII, 155, 156
 приораница, наздрављање за добру жетву XI, 32
 прислуга, заједничка слава XV, 37
 причешћивање без свештеника XV, 178, 179; — пупољком од леске XIV, 95
 провлачење жетварки кроз српове, об. XI, 164; — кроз врело бакрача на Божић XII, 206
 проклињање XIII, 59
 Пролето, игра XII, 7
 промена, преобука XIV, 98
 промена имена XV, 69, 71, 72
 просидба девојке XI, 4, 5, 163; XIV, 96; — мотив у игри XI, 11; XV, 103
 просипање воде, после нечије смрти XI, 51
 просица, ресице XV, 5; — део понедељначе XV, 10
 просициано-витани, просициано-витано-шљокани, просициани на кружиће, просициани на порамке, протеривани без порамка, в. оплећак
 проскура XIII, 6
 прослов, део оплећа XV, 7
 протисли, болест, врста запаљења XV, 50
 процеп, за пренос писма XII, 176, 180, 181, 186; XII, 190
 прочка, об. о белој недељи XIII, 62
 прошће, гр. им. XII, 61, 64

- прскање водом на Ђурђевдан XII, 207
 прслук XV, 2, 4, 167, в. фрслук
 прстен у об. XI, 33, 38, 50, 59; XII, 33,
 175, 176; XIII, 68, 96; XIV, 61, 62, 65;
 XV, 14, 17
 прстеновање младенаца XII, 84
 прстенска погача коју доносе прстен-
 ције кад просе девојку XI, 59
 прстенције, просиоци девојке XI, 59
 пртењаци (обојци) за ноге XV, 3
 пртеница, добро ваљано сукно XIV,
 85
 психичка или културна антропологи-
 ја, назив неких научника за етно-
 логију XIII, 18
 психоеволуционистички правац у ет-
 нологији в. еволуционистички пра-
 вац
 пуј, део рабоша XV, 172, 174
 пун месец XI, 38; — срећан дан XII,
 30
 пупољак с дренове гране, једе се на
 Божић XII, 205
 пуцад пакванска, на фрслуку XV, 2
 пуцање, преко засејаног имања на
 Ђурђевдан XI, 161; — преко стоке
 XI, 161
 пушка XI, 46, 56, 109—112, 147; XII,
 193—197; XIII, 27, 41, 105; XIV, 47;
 — млеканка XI, 146
 пушнице за шљиве XI, 94
 пуштање крви болесним XV, 42, 44,
 46
 Пушћено, игра XI, 5, 8, 10
 пчеланик у об. XII, 205
 пшеница кувана XI, 37
 рабаџија XI, 50
 рабош-рабуш XII, 201; XV, 172, 174,
 в. брк
 ражањ у вер. и об. XI, 63; XV, 19, 23,
 26, 29, 31
 ражљевача, посуда XIV, 102
 разбијање судова у об. XI, 61; XII, 26,
 132; XIII, 60, 61; XV, 179
 разбој XI, 4, 49, 50; XII, 17, 18, 205,
 206; XIII, 66; XV, 5, 11, 166, 167, 173
 Разболе се дете неженено, игра XIV,
 27
 Развијај се гором цвет, игра XI, 2;
 XIII, 27; XV, 87
 разграничавање имања XII, 61—70
 разор, гр. им. XII, 62
 рало у об. и вер. XI, 50, 56; XII, 33;
 XIV, 72; — у зн. дан орања XII, 169
 Рамазан XII, 172
 рамање, део сукмана XIV, 85
 Рамно, игра XV, 164, 165, в. Лесното
 рамтош, попас, пуштање стоке XI, 161
 раоник XIV, 5; — или лемеш XI, 33
 расплетена коса, у жалости XI, 123,
 125; XIII, 56
 раста, папуциска алатка XIII, 32
 растрзање коњима, казна XI, 101
 ратарски пир XIV, 93
 Ратна споменица, гусл. песма XIII,
 114
 ратне заставе, траг звезде репатице
 у нар. вер. XI, 58
 рачки, део земљаног суда XII, 129
 рашпе, део уљаног млина XI, 84, 85
 ред, менструација XI, 50; — гр. им.
 XII, 62
 редар, честар, сметењак, врста рибар-
 ске мреже XII, 157
 рекла, хаљ. XV, 162
 религија стара словенска XI, 14
 ресани или велики гуњ, хаљ. XII, 104
 решето у об. XI, 50; XV, 134; — као
 музички инструмент XIII, 62
 Риба, сазвежђе XI, 34
 риба као лек, она која сама ускочи у
 чамац XII, 165; — у вер. XII, 164,
 165
 риболов XI, 8; XII, 145—165; XIV, 107
 —112
 Робиња, игра XV, 75, 76
 роганлије или роган, врста обуће XI,
 165
 рогац, врста рибарске мреже XII, 160
 рогожа на поду XIII, 32
 рокља, бела сукња XV, 17
 Романа, скуп циганских игара XI, 4
 Роснић Стеван и Гојени Алил, гусл.
 песма XIII, 113
 рота, део ваљалице XV, 170, 173
 рубац у игри XIII, 25
 рубенина, пресвлака XI, 135
 рубина кудељара, кошуља XII, 101
 рубље, не ваља прати четвртком XIV,
 94
 рудичалка, пантљика на сукњи XV,
 12

- Ружица Ђевојка*, гусл. песма XI, 151
руј (*руи*), боја XIII, 33, 34
- рукав* као магични круг XII, 33; —
 део оплећа XV, 7
руковање као погодба XI, 19
руковрат, део гусала XIII, 139
румењење XI, 95
- Русалије*, игре XIV, 20—30; XV, 89
Русалке, замишљена бића XIV, 20
русале дубочке XI, 126; XII, 11; XIV, 28, 29; XV, 88
русје, красте XIII, 83
рушвет, мито XII, 167
- са'ан*, посуда XV, 154; — сахан XIV, 101
- сабља* у песми XI, 108, 112, 115, 147, 152; XII, 11, 193, 196, 197; XIII, 27, 41, 110, 126; XIV, 61—63, 67, 68, 76; XV, 152, 153; — аламанка у песми XIV, 64; — димискија у песми XV, 127; — дрвена код русалија XIV, 22, 25—27, 29; XV, 89
- сабор* XI, 2, 3, 10, 97, 119—122, 145, 158; XII, 6, 8, 9, 13, 79; XIII, 5, 27, 29, 68, 142; XIV, 27, 103; XV, 37, 87, 104, 105, 107—110, 159—162, 164
- саборско кукање*, об. у жалости XI, 120
- савтијан*, врста коже XIII, 34
- Сади баба жути тикву*, игра XII, 18
- садрезам*, царски изасланик XIII, 35
- саја*, недовршене папуче XIII, 34; — хаљ. XIII, 68; XIV, 87—89; — или сајица XIV, 87
- сајам* XII, 79
- сакмаца* (стегазица) дечја болест XIII, 71
- салисабор* у нар. мед. XV, 43
- салтијер*, књига у песми XI, 128
- самар*, самарције XI, 48; XII, 47; XIII, 145, 146
- самарциски занат* XIII, 70, 145
- самлица*, врста удице XII, 155
- самовиле*, самовилци, замишљена бића XI, 73, 74; XIII, 91; XV, 57, 65
- Самовили*, игра XIII, 27; XV, 87
- сампаси*, колективно напасање стоке XV, 168—170
- самоток*, фино маслиново уље XI, 85; XIV, 57
- самоубице* у вер. XIV, 37
- Сам свети Јован заирје носи*, игра XV, 85
- самур*, капа XI, 111
- сандаклије*, кожне каљаче XII, 95
- сандале* XIII, 35
- сандук* за рухо XI, 46
- салог*, стари словенски назив за шкорње XII, 91, 95, 96
- саранца*, резервоар за воду код тиглара XII, 117, 119
- сарач*, кајиш за нож XII, 102; — занатлија XIII, 35
- сарачки еснаф* в. еснаф
- сараца*, жива рана XIII, 73, 75
- сарје*, група тигала XII, 123; — од чијама XV, 3
- сарза*, в. царза
- Сариђол-аваси*, мелодија за русалиску игру XIV, 27
- сарук*, чалма XV, 127
- Саси*, рудари XV, 60
- састав*, гр. им. XII, 62
- сафа*, посуда за воду XIV, 101
- сафтијан* (*лојки*), врста коже XIII, 33—35; — или *лојка* XIII, 34
- сахрана* XI, 61, 62, 123; XII, 72, 101, 205; XIII, 146; XIV, 40, 75, 97; XV, 137
- сач* XII, 135, 205, 208; XIII, 148; XV, 103, в. вршник, пеква
- саџак* XI, 112, 165
- свадба* XI, 3, 41, 49, 90, 145, 148, 149, 153, 155, 156, 163; XII, 8, 12, 13, 33, 79, 81—83, 86, 205; XIII, 38, 60, 61, 65, 68, 88, 99, 108, 140; XIV, 27, 90; XV, 91, 103, 162, 164, 165; — в. пилав
- свадебно одело*, облачи се за сетву XII, 34
- Сваки каже сунце бригу нема*, гусл. песма XI, 145
- сватови* XI, 4, 41, 44—46, 59, 163; XIII, 60, 96, 99, 129; XV, 7, 36, 93, 141
- сваговско гробље* XII, 68
- сваћа*, свадбени колач XV, 103, 162, 163
- Сваће скакераће*, игра XV, 79
- свекар*, *соекра* XI, 42, 44, 163, 164; XII, 12, 86—88; XV, 11, 12, 16, 91, 92, 98, 104, 162, 163, 165

- Свекрвинско оро, игра XV, 91
 света водица XIV, 22; XV, 38
 света Троица XII, 11; XIV, 48; XV, 83, в. Духови
 св. Илија XV, 24, 27, 28
 св. Јован XIII, 24, 27, 62; XIV, 28; XV, 85, в. Женске водице
 св. Лука, в. Лушин дан
 св. Никола XIV, 28
- Свети Петар цркви гради, песма и игра XI, 2, 9; XII, 7, 12; XV, 89
 светковање четвртка XIV, 93—96
- свећа у об. XI, 32, 33, 35, 50, 52, 65; XII, 24—26, 32, 35, 131, 203; XIII, 53—56, 58, 64; XIV, 45, 47, 51; XV, 30, 38, 66, 70, 137; — орачка XIV, 93, 94; — тежачка XIV, 95; окренута земља при тешкој молитви XIV, 103
 свирајка или дудук XI, 6, в. дудук
 свирале XI, 147; XIII, 138, 141; XIV, 6, 65
- Свири Перо, игра XI, 3, 5
 свитњак, гатњик XII, 101, 104
 свршеница, вереница XII, 16; XV, 144, 145
- седалица, седиште у чамцу XII, 154
 седање свекрви у крило, свадбени об. XI, 44
- Седе Марко с мајку да вечера, гусл. песма XI, 145
- седмица, помен XI, 123; XII, 75
- Седнала Десна, игра XV, 87
 сејмен XI, 144
- секавине, болови у глави XIII, 76
 секира у об. XII, 38; XIII, 54, 55, 77; XIV, 92; XV, 89
- село, седељка уз рад XIII, 141; — скуп људи XIII, 2
- сензар, в. цензор
- сеничиште, натприродна бића XIV, 97
- Сенковић Ђурђе и ага од Рибника, гусл. песма XI, 145
- сењ, део уљаног млина XI, 84
- Сењанин Иво, гусл. песма XIII, 102, 113; — у турској Удбини XIII, 113
- Сењанин Тадија, гусл. песма XIII, 113
- сеоба становништва 1690 г. XI, 118
- сепија за штавање коже XI, 92
- Се посврши Дранда мома, игра XV, 78
- сертама, врста рибарске мреже XII, 153; — или сачма XI, 159
- Се скараја, игра XII, 19
- сечење косе у жалости, в. коса
- Сечи моме, игра XV, 164
- Сијати бибер, игра XV, 30
- силај, силав XII, 107, 203
- симпатична мађија XI, 35; XII, 32, 34
- синија XII, 81
- ситор, гр. им. XII, 62, 64
- синцир у песми XII, 120, 140, 193; XIV, 63; XV, 150
- сиња, сточна болест XI, 56; — или сиња XI, 78
- сираи, XI, 42
- сирници, велике ватре уочи покладног уторка XI, 36
- систро за скупљање теста у нађвама XI, 101
- сита, јахаћи прут XV, 3
- Ситна Лиса, игра XV, 164
- ситница, врста маслине XI, 82
- сито у об. XI, 19, 50; XII, 13, 45, 85, 86, 203; XV, 91, 134
- сић, мера за уље XIV, 60
- сицаде XII, 86
- сјен, надстрешница за хлад XII, 117
- Скакао, игра XV, 164
- скидање појаса, симболично у игри XV, 85
- склад, гр. им. XII, 62—65; — не ваља спавати у њему XII, 66
- Скоке, игра XII, 7
- скорње, врста кожне обуће и стари огртач XII, 91—98
- скортаи, рибарски алат XIV, 109, 111
- скорце, рибарска алатка XIV, 109, 110
- Скрстница, игра XI, 9
- скут, комад сланине XI, 18
- скутача, кедеља XIII, 68
- скутина, кедеља XIV, 98
- слава XI, 54, 89, 142—147, 149, 153, 155, 156, 163; XII, 73, 205; XIII, 5, 27, 108, 134, 139, 140, 144, 151; XIV, 51; XV, 37, 38, 84, 137, 157; — у значењу славских реквизита XIV, 45, 47; — молитва на црквеној слави XIV, 47; — грничарска XII, 131, 32; — еснафска XIII, 36, 37, 33, 40, 42, 44, 147; XIV, 93, 95; — своска XI, 147; XIII, 68; — сточарска XIV, 113; —

- црквена XIII, 88; XIV, 43—52; — чобанска XIV, 94; — тежачка, свећа која се пали на Велики четвртак XIV, 94; — или *служба* XIII, 64; — или *васлава*, народна молитва XIV, 51, в. *крсна слава*.
- славски колач* XIII, 135
- слама* запаљена у об. XI, 19
- слог*, гр. им. XII, 62
- Смаилага удара на Грахово*, песма XI, 116, 117
- сметењак*, в. *редар*
- смоларење* XII, 136—144
- смоларница*, јама за смолу XII, 139
- Смрт Смаилаге Ченгића*, песма XI, 107—115; XII, 192—197
- смуђарац*, врста рибе XII, 150
- снаша*, невеста XI, 147
- Сношги си појдо*, песма XV, 98, 100
- со* у об. XI, 19, 20, 44, 48, 51, 56, 62, 99, 100, 161; XII, 112; XIII, 77, 79; XIV, 98; XV, 20; — претставља чланове куће XII, 47; — при заклетви XIII, 53, 55, 56, 58; — убија се печеница XV, 19
- соја*, хаљ. XIV, 98
- солун*, хлеб XI, 171
- софра* XI, 1, 46, 51, 52; XII, 32, 47, 84, 86, 204, 206, 207; XIII, 64, 153, 154; XIV, 45—48, 51, 102, 113, 115; XV, 30, 38; — игра се око ње XI, 14; — обилази се око ње уз нарицање XI, 123
- социјална антропологија*, један од назива за етнологију XIII, 18
- Спасовдан* XII, 23, 208; XIV, 93—95; XV, 24, 37
- спеа*, риб. алатка XIV, 109, 111
- сплав*, превозно средство XIII, 30
- спуркат*, в. *далак*
- Србијанска игра* XV, 164
- сребрна пара* (новац) у об. XI, 34, 36, 46, 164; XII, 33; XV, 66, 138
- сретање две младе* XIII, 60; XV, 104; — две групе русалија XIV, 23; — сватова XII, 85
- срмајли*, врста оплећка XV, 7
- срп* у игри XI, 8, 61, 164
- стаја* XIV, 99, 100; XV, 22
- стан*, неиззраћена кошуља XV, 12; — део оплећка XV, 7, 13
- становни камен*, в. *камен белег стап*, посуда XIV, 103
- старац*, најстарији петак XV, 27
- старешина* (*капетан*, *глава*) тиглара XII, 117
- Старина Новак*, гусл. песма XIII, 102; — и *Краљевић Марко*, гусл. песма XIII, 113; — и *тридесет Турака*, гусларска песма XIII, 109
- Стари Новак и Радивоје*, гусл. песма XI, 151
- стари сват* XI, 43, 44; XII, 13, 83, 84, 86—88; XV, 12
- Старо кориљско*, игра XI, 3
- стевљач*, кецеља XII, 47, 48
- стезавица*, в. *сакмаца*
- стожер* на гунну у об. XI, 164, 165; XV, 21, 26, 27
- Стојково коло*, игра XI, 3, 5, 9
- Стојне ле*, *Стојне*, песма XII, 16
- стол*, грнчарева столица XII, 127
- стољна*, посуда у смоларској пецари XII, 141; — *крчаг*, ставља се на гроб, XIV, 97
- страда* XIII, 77, 78, 85, 135
- страшник*, биљка даје се деци XI, 92
- стреж*, златарски прах у нар. мед. XV, 45
- стрелица* у клетви XI, 165; — у песми XIV, 63, 64, в. *међедница*
- стрижење оваца* XI, 56
- стројник*, наводације XIV, 96
- стругара* XV, 170
- струк*, вишеструка удица XII, 147, 149, 152, 153, 155, 156
- струка* у песми XIV, 67; — украсни гајтан XIV, 83, 84
- струнга*, колиба за стоку XIV, 113, 114
- струшка*, смоларска алатка XII, 138
- ступа*, за лупање јабука XI, 94; — у ваљалици XII, 200; XV, 37, в. *пива сугреб* XI, 63, 67
- суд* племенски и народни XV, 135
- судњача*, врста тикве XIV, 101
- судови* од дрвета XIV, 101
- сукман* хаљ. XIV, 85, 89
- сукно*, хаљина XIV, 86, 89
- сукња* XIV, 82; XV, 5, 9, 11, 14, 16, 167; — свилена, плишана, делинска, кумошна, молдонска, врсте сукања XV, 12; — црвена облачи се при сађењу купуса XII, 37

- сукњењача, ж. хаљ. XIV, 89; — или
цута, цупелета, хаљ. XIV, 82
сунпор (сунпор) у нар. мед. XV, 43,
 48, 77
Сунце ми је на заодак, песма и игра
 XI, 7, 9; XIII, 27
сунчич, болест XIII, 79
суп, загађено место за хватање ри-
 бе XII, 161
супружничка верност (симбол: гугут-
 ка), XV, 63
- сурма*, срмен жут гајтан XIV, 88
суруџија, у песми XII, 179
сусрет непожељан XII, 30; XV, 66
сушење шљива XV, 37
сушица, болест XI, 50
табан, дно чамца XII, 154
табахане, кожарице XIII, 30; — или
 табаана, табхана XIII, 33, 34
табаџи, кожари XIII, 38
табу, забрана XII, 36
табуисане речи XV, 69
тава (ђувече), земљани суд XII, 129
тавулин, сто XI, 140
тагарче, тагарчик, мешина за смолу
 XII, 138
таин, храна XII, 124
Тајане, игра XV, 89
тајни језик занатлија XIII, 38
так, део уљаног млина XIV, 58
тамбура XI, 158; — *тамбурица* XIII,
 141, 159
тамјан у нар. рецептури XI, 64, 65, 76;
 XII, 34; XIII, 84; XV, 48
Танац, игра XV, 102; — или *Ој, Јово*,
Јово, игра XV, 79
танчар, русалиски коловођа XIV, 24,
 26, 30
танчарка, коловођа XII, 9
тапајн, музички инструмент XIV, 26,
 в. тупан
тапија (темесућ или баишгинка), по-
 тврда о поседовању земље XI, 17, 18
тараба, гр. им. XII, 61
тарчуг, кожна торба XII, 94
тач, в. клоцер
татар, татарин, поштоноша XI, 140;
 XII, 177, 180, 184, 185, 187
тврда реч у куповини XI, 18; XII, 44
теглача, даска за штављење коже XI,
 93
- тезга*, в. штица
тезгав, папуџици сто XIII, 32
тељ, гр. им. XII, 61
темесућ, в. тапија
тенџер, земљана посуда XII, 129
теорија културних области XIII, 15;
 XIV, 79
тепсија XII, 44, 202; XIV, 101; XV, 89;
 — у об. XII, 12, 82; XV, 104; — као
 музички инструмент XI, 2, 6; XII,
 10, 15
терзија XI, 142, 143; XII, 107; XIV, 86,
 88, 89; XV, 36, 37
Терзија Осман и була Ранковића, пе-
 сма XIII, 96
терзиски занат XII, 126; *терзилук*
 XIV, 101
тестија XI, 21, 44; XII, 26; XIII, 61;
 XIV, 101; *тестијица*, в. дуле
тесто, остатак од цеђених маслина
 XIV, 57
тефтер, свеска са записом XI, 69; —
 еснафска књига XIII, 40, 42
Тешкото, игра XIV, 24, 29; XV, 96, 107
тигларски суд од мајстора XII, 117—
 125
тијесак, део уљаног млина XI, 83, 85;
 XIV, 57, 58
тика, суд за новац XII, 12
тиквара, барка за чување велике ри-
 бе XII, 162, 163
тиква судњача, в. чаша градинска
Тиквешко, мелодија за русалиску иг-
 гру XIV, 27
тисов крст, у об. XI, 61
тифтик, свиласти конац XV, 7
Тиче мома по пољана, игра XV, 79
тканице XI, 163; XIII, 153, 154; XV,
 162
тоблар, колиба за стоку XIV, 113
тоболац, кеса за дуван XV, 134
Тодоре биро капидан, мелодија за ру-
 салиску игру XIV, 27
тозлуџи XII, 103, 108; XV, 37
токе, накит за груди XI, 111, 156; XIII,
 125; XIV, 64; XV, 127, 149, 184
тор за стоку XI, 19, 20; XII, 46, 203
Тоска, игра XV, 161, 164
тотем XV, 25, 28, 61, 62; — *тотемизам*
 XV, 31; — *тотемска жртва* XV, 31
тоџило, део уљаног млина XI, 84, 85

- точак или тркало, грнчарско коло XII, 127
- Тоша од приморја и Христос, гусл песма XI, 156
- траља за пренос земље XII, 117, 119
- грампа XI, 17—31; XII, 40—60; — трампирање, в. мењање
- треска, грозница XI, 74; XIV, 23
- тресење главе мртвацу у погребним об. XIII, 6
- тримери, об. XIII, 62, 63
- три товара блага у нар. предању XI, 171
- тркало, в. точак
- трла, зграда за стоку XIII, 66
- трлица у бајању XIII, 79
- трмка, кошница XII, 208; XIV, 102, 117
- Тројице, празник XI, 2, 13, 89; XIV, 93; XV, 37
- тромболос, појас XII, 107
- трпеза XI, 42—44, 54, 89; — мртвачка XIII, 6; — игра се око ње XV, 84, 85; — црквена XV, 148
- труд, сушена печурка за ватру XII, 102; XV, 134
- трчање на крпу (мараму), утакмица младића на свадби XV, 165
- тужбалице XI, 118—126; XII, 74; XIV, 75, 76
- тулац XI, 170
- тулбе XI, 107
- тулбен, танка марама XI, 104
- тупан XI, 3, 6; XII, 13; XIV, 26; XV, 99, 108, 160—162; — тупанџија XI, 150
- туцало, грнчарски дрвени маљ за земљу XII, 128
- ћага, ћаге, ћагета, муслимански назив за хартију XI, 135
- ћаја, старешина еснафа XIII, 36
- ћевурија, ћевурија, камфор у нар. мед. XV, 45
- ћемане, ћеменче, врста гусала у околини Пирога XI, 158, 159
- ћемер, преграда у тигларској пећи XII, 117, 118, 121, 122
- ћенар XI, 143; XV, 4, 7, 9, 10, 16; — ћенарка, в. кошуља
- ћерамитлија у нар. мед. XV, 43
- ћефил, јемац XIII, 36
- ћехаја, старешина на бачији XV, 165
- ћилим XII, 86; XIII, 55, 60; XIV, 37; XV, 14, 178, в. мутавче
- ћитаб, књига у песми XI, 128
- ћитка, китка, кудеља, дрво које се забоде у бразду при првом орању XI, 33
- ћоркање, размена ствари које купац и продавац не познају XII, 59
- ћосање, ашиковање XI, 97, 98
- ћостек у игри XV, 160, 163
- ћулумарка, смоларска алатка XII, 137
- ћумурџија XI, 150, 152—154
- ћунта, папуциска алатка XIII, 32
- ћуп земљани XII, 129; XIV, 101
- ћурдија, халъ. XIV, 98
- ћурџија, занатлија XI, 92; XIII, 38; — ћурџиски занат XII, 126
- ћутек, казна за калфу XIII, 37
- убијање духа жита XV, 26; — старца XV, 38
- убрадача, марама XV, 1, 5, 6
- увођење вола у кућу на Божић XII, 206; — коња у кућу на Божић XV, 22
- увратине, гр. им. XII, 63
- удадба, удаја XIII, 8; XV, 7, 11, 71
- удица XII, 152, 153
- удица пампурача, врста удице XII, 150, 155
- удут, гр. им. XII, 62, 63, 65
- уже за стоку у об. куповине и продаје XI, 21; XII, 45, 47—49
- узиђивање сенке XI, 61; XV, 133
- узимање васкрса, об. XII, 203
- ујам у уљу XI, 87
- У каваче, игра XI, 3, 6
- укивач, папуциска алатка XIII, 32
- укопници, учесници на сахрани XV, 38
- укопно одело, в. одело
- укрес, прибор за добијање ватре XV, 134
- улак, писмоноша XV, 129
- улар, за волове XI, 19, 20, 22; XII, 46, 48, 49; — или поводник XII, 48
- Уменско, мелодија за русалиску игру XIV, 27
- умивање болесника XI, 49; — на Ђурђевдан XI, 162

- умир* XV, 138
улајче, врста свећњака XIII, 38
уплет, рад на рукаву кошуље XV, 2, 7
уплитање туђе косе XIV, 99; XV, 6
урок XI, 49, 69, 73, 74; XII, 33, 45; XIII, 61, 62, 76, 132, 134; XIV, 92, 98; XV, 63, 65, 66, 132; — или *подучишите* XIII, 82, 83; — или *почудвање* XV, 97; — *урокуливе очи* XI, 66
урупњача, хаљ. XIV, 82
Усили се Црна Арапина, гусл. песма XI, 146
ускопи XII, 192; XIII, 97
ускрс XI, 1, 2, 11, 13, 14, 38, 55, 58, 61, 81, 163; XII, 10, 11, 31—33, 38, 73, 203, 206; XIII, 7, 24—27, 36; XIV, 13, 32, 40, 95, 103; XV, 47, 55, 85—87, 89, 90, 102, 178; — или *Великдан* XI, 121; в. *Васкрс*
Ускршњи пост XV, 85
уста, отвор земљаног суда XII, 129; — в. *старешина*
устабашија, старешина еснафа XIII, 36, 37, 40, 42, 145, 146
устава, рупе за скупљање воде при наводњавању XIII, 46; — или *оприторе* део ваљалице XV, 173
устобоља, болест XIII, 78
устубеч у нар. мед. XV, 43
утија, тигларска алатка XII, 120
учинити, обојити XIV, 86
уцара, соба у папуциској радњи XIII, 31
ушица на секири, мађ. средство XI, 38
ушта, болест XV, 28
ушур, ујам у уљу XV, 56

фалака, дрвна справа за кажњавање XIII, 37
фашењско месо у об. XI, 32
ферман, царско писмо XI, 132, 133; XII, 179, 185, 187, 190; XV, 34
фермен, хаљ. XII, 102—104, 106—108
фес XII, 101, 103; XV, 34, 58, 127
фестивал етнографске игре XI, 13
филџан, шоља за кафу XI, 102
флурија, ниска талира XV, 167
фолклор XIII, 12, 13
фрачка, сврака XI, 57
фреске XII, 95
фрослук (*прслук*) хаљ. XV, 2, 35

фрула, XIV, 36; XV, 115, 119
функционалистички правац у етнологији XIII, 16
фуруна, грнчарска пећ XII, 130
фуса, део ваљалице XV, 170; — или *ваона* XV, 173
фустан, хаљ. XIII, 68; XIV, 22, 25; XV, 110; — *фуштан* XIV, 34

хајдук, *хајдуци* XI, 25, 133, 144; XIII, 87, 120, 121, 141; XIV, 103; XV, 34, 35, 64, 129, 130, 148; — *ајдуци* XI, 146; XII, 42; XV, 152
хаљина венчана у бајању XI, 64, 67; XIII, 129, 150; — којим их даном ваља кројити XIII, 157; — ставља се на праг у свадбеним об. XI, 59
хамајлија — *амајлија* XI, 6, 69—75, XIII, 62, 105; XIV, 95; XV, 22, 44, 46, 48, 61, 62. — в. *запис*
хамбар XV, 23, 39
хан XIII, 39
ханџар у игри XI, 12, 14; XIII, 120
харач XII, 2
хаџилук XI, 171
хватање петла, крај жетвене прославе XV, 26
хлеб у об. XI, 47, 48, 51, 54; XII, 34, 112; XIII, 53, 55, 56, 58
ходолица, в. *одаковина*
хомеопатична мађија XIV, 94
горјо, цинџарско село XV, 165—168
Хороводнаја, белоруска игра XI, 12

цагрије, каније за нож XII, 102
Цар Лазар и царица Милица, песма XII, 188
царза (*сарза*), хаљ. XIV, 84, 88
Цариградски пут XI, 118
Царско драганско играње, игра XI, 8
цветићи, шара на сукману XIV, 85
Цветна недеља XII, 109
Цвето, *мори Цвето* XI, 3
Цвијетница, празник XI, 37
цегар, врста обуће XII, 97
цензор (*сензар*), посредник у куповини или продаји XII, 41, 54
Ценини ћерки, игра XV, 78
Циганско коло XV, 164
цијела вода, в. *неначета вода*
цимет у нар. мед. XV, 43

- цимбалка, музички инструмент XIII, 87, 88
- цицела XI, 56, 60, 163; XII, 91, 103, 107, 108; XIII, 32, 35; XIV, 18; XV, 4, 12
- цићуљ, отвор кораба XII, 198, 207
- цовара, свирала XI, 143, 145; XV, 119
- Цоко, Цоко, црно око, песма XII, 17
- цопрница, врачара XI, 161; XII; 47
- црвена боја, као одбранено средство XII, 35; XV, 65, 71; — вуна у об. XI, 33
- црвени ветар, болест XV, 45; — или црвеника XIII, 73
- црвен пас у лечењу од море XI, 98
- црвило, црвена грнчарска боја XII, 129
- црепуље XII, 201—202; XIII, 52, 53, 147, 148; XIV, 117, 118; XV, 103; — или цријепње XII, 133—135; — или шириње XII, 202
- црквине XIV, 90; XV, 148, 149; — или црквиште XII, 20
- Црна Арапина, нар. песма XIII, 86
- црна кићанка на марами као знак жалости XI, 125
- црна посуда, као заштита XI, 38
- црни коњ без белеге у вер. XI, 62
- црничло, мастило XI, 130, 135, 137
- црни лук у празноверици XI, 47
- црни пришт (панужва) у песми XV, 145
- црница, врста маслина XI, 82
- црњака, врста маслина XIV, 54
- црпац, риб. алатка XIV, 109
- Црпи вода Јано, игра XV, 164
- цуг, вишеструка удица XII, 155
- чабар, чабрина, посуда XI, 87, 94
- чаја на свадби XII, 83—85, 87, 88
- чакарасте очи, зле очи XI, 61
- чакшире XII, 91, 92, 104, 106, 107; XIV, 18, 39, 64, 66; XV, 3, 4, 167; — или зиври, беле чакшире на русалијама XIV, 22
- чалма XII, 37; XIV, 66, 73; XV, 127, 151
- чамац, рибарски XII, 153, 163; XIII, 30
- чанак, посуда XI, 88; — в. кусало
- чапра, кожа на гуслама XIII, 144; — посуда од коже XIV, 102
- чарапа XI, 21, 48, 51, 61, 144, 163; XII, 28, 87, 93, 102, 103, 105, 107, 108, 206, 207; XIII, 61, 153, 154; XIV, 22, 96, 99, 102, 104; XV, 3, 6, 10—13, 14, 17, 42, 162
- чардак XI, 143, 148; — у песми XII, 89; XIV, 63, 64; XV, 150; — манастирски XV, 104, 109, 159; — за спавање нежењених мајстора XIII, 31; — на точковима XIV, 104
- чарк, грнчарска алатка XII, 128; — или нештер, справа за пуштање крви XV, 42
- чатала, део шкрипца XII, 200
- чауш у свадбеним об. XI, 44; — писмоноша у песми XII, 186; — члан лонде XIII, 36, 37; — на еснафској слави XIII, 40
- чаша градинска (тиква судњача), праве се гусле од ње XI, 148, 159
- чугура XII, 87
- чаба, в. алвалук
- чакља, мала торбица XIV, 102
- чамадан на русалијама XIV, 22
- чамало, об. с маскирањем XIII, 62
- чамбаси XII, 54; XIII, 55; XIV, 109, 112
- чамија XI, 100
- чезва, посуда за кафу XI, 48; XIV, 101
- чемадан хаљ. XII, 104, 106
- чечат XIII, 151
- цефердар, цефердан, пушка XI, 113, 114, 115; XII, 195, 196; XIII, 110, 119, 121, 123—127; XV, 126, 127, 152
- чечерма в. черма
- цибра, од шљиве XIV, 103
- цидла, папуџиска алатка XIII, 32, 33
- цидлиње, папуџиска алатка XIII, 34
- цубе, хаљ. XV, 162
- цупа, в. сукњењача
- цупелета хаљ. XIV, 89; -- в. облаја, в. сукњењача
- Цуха у предању XIV, 15—19; XV, 179
- шавци (комушини), кројачи (помен из XIV в.) XII, 95
- шајкача XIII, 67/86
- шалваре XIII, 68
- шал за главу XII, 103; XV, 37, 127
- шамџа XIII, 55, 153, 154; XIV, 99; XV, 42; црна у жалости XI, 120; — плетенка XIV, 96

шанац као гр. им. XII, 62
Шано моме, игра, XV, 164
шараге, део кола XI, 35
Шаранац, игра, XV, 77
Шарено гајде писано, игра XV, 164
Шарено оро, игра XV, 92
шатор у песми XI, 114, 115; XII, 186, 197; XIII, 129; XIV, 62, 73, 74
шешишана, пушка XI, 111, 115
шејтан, ђаво XI, 99, 100
шепа, шубара XV, 3, 4
Шетало се Станче, игра XV, 91
шећер у свадбеним об. XI, 47, 164
шефкија, у нар. песми XIII, 86
шешир XII, 101, 107, 108; XV, 2—4
шикља, врста риб. чамца XII, 153; — или *чикља* XII, 154
шиник, кашика XI, 37
шириња, в. препуља
шишана, пушка XV, 126
шишање детета уместо крштења XI, 60
шишано кумство XV, 138
шховртљи, пантљике за прегачу XV, 9, 10
шкорње, в. сапог
шкритаци, направа (слична веригама) у воденици и ваљалици, XII, 200; — в. калдерари

шлем, в. клубук од челика
шлорика, хаљ. XV, 5, 11—15
шљокани, в. оплећак
шљокице XV, 8—12, 16, 17
Шојано, Бојано, песма XV, 98, 100
шорт, коцком одређивање реда за надовњавање XII, 167
шпалир или *жива меја*, гр. им. XII, 64
шранга, уже за стоку XII, 48
штављење коже XI, 92
штала XI, 19, 20, 161; XII, 46, 47, 108
штап XI, 8, 147; XII, 109; — код коледара XI, 88; XIII, 63, 64; — чудотворни XIV, 4; — од црног глога против вештица XIII, 134, 135; — лесков даје се за душу XI, 91
штека, папуциска алатка XIII, 32
штица папуциска XIII, 32; — или *тезга грнчарска* XII, 127; — код тиглара XII, 120
Што ми је мерак, песма XI, 3
штранга, за стоку XI, 19, 22; XII, 49
штругља, посуда XIV, 102, 103
шубара XI, 92, 93; XII, 101, 103, 107, 108; XIII, 67; XIV, 22, в. *шепа*
шуга, болест XII, 112, 113
шуле, врста обуће XV, 4, 6, 11, 13, 14, 17
шупељка, музички инструмент XV, 160

Ђорђе Тешић

A SURVEY OF THE PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY IN THE ETHNOGRAPHICAL MUSEUM IN BEOGRAD

from 1936 to 1940 and General index of volumes XI—XV of its review „Glasnik Etnografskog muzeja”

The Ethnographical Museum in Beograd, founded in 1901, started editing its regular annual publication „Glasnik Etnografskog muzeja” (Bulletin du Musée Ethnographiques in 1926.

In the volume X of this publication d-r Borivoje Drobnjaković gave a survey of the professional activity of the Museum up to 1926, as well as a general index of the volumes I—X of „Glasnik”.

The present work offers a concise review of the activity of the Ethnographical Museum in the period from 1936 to 1940, as well as the General index of volumes XI—XV of „Glasnik”, which, in connection with the previously mentioned work, gives a picture of the activity the Museum in Beograd had developed up to the Second World War.

It can be seen from the present survey that on the 31st of December 1940 the General Inventory of the Museum had 16340 items with 22277 objects. The Illustrative Department had 9873 items with an equal number of objects (negatives,

photographs, stereotype plates). The Musical Folklore Department had 1425 items, whereas the Phonetic Section of this Department had 180 wax records. The Library had, at the end of 1940, 3200 numbers with 5814 volumes.

The author sets out, further, that the activity of the Museum has been constantly impeded by frequent removals. The exhibition rooms were open to the public and the utilization of the Museum collections for the purpose of studies was allowed not only to the members of the Museum staff but also to experts from other similar institutions. The Library was incessantly in contact with many European and overseas institutions of kindred character. The objects were collected from the whole territory of Yugoslavia. The publishing activity in the period from 1936—1940 comprises five volumes of „Glasnik”, Instructions for collecting materials concerning folk dances and the 1st volume of Special editions.

For fuller information the author refers the reader to the yearly reports on the activity of the Museum, issued in each volume of „Glasnik” and arranged by d-r Borivoje Drobnjaković, the then director of the Museum.

At the end, the author gives a General index of volumes XI—XV of „Glasnik”, which comprises all technical and professional terms. The Roman figures in the Index refer to volumes and the Arabic ones to the pages of „Glasnik”, on which the term appears.

APERCU DE L'ACTIVITÉ PROFESSIONNELLE ET SCIENTIFIQUE DU MUSEE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

dans la période de 1936—1940 et l'Index des volumes XI—XV du „Bulletin du Musée
Etnographique”

Dans le présent aperçu, qui continue celui publié dans le volume X du „Bulletin”, rédigé par d-r Borivoje Drobnjaković, ancien directeur du Musée, l'auteur donne un rapport détaillé sur l'activité du Musée dans la période susmentionnée, sur l'état de ses différentes collections et de la Bibliothèque.

Il ajoute à la fin un Index général des volumes XI—XV du „Bulletin” qui comprend tous les termes techniques et professionnels. Les chiffres romains indiquent le volume et les chiffres arabes les pages du Bulletin, où ces termes apparaissent.

Dj. Tešić

ПРВА УПОРЕДНА СТУДИЈА О АРБАНАШКИМ И НАШИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Вук Караџић је скупљао не само српске, већ је он први почео бележити и бугарске народне песме, а скоро први је забележио и неколико арбанашких песама. После се код нас о њима задуго није говорило. Тек у новије време Г. Елезовић, Т. Ђорђевић, А. Шмаус и Т. Вукановић објавили су неколико арбанашких песама са Косова и из Метохије, у оригиналу и преводу, и дали уз њих корисне коментаре. Све је то међутим било веома мало да би се добила макар и приближна слика о народној поезији Арбанаса и о односу између наших и арбанашких народних песама. Први се прихватио овога посла један Арбанас, Ставро Скенди, са Колумбија универзитета у Њујорку, у својој књизи *Albanian and South Slavic Epic Poetry (American Folklore Society, Philadelphia 1954)*. То дело има једанаест глава у којима су обрађене ове теме: 1. збирке (народних песама Арбанаса и Јужних Словена), 2. варијанте и старост народних песама, 3. стари балкански циклуси, 4. Бој на Косову, 5. тумачење песама, 6. песме из праве Албаније, 7. циклус песама о Мују и Халилу, 8. културна основа циклуса Мујо-Халил, 9. језик и стил, 10. стих и формуле, 11. закључак. — Већ овај преглед садржаја показује савесност и свестраност са којом се Скенди прихватио овог посла.

Главна сметња самосталном културном развоју Албаније била је по Скендију турска окупација, која је трајала скоро пет стотина година. За то време било је у Албанији турских и грчких школа, само не арбанашких. Стога се арбанашка књижевност ограничила углавном на народне умотворине, нарочито песме. Ове су забележене од Арбанаса у Грчкој, Италији, Албанији и Србији. Први је објавио две арбанашке песме лорд Бајрон 1809 год. После њега је Вук Караџић 1830 г. са дванаест песама које му је диктирао Новица Обрадовић из Пећи. То су врло кратке епске и лирске песме, најдужа има само 32 стиха, а објавио их је тек 1921 г. Норберт Јокл у Зборнику посвећеном А. Белићу. Прву и најпотпунију збирку народних песама грчких Арбанаса објавио је год. 1855 немачки лекар у грчкој морнарици С. Н. Т. Reinhold (*Noctes Pelasgicae*...). Плоднији је био скупљачки рад међу Арбанасима који су избегли у Италију. Њихове песме објавили су V. Dorsa (1847), Demetrio Camrada (1866), Girolamo Rada (1866) и други, али је најпозданији скупљач био Michele Merchiano (*Canti popolari albanesi delle colonie d'Italia, Foggia 1908*). У овој су збирци објављене песме тачно према једном рукопису од 1737 год. У XIX веку почели су се за Албанију и Арбанасе све више интересовати и странци као J. G. Hahn, A. Dozon, H. Pedersen, G. Meyer и други, па су објављивали и арбанашке народне песме. Нарочито је важна збир-

ка песама коју је објавио P. Vincenc Prennushi (Kāngë populore gēgnishte, Сарајево 1911). Она садржи 132 јуначке песме и по Скендију је „несумњиво једна од основних збирки за разумевање арбанашке епске поезије”, али је најважнију збирку арбанашких народних песама издао Комитет за прославу двадесетпетогодишњице независности Албаније у четири свеске под насловом „Visaret e Kombit” (Народно благо, Тирана 1937 и 1939). Грађу за прве три књиге средили су професори Karl Gurakuqi и Filip Fishta, а за четврту Hasan Reçi (7—16).

Само су песме о Скендербегу (Skanderbeg) образовале по Скендију национални циклус, те се о њему певало по целој Албанији. Те песме певају о Скендербеговим ратовима против Турака, о његовим војводама и о његовој смрти. Арбанаси, који су утекли од Турака у Италију, понели су собом сећање на те песме, које су њихова браћа, која су остала у домовини, постепено заборавила те је у самој Албанији забележена само једна песма о Скендербегу. Скенди ово објашњава тиме што је већина Арбанаса у Албанији примила ислам и живела скоро пет стотина година под турском окупацијом. У таквим приликама „било би хуљење и увреда величанства славити хришћанина који се противио султану и убијао Турке” (31). Историски посматрано, при поређењу са Краљевићем Марком, Скендербег је, по Скендију, његова супротност. Овај се борио против султана, док је Марко био његов вазал. Ово ипак није сметало српским певачима да Марка учине много већим него што заслужује, док Скендербег у арбанашким песама није тако велики као што је био у животу (41). Па ипак песме о њима имају по Скендију извесних додирних тачака; то нарочито важи за песме о њиховој смрти. Неки наши и страни научници покушали су да реше загонетку како је Марко могао постати највећи и најпопуларнији јунак балканских Словена. Скенди мисли да су његовој популарности највише допринели певачи који су долазили на прилепске сајмове. Ови су сајмови по Цвијићу изгледа постојали још у Средњем веку, а за све време турске владавине били су, поред сереских, најважније место трговачких састанака на Балканском Полуострву, а није искључено да их је било и за живота Маркова. Певачи (певци), који су тамо долазили, славили су, разуме се, владоца који је у Прилепу владао. „Иако турски вазал, Марко је за Србе био њихов човек. Тако је он, насупрот турским владоцима, порастао у очима свога народа. Ови су певачи први учинили Марка великим јунаком... Тако су се песме о Марку Краљевићу рашириле. Манастирџи око Прилепа помогли су ову пропаганду и кад се једном легенда раширила, црква ју је такође примила те је доспела и у земље изван турских граница.” Скенди ово с правом истиче насупрот Кравцову, који мисли да је главну улогу у подизању Марка на ступањ хероја играо манастир Хиландар, те је по њему све то било „манастирска агитација” (Скенди, стр. 40—41). Скенди помиње само једну песму о Краљевићу Марку коју певају и Арбанаси, то је позната песма „Марко Краљевић и Муса Кесеџија”. Како је она забележена на Косову и Метохији, то нема сумње да су је арбанашки певачи примили од српских.

Од других старијих песама које су Арбанасима и Јужним Словенима заједничке, Скенди помиње ове: Ропство Јанковић Стојана

(муж на свадби своје жене), Браћа и сестре (мотив Леноре), Зидане Скадра (уздана невеста) и Бој на Косову.

Мотив муж на свадби своје жене је предмет арбанашке песме „Мали Константин” и њених варијаната забележених међу Арбанасима у Италији. У њима Константин одлази у рат три дана после венчања, а жени каже да га чека девет година и девет дана; ако се дотле не врати, може се удати за другог. Баш на дан њеног венчања, Константин се врати из рата и у цркви види сватове. Муж и жена се познаду и оду заједно кући. Неке варијанте ове песме забележене су и у Албанији, само се муж ту зове Имер-ага или Омер-ага. Од српске песме „Ропство Јанковић Стојана” арбанашке песме се по Скендију разликују тиме што је у српској песми улога мајке више наглашена него улога жене. Уствари су све ове песме, и српске и арбанашке, грчког порекла (48); забележене су и код наших муслимана.

Мотиву *Леноре*, тако названом по истоименој Биргеровој балади, одговара Вукова песма „Браћа и сестра” (II, 9). У њој мртав брат одлази у походе својој сестри. У арбанашким насељима у Италији ова се песма зове „Константин и Гарунтина” или само „Гарентина” или „Дорунтина”, док се варијанте забележене у Албанији зову „Халил Гарија”, што већ показује утицај муслиманске средине. Гарентина је по Скендију ближа грчкој песми „Константин и Арете”, а Халил Гарија је ближи песмама Јужних Словена, али су у основи и те песме грчког порекла (49—50).

Мотив уздане невесте је такође грчког порекла, али се среће код свих балканских народа, па и код Румуна и Маџара. Често се место о зидану града пева о зидану моста (код Грка на реци Арти), а код Румуна о зидану цркве (Аргеш). Код Арбанаса се та песма зове „Розафати”, а тако се заиста зове и брдо на коме је сазиан скадарски град. Та арбанашка песма је по Скендију садржајем скоро идентична са Вуковом песмом о зидану-Скадра. Главна је разлика међу њима што се у Розафати не помиње, као код Вука, узиђивање брата и сестре (50—56). — Упадљиво је да су све три ове старе песме, које су заједничке Арбанасима са песмама балканских Словена, уствари грчког порекла, а и песме о Скендербегу имају по Скендију неких заједничких елемената са византиским епом и песмама о *Digenisu Akriti*. Ово, по нашем мишљењу, показује како је за питање о постанку неких народних песама балканских Словена потребно проучавање грчких песама Средњег века. Познато је како је великог значаја имала византиска књижевност за постанак средњовековне књижевности балканских народа; било би чудновато ако и византиске песме не би имале извесног утицаја на њихову народну поезију.

Песмама о Косовском боју посветио је Скендиј целу једну главу свога дела (IV, стр. 57—71). С обзиром на значај који те песме за нас имају, задржаћемо се на њима нешто више. Док су остале овде поменуте старе арбанашке песме мање-више грчког порекла; на арбанашким песмама о Косовском боју опажа се несумњиво српски утицај. Све су оне забележене у Србији (Косову и Метохији), док у самој Албанији није забележена ни једна. Прву арбанашку песму о боју на Косову објавио је 1918 год. *Lef Nosi*, коју је забележио од

једног певача из Баковице, а после њега објавили су арбанашке песме о Косовском боју Глиша Елезовић (1923 г.), Тихомир Ђорђевић (1934) и Margaret Hasluck (1936). Скенди налази да је по садржају најпотпунија, а по облику најбоља Елезовићева песма, коју је овај забележио у Вучитрну. Нама су познате још две необјављене арбанашке песме о Косовском боју. Једну је забележио Војислав Данчетиновић у Вучитрну, а другу Антун Чета у селу Влахиња код Митровице на Косову (писац овог приказа искрено захваљује обојици на љубазности с којом су му ставили на располагање рукописе тих песама). Имајући све ово на уму, Скенди поставља питање: „Да ли су арбанашке песме оригинал на коме се запажају српски утицаји, или је то само прерада српских песама?” (60). При решавању овог питања аутор се послужио двома муслиманским варијантама на српском језику, које је певао Саљо Угљанин из Санцака. Једну је регистровао М. Parry а после ју је објавио А. Lord, а другу само у кратком изводу А. Шмаус. Обе су ове песме, разуме се, међу собом врло сличне, а по Скендију је упадљива њихова сличност са Елезовићевом варијантом. Он налази да ове муслиманске песме садрже догађаје и епизоде који се налазе и у Вуковим песмама, а у Санцак су вероватно доспеле из Босне. Према овоме Скенди закључује, ако су муслиманске варијанте (Перијева и Шмаусова), „прерада неке босанске песме, као што сам ја склон да верујем, а арбанашка је прерада српске муслиманске варијанте, пут утицаја постаје јасан: Босна—Санцак—Косово и Метохија” (71). — Не искључујући ову могућност, ми налазимо да су наши Арбанаси могли примити песме о Косовском боју непосредно од Срба са Косова и Метохије, те им се порекло не мора тражити у Босни, утолико пре што је „Санцак”, од Пљеваља до Берана, изразито гусларски крај каогод и суседни крајеви Херцеговине и Црне Горе. Узгред напомињемо да постоје још три необјављене муслиманске варијанте песама о Косовском боју. Једну је забележио Вук Врчевић у Херцеговини (I, 21, рукописи Српске академије наука), а друге две Андрија Лубурић у Пештеру и Бијелом Пољу (обе се налазе у рукописима Српске државне архиве у Београду, IX, 82 и XX, 204). Врчевићева варијанта је скоро идентична са другим српским песмама о Косовском боју, док обе Лубурићеве варијанте отступају од њих нешто јаче. Оне садрже причу о кушању морала турске војске помоћу лепих девојака, која је тако карактеристична за арбанашке песме о Косовском боју. И ове би песме, дакле, говориле у прилог Скендијеве тезе да наше муслиманске песме чине прелаз између српских и арбанашких песама. Постоји најзад и једна српска песма, коју је на Косову забележио свештеник Дена Дебељковић, која се, као и већина арбанашких песама о Косовском боју, свршава бекством Милоша са својом отсеченом главом. Све ово показује да је било не само утицаја српских песама на арбанашке, већ и арбанашких на српске. Чајкановићево тврђење да скривању кључева од оклопа у Милошевим брковима нема паралеле у српским песмама, погрешно је. Оно се среће у песми коју је забележио у Васојевићима М. Лалевић (нештампана), затим у песмама Дене Дебељковића (II, 26), Верковић—Лаврова (195), Качановског (177) и у бугарском Сборнику за народни умотворенија (III, стр. 85). Према овоме не можемо примити ни Скендијеву претпоставку да би тај мотив „могао бити” арбанашког по-

рекла. Тачно је међутим Скендијево мишљење да је бекство Милошево са својом отсеченом главом више арбанашки него српски мотив. Може се чак рећи да је он, уколико је реч о песмама о Боју на Косову, чисто арбанашки, јер се помиње у већини арбанашких песама, а код Срба само у песми Дене Дебељковића, која је постала под јаким утицајем арбанашких песама. Уосталом, тај мотив је хагиографски, а помиње се и у вези са зетским краљем Владимиром, чији се гроб налази у једном манастиру близу Елбасана, па је по свој прилици из легенди о њему ушао и у арбанашке песме о Косовском боју*).

Скоро све старије епске арбанашке песме забележене су изван граница Албаније. Песме пак које су забележене у самој Албанији нису по Скендију погодне за поређење са песмама Јужних Словена. Он то објашњава тиме што сталних борби са Турцима, које су давале храну епиској поезији Срба, у Албанији није било све до новијег времена (85). Главни предмет јуначких песама Албаније су освета, издаја, борба с турским властима и, ређе, борба арбанашких племена међу собом. Има песама и о томе како су се Арбанаси под Турцима борили на Криму и код Плевне, а и против Турака у Египту. У новије време опеване су и њихове пограничне борбе с Црногорцима. Те борбе настале су, по Скендију, после сече потурица под владиком Данилом**). Једна од најлепших песама те групе „Али-паша од Гусиња”, пева о одбрани Гусиња од Црногораца после одлуке Берлинског конгреса 1878 г. да се Плав и Гусиње предају Црној Гори. Нема међутим сличних песама о пограничним борбама у јужној Албанији (95, 98).

У већини случајева у арбанашким епским песмама доминира мотив части. У вези с тим Скенди нам даје неколико интересантних података о животу северних Арбанаса. За њих важи *Закон Леке Лукађина*. Све док арбанашки брђанин не поврати изгубљену част, његово је место у скупу на крају, њему се пружа полупразна чаша ракије, о празницима и на скуповима он не сме певати са осталима, а част се може повратити скоро једино убиством. Лекин канун каже: „Ништа не може повратити изгубљену част, сем убиством или племенито праштање посредством добрих пријатеља” (86, 87). Друга карактеристика арбанашких епских песама је *беса*. Та реч означава рок слободе и безбедности који породица убијеног даје убици или његовој породици док тај рок не прође. То је часна реч која не сме бити погажена (139). Арбанас се не плаши смрти у боју. У једној песми се каже: „Нема слађе смрти од смрти на бојном пољу”, а кад краљ (хришћанин) упита Халила шта му је последња жеља, он му одговори: „Нико од нас не треба да умре у постељи, већ с мачем певајући” (140—141). Арбанас је поносит и жељан славе. Као Црногорац и он сматра за највећу част да му се име помиње у песми (92). Гост је код Арбанаса јако поштован и кад је непријатељ; дом Арбанаса припада Богу и госту. Ово се види и по томе што се крв госта никад не плаћа, нити се чини покушај измирења посредовањем добрих пријатеља (87—88).

Песмама о Мују и Халилу посветио је Скенди целе две главе (VII и VIII, стр. 99—142). Оне се певају само у брдима северне

* Стојан Новаковић, *Легенда о Владимиру и Косари* (Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима), Београд 1893.

** Пошто неки историчари сумњају да је та сеча уопште постојала, то се ово тврђење мора примити с великом резервом.

Албаније и чине посебан циклус. Њихови су јунаци идентични са Мујом Хрњицом и Гојеним Халилом српских народних песама. Скенди мисли да су их Арбанаси примили од наших муслимана после сеобе Арсенија Чарнојевића 1690 г., кад су Арбанаси населили испражњене области на Косову и Метохији а донекле и у Новопазарском Санџаку. На овај начин они су дошли у додир и са Србима муслиманима из Босне и Херцеговине. Стога су арбанашке песме о Мују и Халилу прилично нове — нису могле постати пре XVIII века (30—31). Тај циклус песама је „првобитно био босански циклус“, а „одговарајући арбанашки јунаци, мотиви и географска имена постали су под утицајем босанских песама“ (115). Арбанаси називају те песме *kāngë kreshnikësh* (јуначке песме). Постоје разна тумачења овог израза. Скенди ова одбацује и сматра да *kreshnik* потиче од наше речи крајшник, а и наши Арбанаси по Шмаусу називају своје јуначке песме *kraina*. Предмет ових арбанашких песама је борба Удбињана, које предводи Мујо, са *shkje*, тј. са Словенима. Ти бојеви се у арбанашким, као и у нашим песмама, често воде око Котара. У арбанашким песмама они се некипут зову *Kotorre të rea*, што значи Нови Котар. Скенди мисли да је ова реч постала од Равни Котари, јер га и *rea* значи арбанашки „нови“ (115). Понајчешће певају ове арбанашке песме, као и песме наших муслимана, о отмици жена и девојака, плачки кула и градова и о двобојима. У муслиманским песмама Мују је посестрима вила, а у арбанашким *zāna* (вила). Као у српским песмама и причама о Краљевићу Марку и Милошу Обилићу, тако се и у арбанашким песмама о Мују прича да је он добио снагу тако што га је *zāna* задојила. Мујо се у њима зове „*Gjeto Basho Muji*“, што Скенди изводи из нашег назива „четобаща Мујо“. Халил се често назива „сокол“, а вође хришћана „краљ“ или „краљ-капетан“. По Скендију је нарочито упадљива склоност арбанашких брђана да наша имена раставе у три речи као и у горњем случају „*Gjeto Basho Muji*“ или „*Bud Aline Tali*“ (Будалина Тале, — 106).

Што се тиче порекла и садржаја арбанашких песама о Мују и Халилу, Скенди се слаже са *Kolici*-ем да су оне, уколико се тиче духа који у њима влада, „скроз и скроз арбанашке“, али с друге стране „нико не може сумњати да је већи део мотива ових песама дошао из Босне и Херцеговине“. Само „ако су мотиви исти, то не значи нужно да су песме босанског и арбанашког циклуса исте“ (108). Ипак оне по Скендију могу бити врло сличне међу собом, напр. песма о отмици Мујове жене, о отмици Мујова ћогата, о рањеном Мују кога лечи вила. Нарочито је велика сличност између песме „*Omeri prej Mujit*“ и наше муслиманске песме „Омер Хрњичин изабља свога оца буљубашу Муја и тридесет сужања“ (Херман I, 39, — стр. 111). Овај српски утицај на арбанашки циклус Мујо—Халил није вршен по Скендију непосредно, већ преко варијаната које су постале у крајевима где живе заједно људи који говоре арбанашки и српски, као што су напр. Санџак и Метохија. С друге стране диспозиција мотива, поарбанашени облици имена као и увођење других мотива показују да су арбанашке песме циклуса Мујо—Халил прераде босанских песама са јаким арбанашким одликама, често тако снажним да су од њих постале сасвим нове песме (116). Овај однос између арбанашких песама и песама наших муслимана о Мују и Халилу потсећа нас донекле на

однос између српских и хрватских епских песама, нарочито старијих. Арбанашке песме о Мују и Халилу постале су углавном прерадом наших муслиманских песама, а хрватске прерадом српских песама, иако су Арбанаси могли временом испевати и самосталне песме о Мују и Халилу, као што су Хрвати могли испевати понеку самосталну песму о српским јунацима. Ово пак не искључује да су наши муслимани, па и хришћани, могли примити понеку песму од Арбанаса, као што су Срби могли примити понеку песму од Хрвата.

Арбанашки су научници, каже Скенди, различитог мишљења о томе у којој су мери песме циклуса Мујо—Халил арбанашке. Gren-nushi тврди „да му се чини да су песме и легенде, напр. песме о Мују и Халилу, преведене са словенског”, а Koliqi мисли да су песме о „крешницима” „прожете од почетка до краја менталитетом народа оне земље у којој се певају”, тј. Албаније. Слично мисле и издавачи циклуса Мујо—Халил, Palaј и Kurti: „Дух песама је чисто арбанашки, јер нам јасно показује све арбанашке одлике, и само арбанашке” (118). Скенди мисли да су оба ова мишљења екстремна: „Нема сумње, каже он, да су песме о браћи Мују и Халилу прожете арбанашким духом, али у њима има више црта које су и босанске и арбанашке... Ми мислимо да су расподије арбанашког циклуса Мујо—Халил, иако су пореклом из Босне, прошле кроз толико промена у брдима северне Албаније, да данас можемо у њима разликовати три различита културна слоја: а) босански, б) босанско-арбанашки, в) арбанашки” (119). Босански културни слој у арбанашким песмама о Мују и Халилу чине: мржња на Маџаре, женидба хришћанкама, вила посестрима јунака, већа улога жене, љубав према коњима и лову. Све је то, по Скендију, страна арбанашким брђанима (123). Босанско-арбанашки слој чине: граничне борбе са хришћанима, двобоји, побратимства, освета. Чисто арбанашки слој чине: цеђење части, поштовање јунаштва па макар јунак био и непријатељ, поштовање госта, презирање смрти (137—141). На ово би се могло приметити да нису све ове особине типично арбанашке, иако су неке у арбанашкој патријархалној средини боље сачуване него код других народа. Остаје свакако на снази општи закључак Скендијев: „Што се тиче духа и менталитета, песме (о Мују и Халилу) нису преводи већ прераде које носе јако арбанашко обележје... Што су те песме певане даље од Босне, утолико више доминира у њима арбанашки културни слој северних брђана, који достиже врхунац у песмама „Млади Омер” и „Халилова женидба” (142).

Стил арбанашких песама је осерац са сликом на крају стиха или асонанцом. Десетерац се среће само у циклусу Мујо—Халил и у песмама о Ђерђелез Алији, што по Скендију указује на њихово српско порекло (174). Упадљиво је непотребно е на крају неких арбанашких речи, које се често среће у песмама о Мују и Халилу. Скенди мисли да је то настало под утицајем вокатива српских песама, који стоји место номинатива (179). Понављање речи, стихова и група стихова има у арбанашким као и у југословенским песмама. На тај начин постају стални епитети и формуле. Неки од тих епитета су заједнички арбанашким и српским песмама (бели дан, ситна књига, пушка хабердар и др., 183). Заједничке су им или сличне и неке формуле од једног стиха или више њих („Мало било за дуго не било”) (188). Дуже формуле су код Арбанаса ретке, јер су њихове песме у поре-

ђењу са српским врло кратке. И многе арбанашке песме почињу формулама, али су оне такође кратке (191). Српских речи има у арбанашким песмама мало. Оне се чешће срећу само у циклусу Мујо—Халил, напр. баћа = брат, недејачек = нејачак, шаран = шарен, хидра = хитра, презор = прозор, пробатим = побратим, пробатеше = посестрима. Неке су српске речи остале непромењене у арбанашким песмама, напр. бунар, врач, опет (146—147). Има и извесних фраза које су по Скендију прешле из српских у арбанашке песме, напр. „писати крвљу од образа“, „делити мегдан“ (148). И у једним и у другим срећу се парови синонимних речи као „вакта и земана“, „хожћелдије и добродошлице“ (159). Описи природе су у оба случаја ретки, али у песмама Арбанаса играју важнију улогу. Описи одела, дворова и коња, тако опширни у босанским песмама, код Арбанаса су кратки. Описи женске лепоте у песмама Арбанаса надмашују сличне описе у југословенским песмама (162—163). Опис унутрашњег живота јунака је у југословенским песмама „екстремно редак“, а чешћи је у песмама северно-арбанашких брђана (164). Персонификације сунца и месеца, говор сисара и птица срећу се и у једним и у другим (166).

Тако нам Скендијева студија пружа јасну слику односа између арбанашке и југословенске народне поезије. Она показује како су неке песме, заједничке нама и Арбанасима, уствари опште добро свих балканских па и ванбалканских народа, док су друге Арбанаси примили непосредно од нас, а било је и извесних утицаја арбанашких песама на наше, нарочито оних о Косовском боју.

Скенди је учинио први корак ка упоредном проучавању поезије балканских народа, јер оно што је пре њега урађено односило се само на поједине песме, док нам његово дело пружа општу слику односа између арбанашке и југословенске, углавном српске, народне поезије.

Шта бива са једном песмом кад од једног народа пређе другоме? За решење тога тако важног и интересантног питања пружа Скендијева студија драгоцену грађу. Она показује како се при том имена лица и места мењају према фонетичким законима нове језичне средине, док се садржај и дух песама прилагођавају погледима и схватањима народа који их прима. Скендијев рад могао би послужити не само као потстицај и путоказ за проучавање међусобних односа поезије балканских народа, већ и за студију односа између наше народне поезије и поезије ванбалканских народа. Оно што је код нас досад урађено у овој области, ма како било добро и важно, обухвата само поједине циклусе народних песама или само поједине песме, а док се не реши питање односа између наше и поезије европских народа уопште, ми нећемо добити јасну слику постанка и развоја наше народне поезије.

Бранислав Крстић

РАД Д-ра ВОЈИСЛАВА С. РАДОВАНОВИЋА НА ЕТНОЛОГИЈИ
(1894—1957)

Етнoлoшкa нaукa изгубилa је 26 априлa 1957 годинe у д-ру Војислaву Рaдoвaнoвићу, рeдoвнoм профeсoру Унивeрзитeтa, дoписнoм члaну Српскe акадeмијe нaукa, упрaвнику Етнoгрaфскoг институтa САН, рeдaктoру и урeднику Српскoг етнoгрaфскoг збoрникa, — јeднoгa од свoјих мaрљивих и нeумoрних истрaживaчa. Рaдoвaнoвић је умeо нe сaмo дa зaпaзи вeћ и дa осeти нaучнe прoблeмe нa којимa је рaдиo, тe зaтo њeгoв вишeструкo плoдaн нaучни рaд прeтстaвљa знaчajн дoпринoс прoучaвaњу нaшeг нaрoднoг живoтa. Он је улaзиo дубoкo у нaучнe прoблeмe и рeшaвao их уз бoгaту упoрeдну литeрaтуру кoју је кaо рeткo кo пoзнaвao.

Иaкo је пo свoмe стручнoм oбрoзoвaњу биo прирoдњaк-гeoгрaф, Рaдoвaнoвић сe врлo рaнo, упрaвo сa aнтрoпoгeoгрaфским испитивaњимa, oпрeдeлиo и зa чистo етнoлoшкe студијe нa oснoву којих је кaснијe и изaбрaн зa дoписнoг члaнa Друштвeнoг oдeљeњa Српскe акадeмијe нaукa.

Рођeн у сeлу Пaвлици (Срeз студeнички — Рaшкa) 27 јaнуaрa 1894 годинe, у учитeљскoј пoрoдици, јoш кaо дeтe имao је приликe дa упoзнa мнoгe пoјaвe из нaрoднoг живoтa, којимa је кaснијe пoсвeтиo свoјe студијe. Oснoвну шкoлу учиo је у сeлу Врбoвцу кoд Смeдeрeвa. Пoхaђao је гимнaзију у Шaпцу и Нишy. Нa гeoгрaфску грyпу Филoзoфскoг фaкултeтa Бeoгрaдскoг унивeрзитeтa улaсao сe 1912 годинe. Али Бaлкaнски и Први свeтски рaт oмeли су му рeдoвнe студијe. Диплoмирao је тeк 1921 a 1924 oдбрaниo дoктoрскy дисeртaцију из гeoгрaфијe. Истe годинe изaбрaн је зa дoцeнтa у Скопљу a 1925 зa вaнрeднoг профeсoрa Унивeрзитeтa у Зaрeбу. Од 1926 рaди кaо кустoс музeјa у Скопљу и прeдaјe етнoлoгију и гeoгрaфију нa Скопскoм филoзoфскoм фaкултeту. Годинe 1938 изaбрaн је зa рeдoвнoг профeсoрa a 1940, нa прeдлoг Јoвaнa Ердeљaнoвићa, и зa дoписнoг члaнa САН. Дo 1941 вршиo је зa свe врeмe службoвaњa у Скопљу дужнoст хoнoрaрнoг упрaвникa етнoгрaфскoг oдeљeњa, пa јeднo врeмe и цeлoг скопскoг Музeјa. Зa врeмe Другoг свeтскoг рaтa нaлaзиo сe у Бeoгрaду кaо рeдoвни профeсoр нa рaспoлaгaњу a 1945 прeузeт је зa рeдoвнoг профeсoрa aнтрoпoгeoгрaфијe Бeoгрaдскoг унивeрзитeтa. Упoрeдo је прeдaвao тaj прeдмeт и студeнтимa етнoлoгијe зa читaвo врeмe. Од oснивaњa Етнoгрaфскoг институтa САН (1947) дo смрти (1957) нaлaзиo сe нa дужнoсти упрaвникa Институтa. Јoш од 1935 дoписни је члaн Бугaрскoг гeoгрaфскoг друштвa у Сoфији, јeдaн од oснивaчa Скопскoг нaучнoг друштвa и члaн Српскoг гeoгрaфскoг друштвa у Бeoгрaду (другe биoгрaфскe и библиoгрaфскe пoдaткe

види опширније у Енциклопедији Ст. Станојевића и у Гласнику САН LIV, Београд 1947, 560—583).

Колико год је био плодан Радовановићев друштвени рад, још је плодније његово научно дело које се може поделити на четири главне групе радова: географски, историско-географски, антропогеографски и етнологски. Ми ћемо се осврнути само на најважније Радовановићеве антропогеографске и етнологске списе.

Његово прво значајно дело, докторска дисертација, „Тиквеш и Рајец“ (Српски етнографски зборник књига XXIX, Насеља и порекло становништва 17, Београд 1924), започета под руководством Јевта Дедијера и Цвијића 1914 године, претставља јединствену антропогеографску студију како у нашој тако и у светској науци. Овим и каснијим радовима створио је Радовановић нове научне видике и подигао Цвијићеву антропогеографску школу на највиши степен (Борба, Београд, од 28 IV 1957 године). За пуних 45 година научног рада он је најдоследније међу Цвијићевим ученицима настављао и развијао методе свога професора.

Радовановић је посветио неколико чланака сени свога професора Цвијића, трудећи се да кроз њих прикаже значај Цвијићеве школе у проучавању наших народа. У чланку „Јован Цвијић и његов научни рад у Јужној Србији“ (Београд 1927, с. 13) изложио је Цвијићеве напоре на проучавању Македоније и запажања о свим етнологским проблемима те географске целине. Исте године (1927) на Другом конгресу словенских географа и етнолога у Пољској одржао је предавање под насловом „Јован Цвијић и српска антропогеографска школа“ (Београд 1927, с. 10) у коме излаже историјат ове школе и резултате које је она постигла. Једино се „сазнањем о променама на насељима и о пореклу становништва налази кључ многих и најважнијих антропогеографских појава. А без тога се не могу решавати ни многа друга питања осталих, чисто друштвених наука. То је оно ново што између осталог даје Цвијићева школа. То је њено преимућство над другим правцима и методама светске географије“ — закључује Радовановић.

У раду „Национални завет Јована Цвијића“ (Библиотека „Живот и рад“, Београд 1929, ст. 27) писац износи какав је био и колики значај има морални и интелектуални лик Јована Цвијића и до каквих је он констатација дошао, као: да је наше национално самопоуздање и снага нашег духа неизмерна, да се различитим сеобама и миграцијама, социјалним прилагођавањима и различитим етнобиолошким процесима дошло до стварања јединственог јужнословенског народног духа, јер су с досељеницима донете и створене нове навике и обичаји, дубок и снажан фолклор. Из тих процеса се стварају основу јужнословенског народног, националног и државног јединства. Настаје јужнословенска цивилизација.

Радовановић је најзад дао монографску синтезу „Јован Цвијић“ (Гласник Етнографског института САН, II—III за 1953—54 г., Београд 1957, с. 1—66). Ова свеобухватна студија о великом научнику и Радовановићевом идеалу претставља синтезу свега досад реченога и написаног. Подељена је у три дела. Први део садржи биографске податке и најважније мисли истакнутих светских научника које су они изrekli о Цвијићу и његовом раду. Други део посвећен је Цвијиће-

вој необјављеној рукописној заоставштини која је трагично nestала и за науку занавек изгубљена. Трећи део обухвата неуморни Цвијићев рад на антропогеографији из чега се... поред толиких знаменитих градитеља савремене научне географије и остале савремене науке, ни у једној светлој глави раније Европе није била зачала научна мисао тако оригинална и тако плодна, од тако епохалног значаја за науку о народу и народном животу, за науку и културу уопште, као што је то била Цвијићева научна мисао, његово научно антропогеографско дело онда започето, чему нема одговарајуће паралеле антропогеографске и етнографске у светској науци ни до данас“ (с. 29). Даље се говори како је Цвијић организовао публикације Српског етнографског зборника и рад на њима и како је коначну концепцију своје школе и њеног метода дао у делима „Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва“ (Насеља 1) а употпунио у студији „Балканско Полуострво и Јужнословенске земље“. Ово је досад најобимнија и најпотпунија расправа о Јовану Цвијићу која истодобно претставља прву целокупну историју наше антропогеографије написану с пуно љубави, познавања и савесности.

Радовановић није само описивао резултате Цвијићеве школе и указивао на њих, већ их је, идући стопама свога учитеља и професора, на делу унапређивао. Радом „Проблеми антропогеографских испитивања Јужне Србије“ (36. радова на III конгресу словенских географа и етнографа у Југославији 1930, Београд 1932, с. 25—34) изложено је све дотада испитано у Македонији. Указано је на главне карактеристике Македоније и њене природне везе са суседним областима, на све елементе који условљавају развитак и сучељавања разних култура. Он сматра да то умногоме зависи од повезаности котлина хидрографским артеријама кроз које се врше етничка спајања и прожимања, па се у котлинастим жупама даље развијају. Клима, тло и вегетација утичу на природне основе сеоске привреде. На природне услове који одређују у основи занимање становништва надовезују се друштвени фактори, што условљава распоред насеља, одржавање спахиског система. Указује да су насеља најзначајнији фактор који непосредно надовезује људске и културне утицаје човека као друштвеног бића на географску средину уопште и даје детаљне њихове карактеристике. Објашњава типове кућа, етничке процесе, миграције становништва са главним правцима струјања. Овај сажети али обухватни рад допуњен је атласом „Сеоска насеља у Јужној Србији“, Београд 1930, са 31-ом фотографијом (Издање Географског друштва у Београду св. 4).

Овај рад касније је проширио делом „Географске основе Јужне Србије“ (Споменица 25-тогодишњице ослобођења Јужне Србије, Скопље 1937, године), у којем, а посебно у поглављу „Човек и култура“, расправља о утицајима географске средине на човека и обрнуто — утицај човека на географску средину.

Значајна је студија „Југославија, географски положај, унутрашње и спољне везе“ (Гласник Етнографског института САН II—III, Београд 1957, с. 115—146), у којој су између осталог одређене све важније антропогеографске карактеристике наше земље.

Овој групи припадају још неки Радовановићеви радови општијег значаја. „Питање горње границе сталних насеља“ (Гл. Етнограф-

ског института САН I, Београд 1952, с. 421—429), где разматра горњу висинску границу сталне настањености користећи примере из наше земље. Утврђује да се од Средњег века до данас екумена знатно проширила преко летњих катуна јер су они били она „лабилна полуекумена“ која је привлачила сточаре са својим суватским пределима у којима су постепено формирана стална људска насеља.

У расправи „Поводом једног новог прилога о променама и развоју географије средине“ (Гл. Етнограф. института САН I, Београд 1952, 297—340) писац детаљно расправља о променама географске средине под дејством човекова рада и закључује да те промене настају не само услед људске пољопривредне делатности, како сматра совјетска географија, већ су у питању и промене и развој географије средине и географских услова уопште, потпуно независно од дејства друштвених фактора.

„Становништво земље данас и за последња три столећа“ (Гл. Етнографског института САН I, Београд 1952, стр. 355—371) садржи статистичке податке о прирасту становништва. На основу њих писац утврђује миграционе правце и струјања међуконтиненталних размера. Такође се осврће на прираст становништва земље у будућности, ако би били нормални услови прираштаја као у минулој деценији између два светска рата.

У једној од првих својих чисто етнолошких расправа „Култ протонародних црквених ктитора у Јужној Србији“ (Гласник Скопског научног друштва III, Скопље 1927, стр. 99—104) указује на значај претстављања црквених ктитора са чијих се слика, пошто су најчешће претстављени с породицама, може проучавати наша племенска и властоска ношња, која још није проучена у целини. Ове фреске властела је стављала на видно место своје задужбине по манастирима да би овековечила себе. Међутим, Радовановић нам својим теренским испитивањима скреће пажњу и на другу страну овога проблема. Цркве су полизали не само богати већ и сиромашни сељаци. Али, они су постављали своје фигуре изнад улазних врата задужбине. Каткад су те фигуре сељака ктитора постављене у олтару, па се свет пред њима клања и моли. Писац даље детаљно излаже како долази до стварања светачког култа према овим пластичним фигурама које се разликују од идола само по томе што имају у руци крст. На фигурама је иначе претстављена ношња (мариовска, сељачка, она свакодневна).

Такође је значајан прилог „О народној храни у Маријову“ (Гл. Географ. друштва св. XIV, Београд 1928, 131—137) у којем расправља о исхрани становништва ове планинске области па се задржава углавном на хрстовим забранима и хлебу од жира који се онде јео у изузетним приликама. Теренска проучавања излаже упоредо с примерима из старе Грчке, Рима, из словенских земаља, па и с других континената.

„Бомболо, Бомболов или Бомболовић у Прилепу“ (из Јужног прегледа год. IV, бр. 2 Скопље 1928, стр. 7) садржи податке о старом мариовском роду који су били газде, власници читлука, и под Турцима. Писац је наишао на старца у Прилепу који сматра да му је право презиме Бомболо, а не Бомболов како су га прекрстиле бугарске вла-

сти у време окупације. Међутим, писац је нашао спомен чесму на којој се налази стари запис, из кога се јасно види, да се овај сој презива Бомболовић још из времена цара Душана.

„Свети Милош Обилић, јужносрбијански култ народног хероја“ (прештампано из часописа „Живот и рад“ Београд 1929, с. 7) објашњава како је име ове личности доспело да се у Македонији слави као светац мученик. Писац наводи манастире у којима се срета Милошев лик и анализује народна тумачења која објашњавају да Милош постане поред јунаштва и симбол светости.

„Народна предања о убијању старих људи, географско-етнографска поређења (Гласник Скопског научног друштва књ. VII—VIII, Скопље 1929—30, стр. 309—346) сам аутор оценио је једном приликом овако: „Упоредна географско-етнографска студија, којом се после научних прилога Др С. Тројановића и Др Т. Ђорђевића о овом питању, а на основи народних предања из Јужне Србије, Источне Србије и Динарских области, утврђује географско распрострањење, врсте и варијетети народних традиција о овој некадашњој, давно изумрлој појави у народном правном и религиозном обичајном животу код Јужних Словена. А затим се прате њихови односи према сличним, не само на основу традиција, као што је код нас случај, већ и на основу поузданих историских и других извора, утврђеним таквим појавама у животу осталих словенских, такође данашњих и некадашњих народа било оних индогерманског било друкчијег порекла у Европи и свим осталим деловима света...“ (Најновија публикација Скопског научног друштва, из Јужног прегледа год. V, бр. 11, Скопље 1930, 11—12). Ово јединствено дело у нашој литератури које аутору чини част и по методу и по обради, подељено је у седам поглавља, препуних података из наше и упоредне литературе.

Највећи део својих испитивања Радовановић је посветио Маријову. Отуда је настала и његова позната збирка „Мариовци у песми, причи и шали“ (Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области I, Скопље 1931, стр. 65—231), где је поред обилате грађе дат и солидан регистар, белешке о казивачима и запажања о настајању појединих врста народних умотворина у овоме крају.

„Народна ношња у Маријову“ са 52 слике у тексту (из Гласника Скопског научног друштва св. XIV и XV, Скопље 1935, стр. 154) претставља по начину обраде, сабраној грађи и објашњењу материјала досад најбољу студију те врсте у јужнословенској етнолошкој литератури уопште.

„Света Злата Мегленска, јужносрбијански култ девојке народне мученице“ (Споменица српско-православног саборног храма свете Богородице у Скопљу 1835—1935, стр. 329—336) објашњава како је у народу настао култ мучеништва из косовске трагедије, те да је он надахнуо ликовима својих јунака најбројнија дела нашег народног и уметничког стваралаштва. Из тог колективног култа издвајају се и појединачна страдања која временом добијају свој церемонијал и светкују се. Очит пример тога налази се у цркви Св. Спаса у селу Раштаку (Скопска Црна Гора) зиданој 1861 а пописаној 1863 године. У женској цркви налази се женски светитељски лик у сеоској ношњи. Интересантан је сам опис одеће за упоредне студије. Радовановић наводи још неколико манастира у којима се срета овакав лик, а

коме је за узор послужила девојка из села Слатине у Меглену. Наиме, 13 октобра 1795 год. Турци су убили Злату, из поменутог места, због тога што није хтела да се потурчи. Свакодневна мучења за три месеца нису је присилили да промени веру. Најпосле су је обесили на дрво и исекли. Ова насиља чинили су да се села у Меглену исламизирају, али је станзвништво упркос свему задржало наш језик.

„Марков мегдан с Мусом — култ народног хероја заштитника сиротиње раје“ (Гл. Етнографског института САН I, Београд 1952, стр. 213—256) јединствена је и оригинална по концепцији студија у нашој етнолошкој литератури. Култ Марка Краљевића изазвао је и уметничко претстављање његова лика по сеоским црквама. Један пример наводи писац из околине Битоља. Та композиција приказује Марков мегдан с Мусом. Интересантно је то да композиција настаје у турско време (1884), у маленом турском читлуку, у прометном месту Лопатици, на главном друму Битољ—Железник—Кичево. Писац сматра да се ова фреска одржала стога што су мегданције равноправно претстављене а настала је да будри „Марково колено“ и штити га од исламизације. Изнети су многи детаљи тога култа и појединости са композиције. Муса је на пример претстављен као Арбанас из племена Тоска, који су задавали највише тешкоћа Македонцима хришћанима. Није у питању никакво подражавање већ захтев одушевљених преносилаца и слушалаца народне епске и прозне традиције потиштених македонских чифчија, који су желели да се та традиција и ликовно уобличи, закључује писац.

Било би можда једнострано ако не укажемо још на један момент који карактерише Радовановићев етнолошки рад. Он је био не само савестан истраживач и теоретичар појава из народног живота, већ је с истим жаром радио и на музејској проблематици. Илустрације ради поменућемо чланак „Наше старо оружје“ (прештампано из Јужног прегледа II, св. 7, Скопље 1928, стр. 6) у коме расправља како и какве податке треба прикупљати о нашем народном оружју и како би требало класирати колекције ове врсте по музејима.

Није случајно да је Радовановић поред свога дугогодишњег професорског рада изабрао за предавање на Другом конгресу словенских географа и етнографа 1927 у Пољској тему: „Народно опхођење према старинама у Јужној Србији“ (Јужни преглед, год. II, бр. 9, Скопље 1928), већ је она резултат његова искуства у сабирању и прикупљању музејских објеката по Македонији. Он наводи све карактеристичне случајеве из којих се види како македонски сељаци чувају старе предмете и упућује стручњаке где их првенствено треба тражити. Овај његов чланак неопходан је као путоказ и за друге наше крајеве у том погледу иако се ограничава само на Македонију.

Радовановић је поред сарадње на Енциклопедији Ст. Станојевића, за коју је обрадио низ географских термина и етнолошких назива, уређивао разне етнолошке публикације, а после Другог светског рата и сва издања Етнографског института Српске академије наука. Тај посао није био ни мали ни лак. Али га је Радовановић прихватио с љубављу, уносио се у финесе, чак до пред саму смрт, па и онда кад је лежао на болесничкој постељи с које више није устао. Он је и тим својим радом видно задужио етнолошку науку. Пет књига „Насеља“, три књиге „Народног живота и обичаја“, три књиге „Расправе

и грађа“, два Зборника радова, три велика Гласника института, две посебне публикације и 6 књига у едицији „Посебна издања Етнографског института“ најбољи су сведоци његова неуморног залагања и на том пољу.

Он је тежио да развије рад на етнолошкој науци, па је несебично настојао да у Институту окупи стручњаке разних врста који су било чим могли потпомоћи рад на етнологији. С колико је љубави, на пример, настојао да се проуче наша племена, чију је проблематику и организациону структуру тако изврсно познавао, не мање него његови претходници и учитељи Цвијић и Ердељановић.

Ако се баци један летимичан осврт, макар и површно, на целокупан Радовановићев етнолошки рад, може се лако констатовати да је његов допринос на проучавању наше народне културе и музејске проблематике велики и да ће често служити као путоказ и образац његовим савременицима, ученицима и следбеницима.

О Радовановићу као наставнику, научнику и човеку могло би се писати много и само најпохвалније. Примера ради да поменемо с колико је савести држао предавања трудећи се, иако тешко болестан, да никада не изгуби ниједан минут. Његова предавања била су увек нова, употпуњена најновијим подацима, пуна идеја за рад на научним проблемима. Он се трудио да у личном контакту окупи сваког човека и заинтересује га за етнолошки рад, како старије тако и млађе, па чак и недипломиране студенте. Он није био себичан, ускогруд, супаран наставник, већ је своје обимно и богато наставничко и научно искуство радо преносио на своје сараднике и студенте. Није он то чинио разметљиво да би истакао своје знање, већ тихо, онако као што је био тих читав његов научни рад, без претензија. Није се узалуд за њега говорило „жива енциклопедија“ јер је он у основи такав био. Оно што је најинтересантније, чак ни у личним зајевницама он није био „злопамтило“ већ је преко свега великодушно прелазио, дозвољавајући и оправдавајући сваку критику која је њему лично била упућена. Он је умео да води рачуна и да поштује туђа мишљења па и онда кад се с њима није слагао. Никад није био насртљив, већ је своје схватање заснивао на убедљивим и прихватљивим чињеницама, поређаним поступно. Једном речју, Радовановић је био оличење неуморног радника и научника, широких концепција и схватања, одличан познавалац опште, стручне и научне домаће и упоредне литературе.

Петар Ш. Влаховић

L'ACTIVITE DU FEU DR VOJISLAV S. RADOVANOVIC'S ACTIVITY ON ETHNOLOGICAL SCIENCE

Dr V. S. Radovanović, professor at the University of Beograd, belongs to the number of the most prominent Yugoslav ethnologists and anthropogeographers. He was very active in the domain of the science for almost fifty years. He occupied himself, in the same way as his teacher. J. Cvijić, with ethnological problems of the Balkan Peninsula. He was the most consistent of all Cvijić's disciples in continuing the teacher's methods, always striving to develop and promote them. In the present article is given a summary of his anthropogeographical and ethnographical works with particular regard to his activity in the Museum and at the University.

L'ACTIVITE DU FEU DR VOJISLAV S. RADOVANOVIC DANS LE DOMAINE DE LA SCIENCE ETHNOLOGIQUE

Dr V. S. Radovanović, professeur à l'Université de Beograd, appartient au nombre des ethnologues et anthropogéographes éminents de Yougoslavie. Son activité scientifique s'étend sur presque un demi-siècle. Il s'occupait, de même que son maître. J. Cvijić, de problèmes ethnologiques de la Péninsule Balkanique. De tous les disciples de J. Cvijić, il était le continuateur le plus consciencieux de ses méthodes scientifiques en s'efforçant toujours de les développer et avancer. Dans le présent travail on donne le résumé de ses principaux ouvrages de géographie humaine et d'ethnologie avec un aperçu de son activité au Musée et à l'Université.

Petar Š. Vlahović

СТАТУТ ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА НРС

I ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Чл. 1

Етнографски музеј је централни музеј НР Србије за област етнологије.

Чл. 2

Задатак Етнографског музеја као просветно-научне и васпитне установе је: да истражује и прикупља чува, научно обрађује и излаже предмете народне материјалне и духовне културе и тако допринесе науци као и популарисању тековина које су колективно народно дело и буде од помоћи раду у школама и културно-просветним установама.

Чл. 3

Етнографски музеј је самоуправна буџетска установа заснована на начелима друштвеног управљања; као просветно-научна установа на буџету је Среза Београд, а на основу свог самосталног предрачуна прихода и расхода.

Чл. 4

Етнографски музеј има својство правног лица.

Етнографски музеј управља самостално у границама законских прописа целокупним фондом својих збирки и другом имовином која му је дата на руковање.

Чл. 5

Етнографским музејом управљају: Музејски савет, директор Музеја уз помоћ Стручног већа, на основу Закона о управљању културно-уметничким и просветно-научним установама као и на основу свог статута.

II МУЗЕЈСКИ САВЕТ

Чл. 6

Музејски савет има седам чланова: четири члана именује оснивач из реда културних и јавних радника, два члана бира колектив из реда службеника установа и директор Музеја који је члан Савета по свом положају.

Избор чланова Савета које бира колектив установе, врши се тајним гласањем на општем састанку колектива и принципом већине.

На захтев једне трећине чланова колектива за опозив појединих чланова Савета, које је изабрао, колектив ће одлучити о опозиву. Опозив је пуноважан ако већина чланова колектива за њега гласа.

Чл. 7

Музејски савет се конституише избором претседника и секретара. Савет бира претседника између својих чланова који нису службеници установе.

Претседник Савета припрема седнице Савета уз помоћ руководиоца установе и саставља предлоге дневног реда; сазива седнице Савета и претседава седницама.

Претседник сазива седнице по потреби, а дужан је сазвати седницу на предлог трећине чланова Савета, Стручног већа или руководиоца установе.

Седницама Музејског савета могу присуствовати службеници Музеја које Савет позове када се за то укаже потреба.

Чл. 8

Савет одлучује о пословима из свог делокруга само у седницама.

За пуноважан рад седница потребно је присуство већине чланова Савета. Закључци Савета доносе се већином гласова присутних чланова.

О седницама Савета води се записник.

Савет може образovati комисије за припремање и проучавање појединих питања из свог делокруга.

Чл. 9

Музејски савет врши ове послове:

- утврђује Статут Музеја;
- даје начелну сагласност на годишњи програм рада установе и доноси своје закључке о томе;
- разматра извештаје руководиоца о раду установе и у оквиру свог делокруга доноси по њима закључке;
- утврђује предлог предрачуна прихода и расхода установе; врши надзор над извршењем одобреног предрачуна и стара се о обезбеђењу услова потребних за рад установе;
- расписује конкурс за постављање стручног особља Музеја;
- Савет установе ће саслушати мишљење Стручног већа и директора, одлучиће о расписивању конкурса за место стручњака који својим радом не задовољавају. Савет ће, исто тако, чинити предлоге о унапређењу;
- стара се о сарадњи установе са одговарајућим друштвеним и стручним организацијама;
- разматра претставке и предлоге од интереса за рад установе које упуту особље установе или грађани као и примедбе и жалбе особља установе на рад руководиоца;
- врши надзор над управљањем опште-народном имовином повереној установи на коришћење и одлучује у границама Закона о располагању том имовином.

Чл. 10

Савет се именује на две године.

За рад у Савету чланови не примају награду.

Савет одговара за свој рад Народном одбору среза Београд.

III ДИРЕКТОР МУЗЕЈА

Чл. 11

Директора Музеја поставља Народни одбор среза Београд путем конкурса.

Чл. 12

Директор Музеја врши следеће послове:

- претставља установу, организује непосредно извршење задатака установе, стара се да рад установе буде на потребној културној, уметничкој односно научној висини и врши нарочито ове послове:
- саставља нацрт предрачуна прихода и расхода установе и нацрт завршног рачуна установе;
- саставља предлог годишњег програма рада установе и стара се о спровођењу утврђеног програма рада;

- обезбеђује правилно коришћење и чување имовине која је поверена установи на коришћење;
- стара се о спровођењу закључака Савета;
- поставља и разрешава административно, техничко и помоћно особље и врши права и дужности одређена Законом и Статутом према стручном особљу;
- директор Музеја је дужан приликом састављања предлога програма рада установе и у току вршења утврђеног програма сарађивати са Стручним већем установе.

Директор Музеја је наредбодавац по предрачуну установе.

Чл. 13

Директор Музеја има права и дужности да задржи од извршења закључак Савета који није у складу са постојећим прописима и да га одмах достави на решавање Савету за културне и просветно-научне установе НО среза Београд.

Ако се директор Музеја не слаже са закључком Савета поводом предложеног годишњег програма, може тај закључак изнети на решавање пред Секретаријат за просвету и културу НО среза Београд, који је дужан у року од месец дана донети своју одлуку обавезну за Савет и за директора Музеја.

О закључцима Стручног већа са којима се не слаже, директор музеја обавестиће Савет установе.

IV СТРУЧНО ВЕЋЕ

Чл. 14

Стручно веће музеја сачињавају директор Музеја, руководиоци стручних одељења и два члана која бира стручни колектив.

Директор Музеја руководи радом Стручног већа.

Чл. 15

Стручно веће ради у седницама које се сазивају по потреби.

Седнице Стручног већа сазива и руководи њиховим радом директор установе.

Директор установе дужан је сазвати седницу Стручног већа на захтев Савета установе или на тражење трећине чланова Стручног већа.

Чл. 16

Стручно веће врши нарочито ове послове:

- разматра и утврђује предлог годишњег програма рада установе;
- разматра сва питања у вези са стручним радом установе и даје по својој иницијативи или на захтев мишљења и предлоге Савету и директору Музеја;
- даје мишљење о постављењу, разрешењу и распореду стручног особља;
- даје мишљење о службеним публикацијама Музеја и предлоге о њиховом објављивању;
- даје мишљење о поставкама, отварању и трајању изложби;
- доноси одлуке о куповини понуђених музејских предмета.

Чл. 17

Ради претресања општих питања из рада Музеја као и упознавање читавог колектива са питањима од општег интереса установе.

Ове састанке сазива директор Музеја. На састанку се води записник. Радни састанци колектива одржавају се према потреби а најмање два пута годишње.

V ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА И ОСОБЉЕ МУЗЕЈА

Чл. 18

Музеј се дели на одељења, а одељења на отсеке.
Одељења су:

I Одељење народе ношње и тканина, са отсецима:

1. Сеоска ношња
2. Грађанска ношња
3. Тканине
4. Вез, чипке и плетење.

II Одељење народне привреде, са отсецима:

1. Пољопривреда
2. Сточарство и пчеларство
3. Лов и риболов
4. Саобраћај
5. Занати.

III Одељење насеља, куће и зграде, са отсецима:

1. Насеља
2. Кућа и покућство
3. Справе за кућевну радиност.

IV Одељење духовне културе, са отсецима:

1. Музички инструменти и народне игре
2. Обичаји, веровања и народна религија
3. Народна медицина
4. Народна књижевност и народна уметност
5. Дечје игре, играчке и друштвене игре.

V Илустративно одељење, са отсецима:

1. Фотографски
2. Сликарски
3. Кинематографско-фонографски.

VI Одељење инвентара и картотеке.

VII Библиотека са архивом документације.

VIII Техничко одељење.

IX Секретаријат.

Чл. 19

Особље музеја сачињавају:

Директор
кустоси
руководиоци одељења
кустоси приправници
библиотекар
књижничар
конзерватор — технолог — хемичар
рестауратор — сликар
препаратор — сликар
препаратор
фотограф
Секретар
рачунопологач, књиговођа

архивар, дактилограф, економ,
столар, ложач
домаћин зграде
чувари изложбених просторија
курир
техничко особље (чистачице и помоћник ложача)

VI ИНТЕРНИ РАД ОДЕЉЕЊА

Чл. 20

I Одељење народне ношње и тканине прикупља, научно обрађује и излаже: ношње, тканине и све технике у вези постанка ношње и тканина првенствено у НР Србији, а и код осталих наших народа.

Чл. 21

II Одељење народне привреде прикупља, научно обрађује и излаже све облике народне привреде првенствено у НР Србији а и код свих наших народа.

Чл. 22

III Одељење насеља, кућа и зграде прикупља, научно обрађује и излаже развој насеља, куће, покућства, споредних зграда и справа за кућевну радиност првенствено у НР Србији а и свих народа Југославије.

Чл. 23

IV Одељење духовне културе прикупља, научно обрађује и излаже предмете, грађу и документе о свим тековинама народне духовне културе.

Чл. 24

V Илустративно одељење прикупља, научно обрађује и излаже слике, цртеже и фотографије које приказују прошлост и особине народа Југославије, а првенствено у НР Србији. Отсеци фотографски и кинематографски-фонографски прше снимања свих етнолошких предмета и појава у Музеју и ван њега.

Чл. 25

VI Одељење инвентара и картотека за научне збирке уводи све потребне податке у инвентар картотеке и регистар и врши све радње предвиђене у глави VII овог Статута.

Чл. 26

VII Библиотека и архив прикупља литературу и рукописну грађу потребне за решавање музеолошких проблема; води стручну библиографију нашу и страну по свим питањима која се обрађују у Музеју. Време и начин рада са публиком одређује директор својом наредбом.

Чл. 27

VIII Техничко одељење врши све послове потребне око правилног чувања и одржавања музејских предмета.

Чл. 28

IX Секретаријат води општу, административну и персоналну службу; финансиско пословање; економску службу; стара се о одржавању зграде и њених инсталација; као и о чувању и безбедности зграде и музејског инвентара уопште.

Чл. 29

Сви музејски објекти заштићују се: технички, музеолошки на научним принципима и научно.

Кроз техничку заштиту музејском објекту се обезбеђује смештај у историјама које одговарају музејским потребама (да нема влаге, да нису изложени великим температурским променама, да су заштићени од јаке светлости, пожара и крађа). За техничку заштиту предмета одговорна је управа Музеја.

Музеолошком заштитом музејски објекти кроз процес одабирања, препаирања и рестаурирања осигуравају се од даљих промена.

За ову врсту заштите одговорни су технолог, стручњаци етнологи и препаратори, који воде дневник овог пословања.

Научна заштита музејских објеката састоји се у научној обради предмета у картотекама у којима су унети историјат предмета, цртеж, фотографија; што претставља документацију целокупног музејског материјала, и што мора бити на посебан начин чувано. За ову врсту заштите одговорни су: директор, руководиоци одељења и сви стручњаци етнологи на раду у Музеју.

VII ИНВЕНТАРИ И КАРТОТЕКЕ

Чл. 30

Предмети за музејске збирке набављају се куповином, поклонима, ископавањима и заменом, сходно Чл. 25 Закона о музејима.

Откуп предмета за збирке врши Стручно веће или за то одређена комисија.

Чл. 31

Предмети који се већ налазе у музејским збиркама или којима се збирке попуњавају морају бити инвентарисани, обрађени у картотекама, етикетирани, фотографисани или насликани.

Чл. 32

У инвентарима и картотекама евидентирају се, уколико долазе у обзир за поједине предмете следећи подаци: место, назив (народни и књижевни), врста предмета; начин и датум набавке, цена, културна вредност, осигурање, бројеви музејског деловодника који се односе на предмет, веза између инвентара, картотеке и фототеке; опис предмета, година, век или епоха, порекло и историјат предмета; стање очуваности и поправке; литература, материјал, техника, име аутора, сигнатура, димензије и тежина, где се предмет налази изложен, где је смештен, где се привремено налази, привремено уступљен итд.

Опис предмета у инвентару мора бити прецизан и садржавати карактерне особине које искључују могућност замене предмета са сличним објектом.

Исправке у инвентару морају бити изведене без радирања и уништења старог текста и носити потпис руковоаца који је исправке извршио и датум исправке.

Чл. 33

Ревизија целокупног музејског фонда врши се крајем сваке године.

Расходовање инвентарских предмета врши комисија коју одређује оснивач на предлог управе Музеја. Одлука о расходовању бележи се у инвентар.

Чл. 34

Размена музејских предмета врши се у складу са Законом о музејима.

Издавање предмета из музејских збирки установама и друштвеним организацијама на привремену употребу одобрава се у границама Закона о музејима.

VIII ПРИСТУП ПУБЛИКЕ И ОДНОС СА ЊОМ

Чл. 35

Музеј је до даљег редовно отворен за публику сваког дана осим понеде-ника и петка. Ближе одредбе о часовима посете доноси директор. Цену улазница прописује директор уз сагласност оснивача. Један дан у недељи посете су бесплатне.

IX НАУЧНА И ВАСПИТНА ДЕЛАТНОСТ МУЗЕЈА

Чл. 36

Од особља научних одељења Етнографског музеја захтева се:

1. Ужи научни рад из области своје специјалности и
 2. Рад на популарисању науке односно народне културе у широј јавности.
- У ту сврху користе се сва средства савремене пропаганде.

X ТЕРЕНСКИ РАД

Чл. 37

Ради прикупљања материјала за решење научних питања Музеј врши испитивања на терену на целој територији НР Србије, а по потреби и на целој територији ФНРЈ.

XI МУЗЕЈСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

Чл. 38

Према потребама и у границама буџетских средстава Музеј издаје своје публикације.

XII ДИСЦИПЛИНСКА ОДГОВОРНОСТ

Чл. 39

Службеници и радници музеја обавезни су да се придржавају свих прописа Статута као и правилника који регулишу унутрашњи рад установе, и сносе одговорност за музејске предмете који су им поверени на руковање и чување.

Чл. 40

Сваки службеник и радник Музеја одговоран је за неуредности и преступе у служби.

Право кажњавања за дисциплинске неуредности има директор музеја.

За дисциплинске преступе службеници и радници Музеја одговарају пред Дисциплинским судом НО среза Београд.

Чл. 41

Против казне изречене од стране директора постоји право жалбе Савету установе.

XIII РАДНИ ОДНОСИ И ПЛАТЕ

Чл. 42

Заснивање и престанак радних односа службеника и радника Музеја врши се по постојећим прописима.

Основне плате одређују се по постојећим прописима.

Допунске плате службеника и радника одређује директор уз претходну сагласност Савета установе.

XIV ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Чл. 43

Овај Статут ступа на снагу кад га одобри оснивач.

Чл. 44

За тумачење Статута надлежан је оснивач.

Чл. 45

Директор Музеја у сагласности са Саветом музеја доноси потребне прописе којима се регулише унутрашње пословање Музеја.

Народни одбор среза Београд на својој XVI седници одборника Среског већа од 11.7.1956 год. под бр. 10227/56 потврдио је Статут Етнографског музеја НРС.